

Šuolaikinis Europos romanas

Maria Rosa Cutrufelli

Moteris, gyvenusi svajone

MINTIS

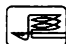

Šiuolaikinis Europos romanas

Maria Rosa Cutrufelli

Moteris, gyvenusi svajone

Iš italų kalbos vertė
Inga Tuliševskaitė

MINTIS

UDK 85
Cu93

Versta iš:
La Donna che visse per un sogno
by Maria Rosa Cutrufelli
(hereinafter called the Work), 2004

Programa „Kultūra"

„With the support of the
Culture Programme (2007–2013) of the European Union"

ISBN 978-5-417-00963-1
ISSN 1822-721X

© 2004 Edizioni Frassinelli
© Vertimas į lietuvių kalbą,
Inga Tuliševskaitė, 2008
© MINTIS, 2008

Biancai Pomeranzi,
daugelio nuotykių draugei

„Moteris turi teisę lipti ant ešafoto, todėl ji turi turėti teisę ir lipti į tribūną.“

OLYMPE DE GOUGES

„Moters ir pilietės teisių deklaracija“,
10 straipsnis, Paryžius,
1791 m. rugsėjo 14 d.

„Olimpija užlipo ant ešafoto, bet Revoliucija nesuteikė moterims jokios kitos teisės.“

ALISA DEL RE, 1989 m. sausis

1793-iųjų liepa

... ir aš virtau pelėda. Aš, Mari Ana Hiacinta Mabij, gimusi Paryžiuje – moterų rojuje, vyrų skaistykloje, arklių pragare, kaip sakydavo prieš Revoliuciją.

Gimiau Paryžiuje, ten ir užaugau, apsupta keliaujančių prekeivių šūkavimų, karietų ir kitokių vežimų tratėjimo – kabrioletų, *wisky*, diližanų, karjolų, *carabas*, berlinų, berlingotų, dvirãčių vežimaičių, furgonų, *vis-à-vis*, turgotinų, fiakrų, ir dieną, ir naktį jų pilnos gatvės. Triukšmingiausia pasaulio vieta. Bet vėliau Pjero amatas – kareiviška tarnyba – nubloškė mane prie Luaros. Ten galėjau uosti naktinį užmaršties dvelksmą, slypintį kiekvieno upės pakrantėje stovinčio miesto mūruose – išskyrus Paryžių.

Turas.

Čia gyvenu jau ilgiau nei metus.

Mieste, kurį nuolat užlieja vanduo, kur paplūdusios prieplaukos, ant dumblėto dugno paliktos baržos, kur tokia tyla, kad supainioju aušrą su saulėlydžiu.

Pavirtau bemiege didžiaake pelėda su ant kaktos susitaršiusiomis plaukų sruogomis.

Tai – mano paslaptis ir aš ją stropiai saugau. Veido nuovargį slepia balti tepalai, gaivinantis vanduo akims,

stebuklingi balzamai, galintys apgauti kiekvieną. Net ir Pjerą, kuris, nors ir retai, vieną naktį iš penkiolikos, o gal dvidešimties nakvoja mūsų lovoje su kutais padabintomis portjeromis, tokioje patogioje ir tokioje nereikalingoje nei man, nei jam.

Kam toji prašmatni lova, svarstau, ta vienintelė mūsų bendro gyvenimo prabanga, jei kas vakarą, vos prisuku žiburį ant tualetinio staliuko, mano galvoje įsižiebia kitokios liepsnos liežuvis? Kasnakt vis geltonesnė, vis įkyresnė šviesa, kurios nepajėgia užtemdyti lašas opijaus šiandien, du lašai rytoj.

Kam tos iš keturių pusių svyrančios Damasko šilko portjeros, artumui suteikiančios dar daugiau švelnumo, jei Pjeras daugiausia laiko praleidžia ant laikino gulto karo stovykloje, ten, La Rošelėje, prie jūros, kuri, kaip sako, yra labai žalia ir labai šalta?

Dar niekada nemačiau jūros. Man devyniolika, turiu du vaikus, bet kiek daugiau nei prieš metus pažinojau tik Paryžių ir tikrai nemaniau, kad teks pažinti daugiau. Juk sakoma, kad tie, kurie gimė Paryžiuje, yra dukart prancūzai... Bet norėčiau pamatyti jūrą.

Tėvas buvo žadėjęs ją parodyti, bet vis atidėliojo... Reikalai niekur jo neišleidžia, jis tarsi prikaltas prie sienų, kurias stato iš nieko ir paverčia namais, kur glaudžiasi karininkai ir studentai. Mano tėvas stato, pažaboja, sutelkia pasaulį. Jam nereikia kur nors keliauti, kad jį atrastų.

Tai tų namų virtuvėse ar laiptinėse išmokau skirti overnietį nuo savojiečio, netgi pamėgdžioti Tulūzos tartį. Turiu gerą klausą, kalboms ir muzikai.

Ypač muzikai. Prieš Revoliuciją, kai bažnyčiose dar galėdavai pasiklausyti gerai atliekamų kūrinių, paimdavau už parankės mamą ir eidavom ten. Svajojau apie

keliones tik norėdama pasimėgauti Vienos kompozitorių ar Prūsijos meistrų kūriniais. Tačiau dokumentai, lagaminai, diližanai, tvarkaraščiai – tie dalykai buvo pertekliniai, nes visą pasaulį galėjau pasiekti ranka. Jis buvo čia, lipo aukštyn ar žemyn mano tėvo namų laiptais ir nejaučiau būtinybės jo ieškoti kur nors kitur.

Tame šurmulyje sutikau ir Pjerą, tą pačią dieną, kai Nacionalinis Konventas nubalsavo baltą vėliavą su lelijomis pakeisti trispalve.

Jis gyveno trečiajame aukšte, kambaryje su mėlynu kilimu. Lipdamas laiptais pasitraukė į šalį, kad mane praleistų, ir mūsų rankovės susilietė. Uniforminės Liuksemburgo skyriaus kuopos kelnės nuostabiai aptraukė jo blauzdas, bet tą akimirką nepagalvojau, kad kariškio uniforma kaip ir tarnaitės kykas įspraudžia likimą į griežto paklusnumo gniaužtus.

Kapralas, jaunesnysis leitenantas, kapitonas, bataliono vadas... Paskui, netikėtai, generolas pakrantės armijoje.

Staigi, kreščendo Pjero karjera žaibiškai perkėlė mus į naują gyvenimą. Nuo kapralo su menkomis pajamomis ir menka atsakomybe iki generolo – stebuklas. Bet šį stebuklą padarė Pjero motina ir jis turėtų to neužmiršti, taip pat ir dabar, kai viskas taip susipynė, kai dar nesenų laikų nuopelnai galėjo tapti pavojingais riktais, o senieji karo ministrai, Olimpijos – daugelio žmonių mylimos ir dar didesnio būrio nekenčiamos jo motinos – draugai ir gerbėjai, atsidūrė kalėjimuose ar buvo ištremti į Angliją.

Žinoma, iš pradžių didžiavausi jo sėkme, nors kažkas mane baugino: gal tų pokyčių staigumas, plačiau aprėpiantys sunkumai. Nes taip pat greitai, kaip Pjeras kopė

karjeros laiptais, keitėsi Paryžius ir visa Prancūzija, Revoliucija ir karas, kuris iš tolumos vis labiau artinosi, kol grėsmingai pakibo virš mūsų galvų.

Pjeras Obri, generolas pakrantės armijoje. Melste išmeldžiau, kad vežtųsi mane kartu. Išsiskirti su juo būtų buvę per daug skaudu, ilgesys būtų mane palaužęs. Jis irgi nuolat kartojo, kad be savosios Hiacintos mirtų iš liūdesio.

Žanui Eli tebuvo keturi mėnesiai, ir visą kelią nuo Paryžiaus iki Turo, ratams smengant į griovas, paskui kylant iš jų ir taškant akmenis, o stebulėms girgždant, Pjeras laikė jį ant rankų ir dainavo itališkas arijas, kad jį pralinksmintų, o man suteiktų malonumą.

Vaikas slėpėsi spausdamas nosį prie uniformos gelumbės. Žvelgiau į jį, paskui – į savo jaunąjį generolą, dar tokį nepatyrusį tėvystėje, ir nežinojau, džiaugtis ar įsiklausyti į nerimą, vertusį be paliovos glostyti suknios klostę.

Toje pirmoje kelionėje praradau gebėjimą užmigti ir niekada jo nebeatgavau.

Nebūčiau pajėgusi...

Visą žiemą viena, laukianti iš kovos lauko sugrįžtančio Pjero, su mažu vaiku ant rankų, o kitu įsčiose, be motinos ar kokios kitos moters, kuriai galėčiau užduoti šimtus klausimų, nes nepalyginamai sunkiau gimdyti svetimame mieste, kur, regis, ašaroja net drėkstančios sienos.

Jau nebeverkiu. Tačiau kas vakarą, kai prisėdusi žvelgiu pro langą į upę užgulusią tamsą, su nuostaba atsimenu nerūpestingą gyvenimą tėvo namuose, kambaryje su žydrais tapetais išklijuotomis sienomis ir nedideliu egliniu rašomuoju stalu. Vieną kambario kampą buvo užgriozdęs klavesinas, kuriuo paslapčia skambindavau

melodijas, vertusias nuleisti akis ir kaisti ausis. Atsimenu, taip, atsimenu Paryžiaus saulę, ji leidžiasi už gatvės tolumoje stovinčių namų, o aš tyliai liečiu klavišus ir pusbalsiu dainuoju: *Ne, ne, Dievas, kurs verčia mylėti...*

• • •

Kapitono Gijebono žmonos skruostai rusvi, kertu lažybų, ji tepa juos skaistalu, dar ryškesniu už tą, kuriuo kadaise gražindavosi rūmų damos.

Nors nuo Prancūzijos sienų mus pasiekiančios žinios kelia nerimą, o dar labiau tos, kurios ateina iš gretimų kaimų ar netgi miesto gatvių, dienos Ture siaubingai ilgos ir nuobodžios, kaip ir svečiai, nes maloni yra tik ta draugija, kurią pats pasirenki, o aš tikrai nebūčiau pasirinkusi ponios Gijebon draugijos. Vienatvės kupinos dienos, pritvinkusios beprasmių kalbų. Nes išauklėti žmonės, žinia, nepakenčia tylos.

– Kokia laimė, brangioji. Mielas veidelis, išties malonus, ir aš savo namuose norėčiau tokį turėti, – cypčioja ponia Gijebon, pro vėduoklėje įtaisytą akutę tyrinėdama mano brangiąją tarnaitę.

– Kokia laimė, – pakartoja liovusis tyrinėti, tingiai vėduodamasi.

Nesiginčiju, sutinku su ja. Manosios laimės vardas Paulina, jos skruostai po iškrakmolytais kyko mezginiais švelnūs, o rankos tvirtos, ji puikiai pakloja lovą ir nedaug vargau mokydama ją gerų manierų. Mano brangioji Paulina greitai išmoko patarnauti namuose ir dabar tvarkosi lyg turėtų didelę patirtį, būtų tarnavusi ilgus metus. Niekas nepasakytų, kad vos prieš kelis mėnesius, kai visi šilko fabrikai ir manufaktūros dar veikė, ir ji dirbtuvėse prie turgaus verpdavo šilką. Šiandien daug mylių ap-

linkui neberastum nė vienos veikiančios manufaktūros, padėtis kasdien vis prastesnė, nes šilko fabrikai uždaryti, o duona mieste kainavo iki keturių soldų, kol valdžia privertė kepėjus perpus sumažinti kainą.

Taigi, ji buvo šilko verpėja. Tačiau tokia skirtinga nuo kitų moterų, kurios ateina prašyti darbo, geltonkaklių ir bukaveidžių lyg paliegusios vištos. Paulina turi spontaniško grakštumo, o ponios, atrodo, labai jį vertina.

Ypač kapitono žmona, ji atvyko iš Santo Domingo ir turi mažą juodaodę tarnaitę, kurią pati prieš daugelį metų pakrikštijo Felisitė vardu.

Gyvenimas salose varginantis, pasakoja Gijebon ir godžiai gurkšnoja šokoladą, kuriuo kas rytą vaišinu ją atsidėkodama už apsilankymą, nes dar reikia ir atsidėkoti. Tenka prižiūrėti vergus. Įsakinėti jiems. Vergai. Negrai. Gamtos vaikai, kurių gyvenimą valdo instinktai ir paleistuvystės.

– Brangioji, nė neįsivaizduojat, kiek problemų, kokia atsakomybė...

Sunku įsakinėti vyrams ir moterims, ypač moterims, neturinčioms jokių moralės principų.

– Tą naštą mums užkrauna civilizacija, brangioji drauge. Privalome pasirūpinti jų dvasia, mokymu. Nes juos mums patikėjo tėvynė.

Tačiau tėvynėje užgula dviguba atsakomybė ir papildomi rūpesčiai, skundžiasi ponia, ypač tokiame mieste kaip Turas, kur juodaodė Felisitė nedrįsta viena kojos iš namų iškelti, net į turgų, kad parneštų pundelį petražolių. Vos tik iškiša pro duris nosį – tuoj iš paskos ima sekioti vaikigaliai, išsižioję, išsproginę akis, bet tai dar ne blogiausia. Šiose apylinkėse nematyti jos rasės žmonių, čia ne Paryžius, kur nuo mažojo senegaliečio Žano

Amilkaro laikų – jį karalienei padovanojo svetimšalis keliautojas – vyrauja mada laikyti juodaodžius tarnus. Tegu spokso, žvilgsniai nepadarys žalos. Bet atsiranda ir tokių, kuriems negana žiūrėti, jie ima laidyti akmenis.

– ... o tuomet sudie mano beždžionėlei, – koketuoja ponia Gijebon ir vėduokle baksnoja nuogą už jos krėslo stovinčios tarnaitės Felisitės ranką. Ši gindamasi sumojuoja plaštakomis, juoda jos oda pašiurpsta, o iš gerklės išsiveržia gomurinio juoko pliūpsnis su pasikūkčiojimais, tarsi paukštelio giesmė.

Ne, ji ne beždžionėlė. Gal linksma papūgėlė. Tokia yra juodaodė tarnaitė Felisitė su raudonu ir auksiniu turbanu, tokių pat spalvų skarele ant kaklo ir didžiule balta prijuoste.

Aš, deja, esu tik pelėda.

Užgulus tamsai norėčiau bent išskleisti sparnus ir plasnoti po gatves lyg Paryžiaus Apuokas, tas laukinis filosofas, pamišęs rašytojas, kasnakt išraižantis tiltų arkose savo gyvenimo kalendorių.

Pjeras jį pažįsta. Pirmąkart jį sutiko našlės Diušen krautuvėje, Sen Žako gatvėje, susisupusį į platų, purviną, vos dengiantį kelius apsiaustą.

Jis vardu Retifas. Retifas de la Bretonas. Jam, didžiajam vienišam Apuokui, diena yra drumsta, o naktis tyra.

Bet man, mažai naminei pelėdai, naktis yra lyg akmuo nagais nugremžtais kraštais. Stebeilijuos į ją iš savo tuščios lovos ar iš balkonėlio koridoriaus gale. Ji – neperregima.

Atvykom. Vežikas nuleidžia pakopas. Įsiveržęs oro gūsis sujudina tvankų į pašto stotį įsukusios karietos orą.

Žiustina, išsikankinusi kelionėje, išlipa pirmoji, šlamėdama savo nemadingo, už jos kelius kietesnės taftos sijono klostėmis. Paskui ją išlipa pakeliui paimtas senis, pirma savęs statydamas lazdą medine rankena. Jis taip ir nepakėlė į mus akių. Visą laiką pratūnojo kampe, abiem rankom įsitvėręs lazdos. Be mūsų, jis – vienintelis keleivis. Dabar kelionėms prasti laikai. Reta diližanų, reta keliautojų.

Bet aš atvažiavau. Tik krūtinėje susikaupęs atodūsis yra labiau širdgėlos nei džiaugsmo. Santūriai išbandau keletą judesių, kad susivokčiau atvykusi: ištiesiu nugarą, nubraukiu ant smilkinio užkritusią sruogą, patraukiu vaizdą užstojančią rudo aksomo užuolaidą.

Pamatau kaimą: viršuje – pilis, apačioje – akmeninė kolona. Kaimas kaip daugelis kitų dešiniajame Luaros krante. Nepaliestas. Nematyti išlaužtų durų ar sudegusių stogų. Virš namų kyla balti dūmai: jauki seno namų židinio spalva.

Karas siaučia kitapus Luaros, kairiajame krante. Ten, kur dūmai juodu angliuko brūkšniu pažymi horizontą.

Karas? Taip jį vadina. Nors priešai neturi aukštų prūsiškų kepurių ar anglų karo laivyno mantijų. Čia priešai ateina iš Prancūzijos laukų, kuriuose ką tik dirbo, ir šakėm, kapliais puola iš Paryžiaus atžygiavusius kareivius, „mėlynuosius pasturgalius“ – taip, girdėjau, juos vadina. Paskui grįžta atgal į laukus – žemdirbiai buvo, žemdirbiai ir liko. Bet generolai tai vadina karu, o mano sūnus yra generolas, jis irgi taip vadina.

Iškaba prie pašto stoties užeigos kviečia išgerti pilstomo sidro. Ant žemės stovi kibirai. Kniedyti batai priartėja, nutolsta, paskui vėl priartėja. Pakinktai atleisti, vadelės nusegtos. Arkliai šnopuoja. Žvengia. Pasibaigusios kelionės garsai.

Prie atlapotų diližano durelių stovi vežikas – liesas, tamsaus gymio, ūsuotas, jis laukia, kada apsispręsiu išlipti.

Tegul laukia. Atrodo toks kantrus, kad kyla noras papiktnaudžiauti. Jei būtų paryžietis... visi žino Paryžiaus vežikus: vaidingi, irzlūs, sukčiai, ne vieną teko apskųsti taikos teisėjui... paryžietis vežikas seniai be jokių skrupulų būtų mane išmetęs lauk. O šitas vyras dulkėtais ūsais, dvokiančiais kaip jo arklių uodegos, moka laukti. Meiliai šnairuoja į sidro stiklą užeigos iškaboje, bet tyli. Ką gi, telaukia.

Jaučiuosi pavargusi. Ne dėl kelionės. Gal penkios mylios nuo Turo – visai netoli, nors kelias akmenuotas ir tenka keletą valandų praleisti ant viena gelumbe užkloto kieto suolo. Bet mane sekina ne fizinis nuovargis, ne skausmas, kurio net nepavadinsi skausmu, jis slenka nuo sprando žemyn, iki inkstų, iki šlaunų raumenų, susikaupia sausgyslėse, degina pėdą ir verčia jaustis gyva, sopuliuose, bet gyva visu kūnu.

Nuovargis, kurį dabar jaučiu, visai kitoks. Tai labiau ne nuovargis, o nesmagumas. Nepatogumas, kylantis ne iš kūno, o iš galvos, gal iš dvejojančios širdies.

Musė ropinėja mano apsiausto rankove, kita tyliai zyzia tarp užuolaidos klosčių. Krūtinėje susikaupęs atodūsis pagaliau išsiveržia, kai atveriu juostos klostėse kartu su laikrodžiu saugomą medalioną – tą veiksmą kartoju keliskart per dieną, nesąmoningai.

Portretas panašus. Mąstytojo kakta, kumptelėjusi ereliška nosis, gundančios lūpos. Pjeras, mano sūnus. Akys pilkos kaip mano motinos, plaukai kaip mano, kaštoniniai. Jis kalba aistringai. Panašiai kaip aš, gal tik ne taip kategoriškai.

„Stenkitės valdytis", toks buvo jo pasisveikinimas, kai susitikome Ture.

Nesimatėm ilgiau nei metus, nuo pat jo perkėlimo, ir jau daug mėnesių nebuvau gavusi jo laiškų... Paskui sužinojau, kad jis sužeistas. Kaip man pranešė draugas iš Karo ministerijos – sunkiai, jį ištraukė iš po užgriuvusio žirgo, tik per stebuklą liko gyvas, ir aš kovojau, meldžiau išduoti man pasą, kad galėčiau išvažiuoti iš Paryžiaus, nulėkusi pamatyti jį savo akimis, paliesti savo rankomis.

Atvažiavusi randu tik Hiacintą su vaikais. Jo nėra. Laukiu. O kai jis pagaliau sugrįžta: „Stenkitės valdytis..."

Mano sūnaus nuomone, turėčiau valdytis. Susivaldyti. Koks išmintingas žodis, koks teisingas patarimas. Bet visiškai netinkamas mano gyvenimui, tai jau tikrai. Matyt, ir Revoliucijos įgeidžiams: ji kilo, kad nuverstų tironus, o vėliau pati juos sukūrė.

Nepavyks, sūnau, norėčiau jam pasakyti, atmetęs man priderančią pagarbą neįtikinsi būti apdairia. Norėčiau

apglėbti jo pečius, perbraukti pirštais randą ant kairiojo antakio – anksčiau jo nebuvo. Bet sustingstu, o man iš krūtinės ir lūpų išsiveržia piktas kartėlis:

– Valdytis... ką tai reiškia?

– Reiškia, kad turite liautis.

– Ką liautis?

– Vadinti jį taip, kaip vadinate.

Liūdna, kad jis neturi jėgų, jau nesakau drąsos, ištarti tą vardą.

– O kaip jį vadinu?

– Žinote, kaip.

– Pretenzingu uodu? – atkertu pašaipia pajuoka, kuri prilimpa prie gomurio. – Jis demagogas. Pjerai, neužmiršk: demagogas. Kaip dar galima vadinti Robespjerą? Žmogų, kuris ieško tautos palankumo, kad užvaldytų Prancūziją? Gal anarchijos ir skerdynių apaštalu, taip, toks epitetas jam tiktų labiausiai.

Mano sūnus išblykšta. Staiga šoka atatupstas lyg norėtų pabėgti nuo mano žodžių ir įtūžęs išeina iš kambario. Bet spėju pamatyti, kaip jis judina lūpas, be garso tardamas tris skiemenis: „Beprotė...“.

Ant blyškių jo skruostų išryškėja lengvos raupų žymės ir siaubo verpetas įsiurbia mane praeitin, prie jo, ligoniuko, lovos: didelės akys persikreipusiame, ištinusiame veide su tamsiomis dėmėmis, tų akių žvilgsnis staiga įsminga į mane. Sukdamasi tame verpete galiu pažadėti viską. Pažadu ir šį kartą: gerai, valdysiuos. Viena didelė auka, sudėta iš daugelio mažų aukų: išvažiuoti iš Paryžiaus, nusipirkti kaime namus ir apsigyventi juose...

To čia atvažiavau. Į kaimą dešiniajame Luaros krante, kurio dar nepalietė karas, nutviekstą kepinančio karščio

išblukintos saulės. Atvažiavau, kad ištesėčiau savo pažadą. Kad nusipirkčiau Figjė dvarą su keturiais hektarais miško, javų laukais, vynuogynais, vynuogių spaustais, statinėmis jaunam vynui, karvėmis, jaučiu, terasa su vaizdu į upę, sodą, figmedžius ir tą mažą apyniais apaugusį paviljoną, kuriame galima gerti kavą ar šokoladą; apynių lapai širdies formos. Ideali vieta mano augintiniams – katei ir šunims. Tobulas atsiskyrėlio būstas, didysis tėvas Ruso tikrai man jo pavydėtų: namai patogūs, o laukai apdirbti.

Toks gėris brangiai kainuoja, dešimt tūkstančių penkis šimtus frankų, beveik visas mano santaupas. Investicija... Bet kodėl turėčiau iškeisti savo turtus į namus kaime, kuriuos pilietis Lui Fransua Blanšė, kepėjas, įsigijo spekuliuodamas asignacijomis*, o dabar nori parduoti už tikrus pinigus?

Todėl, kad neturiu pasirinkimo: paprastas atsakymas, Pjeras klysta, nesu tokia beprotė, kad neieškočiau nuošalesnės vietos pasislėpti nuo smurto, įsibrovusio net į šventąją Konvento salę, užsėdusio visuomenei skirtas tribūnas ir įstatymų leidėjų suolus. Nuo to žudančio smurto, kuris sunaikins – nesunku numatyti – viską, kas dar liko iš aštuoniasdešimt devintųjų dvasios.

„Piliete“, pagaliau girdžiu raginantį vežiko balsą.

... dabar turėčiau lipti iš karietos, eiti į kaimą, paklausti, kur rasti Lui Fransua Blanšė kepyklą, suderėti kainą už namus...

Ne, dar ne dabar. Nelipsiu. Telaukia.

* Popieriniai pinigai, kurių vertę užtikrino per Revoliuciją konfiskuotas turtas, *vert. past.*

Vyras pasisuka į užeigą, paskui į mane, vėl į užeigą, perbraukia delnu ūsus, kažką sumurma. Galiausia gūžteli pečiais ir plačiu žingsniu, pliaukšėdamas šmaikščio galu, nutolsta link savosios sidro stiklinės.

Karietoje karšta, oras sustingęs, judinu jį nedidele vėduokle, prisegta prie kelioninio apsiausto. Vėl patraukiu užuolaidos kraštą ir žvilgsniu seku juodus dūmus, kairiajame Luaros krante jie išplinta, užkloja dangų ir netrukus susimaišo su baltaisiais dūmais dešiniajame krante.

Skrenda karas.

Kodėl čia, šitame kaime, kurio nepažįstu ir kuriame niekas nepažįsta manęs, turėčiau jaustis saugesnė nei Paryžiuje?

– Kas jums? Bloga?

Tai Žiustina, palinkusi į karietos vidų.

– Kas jums? Babiket...

Jos aštrus artimas kvapas perskrodžia prišvinkusį karietos tvaiką – suplėkusio šieno, išdžiuvusio šlapimo.

Babiket, šį mažybinį vardą leidžiu tarti tik jai, ji viena taip vadina mane nuo mūsų vaikystės, kai Montobane žaisdavom Freš gatvės kieme, tame pačiame, kur mano šeimos vyrai, ištisos mėsininkų kartos, kartą savaitėje skersdavo gyvulius. Aš žaisdavau, ji mane saugodavo. Man buvo dveji, jai – aštuoneri. Aš buvau vaikas, ji – tarnaitė, tarnų dukra.

Žiustinos akys prieblandoje ieško manęs, tyrinėja. Nusišypsau jai, linkteliu, jau esu pasiruošusi, dar akimirka.

Ji nusiramina, atsitiesia, susitvarko. Negalvodama, greitai, negrabiai pasitaiso kyką – išlygina ties kakta ir sprandu susiklosčiusią griežtą vertikalią raukšlę.

Ak, Žiustina! Mano senoji Žiustina nepažįsta malonumo meno. Ji nemoka nei šypsotis, nei verkti. Neapčiuopiama būtybė. Tas jos neapčiuopiamumas atbaido kreditorius. Mūsų namų Paryžiuje prieškambaryje jų kaskart vis daugiau, tų kilmingų vyrų, kurie kadaise laukdavo, kada pabusiu, kad galėtų paskaityti man eiles ar aptarti naujausią *Comédie Française* spektaklį. Vos tik ji pasirodo, su ta vertikalia raukšle, nusitęsusia ir per griežto sukirpimo suknią – prieškambaris ištuštėja. Palaimintoji Žiustina! Bet vėliau, gal kai padeda man susivarstyti korsetą ir aulinius, nes turiu bėgti klausytis savo kraštiečių Vernjo ar Sebastjeno kalbų ir bijau nerasti vietos net deputatų draugams rezervuotose tribūnose, girdžiu ją burbant „tai bent nauda, kas mums iš tos Revoliucijos?" Žiustina, prisitaikiusi prie Paryžiaus įpročių taip, kaip aš ir dar geriau už mane, nemėgsta permainų. Nepasitiki jomis visose gyvenimo srityse. Drabužiai ar vyriausybės – nesupranta, kokia nauda iš jų pasikeitimo.

Vėl pajuntu jos kvapą, ji prisiartina, sušlama sijonai.

– Nagi?

Jos mažos lyg sudžiuvusios šilkmedžio uogos akutės nušvinta švelniu rūpesčiu:

– Juk žinote, reikia. Likti Paryžiuje būtų savižudybė.

– Žinau, žinau...

Puikiai viską žinau. Visada brangiai mokėdavau už galimybę išsakyti žodžius, kurių negalima nutylėti. Ir prie senosios santvarkos, ir prie naujosios. Mane išjuokdavo, manęs bijodavo, man kliudydavo. Man ne naujiena anoniminiai laiškai, užpuolimai prie namų, sumušimai. Tačiau Revoliucija pagimdė tik jai būdingas beprotybes, visiškai originalias, ir draugo įspėjimas šiandien baugina labiau už lazdą. Ypač jei tas draugas yra Sebastjenas

Mersjė, Senos ir Uazos deputatas, Sebastjenas, kuris maldauja: „Nedarykite to. Gindama juos, sau užsitrauksite kaltę“. Brangus, brangiausias drauge, ar todėl turėčiau tylėti?

Tai atsitiko birželį, Konventui nubalsavus suimti Vernjo, Briso ir kitus Žirondos deputatus.

Nuo atsiminimų galva prisipildo smulkių, kankinamų blyksnių.

Vyrai, pirmieji pasmerkę karalių ir pareikalavę Respublikos, suimami pateikus juokingus, suklastotus kaltinimus, o visi juos laiko jau pasmerktais, numirusiais ir užmirštais. Jų pralaimėjimas yra teisėtumo pralaimėjimas. Kraujo partija nugalėjo. Nejau galiu tylėti?

Parašau kreipimąsi ir birželio devintąją, praėjus savaitei po balsavimo, ateinu į Konventą nešina tuo tekstu. Pirmininkas duoda leidimą. Tvarkos prižiūrėtojas paima iš manęs lapą ir skaito, jo akys prilipusios prie eilučių, nugara sukumpusi tarsi kaulai būtų išlaikę įprotį lankstytis. O jau balsas! Bespalvis, bedvasis. Prarandu kantrybę. Mano kreipimasis nenusipelno tokio balso. Jei tik galėčiau pati jį perskaityti! Juk aš jį parašiau. Žinau tinkamą toną, žinau, kaip žodžiai turėtų išeiti iš kūno ir virsti jausmu, žinau, kaip jie galėtų sujaudinti ir priversti susimąstyti. Skaityčiau pakelta galva, stabtelėdama ten, kur dera stabtelėti, tiesi prieš montanjarus. O taip, gerai į juos įsižiūrėčiau, į vieną po kito. Jei tik galėčiau! Bet esu moteris, todėl negaliu.

Tvarkos prižiūrėtojas skaito: *aš, savo raštais atvėrusi kelią Revoliucijai...* Konventas tyli, kažkas sklaido ant kelių pasidėtus lapus, kažkas išsiblaškęs apžvelgia salę ir šypsosi į tuštumą... *aš jūsų klausiu: jums reikalingos*

aukos? Gerai, tebūsiu aš pirmoji auka. Vienas deputatas pakelia galvą, tribūnos man už nugaros pradeda šurmuliuoti. *Bet jei Atstovų Susirinkimas dar nesusitepęs...* Kyla audra. „Gana! Tai įžeidimas. Grįžkim prie dienotvarkės!“, pašokę griaudžia Konvento vyrai. „Prie dienotvarkės!“, atsišaukia vyrai tribūnoje.

Sebastjenas man leido išeiti, palikti Konvento salę lydimai įžeidžiamų šūksnių, jis pasivijo mane, kai buvau jau toli, pakeliui namo, kur niekas negalėjo mūsų matyti. Jo veidą nuo skruostų iki nosies kerta pykčio raukšlės. Jis uždeda delną man ant rankos. Pasisaugok, drauge. Tai jau ne išsakyta nuomonė, dabar tai – gyvenimas arba mirtis.

Įeiname. Lui Fransua Blanšė krautuvėje tamsu. Belangė patalpa aukštomis lubomis, su medinėmis sijomis, jos tarsi laiko nakties skliautą. Nulipame tris pakopas, sulig kiekvienu žingsniu vis aiškiau girdėti didžiuliame variniame katile burbuliuojantis verdantis vanduo. Karščio liežuviai lyžčioja mus, išpila prakaitas. Tolumoje, labai toli, krosnies atšvaitai ir nuoga pameistrio nugara, kurią ugnis negailestingai išberia raudonio dėmėmis.

Tokiom pat dėmėm dega ir piliečio Lui Fransua Blanšė skruostai: ant kaklo parišta skarelė, dvigubas pagurklis, dvigubas pilvas. Milžiniškos šlaunys trinasi viena į kitą. Jis sunkiai eina manęs pasitikti, tipena mažais žingsneliais, kaskart įkvėpdamas oro ir iššniokšdamas jį pro praviras lūpas. Jo sunkus alsavimas persiduoda ir man: užspaudžia gerklę, vos begaliu nuryti seiles. Bet iš to, kaip jis siurbia orą, šluostosi skarele prakaitą, išsiduoda kažkokia galia, iš nevalingo rankos mosto, švelniai nuslystančios dvigubu pilvu, kad jį prilaikytų, spėju jį esant

godų. Suprantu. Iš piliečio Blanšė nieko negausiu veltui, man nepavyks nieko iš jo išsiderėti, dar niekam nėra pavykę.

Žiustina pakelia smakrą ir mosteli. Jos stambi nosis virpa. Aš irgi užuodžiu. Tai – ne kvapas, prie kurio dabar visi, vargšai ir turtingi, esam pripratę, ne kvapas, su kuriuo vis dar susiejame žodį duona, nors tai tik sėlenų ir maltų miežių, bulvių, pupelių ar dar kažin ko mišinys. Ne, iš Lui Fransua Blanšė krosnies šiandien sklinda ne rūgščios Revoliucijos duonos, o jau užmirštas kvapas. Kvietinių miltų duonos paauksuota pluta, kur kandama traška. Dvelkia tikra duona. Susukta, apvalia, pailga duona, duona su sviestu, duonos džiūvėsiais, bandelėm, raikoma duona... Gal tai netgi minkštos Paryžiaus duonos kvapas, taip, iš geriausių miltų su alaus mielėmis. Taip sako Sebastjenas – išblyškęs, trapus tarsi aristokratas tarp kaimiečių, o jis supranta po tremties Šveicarijoje, Savojoje ir Palatinate patirtų kančių. Pasak mano draugo, tarnų iškepta duona nepakenčiama, geros duonos galima paragauti tik Paryžiaus kepyklose. Teisingiau, buvo galima. Nes šiandien, brangusis pilieti Blanšė, tariu ryžtingai žengdama pirmyn, staiga linksma, lengva ir alkana, labai alkana, Paryžiuje jau niekas nebevalgo duonos, geros ar blogos.

... iš pradžių, tik iš pradžių. Kita vertus, nieko keisto, kad iš pradžių jaučiausi kiek sutrikusi. Tam buvo daug priežasčių. Pirmiausia, nežinojau, kaip į ją kreiptis, kokiu vardu ar kreipiniu, nes teisiškai ji net nebuvo mano anyta. Mes pratę prie genealoginio tikslumo, palikuonių ir atšakų klasifikacijos, kruopštaus kiekvieno naujo ryšio įtraukimo į didžiąją šeimos ryšių sistemą – amžių įprotis. Todėl nenuostabu, kad jaučiausi sutrikusi dėl terminologijos.

Galiausiai, kas ji man?

Jei Pjeras ne mano vyras, o tik draugas, mano sutuoktinis meilės akivaizdoje, nes mes pripažįstam vienintelį – meilės – saitą, meilę, ne santuoką, kuri sugriauna jausmus ir nužudo pasitikėjimą, taigi, jei Pjeras ne mano vyras, kas ji man?

Jaučiau ir kitokios rūšies nejaukumą, prisipažinsiu, vis dar jį tebejaučiu: sąmyšį, kone baimę dėl to, kad ji tokia garsi, tiek gyvenime pasiekusi, daugiau nei įprasta moterims, parašiusi pjesių, romanų, pareiškimų ir manifestų, filosofinių ir patriotinių kūrinių, taip pat ir dėl jos mokėjimo kalbėti viešai... Ji iškalbingesnė už Konvento deputatą, nesvarbu, kad išlaikė tą keistą pietietiška tartį,

vangiai pratisą lyginant su mūsų, paryžiečių, berte beriamais žodžiais. Ką ir kalbėti apie jos drąsą. Fizinę drąsą, kuri jai leidžia be baimės stoti prieš vyrus.

Kiek apie ją pasakojama istorijų!

Tarkim, prieš metus keturi mušeikos palaukė jos prie namų. Filipo Orleaniečio vyrai. Ji apkaltino jį išdavyste, jis nutarė ją pamokyti. Tie piktadariai sugriebė ją už plaukų ir tyčiodamiesi šūkaliojo praeiviams: dvidešimt keturi soldai... dvidešimt keturi soldai už de Guž galvą, kas norėtų? O ji: draugai, moku jums trisdešimt ir prašau palikti ją man.

Žodžiu, daugybė dalykų, kad prieš tą moterį pasijusčiau visai menkutė. Ne tik metaforiškai. Olimpija tokia aukšta! Ir visą laiką ištiestu kaklu lyg piktintųsi, kad negali dar iš aukščiau žvelgti į pasaulį. Dabar, būdama su ja, išmokau atskirti jos nekantravimą nuo baimės, nes ir ji, taip, ir Olimpija retkarčiais bijo, dabar tai žinau ir tas žinojimas viską pakeitė. Mano jausmus. Kaip jos klausausi. Pagaliau, mūsų skirtumų prasmę.

Ji atvyko į Turą vieną varginančią popietę, užlietą tylos, pritvinkusią saulės ir įkyrių mašalų. Šiemet vasara labai karšta ir netgi naktys siaubingai, kankinamai tvankios, nors miestas dviejų upių pakrantėje ir nepaisant sausros jos susieina, išsiskiria, sukasi tingiais purvo verpetais. Jos atvykimas buvo kaip vėjo gūsis, atnešęs palengvėjimą.

Štai ir ji, nelaukta, su maža dulkėta mėlyna skrybėlaite, po trijų kelionės dienų paraudusiomis akimis. Ak, visai nepavargau, prieštarauja šypsodamasi vestibiulyje, o Žiustina dvejodama linksi jai už nugaros. Priešingai, sako, tokią karštą vasarą lengva keliauti, keliai išdžiuvę, diližano ratai rieda tolygiai ir beveik nereikia laikytis įsi-

tvėrus odinių diržų. Keliai sausi, bet tušti: per tris dienas mūsų diližanas sutiko tik karinius vežimus, gabenančius karininkus iš Paryžiaus ir į Paryžių.

Akimirką pagalvojau, kad ji gavo mano laišką, nustebau. Jau daugelį mėnesių pašto paslaugos kone apmirusios, o jei ir veikia – tai siaubingai lėtai, nors tie keli dar nepakeitę darbo paštininkai ir laksto paknopstomis visomis kryptimis, priversti dirbti už keturis. Tačiau naujienos pašto skyrius pasiekia kankinamai retai.

Ne, žinoma, ji dar negavo laiško, tačiau žinojo, kad Pjeras sužeistas. Kartais man atrodo, kad ji žino daugiau už patį karo ministrą. Jai pranešė iš misijos pakrantėje sugrįžęs draugas. Pasakė, kad Pjeras nukrito nuo durtuvo smūgio ir visą parą išgulėjo prispaustas savo žirgo lavono. „Dabar jis ligoninėje." Ji nesvarstė: pirmu iš Paryžiaus išvykstančiu diližanu atvyko jo aplankyti.

„Jis jaučiasi gerai", skubu nuraminti, suėmusi rankomis jos delną. Ir priduriu, kad jis jau seniai išleistas iš ligoninės ir dabar, deja, išvyko, į Paryžių, gal vienu iš tų karinių vežimų, su kuriais ji pakeliui prasilenkė.

Jis išvyko pasinaudoti savo didžiąja proga, paaiškinu, mūsų visų proga, jei Taljenas – tai jis jį pasikvietė – parems jo paskyrimą brigados generolu.

Tikėjausi džiaugsmingos nuostabos, bet išgirdus Taljeno vardą šypsena jos veide pranyksta. Jaučiu, kaip sustingsta ranka, o pirštai staiga stipriai suspaudžia mano plaštakas.

Tuo tarpu Žiustina nešina lagaminais jau pradingo paskui Pauliną. Likom tik ji ir aš, pirmą kartą vienos per visą laiką, kiek esam pažįstamos.

Gal todėl, kad jos akivaizdoje jaučiuosi tokia sutrikusi, mane užlieja nerimas, drovumas, bet jie manęs

neužčiaupia, priešingai, skatina kalbėti, berti žodžius, daugybę žodžių. Kalbu, kalbu, nesiliauju kalbėti, pasakoju, kad padėtis labai kebli, karo ministras visur prikaišiojo savo komisarų jakobinų, generolai pasmerkti gyventi ir kariauti vyriausybės agentų apsuptyje, o šie nepasitenkina vien šnipinėjimu, jie nori vadovauti, todėl karininkams tenka apdairiai suktis tarp jų intrigų, kurios pavojingesnės už pasalas Marė ar Puatu pelkėse. Nors gal neblogai, jei kažkas prižiūri ir parenka tinkamus žmones. Tinkamus Revoliucijai. Pjeras mano, kad patyrę generolai nebūtini, gana, kad jie būtų lojalūs Respublikai. Todėl jam ir pasiūlė laipsnį, kurio jis nusipelnė savo karine dvasia, bet dėl jaunystės gali jo ir negauti. Konvente yra vyrų, mokančių vertinti lojalumą.

– Kokių vyrų?

– Montanjarų.

Su man puikiai pažįstamu pykčio protrūkiu – Pjeras paveldėjo jį lygiai vienodą – ji trukteli ranką, paleidžia mano rankas taip grubiai, kad nagais pradreskia delną.

– Neįmanoma. Montanjarai pasiūlė paaukštinimą žirondiečių šalininkės sūnui?

Jos akys atstumia mane lyg būčiau pasakiusi kokią nešvankybę, paskui pasidaro mąslios, nebemato manęs, visas dėmesys susitelkia ties viena mintim: „Ko jie tuo siekia? Ko nori?“

Ak, aš nieko nežinau. Stoviu prieš ją suglumusi, nebyli, iš kaitros skraisčių užgimusių muselių pripildytoje popietėje. Nežinau. Jaučiuosi kvaila, kalta dėl savo nepatyrimo, pasaulis slysta man iš rankų, tolsta nuo manęs, virsta abstrakcija. Moku diskutuoti, skaitau romanus ir filosofų raštus. Žinau, be patirties visada lik-

siu kvaila. Atsimenu savo pirmąją kelionę viduržiemį, kai žvelgdama į plikus laukus sušukau: dievaži, kokia nelaimė, šiemet nebus derliaus! Pirmąkart išvažiavau iš miesto ir nieko neišmaniau nei apie pjūtį, nei apie metų laikus.

O dabar ji manęs klausia, ko siekia montanjarai. Ko jiems reikia? Tikrai nežinau. Jaučiu, kaip man suspaudžia gerklę ir darosi gėda, nes noriu pravirkti kaip vaikas.

Ji supranta ir iškart sušvelnėja, pakeičia toną. „Eime." Bejėgiškai ištiesia ranką delnu žemyn. „Mirštu, kaip noriu pamatyti mažylį."

Vaikų kambaryje tvyro pieno ir muilo kvapas. Žanas Eli laimingas juokiasi, svirduliuodamas atsistoja, bėga tarp sijonų besipinančiom kojom. Nuo tada, kai nuėmiau pavadžius, jis labai sutvirtėjo. Noriu, kad mano sūnus būtų laisvas! Olimpija pakelia jį ir laikydama ant rankų pirštų galais prieina prie lopšio. Mažylis miega suspaudęs kumščius. Jis gimė Ture ir dar niekas nėra jo matęs, net mano motina. Olimpija pasilenkia, mažasis šelmis atgniaužia kumštelius, nuleidžia rankutes, pažvelgia į ją. Pilkos akys, sušnabžda ji laiminga. Jos akys kaštoninės, gražios paauksuoto kaštono spalvos.

Taip prasidėjo mūsų dienos kartu. Mano ir Olimpijos dienos.

– Jūs tokia silpna, turėtumėt daugiau vaikščioti, – nusprendė ji, kritiškai mane nužvelgusi. Nuo jos atvykimo nepraėjo nė dvi valandos. – Vaikščioti sveika ir kūnui, ir sielai, ėjimas pašalina visą nemalonų moterišką karščiavimą.

Ir šypsodamasi pridūrė:

– Šešėlyje galva nebręsta.

Nespėjau nė mirktelėti, o jos pasiūlymas tapo įpročiu.

Kiekvieną rytą, kol saulė dar negniaužia kvapo, žingsniuojam po šimtametėm liepom, pasak vietos gyventojų, gražiausiu bulvaru visoje Prancūzijoje, gražesniu net už Paryžiaus bulvarus. Ponia de Gijebon retkarčiais norėtų palaikyti mums draugiją, bet, laimė, ji greit pavargsta ir atsiskiria jau ties trečiuoju gaiviųjų gėrimų pardavėju vienoje iš pakrantės aikštelių.

Iš pradžių vaikščiojimas vargino ir mane, bet Olimpija niekada nepavargdavo, ji pripratusi. Kai dar gyveno Otej, ji pėsčia ateidavo į Paryžių, iki pat muitinės. Ten prisėdusi ant laiptelių pailsėdavo, pasikeisdavo aulinius žemais bateliais ir šokdavo į miesto vežimą, kad nulėktų pas spaustuvininką Kurė, nedėkingąjį, pirma pralobusį iš jos pinigų, o paskui tapusį vienu iš labiausiai ją persekiojančių kreditorių.

Taigi, vaikščiojimas mums tapo įpročiu. Kai taip žingsniuodavom greta viena kitos, Olimpija pasakodavo apie Robespjerą, apie jo niekingą laikyseną, koks jis visada pasipudravęs, nuolat vilkintis tą atgrasų žalsvą kostiumą, pablyškęs ir keliantis moterų pasigailėjimą, apie jo talentą gundyti moterų sielas, apie tai, kaip jis jakobinų ar Susirinkimo salėse naudojasi dvejais akiniais: su vienais skaito, o su kitais stebeilijasi į moterų sausakimšas tribūnas, ir kaip šios rausta galvodamos: „Jis žiūri į mane“.

Sugrįžus iš mūsų rytinio pasivaikščiojimo, nuovargis ir iš lauko atplūstantis karštis paskleisdavo snaudulio miglą. Ak, galvodavau, pagaliau! Jei tik galėčiau išsitiesti ant lovos, dabar, tuoj pat! Gal kiek nusnausčiau. Bet būdavo laikas žindyti ir miegai išsilakstydavo. Paskui Žanas Eli

imdavo aikštytis, Paulina prašydavo leidimo pietums, Žiustina įeidavo nešina vandeniu Olimpijos kojų voniai. Pastačius sidabrinį dubenį ant grindų, priekaištingai sumurmėdavo: jūsų vanduo. Žiustinos manymu, dažnai praustis nesveika, visi žino, kad vanduo susilpnina kraują ir pažeidžia odą. Tačiau Olimpijos oda švelni, kūnas vikrus, o pati Žiustina išdžiuvusi kaip jansenistas per Velykas.

• • •

Pjeras nekantriai perbraukia delnu plaukus – Paryžiaus kirpėjai nukirpo juos trumpai, manau, per trumpai. Jį irgi kankina karštis. Ant pusmėnuliu išlenktų šnervių ir žemiau, išilgai lūpos linkio, žvilga prakaitas.

– Nesigraužk, – stengiuosi kalbėti kuo švelniau, kad jį nuraminčiau.

Jis grįžo įtūžęs, negavęs paaukštinimo. Neramus dėl savęs, dėl mūsų, dėl savo motinos. Mūsų lovoje su aukštai parištomis užuolaidomis, kad pasiektų nors menkiausias vėjo dvelksmas, Pjeras kasnakt puola į neviltį.

Olimpija kovoja savižudišką mūšį. Paryžiuje platinami jos kreipimaisi. *Tironija artėja milžiniškais žingsniais...* Ji pasirašė po šiuo sakiniu. Taip pat ir laišką, kurį nusiuntė į Komunos jakobinų namus ir į Konventą, nors tai – ne laiškas, o testamentas. Jos politinis testamentas.

Palieku savo sąžinę žmonėms, kuriems jos reikia, savo sielą – moterims, o savo kūrybos dvasią – dramų autoriams, nes ji jiems neabejotinai praverstų, cituoja Pjeras nenatūraliu balsu.

Negaliu nenusijuokti. Kaip šiuose žodžiuose neatpažinti pietietiško jo motinos teatrališkumo? Pjeras, akimirką padvejojęs, irgi nusijuokia ir apkabina mane.

– Ji beprotė, – kvėpuoja man į ausį, nutraukia kyką, išlaisvina plaukus.

Po atvarstytais marškiniais jo oda įkaitusi, o širdis plaka taip, rodos, iššoks iš krūtinės.

– Nebijok. Mes buvome pas notarą.

Tas greitas judesys, kuriuo jis patraukia smakrą iš mano plaukų slėptuvės, išduoda nepasitikėjimą.

Bet neprasimanau norėdama jį nuraminti. Tai – tiesa, prieš išvažiuodama Olimpija paprašė palydėti ją pas notarą. Nežinau, kiek pralaukėm jo nutriušusiame kabinete, nepatogiuose bambukiniuose krėsluose, pageltęs turto konfiskavimo aprašas grėsmingai kabėjo virš mūsų aksominių kepuraičių, o du raštininkai be paliovos rašė ant žyminio popieriaus lapų. Kaip tik tada iš jos pirštų judesių ant laikrodžio grandinėlės pajutau baimės proveržį. Gal tai buvo apsisprendimo baimė? O gal baimė, atslinkusi iš toliau, užklupusi iš pasalų?

Šiaip ar taip, nedaug jai tepadėjau. Jaučiau tai ir dėl to išgyvenau. Laimė, ten buvo notaro brolis, kunigas, tačiau respublikonas, vienas iš tų, kurie nedelsdami prisiekė konstitucijai. Jis padėjo jai susitarti su kaimiečiais. Jie šnekučiavosi apie pralaimėjimus vakarų frontuose, aptarė naujausią *Moniteur* numerį, atkeliavusį su specialia pašto siunta... Žodžiu, galų gale viskas baigėsi laimingai, susitarimas pasirašytas. Dabar Figjė dvaras priklauso jai.

– Ji pažadėjo įsikurti kaime, – neatlyžtu. – Turime ja tikėti.

Pjeras tyli. Bet įsitempęs jo kūnas pamažėle atlėgsta, glėbys atsileidžia.

– Tai kodėl ji išvažiavo į Paryžių? – pagaliau sumurma snūduriuodamas.

Jis miega. Alsuoja ramiai. Iš lėto atmazgau savo kojas nuo jo kojų ir pasitraukiu į savo lovos pusę.

Kojomis ieškau dar vėsaus audinio pakraščio.

Naktis bus ilga.

Parimusi ant alkūnės, žiūriu į jį menkoje naktinės žvakės šviesoje. Jis retkarčiais pajudina ant pagalvės gulinčią ranką ir nepatenkintas sušnopuoja, net suvirpa blakstienos, lyg po akių vokais staiga būtų įsibrovęs koks ir mieguose jį erzinantis vaizdas. Sulaikiusi kvėpavimą, smiliaus galu paliečiu jo lūpų kamputį, paskui antakį kertantį randą. Jis sumykia priešindamasis, bet neprabunda. Šypsausi, nors man liūdna.

Jis miega. Aš žiūriu į jį. Ir nežinau, kodėl taip prakaituoju: dėl vasaros nakties karščio ar tos liepsnelės, kuri ir vėl įsižiebė ir degina galvą.

Atsikeliu. Basomis pereinu koridorių. Prie vaikų kambario sustoju, įsiklausau.

Tokia ramybė, kad susigraudinu.

Praveriu duris. Ritmiškai kvėpuoja Paulina, vos girdimai alsuoja Žanas Eli, šnarpščia Anacharsis, mano mažasis Anacharsis, o su juo siejasi malonūs atodūsiai ir žindymas...

Taikus padarėlis.

Pjeras labai juo didžiuojasi, taip pat ir mano krūtimis, kurios pagaliau pritvinko pieno. Tai teisinga, sako. Kas gali būti gražiau už motiną, antrąkart glaudžiančią prie krūtinės kūdikį, maitinančią jį savo kūnu ir dvasia? Atsimenu pirmą mūsų susitikimą Tiulri soduose. Jau tuomet jis manęs paklausė, ar aš ne iš tų moterų, kurios atsisako žindyti savo kūdikius. Egoisčių, savo natūralią priedermę laikančių kone vergove. Prisipažinsiu, nebuvau apie tai pagalvojusi. „Darysiu, kaip darydavo mano motina.“ Nesugalvojau kito atsakymo.

Paskui gimė Žanas Eli, ir mano pieno buvo per maža, kad išmaitinčiau kūdikį. Kiek tuomet verkiau! Šiurpau nuo minties, kad Pjeras pasibjaurės mano šykščiomis krūtimis. Ar jis supras, jog tai – ne mano egoizmas? Ar supras, kad mano kūnas kurčias ir nieko negaliu padaryti. Ak, tas užsispyręs, kvailas, nesubrendęs kūnas, neklausantis naujosios filosofijos priesakų ir nepasiduodantis įtikinėjimams, kad Revoliucija turi prasidėti nuo mano spenelio.

Žanas Eli buvo vieni kaulai ir oda, ilgas, plaukuotas. Verkdavo dieną naktį ir neleisdavo man miegoti... nes tuomet aš miegodavau, taip, miegodavau.

Koridoriaus gale langas į balkoną. Atveriu jį. Nusiimu kyką ir kresteliu plaukus. Ore – pelėsių kvapas. Mano rankos ir plaukų galai dvelkia pelėsiais. Vanduo garuoja, o aš stoviu atsirėmusi į baliustradą, uostau plaukų galus ir klausausi upės. Apačioje tiltų kontūrai dvelkia laikinų daiktų trapumu, miesto mūrai tarsi užtvankos, užtvankos yra ir tolimos, uždarytos pilys, nuo kurių aidi bangų dejonės.

Bemiegėmis naktimis sužinojau, kad kiekviena upė turi savo balsą, kaip ir žmogus.

Luaros balsas ilgesingas. Sena, priešingai, visada susirūpinusi, jos balsas aukštas, pilnas kalbų ir disonuojančio triukšmo.

Bet Tarno balso neįsivaizduoju.

Ar atsimeni? Kartą paklausiau Pjero. Atsimeni tavo tėvą pražudžiusios upės balsą? Bet jis buvo dar kūdikis, neturėjo nė trijų mėnesių, jis neatsimena, kokiu balsu tądien kalbėjo upė.

Potvynis pasiekė pačią Montobano šerdį, sugriovė šimtus namų, pražudė daug žmonių.

Ne, žinoma, Pjeras negali to atsiminti, bet kartais sapnuoja. Padūmavusias gatves, laužus aikštėse ir siaubingą sieros kvapą.

Tas sapnas yra viskas, kas jam liko iš tėvo, nes po metų Olimpija iškeitė Tarną į Seną, nukirsdama pačias atminimo šaknis.

Jai buvo devyniolika. Lygiai tiek, kiek dabar yra man.

Laidotuvės buvo labai gražios, iškilmingos, visas Paryžius sujaudintas, net mano sesuo Siuzana, kuri jaudinasi tik dėl savo garbanų, net ir ji verkė, o aš verkiau daugiau už visus.

Ceremonija buvo numatyta šeštą, skaičiavau valandas ir minutes, iš susijaudinimo visą dieną nieko nevalgiau, bet užtat išgėriau nė nežinau kiek stiklinių vandens su trupučiu saldymedžio, nes iš nerimo man džiuvo gerklė, ir pasitelkiau visas įmanomas gudrybes, kad tik išvengčiau susitikimo su tėvu. Bijojau, kad jis neapsigalvotų ir neuždraustų mums eiti į laidotuvių iškilmes. Tai būtų neteisinga. Kas padėjo tėvui klijuoti plakatus, skelbiančius apie laidotuves, kas pailgino jo teptuką, kas pasakė „dešiniau, ne, vienu coliu kairiau", kai jis stovėjo kopėčių viršuje? Aš, tik aš, niekas kitas.

Mano tėvo pareigos labai svarbios: klijuoti plakatus. Tai reiškia, jog šiandien jo pečius užgulusi didžiulė atsakomybė: saugoti, kad ant Paryžiaus mūrų Revoliucijos neapdrabstytų purvais. Jis – tėvynės sargybinis, štai kas yra mano tėvas.

Teisybę sakant, mano tėvas visada kruopščiai dirbdavo savo darbą. Taip pat ir prieš Revoliuciją, kai plakatų klijavimas nebuvo tokia svarbi pilietinė užduotis.

Gerai žinau tą darbą. Dabar jau rečiau, bet vaikystėje lydėdavau tėvą visas dienas ar beveik visas: buvau jo padėjėja. Jis užsikraudavo ant pečių kopėčias ir šepetį, o aš nešdavau prijuostę ir per petį permestą klijų indą. Užvertusi galvą žiūrėdavau, kaip jis lipa kopėčiomis, kabindamasis abiem rankom, nes jo kairysis kelis bėgant laikui visai sustingo. Priklijuodavo plakatą, nulipdavo žemyn, žengdavo porą žingsnių atatupstas, kad patikrintų, kaip atrodo. „Kaip pasisekė priklijuoti? Kreivai ar tiesiai?"

Anuomet jam nerūpėjo, kas plakate parašyta ir ką perskaitys paryžiečiai – kita vertus, jis skaitė prastai, o matė dar prasčiau. Todėl siekė simetrijos, tikslumo. Dėl viso pikto, nesvarbu, ar būtų skelbiama apie naują spektaklį su kaip įprasta paryškintais aktorių vardais, apie pasimetusį šunį ar vestuves – mano tėvas buvo įsikūnijęs abejingumas. Bet jam rūpėdavo klijų ir teptukų kokybė ir tikslūs paskaičiavimai, kad nesuklystų klijuodamas. Vargas, jei suklysdavo! Kai taip nutikdavo, jis atsistodavo prieš kreivai virš praeivių galvų pakibusį plakatą lyg prieš kokį gyvą priešą ir įžūliai žiūrėdavo į jį, švilpaudamas pro suspaustas lūpas. Įtemptas, skausmingas švilpavimas.

Mano tėvui patinka jo darbas, o tai svarbiausia. Patinka dėl tos pačios priežasties, dėl kurios ir aš jį mėgstu. Šiame didžiausiame pasaulio mieste, toje beribėje erdvėje, kur gali pasimesti visi daiktai ir žmonės, mano tėvas savo darbu suklijuoja, sujungia didelį su mažu, kiekvienam dalykui suteikia laiką ir erdvę. Kad ir nuotykiui. Jei jo nebūtų, kas sužinotų, kokią dieną ir valandą į Indiją išplaukia krovininiai laivai?

Tiesa, dar yra laikraščiai. Tačiau juos reikia pirkti. O plakatai skirti visiems, ir *ci-devant* aristokratams, kurie

ir toliau tokie jaučiasi, ir Sent Antuano kvartalo anglių pardavėjoms.

Todėl mano tėvas tebevaikšto su kopėčiomis ir prijuoste, nors kaulų ligõs ir suriestas dvilinkas, o būtų galėjęs susidėjęs rankas žiūrėti sau pro langą, nes jo brolis Gustavas, turėjęs laivą ir mokėjęs prekiauti su anglais, kai šie dar nebuvo mūsų priešai, taigi, dėdė Gustavas numirė, o jo verslas, pasirodo, sukrovė nemažus pinigus ir dabar mano tėvas galėtų jais džiaugtis. Tačiau jis pasakė: Revoliucijai reikalingi žmonės, klijuojantys plakatus... ką ir kalbėti, kad su dviem dukrom pinigų niekada nebus per daug, kodėl dabar, kai taip gerai uždirbu, turėčiau vaidinti poną? Darbo jis turėjo dvigubai: klijuodavo ne tik Konvento biuletenius, bet ir deputatų kreipimusis. Taigi, jis šlubavo ir ropštėsi kopėčiomis, ropštėsi ir šlubavo, bet dirbo. Ir nebegalėjo likti abejingas. Milžiniška atsakomybė.

Aš irgi turiu savą atsakomybės naštą. Dėl to man taip rūpi eiti į laidotuves. Tai kiekvieno, *visų* pareiga, aišku? Pareiga pagerbti Respublikos didvyrius, nors mano tėvas ir sako, kad Robespjeras jakobinų sueigoje patarė saugotis laidotuvių iškilmių, kurios žadina tuštybę ir išblaško liaudies jėgas, tad geriau užsiimti tėvynei naudingu darbu.

Išmintingas, tikro Respublikos šalininko vertas perspėjimas – toks ir yra Robespjeras, bet kaip galima neiti į Marato laidotuves?

Žodžiu, laikrodis jau muša šeštą, o mes dar namie. Iš nekantrumo netveriu savo kailyje, pro langą pasigirsta duslus, pratisas griausmas – tai renkasi minia, bijau, jei dar uždelsim – nieko nepamatysiu. Taip jau atsitiko Kordiljerų bažnyčioje, kur buvo pašarvoti palaikai. Žmonės

spaudėsi taip, kad nepajėgiau prasibrauti. Iš toli, iš labai toli mačiau mergaites, metančias ant karsto gėles, jos vilkėjo baltai – kaip norėjau būti viena iš jų! – o skyriaus pirmininkas sakė kalbą.

... pilietės, apiberkit gėlėmis blyškų Marato kūną! Maratas buvo mūsų draugas, liaudies draugas, jis gyveno dėl liaudies ir dėl jos mirė. Pilietės, apiberkit gėlėmis blyškų liaudies draugo kūno...

Nepamačiau jo Kordiljerų bažnyčioje, todėl bent šiandien norėčiau pamatyti jį, tą mįslingą vyrą, kuris, kaip pasakoja mano tėvas, gyveno vienuolyno požemiuose, o pakui iššoko iš jų kaip pačios Revoliucijos pagimdyta būtybė.

– Ką nori pamatyti, – supurškia Suzana. Miestelėnų procesijos jos nedomina. Ji dienų dienas darbuojasi namie su špinatais ir svogūnėliais, verda sriubas ir kepa pyragėlius, o paskui parduoda juos Halių turgaus prekeiviams arba prilipusi prie kėdės siuva – padeda viršutiniame aukšte gyvenančiai siuvėjai, ir jai nieko daugiau nereikia.

– Aš ne tokia kaip tu, – prieštarauju. – Esu patriotė ir noriu pamatyti liaudies draugą, kol jo dar nepalaidojo. Taip, – tęsiu įkvėptai, – noriu jį pamatyti, paliesti jį supančią drobulę ir jo nuogą krūtinę, iš kurios laša kraujas...

– Koks kraujas, jis jau keturios dienos kaip miręs... – išdrįsta nusijuokti brangioji sesutė.

– *Beveik* keturios, – patikslinu.

– O net kai buvo gyvas, su ta pūvančios žuvies oda...

Tai manęs nebaugina, esu tikra „romėnė“. Juk Klelija, Porcija, Lukrecija irgi nebūtų pabūgusios. Ak, kiek gražių istorijų sužinojau per tuos septynis mėnesius,

praleistus pilietės Furnjė mokykloje! Skaičiau apie senovės moterų didvyriškus žygius ir kankinio kraujas manęs nebaugina.

Bet ir šįkart nieko nepamačiau. Kai išėjome iš namų, procesija buvo gerokai priekyje. Tačiau vis tiek jaučiausi pakiliai.

Viskas taip didinga ir patriotiška. Žygiuoja vieninga liaudis su skyrių vėliavomis, žygiuoja Konventas, miesto ir departamento administracija, žygiuoja rinkėjai ir draugijos. Net pati sumaištis atrodo didinga. Vyrai ir moterys išeina iš tamsių gatvių, praeina nušviesti deglų, juos praryja šešėlis, paskui jie vėl išnyra liepsnų blyksniuose. O virš jų juodame danguje grėsmingai kyla namų kontūrai.

Kai pagaliau pasiekiam Kordiljerų sodą, miesto laikrodis muša pusiaunaktį. Trata būgnai, Marato palaikai padedami po gluosniais. Lengvas vėjelis virpina lapus, šie tūkstančiais atspindžių paskleidžia gedulingą deglų šviesą. Tyla. Įspūdinga minios tyla. Konvento pirmininkas pakelia ranką. Laisvė negali žūti, šaukia, ir Marato mirtis padės ją sutvirtinti.

Visi aplinkui verkia. Gal nuo alkio, tvankos, smilkalų, spūsties ar jaudulio, kad esu naktį tarp tiekos didžių žmonių, veteranų, begaliniame korteže, staiga pajuntu galvoje karštį ir nualpstu.

Kai atsimerkusi pamatau jį – manau, kad sapnuoju. Taip, tai jis, Nikolia Danzelis, policijos inspektorius. Užsimerkiu, vėl atsimerkiu, jis vis dar čia. Piliete, kreipiasi į mane balsu, kuris lyg gryna degtinė, lašas po lašo varvanti ant gabalėlio cukraus. Piliete, taria, o jo tamsių akių žvilgsnis įsmigęs į mano smilkinį, kur į plaukus įrišti kaspinai susegti trispalve kokarda. Aš spaudžiu ranką prie

krūtinės, kad nuraminčiau širdį, ši daužosi ir veržiasi lauk, pilna neapsakomos meilės tėvynei.

Niekada, prisiekiu, niekada nesitikėjau, kad Nikolia Danzelio balsas gali kreiptis į mane „piliete".

Stebėdama, kaip jis vaikštinėja po mūsų langais, toks elegantiškas, apsiavęs batais su sidabrinėmis sagtimis, nedrįsau nė svajoti, kad jis kada nors mane užkalbins. Tiesa, tada buvau dar maža. Paskui užaugau, o jis persikraustė gyventi kitur, tapo didvyriu. Dabar jis priklauso Centriniam revoliuciniam komitetui, tai jis išlaisvino Mariną, kitą didvyrį, išdrįsusį pranešti Konventui apie Vernjo, Briso, Petijono ir kitų žirondiečių sąmokslą, jie buvo išdavikai, Anglijos ir Prūsijos agentai.

Mano tėvas labai gerbia Mariną, kai jis skyriuje sakydavo kalbą – visada eidavo pasiklausyti. Įsivaizduokit, kaip jautėsi mano tėvas, kai Konventas įsakė suimti Mariną, apkaltinęs pinklėmis prieš žirondiečius, kuriuos jis demaskavo kaip išdavikus. Paskui suimtas Dobsenas, Revoliucinio tribunolo teisėjas. Ir Eberas, gelbėjant spaudos laisvę. Kad būtumėt girdėję, kaip kitą dieną rėkavo laikraščio *Père Duchesne* pardavėjai! Skyriuose kilo siaubinga sumaištis, montanjarai ir žirondiečiai stojo į kovą, mano tėvas, nors ir šlubas, lakstė iš vieno skyriaus į kitą, kad prireikus nors kėdės smūgiu nulemtų kovos baigtį.

O Nikolia Danzelis buvo pirma visų. Pirmose gretose. Ten, kur tą akimirką jo labiausiai reikėjo.

Pagaliau dekretas dėl suimtųjų pateiktas balsuoti Konventui. Mano tėvas buvo labai susijaudinęs, negalėjo rasti sau vietos, buvo daug baimės. Tačiau Konventas nubalsavo už dekretą, jau buvo naktis, bet dekretas priimtas, mes nugalėjom: Paryžius nugalėjo! Komuna įsako apšviesti miestą, surengiamos eitynės su deglais. Mano

motina pavargusi, dėkui Dievui, ji nenorėjo niekur eiti ir tėvui teko pasitenkinti manim, netrukau susiruošti. Taigi, ir aš švenčiau Ebero, Marino ir Nikolia pergalę.

Norėčiau jam tai papasakoti, kai jis taip pasilenkęs žiūri, ar aš sveika, bet jo kvėpavimas kutena man skruostus ir prapuola balsas, kad ir kaip stengiuosi – negaliu išspausti nė menkiausio garso. Žiūriu į jį, tokį artimą, ir žiopčioju. Nikolia Danzelis. Išlaisvintojas.

Jis, Nikolia, palaukė, kol atsipeikėjau, paskui lajinių žvakių apšviestoje užeigoje nupirko man ir Suzanai limonado ir palydėjo mus iki namų.

Visi grįžtantys iš laidotuvių atpažindavo jį ir sveikindavosi su svarbiems asmenims derama pagarba. Jis irgi pasisveikindavo ir toliau šnekučiavosi su mano seserim, klausinėjo, ar ji buvusi Kordiljerų bažnyčioje ir kieno kalba jai labiausiai patiko. O toji veidmainė atsakinėjo. Absurdiškas pokalbis. Reikėjo jį pertraukti ir nieko neįtariančiam Nikolia pasakyti, kaip viskas yra iš tiesų, pasakyti, kad Suzanai tos istorijos nė motais ir ji nieko jose nesupranta. Pasakyti, kad tai aš esu patriotė, šeimos „romėnė“. Bet vos prasižiodavau, Suzana mane nutildydavo: „Nekalbėk, nesivargink“. Iš tiesų, jaučiausi silpna, Nikolia artumas mane dar labiau sekino. Jis toks malonus! O Suzana tuo naudojosi, maivėsi. Beje, jai jau dvidešimt keturi. Bet reikia pripažinti, šita valiūkiška šukuosena jai labai tinka ir metų beveik nematyti.

Jau buvome prie namų. Mano sesuo linkčiojo sulig kiekvienu Nikolia žodžiu, o aš nebeišmaniau, kaip atkreipti jo dėmesį.

Laimė, pastebėjau, kad man pavogė nosinaitę, gražiausią, mėlyną su smulkiais raudonais dryželiais ir baltomis raidėmis FM, jis labai susikrimto ir pažadėjo pasi-

teirauti, mat per didžiuosius kortežus sugaunama daug vagišių su pavogtais daiktais, todėl pagal manosios nosinaitės nupasakojimą, jei tik ji atsirastų, galėtų man ją atnešti. Labai tikiuosi.

– Kaip galėjo taip atsitikti? – klausia Renė, jos plaukai raudoni ir ji smalsesnė už lapę, o aš virtuvėje ant stalo atrišu ką tik jos atneštą švarių, išlygintų skalbinių ryšulį ir tikrinu, skaičiuoju: tiek ir tiek indiškos drobės marškinių, tiek ir tiek paklodžių, tiek ir tiek užvalkalų, tiek ir tiek trikampių nėriniuotų skarelių.

„Kaip galėjo atsitikti..." Patraukiu pečiais: mano vargšelė Babiket nukrito, tiesiog nukrito ir susilaužė kelį. Vis per tuos siaubingus Paryžiaus orus. Iš pradžių dangus buvo tyras, nė mažiausio debesėlio, paskui iš visų pusių sugriaudė ir prapliupo nematyta liūtis, po to vėl dangus lyg nuplautas, vėl audra, vėtra, ir taip pakaitom. Ką ten audra, tiesiog uraganas! Pasaulio pabaiga, visos gatvės susijaukė: akmenys, purvas, juodos, dumblais besispjaudančios balos, per kraštus plūstantys vandens nutekamieji grioviai, nedaug reikia, kad paslystum.

– Ji ėjo pėsčia? – nustemba Renė.

Na štai, dabar ir ji. Namsargis, kirpėjo pameistrys, visi manęs klausia: kaip, ji ėjo pėsčia? Pakeliu prieš šviesą mezginių krūtinėlę: raudonojo vyno dėmė išnyko, neliko nė ženklo. Renė dirba gerai, gaila, kad ji tokia arši jakobinė, fanatikė, savo jauniausią sūnų pavadino Montanjaru,

tas vardas per sunkus net suaugusiajam, ką ir kalbėti apie kelių mėnesių kūdikį.

– Taip, ji ėjo pėsčia, – atsakau ir padedu krūtinėlę.

Anokia čia naujiena, galvoju. Ji visur eina pėsčia. Tąkart ėjo atsisveikinti su savo seseria Žana, ši persikraus-to gyventi į kaimą. Nenuostabu, visi, kas tik gali, palieka Paryžių. O mes... Nusipirkom puikų namą su vynuogynu, viskuo aprūpintą, didelį, jaukų, nė nemirktelėjusios sumokėjom sumą, kurios paprašė tas lupikautojas kepėjas, padarėm tokį puikų sandorį... dėl ko? Kad grįžtume į miestą galuotis nuo karščio, baimės, skolų? O ponia Žana, kuri už mus protingesnė, tiesiog užrakina namus ir išvažiuoja, užmiršusi skolas ir kreditorius. Nes ir ji nesismulkindavo... Matyt, šeimos yda. Kvepalai, drabužiai, vaistai – jos butą jau buvo kartą užantspaudavę.

Tačiau skola skolai nelygu.

Jei tik galėčiau pasikalbėti. Bet tokiai kaip Renė to nepapasakosi, o dar jakobinei! Pažįstu apsukruolių, pralobusių iš Revoliucijos! Kad ir krautuvininkai, kurie slepia mėsą ir miltus, o iš po prekystalio juos parduoda pasakiškom kainom. Kol šaunieji patriotai marina prancūzus badu, mano Babiket skursta, aukodama liaudžiai. Aš skaičiuoju geriau už ją. Per penkerius metus ji savanoriškiems mokesčiams, karo įnašams ir miesto šventėms išleido keturiasdešimt tūkstančių frankų. Kokie kvepalai ir skrybėlės! Visą turtą paaukojo Revoliucijai. Dabar net nuokulas kanarėlėms tenka imti kreditan, o ponia Žana išvažiuoja į kaimą ir likit visi sveiki, taip pat ir tu, sese.

Negalėčiau sakyti, kad ponia Žana bloga. Ji net apsiverkė ir puolė į neviltį, kai Babiket tokia pas ją pasirodė. Juk ji dėl to kalta, nes mano Babiket išėjo iš namų dėl jos, norėdama atsisveikinti. Ponia Žana skubiai pasikvietė savo

vyrą, šis nuplovė ir dezinfekavo žaizdą, sutvarstė koją. Jis – rūpestingas daktaras, jo prisilietimas švelnus, beveik nejuntamas. Kartą jis gydė ir mane...

Bet kai koja buvo sutvarstyta, ponia Žana nusišluostė ašaras, jos vyras nusileido į gatvę gaudyti ekipažo, padėjo svainei įsėsti, atsisveikino – tiek ji juos ir tematė.

„Ji ėjo pėsčia...“, ragina mane Renė, braukydama delnais per prijuostę, o jos akys pasiruošusios godžiai sugerti visą pasakojimą, nuo pradžios iki galo.

Gal turėčiau tau, skalbėjai, aiškinti, kodėl Babiket, nors ji ir ponia, labiau patinka vaikščioti pėsčiomis?

– Per lietų stačiai bėda su ekipažais, – nukertu.

Ir tai dar ne viskas, sumurmu, kai pradėjo rekvizuoti arklius – visai nebėra ekipažų. Bet kurią valandą ir bet kokiu oru.

– Mūsų kariams reikia gerų arklių. Į teatrą gali nuvežti ir bet koks dvasna, – kandžiai atšauna Renė.

Man nepatinka jos tonas, šaižus lyg ji stovėtų turgaus aikštėje. Bet toks jos būdas, nereikia iškart ant jos pykti. Skyriuje ji išmoko kelti balsą net ir kai to visai nereikėtų... Fanatikė.

Tačiau darbšti.

Visą laiką uždususi, susitaršiusi, prijuostė bent per tris pirštus ilgesnė už sijoną, o tas persisukęs nuo amžino lėkimo. Ji dirba pagal užsakymus, todėl turi lakstyti! Nėra ryto, kad nematyčiau jos Senos pakrantėje su vėjo išverstu kyku, nešinos pilietės Šarton, šeimininkės, šildynėmis ir lygintuvais, žingsniuojančios į laivą skalbyklą netoli Invalidų skyriaus. Bet nors ir vargsta, triūsia neskaičiuodama valandų, norėdama bent kiek užsidirbti, ji viena pirmųjų prisisegė prie krūtinės kokardą.

Ant stalo krūva švarių skalbinių, laukiančių, kad būtų išdėlioti į vietas, nuo jų atsklinda toks pat lengvas kvapas kaip ir nuo jos rankos – muilo ir pelenų.

– Kiek? – klausiu.

Renė pradeda įprastą ceremoniją. Niekada nepasakys: tiek už šitą, tiek už tą ir tiek man. Ne, ji ima dejuoti, kad nėra muilo, o kai pasiseka jo gauti, tenka mokėti ne mažiau nei keturiasdešimt soldų už svarą.

Bet šįkart ji nenuoširdi. Gal mano, kad nežinau, kas nutiko praėjusį trečiadienį? Į miestą Sena plaukė laivai su muilu, skalbėjos juos užpuolė ir apiplėšė.

Pagaliau man išsprūsta:

– Argi trečiadienį visos neapsirūpinot muilu?

Renė sausai atkerta:

– Aš nevagiu liaudies muilo.

Bet pilietė Šarton, ji tikrai ten buvo. Ir daugelis kitų, net miesto galva buvo priverstas įsikišti. Jis pasakė: jei paryžiečiai eis plėšti atplaukiančių laivų su prekėmis ir maisto produktais – niekas mums jų nesiųs. Paryžius nebeturės kuo maitinti ir rengti, iš ko išlaikyti savo septynis šimtus tūkstančių gyventojų. Nieko neturėdami ko imsis tie septyni šimtai tūkstančių žmonių? Sugraus vieni kitus. Ar mes to norim?

Džiaugiuosi Renė akyse pastebėjusi baimės blyksnį. Ji tai supranta ir nudelbusi akis riša į ryšulį paruoštus išsinešti nešvarius skalbinius. Kai pasuka riešą, vidinėje pusėje, ten, kur jos šviesi rožinė oda permatomo plonumo, pamatau mažais sukrešusio kraujo lašais nusėtą nudegimą.

– Taip, – pakartoju, – sugraušime vienas kitą.

Ji tylėdama riša paskutinį mazgą. Aš sėdžiu tylėdama ir žiūriu į raudoną dėmę ant jos plonos odos.

Renė išėjo nešina ryšuliu, aš pradedu ruošti ėdalą šunims.

Generolas Aleksandras snukiu baksnoja mano sijoną, lyg sakydamas: greičiau, paskubėk. Vargšas Generolas, netinkamesnio vardo jis negalėjo tikėtis. Mąslus šuo. Lėtas, visu kūnu išsitempęs prie lango. Priekinės letenėlės ant palangės, užpakalinės prasmegusios kėdės sėdynės raukšlėse, valandų valandas stovi taip nejudėdamas. Visiška Monteskjė priešingybė, šis visą laiką virpa iš susijaudinimo, nenustygsta vietoje, vis sukasi aplink stalą, ratas, du ratai, trys ratai, jo nukarusios spanielio ausys tirta, kartu su ausimis virpa ir uodega, dreba liežuvis – neregėtas vaizdelis. Jei paklausytum Olimpijos – ir jų galvose tūno siela, laukianti, kada galės grįžti į žmogaus kūną, todėl gyvūnus reikia gerbti ir jais rūpintis.

Nežinau, iš kur jai kyla tokios mintys.

Jei gerai atsimenu, gyvendamos Montobane dažniausiai matydavom jaučių ketvirčius ar ėriukus nudirtais kailiais, sukabintus ant vagių mūsų gatvėje, kur gyveno mėsininkai.

Nudirtais kailiais ir pakabinti, brangusis Generole. Nebijok, ten buvo tik ėriukai ir jaučiai.

Prisipažinsiu, tos kabančios skerdienos eilės mane šiek tiek baugindavo. Olimpiją irgi... bet anuomet ji dar nesivadino Olimpija.

Tai – ilga istorija, mano gražus, didelis, storas ir alkanas žvėriūkšti. Ilga ir sena istorija, nežinau, ar ji tave sudomins. Bet mūsų šeimininkei patinka, kai kalbuosi su tavo šuniškoje galvoje tūnančia siela, todėl klausykis.

Mari Gūz yra tikrasis jos vardas, kuriuo buvo pakrikštyta. Teisingai pasielgė jį pakeitusi, žinai, kiek Mari gyve-

na Paryžiuje? O Olimpijų... toks buvo antrasis jos motinos vardas, todėl ji teisėtai jį pasirinko.

Tačiau tuomet, Montobane, ji vadinosi Mari ir buvo tik dvejų metų, kai Pjeras Gūzas mirė toje gatvėje, kuri kiekvieną penktadienį paplūsdavo gyvulių krauju.

Vargšelis, jį ištiko smūgis. Iš apmaudo, šnabždėjo senės, kai sužinojo, kas buvo jo žmonos meilužis ir tikrasis Babiket tėvas. Nes Pjeras Gūzas buvo doras mėsininkas, tačiau jos tikrasis tėvas yra didelis ponas! Žanas Žakas Lefrankas de Pompinjanas. Markizas. *Ci-devant* markizas, kaip dabar sakoma. Šiaip ar taip, didelis ponas ir didis literatas. Jiedu su mano Babiket jodinėdavo Tarno pakrantėm pavasarį, žydint čiobreliams. Kas būtų pagalvojęs, kad viskas taip baigsis ir kilmingajam ponui, ir motinai su dukra – be žodžių, be pasiaiškinimų. Nė nežinia kodėl. Jo šeima, jos išdidumas... O vargšelis Pjeras Gūzas...

Taigi! Senos istorijos. Kam dabar rūpi vargšelis Pjeras Gūzas? Aš irgi menkai jį teatsimenu, visą laiką būdavo išvykęs į Limuzino ar Beri muges pirkti skerdžiamų gyvulių. Pikti liežuviai plaka, kad jis buvo susitaręs su ponu markizu ir tyčia išvykdavo kaskart kuo toliau, palikdamas markizui savo žmoną. Tačiau tai šmeižtas. Juk tada jis nebūtų miręs iš širdgėlos?

Buvo mėsininkas, bet gailestingos širdies. Davė Babiket savo pavardę... nors akivaizdu, kad ji ne jo vaikas. Jis visus metus buvo išvykęs... Taigi, taip, metus. Dvylika mėnesių, brangusis Generole. Visą tą laiką jo nebuvo namie, o grįžęs rado ką tik gimusią dukrą. Gražiajai Anai Olimpijai grėsė neištikimos žmonos likimas, ji būtų paskandinta narve, kurį nuo Senojo tilto nuleisdavo į Tarno vandenis. Narvas leisdavosi lėtai, sustodavo, vėl leisdavosi, o nelaimingoji stovėdavo jame, įsitvėrusi į pinučius...

Nieko nepadarysi, Generole, tokie žmonių papročiai. Nusiramink, tavo ėdalas beveik paruoštas. Žinau, nėra nė pusės dubenėlio ir tu jį prarysi dviem kąsniais. Bet dabar skerdyklos tuščios, Pjero Gūzo laikai praėjo...

O jei grįžtume prie to vargšelio ir jo gailestingos širdies, reikia pasakyti, kad Anos Olimpijos šeima mieste irgi šį tą reiškė ir nebūtų apsidžiaugusi matydama Muisetų šeimos moterį skandinamą gėdos narve. Juk žinia, kaip anuomet klostydavosi reikalai, taip pat jie klostosi ir šiandien, jakobinų apmaudui. Liaudis nukerta galvą karaliui? Bet ji vis tiek lieka liaudis su pilve gurgiančia skysta sriuba.

Muisetų šeimoje visi gaudavo skaniai pavalgydavo, todėl mielai joje dirbdavo. Ta šeima mokėjo apsieiti su tarnais. Žodžiu, jie buvo turtingi. Anuomet turėjo šilko fabriką. Anos Olimpijos tėvas dirbo advokatu miesto biržoje, buvo ištikimas Pompinjanams, o Ana Olimpija buvo pono markizo brolio pieno sesuo, labai išmintingo vyro, arkivyskupo. Ne veltui aštuoniasdešimt devintaisiais jis išrinktas deputatu ir netgi ministru. Tinkamas dėdė mano Babiket, jei tik būtų norėjęs ją pripažinti.

Bet nė vienas iš Pompinjanų, pradedant pačiu ponu markizu, jos nepripažino ir mums tai nepatinka. Sena istorija... bet mes niekada jos nemėgom ir nemėgstam, tiesa, Generole?

Viskas per tą koją. Ją reikia gydyti, o keliui grąžinti lankstumą, todėl dabar negaliu išvykti iš Paryžiaus. Ne aš sprendžiu, išvažiuoti ar likti, koks palengvėjimas. Neprivalau rinktis, nereikia niekur skubėti, esu priversta laukti.

O laukdama pietauju su Sebastjenu, pasiramsčiuodama lazdele plieniniu galu vaikštau į maudyklas prie Pont Rojalio, o vakarais į teatrą. Įprasti dalykai, padedantys prisijaukinti laiką. Įpročiai. Bet ir jie jau nebe tie, nes teatras, į kurį eisiu šį vakarą, rytoj gali būti uždarytas, laikraštis, kurį dabar skaitau, poryt gali būti cenzūruotas ir uždraustas, o mano draugės Diupa literatūrinė svetainė po kelių dienų – sužlugdyta, sudeginta. Įpročiai išnyko, nebėra atsparos taškų: gyvenu netikrume.

Kaip, beje, ir visi.

Niekas negrąžins Paryžiui kasdienybės jausmo, nes jo širdį pervėrė moters durklas. Šarlotės Kordė galva nusirito, bet sužvėrėjusiam miestui vis negana keršto, jis bijo nebegalėsiąs atskirti draugų nuo priešų, jaučiasi apgultas savo paties gyventojų. Todėl nieko keista, jei tokioje vietoje viso gyvenimo – „mano“ gyvenimo – įpročiai rizikuoja tapti keistenybėmis, ne daugiau nei ekscentriškos, paikos moters įgeidžiais.

Iki šiol branginau savo paikystę. Maža to, aistringai ją puoselėjau.

Ir kelis kiekvieną akimirką man tai primena.

Ką padariau, ko nebūčiau dariusi šimtus kartų? Ėjau. Tiesa, skubėjau, teisybė, nes manęs laukė sesuo, be to, nemėgstu eiti per Tiulri sodus, kai pro medžius matyti sausos giljotinos šakos.

Vėjo gūsis – ir prapliumpa lietus. Apsidairau. Nematyti ekipažų, nėra net seno fiakro. Lietus pliaupia vis smarkiau, kyla audra. Griausmas perskrodžia dangų, o kartu ir kažkokią mano dalį, kuri sklando virš manęs: drąsą, tikrumą, jie sutrupa po griausmo kūjais ir skaidriais, aštriais lašais skaudžiai krinta man į akis. Vandens šuorai apkurtina, o įkyrus balsas galvoje šnabžda, kad padorios moterys nevaikšto gatvėmis vienos. Daugių daugiausia esant gražiam orui vaikštinėja po sodus, Paryžiuje jie tam ir skirti. Lietuje jaučiuosi kalta, kad esu viena lyg kokia pardavėja iš Halių turgaus, ar vištelė iš Palė Rojalio, kuri apnuogina blauzdas vos pamačiusi vyro šešėlį. Kalta ir trapi. Lyg patvirtindamas šį naują jausmą, iš šoninės gatvelės išnyra ekipažas: jis – mano išsigelbėjimas, noriu jį sustabdyti, vežikas nestoja, tik suka botagą, tas švilpia ir pliaukši, arklys šoka į šalį, mane užkabina iena ir aš prarandu pusiausvyrą.

Todėl dabar šlubuoju kūnu ir siela. Bet dar yra patvarių akimirkų, kai tikrovė atgauna svorį ir vėl užima savo vietą. Tos akimirkos, kai rašau.

Kita vertus, dėl to ir sugrįžau: turiu baigti „Tris urnas“, išspausdinti ir priklijuoti mieste kiek galima daugiau kopijų. Tada jau nebeturėsiu nieko daugiau pasiūlyti taikos labui. Galėsiu išvažiuoti į kaimą, kaip trokšta mano sūnus. Vos tik baigsiu savo kūrinį ir sugis koja – tesėsiu

pažadą, išvažiuosiu. Paliksiu studiją viršuje, per vargus išplėštą iš šykštaus, nepatiklaus namo šeimininko, rašomąjį stalą, kinišką spintelę iš sendaikčių krautuvėlės Sen Žako gatvėje ir krėslą aukšta atkalte, kuriame taip patogu skaityti. Aš pažadėjau. Viską paliksiu – ir šį langą su vaizdu į tolimą tamsių linijų labirintą: Paryžiaus stogus.

– Rašykite.

Ponui teisėjui, Turo notarui: pone, leidau sau nusiųsti jums kelias skrynias su savo asmeniniais daiktais. Neabejoju, kad būsite malonus pasaugoti jas iki mano atvažiavimo, kuris įvyks netrukus...

– Klodai, kas atsitiko? Kodėl sustojot? Pavargot?

Jis lėtas, dievaži, tas vaikinas toks lėtas. Suveriu vėduoklę ir vėl išskleidžiu dviem staigiais judesiais, Madam de Sevinjė – ant žalio aksomo pagalvėlės su auksiniais kutais susirangiusi katė – prisimerkia. Kantrybė yra nereikalinga dorybė, aš jos nemėgstu ir neturiu, Klodas jau turėtų tai žinoti.

Išties, jis susigūžia netikėtai kančios perkreiptu veidu, prasmenga savo purvo spalvos redingote. Klodas rengiasi keistai, lyg iš įvairių žmonių paveldėtais drabužius: siauras švarkelis, liemenė metalinėm sagom, kokias dėvi anglai, žemi aulinukai. Bet jis gražus. Su apvaliai pakirptais plaukais ir trumpais kirpčiukais atrodo lyg romėnų didvyris, vienas iš tų senovės jaunuolių, kuriuos tapydavo Davidas. Žiedu perverta jo dešinioji ausis švelniai parausta. Gražus lėtarankis vaikinas. Neturėjau pasirinkimo, teko jį priimti į darbą. Visi nors menkiausios patirties turintys raštininkai dabar dirba deputatams ir nesiima kitų darbų. Bet nesigailiu, Klodas – neblogas įgijinys. Jam trūksta miklumo, bet rašysena graži, lygi, raidės pa-

linkusios teisingai ir jis nuostabiai nusmailina plunksną, kaip moka labiau patyrę raštininkai, rašymo, nors ir ne rašto, meistrai.

– Ponia, jūs išvykstat?

Jo juodos akys žvelgia į mane iš padilbų ir aš staiga suprantu. Štai kas sulėtino jo ranką, štai kodėl jis plunksna pradūrė lapą. Mano išvykimas. Įdėmiau jį įsižiūriu.

– Klodai, kiek jums metų?

Pakelia galvą, nustebęs, bet laimingas, kad domiuosi. Dabar žvelgia tiesiai man į akis. Nerimas užleido vietą naiviam džiugesiui, kurio nepaslėpsi.

– Dvidešimt, ponia.

Tiek pat, kiek Hiacintai, pagalvoju, gal kiek daugiau. Tiek pat metų, o akyse toks pat švelnus linksmumas. Keisti jaunuoliai, užaugę su Revoliucija. Turėtų būti stipresni už mus. Tačiau... Jų švelnios širdys puoselėja jaudulį, ne džiugesį. Tai akivaizdu ir iš jų skaitomų knygų. Hiacinta mieliau ašaroja dėl nelaimingos jaunuolės skaistybės, o ne jaudinasi dėl kavalieriaus Fobla paleistuvysčių.

Atsidūstu.

– Klodai, reikėtų paskubėti. Turime baigti laišką ir imtis „Trijų urnų“. Juk rašau ne romaną, o laiko labai nedaug.

Ramūs žodžiai, ištarti tokiu pat ramiu balsu. Bet jis, matyt, tikėjosi kitokio atsakymo, nes jo skruostus užlieja nusivylimo raudonis. Raudona kakta po kirpčiukais, raudonas kaklas ir ausies spenelis, kurį jis liečia ir kankina, piršto galu tampydamas auskarą... Jo pirštai išties tobuli. Jie lieka blyškūs, su vos tamsesniais nagais. Už jo nugaros karštas vėjas pakelia užuolaidą, įsiveržia į kambarį, paskleidžia po kambarį į jo drabužius įsigėrusį rašalo ir kiniškos spintelės sandalmedžio kvapą.

Kažkas ore ar mūsų balsų skambesyje priverčia Madam de Sevinjė sunerimti, ji pasipurto, pašiaušia kailį, karpo ausimis, reikalaudama mano dėmesio. Šaunuolė, teisybė, tapau išsiblaškiusi, tai blogai. Ištiesiu ranką norėdama ją nuraminti, tas mostas išmuša mane iš pusiausvyros, nudiegia koją. Stipriai sukandu dantis, kad suvaldyčiau skausmą.

– Ponia, jums skauda?

Jo balse skamba daugiau nei paprastas rūpestis – kažkas nuslysta manimi, lėtai, tiriamai. Ak, jaunuoli.

– Jums skauda koją?

Bandau atsipalaiduoti, galva padėta ant atlošo, rankos ant skreito. Ne, aiškinu maloniai, kaip aiškinčiau Hiacintai, neskauda, tik į neviltį varo tai, kad dirbdama negaliu judėti. Aš nepratusi prie tokių santūrių judesių. Man patinka diktuoti žingsniuojant po kambarį, minčių vingius palydint kūno judesiais. Bet turiu sėdėti užkėlusi koją ant pakojo prieš krėslą, kad be reikalo nevarginčiau kelio.

– Ar daktaras Reinaras vis dar Paryžiuje? Jis jus gydo?

Šįkart mano eilė nustebti.

– Pažįstate mano svainį?

– Esu jo mokinys.

Jaunuolio veide triumfuoja išdidumas, bet netrukus jį nuveja kita mintis.

– Teisingiau, buvau, – patikslina. – Iki praėjusių metų.

Jo pečiai po sunkiu švarku nusileidžia, balsas pasidaro tylesnis.

– Mano tėvas mirė, sakykim, be įspėjimo ir turėjau nutraukti medicinos studijas.

– Kodėl prisistatydamas to nepasakėt?

Jo kuklumas mane nustebina. Kodėl jis nutylėjo ryšį, kuris būtų galėjęs tapti privalumu? Iš gėdos? Išdidumo? Stebiu jį. Toks jaunas, nepatyręs. Jo kaklas vis dar šviečia buvusiu raudoniu.

– Jūs manęs nepažinot.

Tai labiau kaltinimo šūksnis nei pasiaiškinimas. Kodėl turėčiau atpažinti savo svainio mokinį?

– Mano tėvas... neatmenat? Jis kiekvieną ketvirtadienį ateidavo į susitikimus Fosojė gatvėje, o aš jį lydėdavau.

Staiga jis nusišypso.

– Tiesa, man buvo ne daugiau kaip aštuoneri.

Bet jo akys sekiodavo mane, nė akimirkai nepaleisdamos. Ištikimos. Įdėmios. Spindinčios. Joms pavykdavo mane sutrikdyti. Po tiekos laiko, kaip galėjau šiame jaunuolyje atpažinti tą berniuką, ateidavusį į mano svainio namus?

Namus, kurie vieninteliai šiame mieste man atrodė verti to vardo, vienintelius, suteikusius man prieglobstį, kai Paryžiuje dar buvau svetima ir pažinojau tik Žaką, mano mylimą Žaką, elegantišką paryžietį, įkalbėjusį mane palikti Montobaną. Anuomet Fosojė gatvė man buvo pusiaukelė tarp Montobano ir Paryžiaus. Vieta, kur galėjau susitikti su daktarais ir filosofais, poetais ir masonais, bet galėjau kalbėti Oksitanijos kalba, negana to, ta Oksitanijos tarme, kuria kalbama Kersi. Kur galėčiau ir dabar taip kalbėti, jei Žana su vyru nebūtų pabėgę į kaimą. Paryžius baugino juos net labiau nei mane.

– Mano tėvas, – dabar Klodas atvirai juokiasi, – kaskart nusistebėdavo: kaip tau nenusibosta... O mane kerėdavo jūsų balsas. Ir svajojau, tik, meldžiu, nesijuokit, svajojau dirbti jūsų sekretorium.

Tiesą pasakius, kaip sekretorius tu nedaug vertas – turėčiau jam pasakyti. Tavo plunksna per greit sudyla, stengdamasi neatsilikti nuo mano žodžių. Bet jo jaunos kojos, apautos bjauriais aulinukais be pakulnės, neramiai juda po rašomuoju stalu, jų šokis mane pavergia. Vaikas tapo vyru, vyru, kuris pragyvena iš savo darbo.

– Gerai, Klodai, kadangi tai buvo tavo svajonė... – tariu familiariai, tujindama jį anksčiau nei susivokiu, lyg vis dar būtume Fosojė gatvėje ir jis tebegyventų kerų amžiuje. – Pasiruošęs? Rašyk.

Pone, tikiuosi, kad malonėsite pasirūpinti ir mano reikalais su pusininku, nes nežinau, ar spėsiu atvykti į Turą iki javapjūtės.

Lietus liovėsi, oras vėl tapo slogus, stringantis gerklėje. Šiais metais lyg būtų dvi vasaros, pakaitomis. Pirmoji prasidėjo anksčiau nei įprasta, o iš sausos jos šerdies netikėtai išniro kita – vieni žaibai, griausmai ir liūtys: dramatiška dvynė.

Paskui lietus liovėsi ir tikėjausi, kad galėsiu išeiti iš namų. Tačiau mama uždraudė kur nors eiti, nes vakar iš varpinės paskelbė pavojų, nors tas nepasitvirtino. O kad daug negalvočiau, įdavė man į rankas adatą, siūlą ir staltiesę ir liepė siuvinėti, maldaudama bent kartą elgtis kaip dera mano amžiaus mergaitėms, juk ne visos tokios lyg gyvas sidabras. Ji įsmeigė žvilgsnį į mano naujuosius batelius, Suzanos dovaną, tokį, kokiu žiūrima į sparnuotą mašiną ar balioną, kuris pliūptelėjus liepsnai staiga pakyla į dangų – prieš keletą dienų teko tokį matyti, jis sklendė virš stogų, kol palengva dingo už horizonto. Kaip jam pavydėjau tos besvorės laisvės!

Bet žinau, ko bijo mano motina.

Ji bijo, kad aš – lyg gyvas sidabras – nepatraukčiau, kur nevalia eiti, kur atsitiktinai gali pasigirsti šūvis. Taip jau yra atsitikę, visai netoli mūsų namų, Ušet gatvėje, vos pasukus už kampo. Vienas šūvis – ir ant grindinio liko

gulėti moteris su jau keleto mėnesių dydžio pilvu, nepažįstama, niekas nežinojo, iš kur ji atsirado, gal iš kokio tolimo miesto pakraščio, o gal buvo ką tik atvykusi į Paryžių, nežinia. Suzana dievagojasi, kad ji buvo tik elgeta, iš tų, kur miega krantinėje. Bet aš jos labai gailėjau. Mirti gatvėje... ir niekas tavęs neatsimena, net ir tas vyras, kuris išpūtė tau pilvą!

Taigi, mama uždraudė man išeiti, turėjau tenkintis palange. Mėgstu sėdėti ant palangės. Viena akim stebiu, kas vyksta namie, kita spoksau į lauke savo reikalais vaikštinėjančius žmones. Moterys žvalgosi pro duris vildamosi, kad sukilimas jau praėjo, vyrai stabteli su jomis pajuokauti, o aš klausausi ir vangiai baksnoju adatą, ne greičiau nei vienas dygsnis per minutę.

Žvilgsnis ir dygsnis, dygsnis ir žvilgsnis...

Ką tik nuskambino vienuoliktą, kai pamačiau nuo Sen Mišelio tilto ateinančią labai aukštą ponią, o jos putlias garbanas dengė mėlyna skrybėlaitė. Ji šlubčiojo kairia koja kaip ir mano tėvas. Ėjo įsikibusi į parankę daug jaunesniam vyrui, tokiam pat aukštam, jis ėjo berdamas žodžius lyg norėtų ją kažkuo įtikinti. Laisvąja ranka nešė ryšulį, jame neabejotinai spausdinti lapai – atpažinau iš pirmo žvilgsnio.

Jie sustojo prie mūsų durų, pasibeldė, įėjo.

Mano tėvas pasidarė labai malonus, ponia prašau čia, pone prašau ten, toks įkyrus meilumas užuodus pinigus. Pasiūlė atsisėsti, paklausė, kuo galėtų padėti. Moteris atsakė, ji kalbėjo pabrėždama priebalses kaip ir mano draugė Martina, ta, kuri atvykusi iš pietų. Ji kalbėjo judindama galvą ir pečius, sukiodama kaklą, palydėdama savo žodžius rankų mostais. Pažįstu tą kūno virpėjimą, tą tramdomą energiją, stumiančią koją išlįsti pro sijono

kraštą. Galėčiau prisiekti, kad ir šitos nervingų judesių ponios mėlyna skrybėlaite kraujyje teka gyvo sidabro srovelė. Kaip gaila, kad ji šlubuoja, tai slegia, tikra kančia nekantriam žmogui. Palinkstu prie siuvinio, taip man jos gaila.

Atnešiau manifestą, pradeda pokalbį ponia ir parodo į ryšulį, reikėtų išklijuoti kelis šimtus kopijų. Kas jį parašė? Aš, sako nesivaržydama. Mano tėvas netaria nei taip, nei ne: jis – apdairus patriotas, todėl prieš pareikšdamas savo nuomonę maloniai prašo perskaityti tekstą. Jaunuolis, iki tol nepravėręs burnos, pagyvėja, ištraukia vieną lapą, atsikrenkščia ir pasiruošia skaityti. Bet ponia vikriai pačiumpa lapą jam iš rankų, teisingiau, piktai, priekaištingai jį išplėšia. Jaunuolis parausta, ji ima skaityti.

Skaito jausmingai, juo toliau, juo labiau jos žodžiai įgauna pavojingą įkarštį. Nes tai ne paprastas skelbimas apie pradingusį šunį, išnuomojamą butą, naujojo balzamo naudingąsias savybes... Ne, jokių banalių dalykų.

Tėvynės pavojuje vardu, skaito ponia, siūlau kiekviename Prancūzijos departamente ant Susirinkimo pirmininko stalo pastatyti tris urnas. Ant pirmosios užrašyti „Respublika“, ant antrosios „Federacija“, ant trečiosios – „Monarchija“. Tėvynės pavojuje vardu Susirinkimo pirmininkas paskelbs kiekvieno laisvą galimybę rinktis vieną iš trijų santvarkų. Tada prancūzai, savo pasirinkimo šeimininkai, slaptu balsavimu pasisakys dėl tokios vyriausybės, kuri jiems atrodo geriausia ir labiausiai atitinkanti vietos papročius. Nugalės dauguma.

– Piliete, – pertraukia mano tėvas, pakeldamas antakius, – norite pasakyti, kad tėvynė neturėtų būti viena ir nedaloma?

– Noriu pasakyti, kad valstybinę santvarką geriau rinkti balsavimu, o ne ginklais.

Mano motina, kuri paprastai nesikiša, šįkart klausosi pritariamai linksėdama ir sušunka pamaldžiai sudėjusi rankas:

– Ak, ponia, kaip būtų nuostabu! Kokia puiki mintis! Jei tik taip pavyktų išvengti karo... Kokia genialus sumanymas!

Tėvas jos įsikišimui nepritaria, jis kietai sučiaupia lūpas, papurto galvą, priekaištingai prisimerkia – ji to nepastebi – ir sako: gerai, palikit ryšulį.

Vos tik tiedu išeina, tėvas neišvengiamai pakelia balsą, o motina jam atsikerta dar garsiau rėkdama. Praeina daug laiko, kol jie vėl ima kalbėtis kaip normalūs žmonės, keistis nuomonėmis, o ne padrikais riksmais. Pagaliau išgirstu: „Fransuaza, eikš, perskaityk, kas ten parašyta, bet pamažu, iš lėto, kad geriau suprastume."

Kai skaitau, jis purto galvą, ne, jis niekada neklijuos šito anarchistų teksto ant Šventojo miesto sienų. Vėl perjuosia ryšulį virve ir padeda kampe, kur laiko neskubius užsakymus, paskui pažvelgia pro langą, ar kartais nelyja: metas eiti į skyrių.

Dabar – gražiausia dienos dalis.

Tik akimirkai užlipau į viršutinį aukštą pas savo draugę Martiną, o ką sugrįžusi randu stovintį kambario vidury, braukiantį delnu per švarko atvartus? Nikolia. Griežtą, nuostabų su policijos inspektoriaus uniforma. Nikolia laiko sąrašą nosinaičių, kurios rastos pas keturis vagišius, suimtus per Marato laidotuves.

Maloniu, o kartu autoritetingu balsu jis kreipiasi į mano motiną, prašydamas leidimo parodyti man sąrašą.

Sklaidau jį drebančia ranka.

Devyniolika nosinaičių: balta su raudonu pakraštėliu, languota, indiškos medvilnės, netgi mėlyna su plonais raudonais dryželiais, kuri galėtų būti mano, jei tik būtų su mano inicialais, bet jų nėra. Nė viena iš nosinaičių negali būti manoji, jau pats jos aprašymas, kurį pateikiau, tam prieštarauja, praveriu burną, norėdama tai pasakyti, ir tuoj pat užsičiaupiu. Akivaizdu: Nikolia puikiai žino, kad sąraše nėra manosios nosinaitės. Tai tik pretekstas.

Nespėju nė pagalvoti, kai pajuntu, kaip raudonis užlieja skruostus ir nosies galiuką. Tada pradedu vardinti, drebančiu pirštu vesdama eilutę po eilutės; ne, šita ne, šita irgi ne, taip slenku iš lėto ir stabteliu su juo pasišnekučiuoti.

Kaip gaila, sako Nikolia, kad žmonės vagia ir tokiomis aplinkybėmis, kai patriotiniai jausmai turėtų sutelkti visą liaudį, ypač dabar, kai Revoliucijai gresia pavojus ir visi žmonės privalo kovoti, kad ją apgintų.

Taip pat ir moterys, skubu pridurti.

Jis švelniai, atlaidžiai man nusišypso. „Žinoma, ir moterys. Jos irgi privalo kovoti, bet ne ginklais."

Kodėl ne? Mano draugės Martinos motina, siuvėja, kuri duoda Suzanai darbo, sako, kad ir mes turime teisę ginti savo gyvenimą ir laisvę, mes irgi turime kraujo, kurį galime pralieti dėl tėvynės.

Nikolia šypsena dar platesnė. „Tegul tarp kareivių sukiojasi markitantės ir skalbėjos. Jūsų užduotis visai kita."

Kokia, noriu žinoti. Kokia užduotis skirta mums?

Suzana pastatė ant stalo virdulį su šokoladu ir dabar pilsto jį į tik ypatingoms progoms skirtus majolikos puo-

delius, kuriuos ištraukė iš indaujos ir nuo kurių paskubomis nušluostė dulkes.

Vyrai saugo sienas, aiškina Nikolia ir paima iš Suzanos rankų puodelį, bet žiūri į mane, o moterys turi budėti miestuose, kiekvienoje gatvėje, kiekviename name, jos turi ieškoti revoliucijos priešų ir nedelsdamos apie juos pranešti. Nes tylėjimas, kuris esant tironijai yra dorybė, laisvės imperijoje tampa nusikaltimu.

Pagalvoju apie ponią su trim urnom. Ar anarchistas – revoliucijos priešas? Neabejotinai. Mano tėvas tai iškart suprato, jos gražūs žodžiai galėjo apgauti tik mano motiną!

Suzana įpila į virdulį dar šokolado. Kai pasilenkia, jos suknios kaspinas lyg atsitiktinai paliečia Nikolia ranką. Siaubas. Laimė, jis apsimetė to nepastebintis. Šiandien mano brangioji sesutė ne tokia gundanti su sena suknele ir prijuoste, kurios kišenė išsipūtusi nuo ričių.

Atsisveikindamas Nikolia prašo mamos leidimo vėl apsilankyti, jei ką nors rastų. Ji padėkoja ir leidžia. Mamos nepavadintum karšta patriote, bet, būdama geros nuotaikos, ji moka būti supratinga.

Kambarys be Nikolia man pasirodo tuo pat metu per daug tuščias ir per daug pilnas. Pilnas jo stokos, jei galima taip sakyti. Pergalvoju jo mostus, žodžius, išraiškas, menkiausius virptelėjimus. Nepajėgiu nustygti vietoje, viskas man krinta iš rankų, vėl sėdu siuvinėti, bet siūlai susimazgo, sulaužau adatą, įsiduriu pirštą ir krauju sutepu siūlą. Pagaliau motina, praradusi viltį, pasiunčia mane į skyrių pas tėvą. Išlekiu. Įeinu ir, vos pamačiusi komisarą, iškart suprantu, kokia man skirta užduotis. Prasispraudžiu prie jo, prisigretinu: „Pilieti komisare“.

Tylėti būtų nusikaltimas...

Išdidžiai galvoju apie tą akimirką, kai Nikolia sužinos, kad ir aš atlikau savo pareigą kaip tėvynės sargybinė.

Tada aš pamelavau. Tas melas buvo menkas, menkutis, bet erzinantis kaip tik dėl savo menkumo. Jis man tiesiog išsprūdo. Žodžiu, skyriaus komisarui pasakiau, kad man aštuoniolika. Norėjau, kad mano pareiškimas būtų svaresnis. Jei būčiau pasakiusi, kad esu keturiolikos, ar jis išklausytų manęs taip pat įdėmiai? Kai pagalvoju, skirtumas nedidelis... Galėčiau būti ir aštuoniolikos, iš tiesų, jis manim patikėjo, o mano tėvas, kuris irgi ten buvo, nusijuokė ir nieko nepasakė.

Tiesa, namuose mama labai supyko. Bet vėliau ir jai, kai išsikalbėjom, teko sutikti, jog gal ir gerai, kad viskas įvyko taip, kaip įvyko, ir kai šįryt ponia antrąkart pasirodė mūsų namuose, mamos elgesys pasikeitė ir ji ponios nebegynė.

Tačiau net ir gero labui pasakytas melas suteršia jį ištarusiojo burną.

Gal todėl, pamačiusi sugrįžtant tą veržlią ir iškalbingą aukštą ponią su mėlyna skrybėlaite, pasijutau siaubingai nejaukiai. Šįkart ji atėjo su senyvu vyriškiu, kažkokiu Kostaru, regis, savo leidėju. Prisistačiusi paklausė, kodėl niekur nematyti nė vieno jos manifesto. Mano tėvas nevyniojo į vatą, ištraukė ryšulį ir trinktelėjęs padėjo prieš ją: orai prasti ir jis nesiruošia šlapti klijuodamas jos manifestą, tai jau tikrai. Ponia pasisuko į mano motiną: klausiamas judesys, tylus prašymas. Bet ši atlaiko jos žvilgsnį. Šiandien tekstas skamba kitaip nei vakar, sako.

Ponia, kuri teisingai suprato tėvo atšiaurumą, o motinos užuominą, įsiplieskė, puolė ginti savo rašinį... jei manyčiau, kad jis gali pakenkti viešam reikalui, pati jį

sudeginčiau... Negaliu nesižavėti jos išraiškingu įkarščiu, jaučiuosi dar nejaukiau. O jei suklydau? Jei ji ne anarchistė, kaip ją vadina tėvas?

Pagaliau ji pasiduoda. Gerai, pažada, nunešiu vieną egzempliorių į Visuomenės gelbėjimo komitetą ir pasielgsiu, kaip jie man lieps. Ji atsisveikina, išeina. Staiga nusprendžiu sekti paskui.

Tai visai nesunku, ji eina lėtai, šlubčiodama smarkiau nei vakar, o senojo pono parankė jai prasta paspara, jis už ją daug žemesnis. Taip jie žingsniuoja, šlubčiodami, ji – aukšta, palinkusi, jis – žemas, tiesus, kone ant pirštų galų, kad ji pasiektų atsiremti į parankę, pereina Ušet gatvę, jos gale pasuka į dešinę, link Sen Mišelio tilto. Ties sankryža užkalbina laikraščių pardavėją, senyvas vyras paduoda jam ryšulį, ji mosteli ranka šiapus ir kitapus upės.

Tas mostas ją išduoda.

Ji melavo sakydama, kad lauks Visuomenės gelbėjimo komiteto sprendimo! Ne, ji nori bet kokia kaina išklijuoti savo manifestą. Ji yra melagė. Taip, ji melagė, tai – ne mano menkutis, nekaltas melas, toks nereikšmingas palyginus su jos melu!

O aš...

Aš jos gailėjausi! Gal net žavėjausi ja, neneigsiu. Tačiau dabar turiu įrodymų, ji yra anarchistė. Ją demaskuodama pasielgiau teisingai, taip, labai teisingai.

Palengvėjimas man suteikia sparnus, skriste skrendu prie komisaro, kuris kaip tik ateina priešais per tiltą kartu su sargybiniais.

Jau buvau prie Teisingumo rūmų, netoli namų, kai kelią man pastojo patruliai. Du sargybiniai pasakė mano vardą, užsimetė perpetes ir pranešė, kad turi mandatą ir privalo mane suimti.

Anksčiau ar vėliau tai turėjo įvykti, bet vis tiek pasijutau užklupta netikėtai.

Viskas, pagalvojau, stipriau suspausdama Kostaro ranką.

Prieš kelias valandas vėjas pakeitė kryptį ir nupūtė debesis su lietum. Išlindo saulė. Baigiantis rytui ji jau kepino ir žmonės ėjo ieškodami šešėlio, stabtelėdami pasižiūrėti, kaip gatvėje suimama ponia. Tarp tamsių praeivių plaukų ir švarkų man pasidingojo, lyg būčiau pamačiusi raudonas mūsų skalbėjos garbanas – laisvas, nesutramdomas po galvos apdangalu. Iš skersgatvio prie upės staiga išbėgęs basas snarglius pasilenkęs iš nuotėkų kanalo pačiupo kažką balkšvo, pailgo ir metė į mane su gatvės vaikiščiams būdingu vaikišku įtūžiu. Tas daiktas palietė ranką ir nukrito už manęs. Pajutau, kaip nugara perbėgo šiurpas. Ir norą išskleisti skėtį, kuriuo iki tol ramsčiavausi eidama, prisidengti juo veidą. Nebūtinai turi būti kaltas, kad jaustum gėdą. Žiūrovai virto iš visų pusių besi-

spaudžiančia minia. Patrulių vadas riktelėjo prasiskirti ir palydėjo mus iki savivaldybės.

Čia būsime apklausti.

Aš privalėsiu atremti kaltinimus, kurių dar nežinau, bet galiu įsivaizduoti, o Kostaras ir laikraščių pardavėjas, vardu Trotjė, bus apklausti kaip liudytojai.

Mus įspėja, kad iki apklausos teks palaukti Bodrė. Jis pasirašė mano suėmimo mandatą. Jis ir nuspręs, paleisti mane ar įkalinti.

Laukiame.

Savivaldybės salė pilna vyrų ir moterų, jų padėtis tokia pat kaip mano: suimti, bet dar neišgirdę oficialių kaltinimų. Kaip ir aš, visi laukia apklausos, kuri juos išlaisvins arba atvers kelią kitoms apklausoms, pas kitus teisėjus, į kitus teismus. Mūsų daug. Šimtas, gal du šimtai. Mišri draugija: kilmingi ponai ir ponios, prastuomenė – Respublikos teisingumas neišskiria nė vieno. Man iš dešinės *ci-devant* aristokratė su peruku stovi atsirėmus į sieną nuogais pečiais, išsekinta laukimo. Kiek toliau – šviesiaplaukė mergina suadyta trikampe mezginių skarele ant kaklo, storomis vilnonėmis kojinėmis apmautas kojas įsispyrusi į klumpes. Jos vyzdžius išplėtęs tas ypatingas pamišimas, kokį kartą teko matyti vienos moters, ką tik paleistos iš Salpetrier ligoninės*, akyse.

Salė per maža tokiai suimtųjų miniai. Visi kalba garsiai, nes triukšme žodžiai pasimeta. Triukšmas didžiulis, tokioj maišaty darosi dar nejaukiau. Trūksta oro. Ponia su peruku nualpusi susmunka savo sijono rate. Sargybiniai atsukę nugaras rūko tarpduryje.

* Salpêtrière – buvęs parako fabrikas, paverstas Paryžiaus vargšų prieglauda. Ten pat įkurtas ir prostitučių kalėjimas bei beprotnamis. Toji vieta garsėjo ir gausybe žiurkių.

Slenka valandos, nėra jokio suolelio, menkiausios galimybės prisėsti. Kostaras dėl manęs jaudinasi, klausia, gal man atsirastų kokia kėdė ar bent taburetė – ne, privalau stovėdama laukti savo eilės, nors koja vėl pradėjo mane kankinti.

Skausmas. Jaučiu, kaip jis iš kelio smelkiasi į stuburą, iki sprando. Bandau palengvinti skausmą, perkeliu kūno svorį į dešinę. Jis nesiliauja. Ieško plyšio. Silpniausio pasipriešinimo taško. Nori mane užvaldyti.

Kiek laiko pavyks neįsileisti jo į galvą?

Bodrė pasirodo apie ketvirtą valandą dienos. Kartu su juo – Marinas, neišsipildęs kankinys, Žirondos auka.

Smalsiai stebiu jį. Ko gero, jam dar nėr nė trisdešimties. Malonūs veido bruožai, juodi plaukai surišti į kuodelį. Po to, kai pavasarį buvo suimtas, o paskui išlaisvintas Komunos sankiulotų, jis tapo nacionaliniu didvyriu. Svarbiu asmeniu. Kalbama, kupinas neapykantos visiems, kas nepriklauso jo frakcijai.

Komisaras Marinas kadaise tapė porcelianą. Jo pirštai liovėsi brėžę švelnias linijas, kad galėtų pasirašinėti kaltinamuosius aktus, įtariamųjų sąrašus, šaukimus į teismą, teismo nuosprendžius.

Komisaras Marinas, nutaręs dalyvauti mano apklausoje.

– Kokia teise? – šnabžda Kostaras greta manęs.

Pirmą apklausia merginą. Ji labai jauna. Veidelis malonus, ne ypatingo grožio, ji panaši į *grisette**, bet gyvų, išmintingų akių.

* Darbininkė mergina ar jauna moteris.

Tą kažkodėl pažįstamą figūrėlę pastebėjau dar gatvėje, ji nardė tarp krautuvėlių ir namų Sen Mišelio tilto prieigose, o paskui pribėgo prie ateinančių mane suimti sargybinių. Vėliau, atsistojusi priešais, įsmeigė į mane nuovokų, tyrą žvilgsnį. Tuomet pagalvojau: ką tokia jaunutė mergina veikia su nacionalinės gvardijos patruliais? Dabar žinau. Atpažįstu ją dar prieš išgirsdama vardą.

Maniau, mane įskundė jos tėvas, pasirodo, ne, tai padarė toji mergytė tokia pat gaivia oda kaip ir prie jos krūtinės prisegta puokštelė gėlių. Kodėl? Ką ji žino apie federalizmą, apie montanjarus ir žirondiečius, apie pilietinį karą? Suprantu Marino neapykantą, bet josios?

Niekas manęs taip neliūdina, kaip tos jaunutės moters, kone vaiko, kuri dabar rodo į mane, griežtumas. Ji kaltina mane melavus, nenorėjus pateikti manifesto svarstyti Visuomenės gelbėjimo komitetui, to paties manifesto, kurį jos tėvas atsisakė išklijuoti. Ji atsakinėja Bodrė, bet jos akys, balsas, visas gležnas jos kūnas linksta į Mariną, ji virpa iš susižavėjimo juo. Jos išraiškingas žvilgsnis man atima jėgas, atimtų ir žadą, jei dabar būtų mano eilė kalbėti.

Bet po jos kalba laikraščių pardavėjas.

Trotjė – keliaujantis pardavėjas, jis nuolat ieško darbo, nemoka skaityti, nepadarė nieko, kuo jį galėtų apkaltinti, juolab, kad tam nė neturėjo laiko. Jį paleidžia.

Po jo Kostaro eilė. Lėtu žingsniu jis prieina prie komisarų stalo. Iš nuovargio papilkėjęs jo veidas man sukelia sąžinės priekaištus. Gailiuosi jo. Jaučiuosi siaubingai, įvėlusi jį į šį bjaurų reikalą. Jis dėl savo idėjų ir taip daug išgyveno! Buvo priverstas emigruoti į Vokietiją, ilgus metus slapstytis... Mano gerasis Kostaras, didžiojo mokytojo, tos vienišos sielos Ruso draugas. Bet jis ginasi puikiai:

ramiai paaiškina, kad jo užduotis buvusi labai paprasta, jis turėjęs vietoj manęs nunešti manifestą Visuomenės gelbėjimo komiteto pirmininkui ir Konvento pirmininkui, kuriam šis manifestas, be kita ko, ir skirtas. Bodrė prikiša, kad niekur nematyti spaustuvininko vardo, kaip to reikalauja įstatymas, tačiau neįtūžta ir jį paleidžia.

Mano eilė.

Skausmas iš kojos jau išsišakojo po visą kūną, dabar tai ne skausmas, o vaiskus aiškumas, jis įstringa galvoje nelyginti perregimas, aštrus kristalas.

Sekretorius užrašo mano duomenis. Bodrė mane apklausia. Mandagus tonas. Įprasti klausimai. „Ar prisipažįstat parašiusi „Tris urnas"?

Galėčiau paneigti, tekstas nepasirašytas. Bet jo nepasirašiau tik pasidavusi Klodo maldavimams, kad nuraminčiau savo jaunojo sekretoriaus baimę. „Jei ruošiatės jį paskelbti, meldžiu, bent nepasirašykit." Tos maldaujančios akys... Pasidaviau. Nepasirašiau. Bet išsižadėti – tai turėčiau dabar padaryti – yra visai kas kita. Kodėl turiu atsisakyti kūrinio, kuriuo didžiuojuos?

Taip, sakau, aš parašiau „Tris urnas".

Bodrė tęsia tuo pačiu mandagiu tonu. Nori žinoti, su kuo susitikinėju, kokios mano pažintys, ryšiai, draugai.

Mano draugai... Jie – neeiliniai žmonės. Galiu jais didžiuotis. Mersjė arba Kubjeras, Komunos sekretorius, arba Tilji, kuris yra Pont Nef taikos teisėjas. Ar Vernjo. Taip, Vernjo, Žirondos deputatas, mano tėvynainis, palikęs savo namus ir gimtąjį miestą, kad tarnautų tėvynei. Mes draugaujam nuo penkiolikos metų ir nesiruošiu liautis vadinti jį draugu vien todėl, kad atskalūnų klikai pavyko įkišti jį į kalėjimą.

Marinas pertraukia mus, rėkia:

– Jūs nemylit jakobinų ir jakobinai turi teisę nemylėti jūsų.

– Pone, – atsakau, – aš myliu gerus piliečius, ne intrigantus.

– Pasirūpinsiu, kad stotumėt prie Revoliucinį tribunolą.

– Ten ir susitiksime.

Marinas įsako: „Uždarykit ponią į vienutę, niekam nevalia su ja kalbėtis“.

Sako, ramybė – nekaltumo ženklas. Tuomet mano kojos kaltos, jos virpa nekantraudamos vaikščioti, ir kalta mano galva, nepriimanti vienutės tuštumos. Šešios pėdos ilgio, keturios pločio. Tokia yra celė, kurioje aš uždaryta jau aštuonias dienas. Ne viena. Toje celėje, kurioje sunku net kvėpuoti, gyvenu su žandaru, komisaro Marino įsakymu nepaliekančiu manęs nei dieną, nei naktį. Nebūtas nepadorumas, pažeminimas, kokio dar niekada neteko patirti moteriai, net Bastilijos rūsiuose.

Aštuonios dienos.

Jau aštuonias dienas esu celės numeris dešimt trečiajame savivaldybės rūmų aukšte kalinė. Per aštuonias dienas Gotjė, kalėjimo direktorius, man leido parašyti tik vieną laišką, adresavau jį Kubjerui, tikėdamasi – kol kas bergždžiai, kad bent jam pavyks man pagelbėti. Tai viskas.

Atskirta. Su nuolat į sprandą alsuojančiu sargybiniu.

Tiesą pasakius, tą savaitę pakaitomis budėję žandarai buvo dori, pagarbūs, jais negaliu skųstis. Jiems lygiai kaip man nejauku dėl mūsų priverstinio artumo. Jie irgi kankinasi šitoje celėje, kur oras virto ugnimi. Bet jiems įsakyta. Jie negali man tarti nė žodžio. Ir negali pažvelgti man į

akis. Niekada. Aš esu priešas, o kiekvieno priešo žvilgsnis yra Medūza, apraizganti savo gyvatėmis.

– Ko bijo pilietis Gotjė? – klausiu rytinio sargybinio. – Kad paversiu jus akmeninėmis statulomis? Būtų pravartu, tokiame karštyje.

Jis tarsi šyptelėjo, nusuko galvą į kitą pusę. Bet jau kitą dieną prasisegė uniformos švarką ir pro tankius ūsus pasigirdo kimus atodūsis: „Termometras... – atsikrenkštė, – termometras pakilo iki trisdešimt septynių laipsnių.“ Ir nutilo, gal pabūgęs, kad per daug pasakė, bet nuo to laiko retkarčiais pradeda kažką panašaus į pokalbį.

– Jau penkiasdešimt metų Paryžiuje nebuvo taip karšta, gal keturiasdešimt...

Žiūri iš padilbų, o prakaitas žliaugia jam per veidą ir varva nuo nosies galiuko.

Su jo draugais iš kitų pamainų sekėsi blogiau. Storaodžiai. Neperregimi. Tačiau ir jie dėmesingi, nusisuka, kai turi nusisukti, kad sudarytų nors atskirumo regimybę. Bet jie yra vyrai. Per valandą sutraukia dešimt žiupsnių tabako, prispjaudo kampus, o naktimis sunkiai šnopuoja. Jų uniformos dvokia, neabejoju, kad dvokia ir mano marškiniai, tie, kuriuos dėviu jau aštuonias dienas. Deja, mane suėmė gatvėje, negalėjau pasiimti nei nosinaitės, nei šukų. O kai Žiustina atnešė drabužių pamainą, Gotjė išvarė ją lauk.

Taigi, mano drabužiai dvokia, aš irgi, nes negaliu nusiprausti. Gotjė neleidžia.

Karštis kyla. Virpa uždaroje celės erdvėje kaip nebylaus smuiko styga.

Skausmas irgi virpa, pulsuoja kojoje, ten, kur susidarė pūlinys. Bijau užkrėsti žaizdą. Bet negaliu nei jos išvalyti, nei pakeisti tvarstį. Prašiau pakviesti daktarą, gavau nei-

giamą atsakymą. Paprašiau bent švarių baltinių – ir vėl atsakė neigiamai.

Nuo užvakar mane krečia karštinė. Nors lauke karšta, drebu ir prakaituoju, o prakaitu permirkę marškiniai dvidešimt kartų išdžiūsta tiesiai ant kūno. Bet negaliu jų pasikeisti.

Neturiu švarių drabužių, neturiu vandens nusiprausti, negaunu žinių iš draugų. Nieko neturiu. Nesu pratusi prie to kūną stingdančio nieko, neleisdamas judėti jis neleidžia ir galvoti. Neturiu minčių. Nieko neturiu. Tik sargybinių gailestį ir užuojautą virėjos, kas rytą ir kas vakarą atšlepsinčios pripilti dubenėlį. Tvirta moteris, jos rankos stambios, pakeltos lyg būtų pasiruošusi užtrenkti tarnams ar vaikiščiams, bet šiandien kartu su sriuba ji atnešė ir savo nebalintos drobės marškinius – slapta, nebodama sulaukti direktoriaus įniršio.

– Nelabai elegantiški, – atsiprašo.

Drobė dvelkia švara. Viešpatie, kaip jie kvepia! Pribloškiančiai. Nedrįstu jų liesti. Tarsi tai būtų šventvagystė.

Marškiniai vis dar čia, ištiesti ant lovos. Virėja senokai išėjo, o aš jai nė nepadėkojau. Švara mane akina ir trikdo.

Dar kiek palaukiu, nežinau kiek, paskui nusisuku nugara į sargybinį ir imu nusirenginėti, sprindis po sprindžio atplėšiu prie odos prilipusius nešvarius marškinius. Nuplėšiu juos nuo krūtinės, nugaros ir nuo sielos. Rankose ilgos draiskanos, susuku jas į kietą ryšulėlį. Kiek padvejoju – ir įkišu į siaurą plyšį. Stumiu gilyn, iki pat galo. Iš ten tam tikrą valandą vorele išropoja tarakonai – įkvėpti oro.

Brangioji Tuanete, visą dieną prastovėjusi prie puodų šįvakar tikrai negersiu Senos vandens. Taip, už darbą man moka, nesiskundžiu, bet kai tenka kasdien sukti galvą, kaip pamaitinti penkiasdešimt burnų iš to maisto kiekio, kurio gana vos dvidešimčiai – manau, turiu teisę išgerti stiklą vyno.

Šiandien bloga diena, tikrai labai bloga.

Darbas kaip darbas, nuo jo niekada per daug nepavargdavau. Bet kad mane aprėktų už parodytą gailestingumą! O dar kas! Tas sukčius direktorius. Suprantama, čia jo valdos... piliečio Gotjė. Kadangi jis vadovas, tai pasikviečia mane ir sako: „Piliete, čia negalima daryti ką sugalvoji". Tik todėl, kad kalinei dešimtoje celėje daviau švarius marškinius – savo, ne jo žmonos. O toji, beje, man nė nepadėkojo. Bet ji visa drebėjo, permirkusi prakaitu. Ar patriotas negali būti gailestingas?

Ta moteris serga, pasakiau Gotjė. O jis: toji dama veltėdė.

Juk ji didžiuojasi atsisakiusi išlaikymo, kurį jai siūlė, regis, Marija Antuanetė, kol dar nebuvo Kapeto našlė ir dalijo pinigus bei apdovanojimus kam panorėjusi.

Na ir kas? – neatlyžta Gotjė. – Ji dama!

Ji – celės numeris dešimt kalinė, primenu. Kam rūpi, kad jos vardas de Guž? Tegul vadinasi, kaip jai patinka, bet ji tik celės numeris dešimt kalinė. O jis: čia negalima daryti ką sugalvoji...

Prikandau liežuvį, kad neatsikirsčiau kaip pridera. To betrūko, kad prarasčiau darbą, ne tik marškinius. Beveik naujus. Bet aš juos padovanojau ir nesigailiu. Priešingai, keliu už tai stiklą. Įpilk, Tuanete, įpilk. Jei neprieštarausi, liksiu su tavim prie baro, juolab, kad lankytojų dar nedaug ir tavo sūnus gali pats vienas nunešti tuos kelis stiklus *rogomme** tiems kampe įsikūrusiems šachmatininkams.

Jis jau tikras padauža, kažin kada sugrįš jo tėvas, ras jį suaugusį, pasiruošusį eiti į kariuomenę! Viešpatie apsaugok, tiesą sakai, per daug liūdna žiūrėti, kaip sūnus išeina paskui vyrą. Kada išėjo Žozefas? Kovo gale? Bjaurus laikas, ateina tik žinios apie pralaimėjimus ir nelaimes... Bet tavasis Žozefas gyvas, tesaugo jį dangus. O aš netekau savojo Žano Baptisto, jis buvo toks geras, taip, niekada ne tik neužtrenkdavo, bet ir neįkyrėdavo reikalaudamas, supranti.

Praradau jį vieną rytą, prieš ketverius metus.

„Išeinu“, pasakė.

O aš: „Ką tik grįžai iš darbo, kur dabar eisi?“

„Tabako.“

Ką galėjau jam pasakyti? Turėjo tą vienintelę ydą, vargšelis.

Buvo aštuoniasdešimt devintųjų liepos keturioliktoji, atmeni tą liepos keturioliktąją? Krautuvės uždarytos, gatvėse patruliai. Mačiau, kaip jis nutolo link Sen Antuano kvartalo. Ir nuo to laiko – dingo, prapuolė.

* Degtinė.

Vis man kartodavo: pamatysi, žmona, plaučiai anksčiau ar vėliau iškrės man piktą pokštą. Vargšai plaučiai nespėjo. Kaskart, kai sugrįždavo iš darbo, jo veidas būdavo... būdavo... spaudydavosi kraujais, šnopuodavo kaip šuva. Bet nepraleido nė vienos darbo dienos, nuo dešimtos vakaro iki aušros, nepraleido nė vienos darbo nakties. Jis visą gyvenimą dirbo naktimis. Man netrukdė, džiaugiausi, kad dienomis jis namie knarkdavo lovoje, aš gaminau valgius užeigai pirmajame aukšte, jis palaikydavo man draugiją.

Ne, Tuanete, kai pagalvoju, mums buvo visai neblogai.

Iš pradžių, kai susituokėm, jis vežiodavo skrodenų atliekas į laivus, kurie septintą ryto plaukdavo į Gulbių salą palikti krovinį. Iškrovęs laivus, retkarčiais nusileisdavo į kokį tamsų šulinį, kad kastuvu ir kapliu nugremžtų jo sienas. „Švara yra dorybė“, sakydavo. Jis buvo filosofas, vargšelis Žanas Baptistas. „Atsimink, žmona. Švara yra viešosios tvarkos ir darnos ženklas.“ Paskui, kai išplėtė Monfokono šachtą, pradėjo dirbti ventiliacijos kompanijoje. Tinkama vieta velniams ir šėtonams. „Kokie reginiai, žmona, kokie reginiai...“ Milžiniški juodi, kunkuliuojantys puodai: tikri pragaro katilai. Smarvė, melsvos, nė nežinau, kiek pėdų pakylančios liepsnos. Tuose puoduose likdavo miltelių, kuriais tręšdavo laukus. Jiems pagaminti reikėdavo trejų metų, betgi žinai, kokie tie kaimiečiai kietakakčiai, sakydavo Žanas Batistas, išvogdavo juos anksčiau.

Toje Monfokono šachtoje ir prasidėjo mano vargšelio vyro vargai su plaučiais, ant rankų atsirado jį siaubingai kankinusių dėmių. Jis valė miestą ir teršė save. Net jei, prisiekiu, rūpindavausi, kad jo drabužiai visada būtų kuo

švariausi, o ir jis pats stengėsi pašalinti visus kūno kvapus, netgi šlakstydavosi kvapniosios pelargonijos vandeniu. Nėra tvarkos be švaros, sakydavo. Ir pridurdavo: kai išvalysime pasaulio purvą, bus geriau... kažkas juk turi tai daryti.

Manasis Žanas Baptistas mėgo švarą.

Ne, ne tokią švarą kaip tų patriotų blizgančiais auliniais, kurie vaikštinėja šūkaudami: Marė kvartalo rupūžės kelia galvas? Puiku, bus lengviau jas pjauti. Niekas manęs neįtikins, kad tai – tokia pati švara.

Kaip sakiau, buvo aštuoniasdešimt devintųjų liepos keturioliktoji...

Kaip tai atsitiko? Ogi atsitiko taip, kad tą dieną, kai Žanas Baptistas prapuolė, turėjau labai daug darbo. Man užsakė pagaminti dešimt kimštų vištų. Atėjus pietų valandai staiga žiūriu – lova vis dar tuščia. Kodėl? Pažvelgiu pro langą. Gatvėje matau civilius patrulius ir įsiaudrinusius būrius, ieškančius ginklų, girdžiu skambant varpus... Iš susirūpinimo sprogsta galva. Nežinau, kur jo ieškoti. Imu klausinėti pro šalį einančių draugų ir pažįstamų. Kažkuris pasako matęs jį einant į Bastilijos kiemą, jau pasigirdus pirmiesiems patrankos šūviams. Pradedamas valyti purvas, pagalvojau. Kantrybės, Marion, turi būti kantri. Kantriai laukiau visą dieną, naktį ir visą kitą dieną. Galiausiai nuėjau pas komisarą pranešti apie jo dingimą.

Prašau, įpilk man dar stiklą.

Taigi taip, Tuanete. Šį vakarą jokio Senos vandens. Jis nenuplauna troškulio ir atsiminimų.

Kai kuriose užeigose vynas toks rūgštus, kad užnuodija atsiminimus. Tačiau tavasis juos išlaisvina švelniai, pamažėle. Man patinka. Žinoma, jis ne toks puikus kaip

vynai, kuriuos gali gerti pilietis Gotjė, jis – miesto kalėjimo viršininkas ir geria tik mersó ar šablì. Bet tavo raudonas vynas nuteka ramiai ir aš mielai jį geriu. Jis doras. Ir tavo degtinė dora. Brandinta, kiek reikia, tinkamose statinėse, ąžuolo žievės, tos rauplėtos, iš Limuzino. Gera degtinė.

Kaip ir toji, kurios dėl drąsos gurkštelėjau tą vakarą, kai nutariau pranešti apie vargšelio Žano Baptisto dingimą.

Sakau tau, Tuanete, tą vakarą pas komisarą buvo eilė. Neprastų žmonių, bent iš pažiūros. Ekipažų pardavėjas, manufaktūros savininkas, siuvyklos šeimininkas ir toks Žikeras, šokolado fabriko direktorius. Kol laukiau savo eilės, mes susipažinom, ir pilietis Žikeras, elegantiškas gražus vyras su juodo fetro skrybėle, man paaiškino, kad visi jie yra iš Fors, kur kalėjo už skolas, išvakarėse grupė kalinių sukilo, išlaužė vartus ir grasindami mirtimi juos irgi privertė išeiti. Bet nei jis, nei jo draugai nenori pasipelnyti iš Revoliucijos, todėl atėjo čia prisistatyti policijai ir laukti tolesnių nurodymų. Žodžiu, jie nepabėgo ir nesiruošė gyventi kaip pabėgę kaliniai. Nežinojau, ar linkėti jam sugrįžti į Fors, ar džiaugtis priverstine laisve, tačiau atėjo mano eilė ir tvarkdarys įleido mane į vidų. Paaiškinau komisarui, kad pradingo vargšelis Žanas Baptistas, padėjau kryželį po savo pareiškimu ir grįžau namo.

Sakyk, ką dar galėjau padaryti? Išsiunčiau vaikus pas savo motiną į Provansą ir ieškojau toliau. Nenorėjau pasiduoti. Po aštuonių mėnesių man pranešė, kad iš visų liepos keturioliktąją į Bas Žeolį suneštų lavonų tik vienas liko neatpažintas. Kūno ir drabužių aprašymas atitiko: radau savąjį Žaną Baptistą.

Komisaras, tas pats malonus jaunuolis, kuriam pranešiau apie dingimą, paprašė vėl padėti lape kryželį. Ir viskas.

Sakau: jis mirė kaip didvyris, užėmęs Bastiliją, ir tai mane kiek paguodžia. Be to, mane patikino, kad turiu teisę gauti pašalpą, nors kol kas negavau nė skatiko. Susirinkimas paskyrė specialią komisiją ir ši išrašė per devynis šimtus liudijimų tiems, kurie užėmė Bastiliją. Jų našlės turi teisę gauti pašalpas. Ir aš turiu tokią teisę. Esu didvyrio našlė, brangioji Tuanete.

O tu esi patrioto žmona, te Viešpats dar ilgai jį tau saugo. Jis tikras patriotas, išvykęs savanoriu ginti Prancūzijos respubliką, priešingai nei daugelis pažįstamų ponų, galvotrūkčiais puolusių tuoktis, kad tik išvengtų tarnybos kariuomenėje.

Tarkim, Gotjė, pilietis Gotjė, jis vedė savo namų šeimininkę ir dabar miesto kalėjime užsiima visokiausiomis spekuliacijomis. Aš ne akla. Dirbu virtuvėje, puikiai viską matau. Ir tas žmogus išdrįso mane pasikviesti ir prie visų šiepdamas dantis pasakyti: „Piliete, čia negalima daryti ką sugalvoji“. Šaunuolis! Jis, kuris žiūrėdamas sau naudos tuoj susirado žmoną, kad tik nereikėtų eiti kariauti, jis drįsta šitaip sakyti man, žmogaus, paėmusio Bastiliją, našlei, man, kuri iš komunos dar negavau nė skatiko, nors ir turiu tokią teisę.

Ne, šį vakarą nenoriu Senos vandens. Netgi nenoriu lipti į paskutinį aukštą ir, kaip įpratusi, sėstis prie lango, kad pasinaudodama paskutiniais šviesos spinduliais, susiadyčiau kojines – žvakės kainuoja, o net jei ir turėtum kuo sumokėti, kur jų dabar rasi.

Nesuprask manęs klaidingai, brangioji Tuanete. Kambarys labai patogus, sakau tai ne todėl, kad tie namai tavo.

Tiesiog nuo tada, kai išsiunčiau vaikus, jaučiuosi labai vieniša, vis perkratau mintyse praeitį ir dabartį, galvoju apie savąjį Žaną Baptistą, apie Gotjė ir apie celės numeris dešimt kalinę. Todėl verčiau šiandien liksiu tarp dūmų ir žmonių, apsupta romo ir anyžinės kvapo. Tavojo vyno draugijoje. Jis saldus man ant lūpų ir doras skrandyje, o tai svarbiausia.

Prastas vynas – niekada, dievaži! Šį tą apie tai suprantu, esu virėja ir puikiai žinau, kad nuo blogo vyno miršta daugiau žmonių nei kare. Gal reikėtų keisti gėrimą, sako, alus sveikiau. Bet man jis nepatinka. Alus! O ne, brangioji, tegul anglai plempia alų, juk vis tiek jie – Respublikos ir gero vyno priešai.

Kas jam įgėlė? Ką tik ramiai miegojęs, staiga atmerkė traiškanotas akis, pakėlė galvą... ir iš gerklės išsiveržė neramus urzgesys.

Generole, kas atsitiko? Sriubos metas?

Laikrodis ant židinio bergždžiai išskečia savo rodykles, prikaltas kaip nukryžiuotojo rankos, į tą pačią padėtį, kur jos buvo ir vakar.

Pamiršau pritraukti svarelius.

Dažnai užmirštu tai padaryti. Nuo tada, kai likau viena slampinėti po šiuos namus, be savo Babiket. Jos nebeliko – ir mes visi tapom labai keisti. Generolas Aleksandras valandų valandas guli atsukęs snukį į laukujes duris, įtempęs raumenis, iš pasipiktinimo virpančiom kojom. Papūga, pakišusi galvą po sparnu, apsimeta mieganti – plunksnų ir liūdesio kamuoliukas. Netgi Ruso ir Ninon, dvi kanarėlės, kurias Olimpija grodama vargonėliais išmokė giedoti, nebegieda, tik apsikeičia verksmingom išpažintim. O aš užmirštu skaičiuoti laiką.

Generole, kas atsitiko?

Kyla visuotinis sąmyšis.

Lojimas, skalijimas, švilpimas, klyksmai ir riksmai. Monteskjė lyg išprotėjęs ima lakstyti aplink stalą, drebančiomis

ausimis. Papūga ant skersinio ištraukia galvelę ir pradeda kedenti plunksnas, o Ruso ir Ninon pertraukia savo pašnekesius ir ima karštligiškai sūpuotis.

Toje beprotybėje paniekinamai didinga, karališka Madam de Sevinjė nuslenka į prieškambarį, oriai, be garso. Akimis nuseku jos iškilią eiseną ir pagaliau išgirstu, kad kažkas beldžiasi į duris.

Tyliau, ramiau, tuoj atidarysiu.

Penki sargybiniai ir ji, visa galva už juos aukštesnė. Ir tokia išblyškusi... Ūgis dar labiau išryškina jos blyškumą.

„Sulysot", sumurmu ir slapta persižegnoju už pravirų durų.

Suknelė kabo ant jos lyg nesava, skarelė ant kaklo dėmėta, suglamžyta, Viešpatie... siaubingas vaizdas, neregėtas dalykas! Bet plaukai tvarkingi, natūraliai susigarbiniavę – tos dovanos niekas iš jos neatims.

Vienas iš vyrų pastumia mane – nepateisinamai grubiai – ir atlapoja duris. Atpažįstu jį: nors jis ir su gvardiečio uniforma, vis tiek yra mūsų kepurininkas. To tai jau nebus. Pasitaisau kyką ir pasiruošiu mandagiai juos priimti. Negalima klausyti kepurininko nurodymų. Taip kiekviena proga kartodavo ponia Kandej. Olimpijai ji buvo labai bloga, siaubinga, savo vangia vaidyba gadino visą spektaklį, bet ji aktorė, toji Žiuli Kandej, ir moka manipuliuoti vyrais.

Atpažįstu ir kitą, tą, kuris įeina pirmas. Mūsų skyriaus komisaras, žilas senis, jis nesigėdija vaikštinėti prieš Halių pardavėjas – viena ranka ant krūtinės, kita ant diržo – ir apžiūrinėti jas godžiai kaip dar nė vieno sijono nepakėlęs jaunuolis. Tai bent ponai po skrybėlėm su auksiniais

galionais! Tiek to. Visi suėjo vidun, taip pat ir Olimpija, šlubčiodama, o varge, jos kelis! Pripuolu norėdama padėti, bet sargybiniai mane atstumia, neleidžia prisiliesti. Vargiai leidžia kalbėtis.

Maldauju: nejau nematot, jai reikia pagalbos! Meldžiu ir jos: jūs tokia suvargusi! Turiu būti kalėjime kartu su jumis, kodėl negaliu gyventi jūsų celėje? Paprašysiu leidimo... Negi kambarinėms neleidžiama ten būti?

Babiket šypsosi. „O kaip šunys? Papūga? Madam de Sevinjė? Čia tu reikalingesnė."

Jos šypsenoje skausmas.

Sargybiniai naršo namus, o mudvi galim tik stovėti ir žiūrėti, kaip jie verčia kambarį po kambario. Ko ieško, ką tikisi rasti čia, mano ponios namuose? Tik viską suvels ir sujauks, o man paskui teks ilgai darbuotis, kol susitvarkysiu, surinksiu daiktus ir sudėliosiu atgal į vietas. Bet supratau. Jie ieško popierių, knygų. Ieško jų čia. Akivaizdu, nežino apie paskutinįjį aukštą: studija išgelbėta.

Tame sąmyšyje tik Generolas Aleksandras – bent jis – yra laimingas. Džiugiai plaka uodega ir bando ropštis Olimpijos sijonu. Generole! – subara ji. Ir jis atsigula, meiliai apseilėdamas jos dulkėtus batelius. Iš drėgnų nasrų pasigirsta liūdnas šunyčio inkštimas. Olimpija pasilenkia, išsiblaškiusi pakaso jam sprandą – jos mintys kažkur kitur. Pavojaus nuojauta suspaudžia man krūtinę. Pažįstu tą niūrų kovingumą, suspindusį jos akyse. Išties, nesuklydau, nes ji staiga išsitiesia visu ūgiu, sako: bergždžiai ieškote popierių čia, namuose, jie studijoje, paskutiniame aukšte, norėtumėt ten eiti?

Visi nustemba, aš pirmoji, paskui ir komisaras, jis liaujasi bato galu stumdyti ant žemės išmėtytus drabužius, apsisuka ir įdėmiai pažvelgia į ją. „Eime."

Vorele, vienas po kito jie užlipa į viršų siaurėjančiais laiptais, aš lipu paskui juos.

Kenčiu, kai jų rankos ima sklaidyti ir draskyti knygas, be jokios pagarbos, o ji kenčia dar labiau už mane. Viešpatie, skausmo grimasa iškreipia jos lūpas, blyškesnes net už veidą!

Sargybiniai viską suverčia ant grindų, komisaras atrinkinėja: atskiria keletą laiškų, laikraščius, perskiria atrinktus popierius į dvi krūvas ir pasibalnojęs nosį akiniais perbėga akimis viename tome įrištus kūrinius. Dabar jis skaito „patriotinius užrašus", atpažįstu juos iš titulinio lapo su pono Desrė piešiniu, tuo, kurį taip mėgstu. Viename lape jis sugebėjo subtiliai, tiksliai perteikti šimtinę figūrų – damų, sankiulotų, vaikų, sargybinių, gyvūnų: apyrankės sagtis, pakelta gaidžio uodega, daugybės deglų ugnis fone tolumoje – beveik gaisras... Matyt, Revoliucijos gaisras. Pono Desrė raižiniuose jis turi fantazijos lengvumo.

Taip, tai neabejotinai „patriotiniai užrašai". Nejaugi tas vyras, komisaras, niekada nėra jų skaitęs? Nebūtina mokėti skaityti... Visas Paryžius aptarinėjo mano Babiket siūlymus: valstybinės gamyklos bedarbiams, nedirbamos žemės kaimiečiams, ligoninių pertvarka. „Iš kur pinigai?", klausdavo. O ji: iš mokesčių už prabangą, arklius ir karietas, rūmus ir – kodėl gi ne – ponių parėdus ir skrybėles. Buvo aštuoniasdešimt aštuntieji... tiek pasiūlymų nepateikė nė pats ministras.

Visi pasipiktino. Ponia išdrįso siūlyti... Nejaugi komisaras nieko nėra girdėjęs?

Jis užverčia knygą. Nusiima akinius, pasitrina nosį, jo veide sutrikimas. Manau, jis nė neįsivaizdavo tokios patriotinės aistros. Bet tai dar niekis. Jei būtų girdėjęs ją

kalbant! Jei būtų girdėjęs jos kalbas Prokopo kavinėje ar ponios Diupa studijoje, kur rinkdavosi literatai: „Trys vyriausybės per trejus metus, o niekaip nesugebam išleisti įstatymų! Ką pasakys Europa apie šią Revoliuciją, kuria mes taip didžiuojamės?“ Revoliucija. Mano Babiket apie nieką daugiau negalvoja. Kuo ją kaltina?

Komisaras jau prarado savo akiplėšišką povyzą ir tą įžūlią eiseną, kuria puikuojasi Halėse. Liko tik senis, vilkdamas kojas, jis sėdasi prie rašomojo stalo, kad surašytų protokolą. Olimpija, atsirėmusi į kinišką spintelę, žiūri į jį, dar labiau išblyškusi – jei tik tai įmanoma.

– Neužantspauduokit namų. Kaip matot, viskas čia, mano studijoje.

Tebus palaiminta. Štai kodėl atviliojo juos čia – kaip aš nepagalvojau. Mano širdis pašėlusiai daužosi. Jei užantspauduos namus – turėsiu išeiti? Kur eičiau vargšė tarnaitė be šeimininkės?

Komisaras prabyla kiek kilstelėjęs galvą nuo protokolo:

– Čia nėra nieko, ką reikėtų užantspauduoti.

Mano širdis vėl plaka normaliai. Gal jį ir traukia turgaus pardavėjų sijonai, bet jis yra teisingas žmogus, negaliu to nepripažinti.

Lauke jau tamsu. Komisaras įsikiša akinius į kišenėlę, pasikviečia sargybinius.

„Iki pasimatymo“, sušnabžda man Olimpija. Akimirką mes arti, labai arti. Jos kūnas dvelkia man nepažįstamu kvapu. Sūrus dvelksmas. Bet iš nuovargio priblėsusiose jos akyse matau palengvėjimą. Ir aš atsidūstu iš krūtinės gelmių. Jei jie nieko nerado, jokio laiško, jokios knygos, kurią galėtų panaudoti prieš ją – turės paleisti, galvoju.

Būrelis nutolsta tamsoje, pėsčiomis. Vėjas virpina medžių lapus, gaivina odą. Persisveriu per langą, kiek galėdama seku žvilgsniu savo Babiket. Pasidingoja, kad ji eina greičiau, lengvesniu žingsniu. Nors dabar, tamsoje, įžiūriu tik auksinių galionų ant gvardiečių kepurių spindesį. Gatvėje – nė gyvos dvasios. Lengvas rūkas gaubia žibintų šviesas, bet mėnuo – apvalus, geltonas – išsilaisvino ir netrukdomas kyla aukštyn.

Iki pasimatymo, šnabždu.

1793-ųjų rugpjūtis

... ir galiausiai ją suėmė, ko dar buvo galima tikėtis?

Ekipažui siūbuojant per kelio akmenis, drėgna Žano Eli rankutė ieško manosios, o sulig kiekvienu rato apsisukimu galvoju: Paryžius! Paryžius artėja, bet vos tik apie jį pagalvoju, burnoje pajuntu to bergždžio, įkyriai sugrįžtančio klausimo kartėlį.

Ko dar buvo galima tikėtis?

Ją suėmė ir ilgiau nei savaitę laikė uždarytą miesto kalėjimo vienutėje, paskui perkėlė į Abė kalėjimą, tokią pat bjaurastį – jei tik tai įmanoma – kaip Bastilija monarchijos laikais. Iškart po suėmimo – tikrai ne atsitiktinumas – Pjerą nušalino nuo pareigų, taigi, nebeturėjom nei pinigų, nei namų, nes mūsų namai skirti kariškiams tarnyboje. Neturėjom pasirinkimo: teko sėsti į vieną iš kariuomenės vežimų ir grįžti į Paryžių.

Paryžius... Tūkstančius kartų buvau užpildžiusi savo naktų tuštumą mūsų grįžimo švente. Dabar šventė liko už mūsų, pasimetė tose tirštose ūkanose, kurias išvažiavimo aušroje mačiau sūpuojantis ant Turo vandenų.

Ne, mano grįžime nėra džiaugsmo, vien nerimas ir skausmas. Viskas slegia. Menkas bagažas, nepatogūs batai, kas valandą vis labiau spaudžiantys čiurną, Žano

Eli nuovargis, Anacharsio verksmas ir Pjeras, ypač Pjeras, kuris stengiasi atrodyti linksmas prieš kartu su mumis keliaujančius karininkus. Tiedu menki karininkėliai vyksta atostogų, jie tik nesutaria su Indros ir Luaros administracija, nieko daugiau.

Toks, beje, yra ir jo nušalinimo nuo pareigų oficialus motyvas: nesutarimai su administracija. Teisingiau, administratorium, nes Pjeras paveldėjo impulsyvų savo motinos būdą ir nemoka susivaldyti, o susidūręs su neteisybe – tikra ar tariama – pasipiktina ir susijaudina labiau nei derėtų pagal aplinkybes.

Vežimas sustojo pakeisti arklius, karininkai atkišo prakaituotus sprandus vėjui – šis įsisuko ir dabar žaidžia su jų antpečių kutais.

Sustojimas trumpas. Kelionė tęsiasi.

Žanas Eli padeda galvą man ant kelių.

Per muslino suknelę jaučiu jo skruostų karštį, Pjeras nusitraukia pirštines, vandeniu iš odinės gertuvės apšlaksto skarelę ir šluosto jam smilkinius, negrabiai, kaip tai daro vyrai, kurie nemoka ir niekada neišmoks slaugyti. Keli lašai nusirita man ant sijono, jo rankos nubraukia juos ir akimirkai sustoja man ant kelių.

Su juo aš išvykau, su juo grįžtu. Bet šitaip...

Jo nušalinimas nuo pareigų ne be pagrindo, to nepaneigsi: išties, vieną rytą kažkokia dingstim, kuriai nei jis, nei aš tuo metu neskyrėm deramo dėmesio, jis susikivirčijo su administratorium.

Paskui, nepraėjus nė porai dienų, *Echo de la liberté** pasirodo anoniminė žinutė: „Mūsų generolas Ture – Olimpijos de Guž sūnus, buvęs Versalio liokajus“.

* „Laisvės aidas“.

Tai tikrai netiesa, niekada su tuo nesutiksiu, tai – šmeižtas. Pjeras netarnavo Versalyje. Nebent jis kaltinamas prieš daugelį metų, dar prieš mums susipažįstant, dirbęs Filipo Orleaniečio inžinierių korpuse. Toji vieta jo motinai, nors ji ir buvo artima kunigaikščio draugė, kainavo gerus pusantro tūkstančio frankų. Bet kuo bloga įprastai įgyta tarnyba, kurią Pjeras nedvejodamas paliko, kad gintų Prancūziją ir Revoliuciją?

Žodžiu, pirma kivirčas, paskui anoniminė žinutė, o galiausiai kurjeris mums įteikia Olimpijos laišką, kuriame ji praneša esanti suimta, ir paketą. Jame – „Trijų urnų" kopija.

Norėdama tave nuraminti, siunčiu tau manifestą, kad suprastum, kokie nepagrįsti yra kaltinimai...

Kad tai praneštų ir paaiškintų kaltinimų esmę būtų pakakę laiško, kam reikėjo pridėti ir „Tris urnas"? Neatsargumas, galėjęs mus sukompromituoti, pradėti nesibaigiančią įtarimų grandinę. Įtarimas po įtarimo – ir Pjerą būtų pradėję įtarinėti bendrininkavimu. Net aš tai suprantu, nejaugi ji nesuprato?

Tikinu save: jos ketinimai geri... *norėdama tave nuraminti, siunčiu tau manifestą...* nereikia suprasti klaidingai, tai spontaniškas motinos poelgis. Bet po kelių eilučių ji rašo savo aštria, ištempta, dygia rašysena:

... niekas manęs neprivers išduoti savo sąžinę, net ir meilė tau...

Pilve netikėtai pajuntu liepsnojantį apmaudą, jis negailestingai degina, nenori liautis.

Kokia moteris, svarstau vežimui riedant Paryžiaus link – Pjeras vėl juokauja su karininkais, o vaikai paeiliui verkia – kokia motina tvirtintų negalinti išduoti savo sąžinės net iš meilės savo sūnui?

Dulkės veržiasi vidun pro viršų, pro apačią, pro visus plyšius, lyg po didžiųjų liepos pabaigos liūčių vėl kaitrią vasarą saulė būtų sutrupinusi visą mus supantį pasaulį.

• • •

Mes Paryžiuje?

Žvalgausi aplink, bet matau tik dulkių sūkurius, jie skverbiasi iki pat mano sielos. Pašto stoties kieme sunkiai, pamažu imu įžvelgti žmones: krovėjai iš rankų į rankas perduoda bagažą, ponia išlipa iš neštuvų ir įsėsdama į išvažiuojantį ekipažą kyšteli koją pro sijono apačią, berniukas sulenkęs rankas kelia žalia marška užklotą narvelį. Akimis matuoju namų šešėlį ir vis dar negaliu patikėti. Čia mano miestas? Aš Paryžiuje?

Štai jie, stovi priešais. Mano motina ir tėvas.

Vos pamačiusi vaikus – Anacharsį, kurio dar nepažįsta, ir Žaną Eli, kuris jau moka aikštytis, – mama negali sulaikyti ašarų. Iš to, kaip ji išpučia nosį, triukšmingai, nesivaldydama, į pasiruoštą nosinaitę, kurią laiko sutinusiais pirštais, nujaučiu, kad ji nusiramino: bent kelias dienas nereikės pyktis. Mažylis suglumęs žvelgia į ją, kol pagaliau apsisprendžia ir džiugiai sumojuoja rankutėmis, sveikindamasis, šiepdamas savo rožines dantenas į pačią meiliausią šypseną. Tarsi būtų supratęs, kaip mano motinai sunku susitaikyti su mintim, kad niekada neturėsiu ne tik teisėto vyro, o net ir to, kas, jos nuomone, būtina civilizuotam gyvenimui. Kaip galima civilizuotai gyventi be savo karietos, durininko ir ūkvedžio?

Kietas tėvo apkabinimas, priešingai, liudija pasmerkimą, kurio jis nenuslopino, nors ir neišreiškia žodžiais. Dveji metai toli vienas nuo kito... kad vėl su tokiu pat

nerimu širdy ir perskelta siela stočiau prieš surauktus jo antakius.

Mano tėvas niekada neprieštaravo mūsų sąjungai. Nedraudė, kai nusprendžiau gyventi su Pjeru: vadovavomės savo jausmais ir tai pelnė jo pritarimą. Mano tėvas tiki jausmų galia ir natūralia meilės teise, žinoma, jei toji teisė sutvirtinta santuoka.

Visų svarbiausia – santuoka.

Atsimenu, kaip jis mane pasikvietė, neleido nė atsisėsti.

Pamokslas buvo ilgas.

„Santuoka yra pareiga šeimai ir visuomenei. Kiekvienas ją gauna gimdamas ir negali jos išvengti."

Leidau jam kalbėti. Paskui tariau: tėve, juk santuoka yra *ancien regime*, praėjusios epochos prietaras. Nuleidusi akis. Pagarbiai, bet tvirtai. Tėve, jei laikysimės prietarų, kaip prigimtis galės susigrąžinti savo teises? O jis, pakėlęs ranką, tildydamas mane: „Neversk gailėtis, kad išmokiau tave skaityti!"

Būtų galėjęs primesti savo valią. Bet galiausiai leido eiti, nuolankiai atsidusęs. Kai vėliau pagalvojau – tas lengvas laimėjimas man pasirodė labiau bausmė, o ne pergalė.

Ir štai daugiau nei po dvejų metų grįžtu į Paryžių, išlipu iš vežimo ir pamatau savo tėvą su tuo pačiu senoviniu peruku, virš ausų susuktu į du storus ritinius, dabar jis kiek platokas. Tėvas atrodo pasenęs ir man suspaudžia širdį.

Į nosinaitę kūkčiojanti motina, tėvas su ant galvos šokčiojančiu peruku, bagažas, nuovargis, apsimestinis Pjero linksmumas, mintis apie Olimpiją Abė kalėjime...

Jaučiuosi nelaiminga, lyg būčiau ne atvykusi, o turėčiau išvykti.

Dar ir nauji namai.

Žinoma, negali tęsti gyvenimo nuo ten, iš kur išvykai, tariu sau sekdama paskui nešikus, šie lipa daužydami skrynias į laiptinės sienas. Tinkas trupa, jie lipa palikdami už savęs ploną baltų dulkių šleifą.

Gerai žinau tą sugižusio pieno prieskonį burnoje, pažįstu jį. Tai – nusivylimo skonis, tenka jį nuryti, kad padėkočiau tėvui su tokiu džiaugsmu, kokio jis nusipelno, pritarčiau jam, kad mums labai pasisekė, jog vienas iš nuomininkų išsikraustė ir mums liko šis butas Senos krantinėje. Didelis, su baldais, santūriai elegantiškas butas, vertas Pjero, vaikų ir, žinoma, manęs.

Aš jį įsivaizdavau visai kitokį. Vaizduotė pasuko savo keliu ir žingsnis po žingsnio atvedė mane į jaunystės kambarį žydrais sienų apmušalais su klavesinu kampe. Miglota fantazija, ne daugiau nei paguodos lopšinė, kurią tyliai sau niūniavau kelionėje.

Man nė netoptelėjo, kad netrukus teks žingsniuoti po svetimus naujus namus.

Šįkart netruksiu priprasti, tariu sau atvėrusi duris, bėgu prie langų laikydama glėbyje mažylį: juk aš Paryžiuje!

Bet nesiliauju galvoti: nauji namai, nauji vargai.

„Patinka?“, susirūpinusi klausia motina.

Milžiniški krėslai, kiekviename kambaryje židinys.

O, kad būčiau galėjusi atsivežti Pauliną! Mano ausys jau buvo pripratusios prie skubraus jos klumpių kaukšėjimo po kambarius, jis man primindavo mano – suaugusios moters – pareigas. Taip, mielai būčiau ją atsivežusi.

O kaip Paulina džiaugtųsi galimybe išvažiuoti į Paryžių, ak, Paulina! Tai progai ji pasiruošė ypatingą kyką, labai koketišką, su mėlynais mano dovanotais kaspinais.

Tačiau Pjeras buvo nepalenkiamas.

„Mieloji, pagalvok..." Jis įtikinėjo mane, žaidė su mano pirštais, sunėręs su savaisiais, glostė juos vieną po kito įtikinamai lėtai, kaip buvo pratęs. „Žinau, tu prisirišai prie jos, o ji prie tavęs. Ir man patinka žiūrėti, kaip ji tavęs klauso. Romi. Tyli. Bet pasvarstyk. Ji per daug .patraukli, kad galėtų važiuoti į Paryžių, tik pagalvok, kaip būtų skaudu, jei tektų... juk ji tokia naivi! Ne, Paryžius jaunoms moterims labai pavojingas. Būtų vien rūpestis ir tau, ir man. Vieni nemalonumai. Esi per daug protinga, kad to nesuprastum."

Išties, rūpesčių turėjome ir tebeturime per akis, neverta ieškoti naujų.

Žiustina kas rytą praneša man paskutines naujienas.

Ji ateina ryžtingai nusiteikusi, su šunimis už pavadžio, su tuo skyrimu ties kakta, kuriame prasmenga visi jos jausmai. Bet nosis ją išduoda. Jos stambi nosis virpa, rausta ar bąla.

Ji grįžta iš Abė, kur sargui paliko pintinę su Olimpijos pusryčiais.

„Nežinau... Tikėkimės, jie atsidurs jos pilve... nepasimes pakeliui..."

Suimtiesiems valstybė per dieną skiria porciją pupų ir pusantro svaro duonos, kas nori sotesnio ir įvairesnio maisto, turi susimokėti, taip pat ir už lovą, kėdes, žvakes – žodžiu, viską.

„Išskyrus kalėjimo sienas, jos nemokamos", burba Žiustina.

Raukšlėje ties kakta pasislėpęs šešėlis mane neramina.

Šių namų kampai irgi pilni šešėlių. Bandžiau juos išvaikyti perstumdydama baldus, nupirkdama iš skudurininko kokį niekutį, nebrangų, nes dabar, kai Pjerui gresia pavojus nebekilti karjeros laiptais, o gal net prarasti tai, ką buvo pasiekęs, jei jo negrąžins į tarnybą, pinigų turime skurdžiai, o nenoriu prašyti motinos su tėvu, kurie ir taip mums duoda daugiau, nei norėčiau.

Bet vis tiek džiaugiausi naršydama po sendaikčių krautuvėles, išsirinkdama tai vazą, tai veidrodėlį ar žvakidę. Atrasti maži, mieli, nepretenzingi niekučiai.

Lioviausi, kai Žiustina paaiškino, kad kuo mažiau daiktas kainuoja, tuo didesnė tikimybė, kad jis gali būti vogtas iš suimtųjų namų.

Naktis prasideda, kai likerio ir degtinės pardavėja uždega žibintą po prie namo priešais pritvirtinta stogine ir uždainuoja: „Gyvenimas, gyvenimas, tik soldą už taurelę“, o iš rajonų grįžtantys sankiulotai stabteli atsipūsti ir pakurstyti savo entuziazmą gerklę deginančiu vandeniu.

Vėliau niekas nebepraeina.

Dvi tolstančio ekipažo šviesos, laužo pašvaistė Senos krantinėje. Visada randu kokią šviesą, kai neatsispyrusi troškimui atsikeliu, nors laikrodis jau išmušė pusiaunaktį. Tai – visiškos tylos akimirka.

Paryžius panašus į mane, jis serga nemiga.

Laikrodis išmuša pirmą, kartu su bažnyčios bokšto laikrodžiu, tylą staiga pakeičia gatvėmis nuvilnijęs grėsmingas, padrikas triukšmas: tikrinami namai.

Vakar vakare jie beldėsi į kiekvieną gretimo skersgatvio namą. Šešiasdešimt savanorių raudonomis beretėmis,

su ietimis, jie įeidavo pro vienas duris, o išeidavo pro kitas – ieškojo slapta sugrįžusių pabėgėlių. Atkištos ietys kibirkščiuodamos raižė tamsą, o vyrai lyg mėnulio pagimdyti vilkolakiai greitai judėjo tarp ilgų namų kontūrų. Pro atvirą langą girdėjau klausiantį komisaro balsą, vaiko verksmą, moters juoką, sargybinio įsakymą uždegti šviesas.

Pjeras miegojo ant sofos apsirengęs, laukė mūsų eilės. Tačiau patikrinimas baigėsi taip ir nepasiekęs mūsų.

Grįžo tyla.

Pjeras prakaitavo ir blaškėsi neprabusdamas. Aš žiūrėjau į šviečiančius langus. Tamsioje, vėl nurimusioje gatvėje namai priminė milžiniškus katafalkus, nusagstytus tūkstančiais liepsnelių, o kiekviena jų virpino tos vienišos liepsnos, kurią naktis įžiebia mano galvoje, viršūnėlę.

Paryžius, mano miestas, kartojau. Tačiau toji mintis tik sustiprino mano vienatvę. Prisiartinau prie Pjero, papurčiau. Jis pašoko stačias.

„Jie už durų?" Išplėtė akis kaip Žanas Eli, kai nenori miegoti.

„Nuėjo", šnabždu kaltai. „Miegok".

Jis vėl sudrimba ant sofos, smakras atremtas į krūtinę, galva tabaluoja lyg nutraukta. Aliejus lempoje beveik išdegė, liepsna blėso pamažėle, o kai pagaliau užgeso – likau budėti viena.

Olimpija

Aš pasiruošusi.

Ant kaklo švari mezginių skarelė, ką tik išlyginta, ant kojų – naujų kojinių pora, aš nusipraususi dubenyje, kurį Luiza, sargo žmona, kas rytą pripila švaraus vandens.

Pilietė Luiza. Didžiakrūtė ir geltonplaukė.

Ji atvyko iš kaimo žemutinėje Bretanėje ir nors jau dešimt metų gyvena Paryžiuje su vyru, gimusiu Sen Marselio kvartale, prancūziškai kalba prasčiau už Bengalijos indą. Nors, manau, bent iš dalies tai tik gudrybė. Pretekstas. Puikus pretekstas, kad galėtų savaip interpretuoti komisaro įsakymus. Šiuo atveju – būti dosni man. Kita vertus, mano atžvilgiu jokių rašytinių įsakymų nėra: esu perkelta iš miesto areštinės į Abė kalėjimą grynai administraciniais sumetimais. O kadangi rašytinių įsakymų nėra, vien žodiniai nurodymai, kiekviena interpretacija yra teisėta, todėl Luiza nesivaržo ir kas rytą man pripila dubenį švaraus vandens.

Šiandien įėjusi ji nužvelgė mane nuo galvos iki kojų ir linktelėjusi lyg sąmokslininkė iš šalio klosčių ištraukė gabalėlį muilo. Nežinodama, kaip jai atsidėkoti, padovanojau indą uogienės – šviesaus apelsinų marmelado,

kurį Žiustina buvo įdėjusi į kasdienę pintinę su pietumis.

Taigi, pilietės Luizos dėka esu švari.

Ir pasiruošusi apklausai. Pirmajai Revoliuciniame tribunole.

• • •

Rugpjūčio šeštoji, vasaros įkarštis, bet mano rankos šaltos.

Salėje taip pat šalta.

Šiluma liko už šios milžiniškos marmuru išklotos salės sienų – ją puošia tik Bruto ir Marato biustai. Jie bus mano žiūrovai. Baltos akys akmeninėse orbitose. Tribūnos tuščios: apklausa uždara.

Geras ženklas? Blogas ženklas? Nemoku įvertinti.

Publikai reikia reginio, galvoju gniaužydama rankas, kad sušildyčiau ir suvaldyčiau vidinį drebulį. Bet reginys nepalieka vietos teisingumui. Gal tuščia salė – geras ženklas: būsiu vertinama be jokių išankstinių nuostatų. Jei išties taip atsitiks, tuomet... tuomet verdiktas dar neaiškus. Dar neparašytas.

Vis dėlto regėdami nekaltumą žiūrovai susijaudina. O jeigu jis akivaizdus, publika reikalauja nešališko teismo, tada sunkiau ištarti iš anksto parengtą nuosprendį. Gal tuščios tribūnos – blogas ženklas?

Atsistoju prieš pirmininko pakylą. Eidama pastebiu, kad velku kairę koją. Kelio skausmas atgijo, bet negaliu pasakyti kada: pirma jo nebuvo, dabar – yra.

Iš aukštai krintantis šviesos pluoštas plasta ant plunksnuotos pirmininko skrybėlės, atsispindi baltame kaklaryšyje, kuris kyščioja iš po juodo drabužio, akimirkai nutrina jo kontūrus, bet šie vėl išnyra, pamažėle, išplaukę.

Atpažįstu jį: tai Arduinas. Nuosaikus teisėjas, jei toks apibrėžimas turi prasmę tam, kuris sutinka eiti tokias pareigas Revoliuciniame tribunole.

Šiaip ar taip, ne su juo man teks susiremti.

Ten, prie valstybinio kaltintojo stalo, sėdi ir Fukjė-Tinvilis. Argas, taip jį vadino Sebastjenas, mano prarastas draugas. Dėl ant kaktos iššokusių akių, judrių ausų: tikras policijos inkvizicijos įsikūnijimas. Žmogus, pardavęs kaltintojo postą Šatlė teisme, kad susimokėtų skolas, o šiandien atradęs tikrąjį savo pašaukimą: bejausmis, pedantiškai uolus Didysis kaltintojas. Jei, kaip tiki kai kurie, kiekvienas veido bruožas atskleidžia kokią nors sielos paslaptį, jo veidas leidžia nuspėti labai niekingas paslaptis: kalbama, kad kiekviena jo diena baigiasi smuklėje, prasto vyno draugijoje.

Arduinas atremia plaštakas į stalo plokštumą ir praskečia pirštus lyg norėdamas atsikovoti erdvę. Apklausa prasideda.

– Jūs parašėte manifestą, pavadintą „Trys urnos“?

– Taip, aš.

– Taigi, pripažįstat, kad esate jo autorė?

– Pripažįstu.

Tie patys tradiciniai klausimai, kuriuos uždavė Bodrė miesto rotušėje, tądien, kai buvau suimta.

– Tuomet kodėl po tekstu nėra jūsų parašo?

Pašaipa timpteli mane už liežuvio. Neketinu valdytis, atsakau: „Iš kuklumo“.

Kuklumas, moterų svajonėms užmautas apynasris...

Arduinas nepatenkintas krūpteli, bet Didysis kaltintojas nesutrinka, jis nejaučia ironijos, matyt, neatskiria jos, ištartos moterišku balsu.

Jis skaito kaltinimą:

– Ponia, liepos dvidešimtąją, septintą valandą vakaro, pilietė Menjė apkaltino jus slapta išklijavus kontrrevoliucinį manifestą.

– Manifestas nebuvo išklijuotas, – primenu. – O pilietė Menjė suklydo, užbėgdama už akių Visuomenės gelbėjimo komiteto sprendimui. Tik Komitetas gali nuspręsti, koks tekstas yra kontrrevoliucinis, o koks – ne.

– Ne tai svarbiausia, – nekantriai pertraukia. – Prieš metus, 1792 metų rugsėjo dvidešimt penktąją, liaudies atstovai paskelbė vieną ir nedalomą Respubliką. Ar jūs tai žinote?

– Žinau.

– Kiekvienas pasiūlymas, kuris prieštarauja tėvynės vienovės ir nedalomumo principui, yra prieš įstatymą.

– Ne mano pasiūlymas kelia grėsmę vienai ir nedalomai Respublikai.

Koja pradėjo pulsuoti, ji siunčia man įspėjimo ženklus, bet stengiuosi jos nepaisyti ir kalbėti aiškiu, skambiu balsu. Partijų kova Konvente sėja departamentuose įtarumą ir nesantaiką, aiškinu. Kai rašiau „Tris urnas", Bordo, Lione, Marselyje, Tulūzoje ir Kalvadose buvo rengiamas žygis į Paryžių.

– Tada pagalvojau: kas atsitiktų, jei departamentai, norėdami apginti savo deputatus, išties paimtų ginklus? Pilietinis karas, štai kas iš tiesų smogtų vienai ir nedalomai Respublikai.

Fukjė-Tinvilis rankos mostu atmeta mano argumentus.

– Tikrą sprogimą sukeltų urnos, – atkerta.

Kalbėdamas jis visu kūnu palinksta į priekį. Tiesa, jo judesiai santūrūs, balsas suvaldytas. Tik retkarčiais padrikai sukruta ausys, lyg norėtų nepriklausomai nuo viso kūno išreikšti savo pritarimą.

Įsistebeilijo į mane pakėlęs tankius antakius, išsprogusios akys spinduliuoja pašaipa.

– Laki vaizduotė, ponia! Tvirtinat, jog skirtingai galvojantys žmonės gali susitikti vienoje vietoje, kad įmestų į urnas savo balsus. Kodėl manote, jog tai vyks taikiai? Nejau tokia mintis jums neatrodo pavojinga?

– Urnos yra alternatyva ginkluotam sukilimui.

– Urnos patvirtina skirtingas nuomones. O jūsų manifestas, ponia, gali sukelti pilietinį karą.

Iš to, kaip jis pateikia argumentus ir kaltinimus, jaučiu begalinį atsiribojimą. Tas šaltas pavyzdinio funkcionieriaus įtūžis mane baugina labiau už neapykantą ar išrėktą Marino įniršį.

Esu tikra: jis manęs nepaleis.

Sargybinis, kanceliarijoje užrašęs mano vardą kalinių knygoje, perkrato tuos kelis daiktus, kuriuos man leido pasiimti suimant, o benaršydamas, žinoma, užčiuopia stalo įrankius. „A!“ – sušunka įsmeigęs į mane akis. Ir juos konfiskuoja. Mano gražųjį stalo sidabrą, kurį paveldėjau iš savo motinos, o ji atsivežė iš Palermo. Mainais gaunu lapelį su numeriu. „Jei išeisit iš čia“, sako sargybinis, pasako *jei*, ne *kai*, „galėsit juos atsiimti“. Ir perduoda mane kalėjimo prižiūrėtojui.

Pereiname kambarį, pilną dūmų, žmonių, sumaišties, užlipame nepatogiais, nešvariais laiptais, tada einame tuščiu koridorium iki celės durų milžinišku užraktu. Prižiūrėtojas atrakina jas savo raktu – jo dydis atitinka užrakto dydį – ir aš įeinu.

Mano kalėjimo draugė stovi prie lango dvigubom grotom. Stovi nugara į mane ir nesiruošia pasijudinti. Pirštai įsitvėrę pinučių, kūnas įsitempęs, palinkęs į lauką. Visa aukšta figūra susitelkusi į kažką ten, lauke, ko aš iš savo vietos negaliu matyti.

Neryžtingai pasisveikinu, tačiau ji nejuda lyg nebūtų girdėjusi manęs įeinant, nors tai neįmanoma, nes tuose užraktuose raktai sukasi anaiptol ne tyliai. Lieku prie

durų, nežinau, ką daryti, jaučiuosi įsibrovėlė, įžūli ir landi tarsi kai kurios buržua, kurios, nors ir nevaikšto apnuogintom krūtinėm, bet nieko neišmano apie etiketą.

Pro langą be užuolaidų įsiveržusi skaisti saulė užlieja tą figūrą su plaukų kupeta – daugybe susišiausiusių garbanų – ir perkerta kambarį, kur vos telpa du gultai, dvi kėdės ir stalas. Ant stalo matau gražiai sukrautas knygas, stirtą popieriaus ir rašalinę su plunksna, o ant krašto, ant baltos staltiesės, dvi kalėjimo lėkštes, bjaurų šaukštelį ir šakutę bukais galais, kad nekiltų pagunda, toji mintis man tampa atradimu. Mano motinos stalo sidabras, ak, aš vargšelė...

Ant vieno iš gultų, to, kuris arčiau lango, guli rūpestingai sulankstyti tvarsčiai, saulėje žaižaruoja spalvingas šalis. Į sienos plyšį įkištas plaukų smeigtukas atstoja pakabą. Skurdų kambario vaizdą kiek sušvelnina pedantiška tvarka, tas dėmesys tvarkai, kuris yra daug daugiau nei dėmesys: jėgos pasireiškimas. Gyvybingumo. Kažko, kas varžosi su veržlia rugpjūčio šviesa, įspindusia visa savo galybe.

Nesulaukusi atsakymo į pasisveikinimą, pajudu keletą žingsnių į priekį, ant laisvosios lovos padedu savo nešulius. Dar padvejoju, paskui įsidrąsinu ir prieinu prie lango. Stalo kampas man trukdo, bet palinkusi į šoną ir aš pamatau, į ką taip mąsliai žvelgia mano nepažįstamoji kalėjimo draugė.

Kažkas kieme ant sienos priešais užrašė Paryžiuje populiariausią užrašą: Laisvė, Brolybė, Lygybė arba Mirtis. Bet lietūs jį nuplovė ir raidės dabar tik bekraujės šmėklos, nutįsusios, įsirėžusios šviesioje sienoje.

– Gaila, – nepažįstamoji atsidūsta, pasisuka į mane profiliu.

– Ponia?

– Jis pradingo. Toks gražus žodis! Lygybė... Toks malonus ausiai... Ypač moters ausiai, ar jums irgi taip atrodo?

Tamsios sruogos krinta jai ant veido, palieka apnuogintą kaklo liniją. Dar nematau jos veido išraiškos, tačiau balse, kai ji pagaliau sumurma: „Apgailestauju turėdama jus pasveikinti Abė kalėjime" girdžiu užjaučiamą dėmesį.

Atpažinau ją ne iš karto, tik tada, kai prisistatė ir ištarė savo vardą: Olimpija de Guž. Pagalvojau: likimas!

Kaip keista, kad iš visų galimų kalėjimo draugių man teko būtent ji, moteris, su kuria jai nežinant mūsų keliai jau buvo susikirtę kitomis mano gyvenime labai svarbiomis aplinkybėmis. Užtrukau, kol ją atpažinau, kita vertus, nenuostabu, juk buvau ją mačiusi kartą ir iš tolo.

Dabar mus skiria tik gultas. Ištiesusi ranką kone galėčiau paliesti ją, čia, saulės ir musių pilnoje celėje.

Kalinė. Plaukai susegti ties smilkiniais, be papuošalų. Tokia skirtinga nuo damos plačiu sijonu ir gėlėta skrybėle, kuri *Comedie Francaise* teatro, ką tik perkrikštyto į Liaudies teatrą, ložėje nekantriai barbeno vėduokle į baliustrados kraštą. Vėduoklės perlamutras žaižaravo, o ji laukė, kad salė nurimtų ir aktoriai galėtų toliau vaidinti jos parašytą dramą.

Likimas, lemtis, fatumas... Koks skirtumas?

Taip, tą vakarą ir aš ten buvau, negalėjau nė įsivaizduoti, kad mes ir vėl susitiksim, o dar tokioj vietoj.

Ji barbeno vėduokle į savo ložės baliustrados kraštą, aš sėdėjau apačioje, nes nuo tada, kai *Comedie Francaise* iš Tiulri persikraustė į šiuolaikinį pastatą Sen Žermeno

kvartale, o aktoriai, be kitų naujovių, nusprendė padvigubinti parterio kainas ir pasodinti žiūrovus, į salę buvo įleidžiamos ir moterys, kad galėtų taip pat maloniai pasišnekučiuoti su sėdinčiais greta, kaip tai daroma ložėse.

Taigi, tą tolimą aštuoniasdešimt devintųjų gruodžio dvidešimt aštuntąją aš irgi buvau ten, kaip sakiau, sėdėjau salėje ir žaidžiau su žiūronais, retkarčiais nukreipdama juos į de Guž, bet probėgšmais, lyg atsitiktinai. Varžiausi į ją spoksoti, nors taip elgėsi visas parteris: neišvengiamas smalsumas po ginčų, kuriuos sukėlė spektaklio pristatymas.

Užkliuvo jau pats kūrinio pavadinimas: „Juodaodžių vergovė“, atmenu, daugelis laikraščių pasmerkė tai, kad niekada niekur iš Paryžiaus neišvykusi dama, kaip manyta, perskaičiusi vieną kitą anglišką romaniuką, imasi teatre statyti patetišką dramą apie Kongą. Dar tą patį rytą *Les Actes des apotres* žurnalistas, kurio vardo nebeprisimenu, rašė: „Ir štai Liaudies teatro scenoje pamatysime negrus! Nevaikštau į teatrą, bet tokio apgailėtino įvykio tikrai nepraleisiu“.

Buvo pirmadienis, ne pati geriausia diena spektakliui, nes kas gi pirmadieniais eina į teatrą, be to, lijo kaip iš kibiro. Tačiau ložėse ir parteryje susirinko per tūkstantį žmonių, ir tas tūkstantis barėsi, rėkė, juokėsi, švilpė, plojo. Visa kolonistų partija susitelkė, kad sužlugdytų spektaklį. Jie išdovanojo bilietus ir papirko triukšmadarius, žodžiu, sukėlė tikrą sąmyšį, kokį net ir aštuoniasdešimt devintaisiais nebuvo sunku sukelti, nes tebetriumfavo laisvės dvasia ir buvo panaikinta cenzūra, šiandien vėl tokia paklausi.

Taigi, lauke lijo, o teatre tvyrojo karingos nuotaikos. Taip, puikiai viską atsimenu. Kiekvieną to vakaro ir

spektaklio smulkmeną, net pačią nereikšmingiausią, nes kaip tik tada susipažinau su Antuanu Leonu.

Likimas... Turėčiau tikėti likimu? Mano motina, aktorė, juo tikėjo.

Kad ir kas tai būtų, atsitiktinumas ar likimas, bet kas tą vakarą atsisėdo greta manęs? Jaunuolis, plataus veido ir rusvos odos – spalva, būdinga salose gimusiems prancūzams. O kai visi atsistojo ir pradėjo šaukti, norėdami sutrukdyti spektaklį ar piktintis tais, kurie norėjo jį sutrukdyti, jis liko sėdėti. Todėl, kaip man vėliau prisipažino, jam pasirodė natūralu užkalbinti mane, nes aš vienintelė kaip ir jis neatsistojau ir nešaukiau.

Negi jie tikrai tiki, tarė, kad Paryžiuje pastatytas spektaklis gali sukelti maištą Antiluose? Nejau kolonistai, galingoji kolonistų partija, bijo dramos veikalo, kurį parašė moteris?

„Jie baiminasi, kad negrams suteikta laisvė ištuštins medvilnės laukus“, bandžiau paaiškinti. Prancūzijoje per daug laisvės gavę valstiečiai paliko laukus ir kaimiečiai nelyginti potvynio banga užgriuvo miesto mūrus. Argi tas pats negali nutikti kolonijose?

„Kur negrai eitų?“, paklausė jis taip nustebęs, kad net užmiršo prisistatyti.

Šiaip ar taip, nepaisant nuolatinių trukdymų, aktoriams pavyko baigti vaidinimą... ir negalėčiau pasakyti, ar jis mane įtikino.

Pirmiausia, pagrindinis veikėjas, Zamoras, buvo ne tik negras, bet ir žudikas. Tiesa, jis nužudė baltąjį, kuris persekiojo jo mylimąją, bet vis tiek buvo ir žudikas, ir negras! Net jei paskutinę minutę dėl protestuojančių aktorių atsisakymo vaidinti suodinais veidais jis virto indu, pagal autorės sumanymą jis buvo negras ir žudikas. Tea-

tre dar niekada neteko matyti tokio pagrindinio veikėjo. Šiai minčiai reikėjo didelės drąsos ir narsos.

Vėl nukreipiau žiūroną į autorės ložę, bet ji buvo jau ištuštėjusi.

Gal tai likimas, kaip sakydavo mano motina...

Taigi, spektaklis baigėsi ir likimas tą aštuoniasdešimt devintųjų gruodžio dvidešimt aštuntąją toliau dirbo savo darbą.

Pasukau teatro laukujų durų link, o išėjusi, kol mano tarnas bergždžiai mėgino spūstyje sustabdyti fiakrą, per stebuklą atsiradau greta ko? Savo kaimyno iš parterio. Jis šįkart prisistatė kaip dera ir pasisiūlė savo kabrioletu parvežti mane namo.

Pakeliui, kai taip sėdėjome ant siauro lėtai judančio kabrioleto suolo, Antuanas Leonas neįprastai atvirai apie save išsipasakojo. Pasisakė gimęs Santo Dominge, esąs medvilnės laukų savininko sūnus. Jis buvo turtingas, bet dirbo, ir Revoliucija, vertinanti žmones pagal jų darbą, atvėrusi jam akis. Teisinga, kad visi privalo užsidirbti gyvenimui. Man, kuriai visą gyvenimą tenka dirbti, kad turėčiau iš ko gyventi, nors ir esu moteris, man tai patiko.

Naujojo draugo darbas buvo rašyti straipsnius į „Salų kurjerį", žodžiu, jis buvo žurnalistas. Vaikščiojo į teatrą – pabrėžė – ne grožėtis moterimis, kaip daro visi jo amžiaus vyrai, o rinkti medžiagą laikraščiui. Pasilenkiau, apsimetusi, kad ieškau nosinaitės – norėjau paslėpti šypseną.

Jis buvo atviras iki naivumo. Bet kai paklausiau, kokiu tikslu atvyko į Paryžių, man pasirodė, kad jis kiek atsitraukė, sutrikęs, dvejodamas. Galiausiai prisipažino atvykęs ieškoti žmonos. Jo didžiausias troškimas buvo vesti tikrą prancūzę, gimusią čia, tėvynėje.

Sulig tuo atsakymu man suspaudė širdį: ar aš, kurios motina buvo italė, galiu vadintis „tikra prancūze“?

Tai buvo spontaniškas, betikslis klausimas, nes, prisipažinsiu, nežinau, ar Antuanas Leonas man iš karto patiko.

Tikrai žinau, kad mane viliojo jo tartis ir keista kalbėsena. Tai šiek tiek siejosi su mano darbu, nes jau daugelį metų mokiau Italų teatro aktorius prancūzų kalbos, o šiuo darbu pelniau ir pono Goldonio pagyrimą: ir aš turiu kuo didžiuotis.

Bet pradėjau ne trokšdama sėkmės. Tai jau tikrai.

Pradėjau dirbti mirus motinai, kai likau tik su gražiuoju stalo sidabru ir mažai kuo daugiau. Negalėčiau sakyti, kad ji manęs neįspėjo: kas gražiai dainuoja ir gražiai šoka, dirba darbą, kuris neapsimoka, – tokia buvo jos litanija.

Ką gi, greitai išmokau verstis viena pati. Kita vertus, tokiam darbui turiu įgimtą polinkį. Gal kaip kompensaciją už savo motinos ydas, nes ji buvo aktorė, garsi aktorė, tačiau italė, taip niekada ir neišmokusi prancūziškai. Tiesą pasakius, visi italų aktoriai, ne tik mano motina, kalba prancūziškai taip, kad šiurpu. Todėl jie ateina pas mane, o aš juos mokau, kaip reikia judėti tarp svetimkalbių žodžių, kaip juos pritaikyti kitų garsų apgyventam kūnui: to galima išmokti tik mano mokykloje. Kur dar galėtum mokytis daugialypio žodžio meno? Joks universitetas niekada nesitiktų mokyti tokio menkaverčio dalyko kaip svetima kalba. Štai kur manojo darbo nauda.

Taigi, tą vakarą lėtai judančiame kabriolete klausydamasi Antuano Leono, kuris man pasakojo apie save, supratau, kad jo tartis atveria naują garsų pasaulį: jis mane užkariavo.

Likimas. Taip, likimas. Nes jei jo tartis nebūtų manęs sugundžiusi ir galiausiai nebūčiau už jo ištekėjusi, gvardiečiai nebūtų pasibeldę į mano duris ir nebūtų manęs išsivedę, apkaltinę sąmokslu prieš prancūzų liaudį.

Abė kalėjime vis mažiau erdvės, nebeužtenka celių ir nauji kaliniai iškaišiojami ant čiužinių po visus kampus, net ir virš nutekamojo griovio. Mūsų dabar daugiau kaip trys šimtai, o kasdien atvyksta dešimtys naujų.

Galiu sakyti, man nusišypsojo laimė dalytis cele tik su vienu žmogum. Ir ne bet kokiu, o moterim, kuri kaip ir aš myli žodžius ir teatrą, tą vietą, kur raštas tampa balsu, o kūnas niekada nėra tik kūnas. Bent taip man sakydavo motina.

Celė ankšta ir nelengva ja dalytis, tačiau mes susitarėme neapsileisti purvais ir netvarka, kuri sukelia ligas.

Laikytis šito susitarimo labai nelengva.

Paprasti veiksmai tampa sekinančiu darbu: šluoti be šluotos, šukuotis be veidrodžio, prasimanyti širmą, už kurios paslėptume naktipuodį... Tikra kova. Bet mano kaimynė kovoja su visu jai būdingu atkaklumu.

– Mes gyvos, – sako. – Ir niekas mums neuždraus iki paskutinės akimirkos gyventi, kaip galime geriausiai.

Tas „geriausiai“ reiškia tvarkingai ir švariai.

Mūsų menkas turtas išdėliotas su tokia pat meile, su kokia savąjį išdėliojo Robinzonas Kruzas, kai jau nebesitikėjo horizonte pamatyti bures. Mainais už tabaką ir uogienę Luiza, sargo žmona, nepagaili švaraus vandens dubenyje, o netgi gurkšnio degtinės, kad išsiskalautume dantis ir jie nesugestų.

Gyvename, kaip galime „geriausiai“ šitoje celėje, kuri privertė mus susidraugauti.

Ir nors aplink jaučiu kalėjimo dvoką, smarvę iš perpildytų celių, kloakos tvaiką – bent nesergu neviltim kaip naujai atvykusieji, rytas ir vakaras einantys pro mūsų celę.

Kiek daug jų praeina! O kiek jau praėjo. Čia praėjo ir Šarlotė Kordė, prieš nacionaliniam skustuvui nupjaunant šviesiaplaukę Normandijos mergelės galvą, bet jos mirtis bent jau turėjo priežastį, nesvarbu, gerą ar blogą. O aš? Niekada nedalyvavau sąmoksle, nesidomėjau kontrrevoliucija. Nėra jokios priežasties mirti. Aš esu gyva ir noriu gyventi. Turiu tam teisę: metai santuokoje per daug trumpas laikas.

Vieni tikros santuokos metai, kuriais galėjau džiaugtis, taigi. Nuo balandžio iki balandžio. Paskui jis grįžo į Santo Domingą ginti savo tėvo medvilnės. Buvo priverstas grįžti, nes sunku išgyventi iš vieno kito straipsnio laikraščiui.

Jis išvyko, o aš likau.

Kaip galiu savo celės kaimynei, kuri tylėdama žiūri į mane, paaiškinti tą nesąmonę, tą neapdairumą?

Buvau įsipareigojusi Italų teatro aktoriams ir maniau privalanti iki galo atlikti savo pareigą: duotas žodis yra duotas žodis, todėl ir likau.

Ji pritariamai linkteli.

Dėl įsipareigojimų ir... taip, iš baimės plaukti jūra: perplaukti vandenyną ne tas pat kaip pasiplaukioti laivu po Seną. Tačiau sutarėm, kad netrukus atvyksiu pas jį, kelionė buvo tik atidėta, trumpam, labai trumpam, kol apsiprasiu su ta mintim.

Tuo tarpu padėtis Santo Dominge kas savaitę ėjo vis blogyn. Prancūzijos valdžia be paliovos siuntė ten komi-

sarus su diktatorių įgaliojimais, bet negrai, kreolai, baltieji ponai ir prasčiokai nesiliovė žudę vieni kitus. „Ką ir kalbėti, kad rytuose kariaujam su ispanais, o vakaruose ir pietinėse pakrantėse – su anglais. Blogiau nei Prancūzijoje“, rašė Antuanas Leonas. Bet nutariau vykti pas jį, nors ir supratau, kad tai būtų bėgimas nuo Scilės ant Charibdės, kaip sakydavo mano motina italė.

Iš pradžių susirašinėjom reguliariai. Jis kasdien man rašydavo, o aš laikiau jo laiškus senoje cigarų dėžėje, kuri kadaise priklausė jam. Atvėrus ją, tolimas dvelksmas atsimušdavo į mano ausis švelniomis kvapniomis išpažintimis. Ilgėjausi jo balso, teisingiau, jo tarties su svetimšalio patina. Tačiau vieną dieną, pabūgusi, kad kas nors su piktais kėslais neperskaitytų jo laiškų, išėmiau juos ir vieną po kito prikišau prie žvakės liepsnos. Sudeginau, teatleidžia man Dievas. Aiškiaregystė, kurios, deja, nepakako.

Laiškai ateidavo vis rečiau. Paštas iš salų plaukdavo vis lėčiau, laikai, kai tūkstantis ir vienas laivas nelyginti šaudyklės nardė nuo vieno vandenyno kranto prie kito, atrodė seniai praėję. Vieną dieną supratau, kad jei neapsispręsiu – niekada nebeišvyksiu. Baiminausi, ar ne per vėlu, nes ryšiai su užsieniu nutrūko, visuose Prancūzijos uostuose galiojo embargas ir buvo laivų, kurie jau daugiau kaip metus trūnijo uoste, negalėdami pakelti inkaro. Bet galiausiai atradau amerikiečių brigantiną, kuri gavo laivybos ministro leidimą išplaukti. Nusipirkusi bilietą, norėjau susitvarkyti visus reikalus ir atgauti pinigus, kuriuos daug aktorių man buvo skolingi. Tai buvo klaida. Nes kažkas, ir manau, žinau, kas, nutarė pasiųsti sargybinius apieškoti mano butą, kad tik nereikėtų man sumokėti už metus trukusias pamokas.

Gvardiečiai nė nežinojo, ko turėtų ieškoti, bet norėdamas visada ką nors rasi, ir jie išties rado. Laišką, kurio dar nebuvau išsiuntusi Antuanui Leonui, ir kuriame rašiau, kad Paryžiuje rengiamos šventės, bet nėra duonos, o alkis malšinamas karmanjole.

Mane suėmė už kontrrevoliucinius laiškus, viską apsunkino ir tai, kad iš motinos pusės buvau italė. Nes, kaip žinia, kontrrevoliucija kalba itališkai.

Kiekvieną dieną ekipažas su ant durelių nupiešta frigiška kepuraite įvažiuoja į Abė kalėjimo kiemą išvežti nuteistųjų. Didieji vartai atsiveria. Celėse aidi ratų tarškesys. Norėčiau užsikišti ausis, stipriai užsidengti jas delnais ir pasislėpti kokiame tamsiame kampe, kurčia ir akla. Nieko nematyti ir negirdėti. Bet nėra kur trauktis.

Arklių kanopų caksėjimas. Griausmas, iš siauro kiemo keliaujantis tranšėjomis ir pasklindantis po visą kalėjimą, nuo apačios iki viršaus. Nesiliaujantis gausmas.

Kiekvieną dieną Revoliucinio tribunolo tvarkdariai išlipa iš ekipažo, kiekvieną dieną jie eina koridoriais kaltinimo ar pasmerkimo bylų pilnomis rankomis, kiekvieną dieną iškviečia tuos, kam teks palikti Abė kalėjimą – jie turi tik ketvirtį valandos susiruošti.

O kol tvarkdariai eina į kasdienį patikrinimą, mano celės draugė rašo. Pasiaukojamai. Ilgai. Tik retkarčiais pakelia nematančias akis. Rašymas sugeria ir prislopina ratų dardesį, netikėčiausiomis valandomis kylantį nuo grindinio.

Ir aš norėčiau paimti plunksną, bent parašyti laišką Antuanui Leonui, tačiau negaliu, lyg kartu su mano motinos stalo sidabru sargybiniai būtų konfiskavę ir mano žodžius.

Susirangau lovoje. Nuolatinis plunksnos krebždenimas per popierių ilgainiui tampa nemalonus, lyg pratisas šnabždesys. Sukryžiuoju rankas, pakišu plaštakas po pažastim. Galvoje gimsta mintis: rašyti yra pavojinga. Kokia absurdiška mintis... Gal tai ne tik mintis, nes mano draugė liaujasi rašiusi ir klausiamai pažvelgia į mane, pasitrindama kaktą.

Ne, jau niekada nebepajėgsiu parašyti laiško...

Kita vertus, kaip man tai pavyktų šioje įkaitusioje celėje, į kurią be jokių kliūčių įsiveržusi saulė raižo baltas sienas?

Regis, Olimpijai tai netrukdo. Ji vėl palinksta prie savo popierių, rašo apsupta musių zvimbesio ir pašėlusios šviesos, kuri išblukina spalvas ir kelia migreną. Ji rašo ir rašo, saulė įsitvėrė mūsų grotų ir niekaip nenusileidžia, o musės sužvėrėjo ant mano kaklo...

Nebegalėjom tverti ir galiausiai ėmėmės priemonių. Ji, toji moteris, kurios elegantiška figūra kadaise iš tolo žavėjausi ir kuri dabar trikdo mane savo nepadailintu veidu, ji iš prižiūrėtojo žmonos nupirko vaškuoto popieriaus, panašaus į tą, kurį kaimiečiai naudoja vietoj stiklo. Juo uždengėm lango grotas ir saulei grąžinom jos santūrumą.

Dabar ji skverbiasi tyliai, musės ramiai ilsisi prieblandoje, ir aš pagaliau nurimau. Tiek, kad vienas sargybinių, vienas iš tų, kurie smaginasi kaišiodami kaliniams kojas šiems lipant į ekipažą, pasveikino mane su šia ramybe. Šaunuolė, tarė, neabejoju, kad gražiai elgsies ir Sansono karietoje.

Ak, Antuanai Leonai, kodėl neišvykau kartu su tavim?

„Pavojingas darbas!", nei iš šio, nei iš to sušunka Rozali ir mano plunksna sustoja. Iš jos lūpų išsiveržia ne įspėjimas, o patvirtinimas: rašyti yra pavojinga. Tas darbas mus abi atvedė į Abė kalėjimą, nes šiais laikais neatsargus laiškas vertas tiek pat, kiek politinis manifestas, ir niekas nepajėgus įveikti – net aš, nors numačiau ir pasmerkiau cenzūros grįžimą – tą amžiną troškimą kontroliuoti, kuris ima skverbtis į mintis, žodžius, o galiausiai nukerta galvas.

Rozali labai trapi. Laisvai plūstantys saulės spinduliai kone išvedė ją iš proto.

Dabar ji rami, susirangiusi savo lovoje, rankomis apglėbusi kelius. Iš rankovių kyšo alkūnės, apvalios ir baltos, kerinčios. Galva apvyniota Madraso skepeta. Kalėjime sunku prižiūrėti plaukus ir ji juos slepia po rytietiškų spalvų turbanu.

Tarp mūsų radosi artumas, gimęs ne iš draugystės ar įpročio, kurie bręsta tarsi vaisiai šiltnamyje, kai ne tik esi priversta būti toje pačioje erdvėje, bet – svarbiausia – ir susiklosčius tokioms pat gyvenimo aplinkybėms. Mūsų artumas įsišaknijo, nes Rozali žino mano kūrinius, o aš esu jai dėkinga už šią nelauktą dovaną.

Norėčiau jai pasiūlyti ką nors mainais, kažkaip įtvirtinti savo dėkingumą, padėti išblaškyti nerimą, todėl daviau jai savo kalbą, Kersi tarmę, kurią taip niekina Paryžiuje ir kurios Rozali mokosi nuostabiai lengvai. Ji nepavargdama perima ją iš mano sielos į savąją: garsą, ritmą, gardžius virtuvės ir tuos ilgesingus, nežinomų senųjų laikų trubadūrų žodžius.

Qué val viure ses amor?

Sėdėdamos viena prieš kitą keičiamės švelniai grubia Oksitanijos tarme.

Puikus būdas leisti dienas ten, kur taip lengva nebepastebėti laiko pakraščių, ištrinti valandų ribas – jos taip skirtingai tiksi, kai nežinai, kas tau nutiks rytoj. Laikui čia reikia tvarkos labiau nei bet kur kitur.

Sutvarkytos erdvės ir daiktų tvarkos erdvėje.

Kūno ir dvasios tvarkos.

Todėl leidžiu iš praeities ištrykšti savo vaikystės kalbai arba rašau, kaip šią akimirką, padėjusi ranką ant stalo, atrėmusi pečius į suskilusią laibakojės kėdės atkaltę, lūpomis suspaudusi pieno spalvos rašiklio plunksną.

Ji švelni, sušildyta mano rankų. Brangiai sumokėjau už šią plunksną, popierių, vertingą rašalo dulkių cilindrą. Pilietė Luiza! Ji reikalauja brangiai mokėti, lyg parduotų paraką iš nacionalinių saugyklų, kuriomis valdžia Liuksemburgo soduose keičia medžius.

Kažkokia prasme taip ir yra.

Rašymas – mano tribūna, pilietė Luiza tai žino ir nori iš to pasipelnyti. Aš keliu balsą, ji kelią kainą.

– Žinot, ko man gaila labiausiai? – klausiu nykščiu lygindama popieriaus raukšlę.

Rozali atremia smakrą į kelius.

Spaustuvės, štai ko gailiuosi. Pasiilgstu dienų, kurias leisdavau spaustuvėje, juodo spaustuvininko chalato ir aštraus korektūros lapų kvapo. Dažnai atvykdavau be rankraščio, diktuodavau tekstą rinkėjui ir neišeidavau, kol neišgirsdavau spaustuvų girgždėjimo.

Gal todėl dabar rašau su tuo lėtumu, dėl kurio priekaištaudavau savo jaunajam sekretoriui.

Klodas.

Medicinos studentas ir nepatyręs raštininkas.

Buvau nepakanti jaunajam Klodui, bet ne daugiau nei dabar esu pati sau. „Mano ranka", atsidūstu. Kokia lėta manoji ranka. Ir galva. Ypač galva. Paprastai mintys susispiečia ant liežuvio galo ir tenka jas tramdyti, šįkart jos tramdo mane.

Bet gal taip tik dėl to, kad esu pratusi diktuoti savo mintis.

– Kaip didieji ponai, – patvirtina Rozali.

– Taip... bet yra vienas skirtumas.

Didieji ponai turi asmeninį *tentourier*, kuris kiek reikia padailina, pataiso, pagražina. Nekenčiu pompastiško jų plunksnų užrašytų kūninių skurdumo. Verčiau mano tiesus stilius, mano paprastumas.

– Paprastumas? – ji aistringai ištiesia rankas. Rankovės nusileidžia, paslėpdamos alkūnes. – Jūs pelnytai iškovojote šlovę.

Jos mėlynose akyse tokie žiburiai, kad suprantu jos turtingo vyro iš užjūrio meilę. Nenuostabu, kad iš minios „tikrų" prancūzių jis galiausiai išsirinko aktorės italės dukrą, kuri bijo vandenyno, bet ne svetimakalbių žodžių.

– Tik viena iš jūsų dramų – „Priverstiniai įžadai", teisingai atsimenu? – buvo suvaidinta daugiau nei aštuoniasdešimt kartų!

– Na, tai jau tikrai ne.

Nenorėčiau, protestuoju, tikrai nenorėčiau vertinti savo darbo parduotų bilietų skaičium!

– Kuo gi dar? – nustemba Rozali, trindama skruostą į ant kelio įtemptą musliną.

Talentu, toks galėtų būti atsakymas. Jei mano talentas nepagimdytų ir nesuprantamų kūrinių. Politinės fantazijos, scenos pramanas, veikėjų ir jų charakterių parinkimas, netgi romanas apie mano gyvenimą – viskas, ką rašau, nesuprantama didiesiems ponams ir jų *tentourier*. Jų meno taisyklės netinka manajam menui. Neturiu mokytojų. Esu moteris be Pigmalionų, todėl be normų ir stiliaus. Kita vertus, ir aš negaliu nejaukumo akimirkomis neklausti: ar toks išties yra mano supratimas? mano matas? Ir nemoku atsakyti į šiuos klausimus.

Abė kalėjime yra savotiška svetainė. Vidinis kiemas, ant kurio krenta dviejų kampinių bokštų šešėliai, apsuptas storų sienų, jos sugeria karštį, virtuvės ir sargybinių dvoką – kopūstų, tabako ir prakaituotų švarkų mišinį. Bet tai yra mūsų svetainė po atviru dangum, kur vaikštinėdami susitinkam su kitais Abė gyventojais ir sužinom naujienas, kurias atneša naujai atvykusieji.

Vėlyva popietė, saulės dėmės lėtai šliaužia akmenimis.

Sargybinis virtuvės tarpduryje derasi su keletu kalinių, norinčių pasodinti laisvės medį. Rytoj rugpjūčio dešimtoji, metai, kai nebėra karaliaus, ir net tarp mūsų yra tokių, kurie norėtų tai atšvęsti. Nesistebiu. Jau kuris laikas pirmųjų kalinių gretas, daugiausia rojalistų, papildė vyrai iš įvairių partijų. Arba moterys, tokios kaip aš, kurios kentėjo ir kovojo, todėl dabar negali susitaikyti, kad monarchiją pakeistų Robespjero diktatūra.

Bet sargybinis pasipiktinęs, jis nusiplėšia nuo kaklo didelę purviną skepetą: „Laisvės medis Abė kalėjime? Piliečiai, negi jums tai atrodo derama?“

Pertraukiu savo pasivaikščiojimą, tą liūdną slankiojimą pirmyn atgal nuo sienos iki sienos, ir įsiklausau.

Kažkas paliečia petį. Prisilietimas santūrus, greitas. Atsigręžiu ir priešai pamatau Bakularą, jo veidas sutrikęs.

Jau daug metų pažįstu Bakularą d'Arno. Atšiauri išvaizda slepia poetišką ir tvirtą dvasią: jau aštuoniasdešimt devintaisiais jis buvo Respublikos šalininkas, nors visoje Prancūzijoje galėjai suskaičiuoti ne daugiau kaip dvylika apaštalų, pranašavusių Respubliką. Jo žmona – Kostaro namų savininkė, ir sutikti juos abu Abė kalėjime, per tris celes nuo manosios, buvo labai skausminga, bet guodė. Kiekvienas susitikimas virsdavo paprastų malonių mainais: gabalėlis šokolado, siūlai, informacija. Ir ne tik.

Prieš keletą dienų slapta perdaviau jam savo beveik mėnesio kalėjime vaisių: manifestą, adresuotą Prancūzijos piliečiams. Parašiau jį remdamasi savo neteisėtu suėmimu, kuris vis dar tęsiasi, nors nėra jokio oficialaus kaltinimo, o paskui užkabinau giliai, labai giliai. Iki pat Robespjero teisėjų, demagogijos tų, kurie trokšta valdyti nesilaikydami Respublikos įstatymų, iki beprotybės tų, kurie iš vienadienio smurto nori išrutulioti valdžios idėją, pavojaus, grėsmės Respublikai iš vidaus. Norėčiau, kad šį manifestą perskaitytų visa Prancūzija, bet, bijau, jis liks tik asmeniniais skaitiniais.

Bakularo ranka tebeguli man ant peties, nesitraukia, tarsi koks neįprastas įvykis būtų privertęs mano šaunųjį draugą pamiršti geras manieras. Jis toks susijaudinęs,

kad lemena nesusietus žodžius, sujauktus sakinius. Kol pagaliau apsisprendžia parodyti popieriaus lapą: įsakymą paleisti iš kalėjimo jį ir jo žmoną.

Dabar jo džiaugsmas virsta manuoju. Jie išgelbėti, galvoju, ir kieme vis stipresnis kopūstų dvokas darosi mažiau bjaurus, virsta kiekvieno Paryžiaus namsargio būsto kvapu, į įprastas vėžes sugrįžusiu gyvenimu.

– Negaliu leisti jums sodinti laisvės medį, – nesiliauja rėkavęs sargybinis.

Pasitraukiam į šalį. Bakularas dviem pirštais nervingai perbraukia kaklą po marškinių apykakle. Nori kažką pasakyti. Paprašyti.

„Prašau...“, taip, jis prašo nurimti, nerašyti nieko, kas galėtų būti man pavojinga, nes dabar, kai vėl bus laisvėje, galėsiąs užsiimti mano reikalais, maldauja, kad sunaikinčiau viską, ką esu iki šiol parašiusi, o susivėlę jo antakiai atrodo lyg siauroje kaktoje įsirėžusios gervuogės.

– Tai tik peticija, – ginuosi, nors nėra jokios prasmės jam meluoti.

– Peticija? Ką kalbat! Sunaikinti, sunaikinti!

Dusdamas prisiekinėja niekada manęs nepaliksiąs, niekada, kuria planus, projektus: „Yra ir draugiškai nusiteikusių deputatų. Priversiu juos padirbėti jūsų labui“.

Staiga sustoju kiemo viduryje: supratau, kad Apvaizda egzistuoja ir dovanoja man progą. Aš negaliu, bet mano rašinys gali, jis gali ištrūkti iš Abė kalėjimo ir pasiekti Kostarą, gali būti atspausdintas ir gyventi ant Paryžiaus sienų.

Bakularas išblykšta. Už judraus jo antakių šydo akys laksto į šalis. Kiekvienas suvargusio veido bruožas dvelkia malda: „Tai atves jus prie giljotinos“.

Bet galiausiai sutinka. Krūtinę užliejęs gilus atodūsis atneša palengvėjimą.

Po palengvėjimo ateina silpnumas.

Karštis alsina. Sunku stovėti, alsavimas degina lūpas, tarsi rupūžė guliu drėgnoje lovoje. Grįžta karštligė.

Kaip aš puikuodavausi geležine sveikata, skundžiuosi Rozali, ji atgijo užmiršusi savo nerimą ir pradėjusi rūpintis manuoju. Jos plonose rankose slypi netikėta jėga, o sieloje, taip, jos sieloje glūdi prigimtinė dvasia tų gydytojų, kurie geba priversti mirštantįjį nusišypsoti. Skarelės mazge ji turi kelias anyžiaus sėkliukes, išmelstas, išplėštas iš savanaudiško pilietės Luizos gailestingumo. Ieško jų audinio klostėse, išima vieną po kitos ir deda man į burną, ryžtingu prisilietimu praverdama lūpas. Lėta gaiva ant liežuvio.

Kalėjimas yra mano karštligė. Mano liga. Jis atvėrė galvoje kraujuojančią žaizdą, kuri laša priešais stūksančios sienos amžinybėje.

Nesikeliu daug dienų. Regiu košmarus ir vizijas.

Nuo saulės sudūlėjusioje popierinėje užuolaidoje pasirodo blankūs siluetai, putlūs kontūrai, žmonių ar vaiduoklių profiliai, jie sklando kitame laike ir kitose erdvėse. Vienas jų nuolat grįžta, švelniai, bet primygtinai. Už matinio popieriaus spindesio matau nervingą gležną kaklą, pažįstamą pečių liniją, koketišką kojelę: tai ji. Mano motina. Pro primerktų blakstienų uždangą šnairuoju į jos išplaukusį profilį ir svarstau: ar buvau jai ištikima?

Ji to reikalavo. Tik iš manęs, iš niekieno daugiau. Mano gyvenimą ženklino tas slaptas pasididžiavimas ir tas šališkumas, skelbiamas ir kartojamas iki paskutinės

akimirkos, iki paskutinio laiško: *Tik tu viena man esi pasaulyje. Sudie, mano vienintele dukra.*

O kaip Žantonas? Žana? Mari Žana?

Žinau, ką ji man būtų atsakiusi, jei turėtų mano įžūlumo. Jie yra Pjero Gūzo, mėsininko, vaikai – taip būtų man atsakiusi.

Mėsininko nėra, nerandu jo tarp tų už šviesos uždangos pasirodančių ir išnykstančių šmėklų. Neatsimenu to anksti mirusio vyro. Atsidėkodama, kad mane pripažino, jo vardu pavadinau savo sūnų, bet jis nepaliko pėdsakų mano atmintyje.

Kitą vyrą atmenu labai aiškiai.

Jo šešėlį, didelį ir jaukų, saulei kepinant ant Tarno krantų. Ranką, kuri man padėdavo užsėsti ant arklio. Itališkas pirštines, kvepiančias migdolais. Vakarais lovoje ant savo pirštų bandydavau užuosti jo pirštų kvapą.

Kai karštis atlėgsta, pasirodo daktaras. Teisingiau, daktarai. Jų yra du, senas ir jaunas, išsipustę, su cilindrais, pamuštais apsiaustais. Gal todėl, kad Abė kalėjime knibžda ligonių ir valdžia baiminasi epidemijos, o gal dėl to, kad visiems įkyrėjo mano dejonės – jos skamba, aidi toli – dabar turiu net du daktarus.

Jaunasis gležnais pirštų galais apčiuopia mano riešą, be mažiausio susidomėjimo pažvelgia į nešvarią paklodę, persimeta su senesniuoju keletu nesuprantamų sakinių. Daktarai išties neturi žodžio dovanos, tuo įsitikinau savo svainio namuose. Jie destiliuoja žodžius.

Jaunuolis paleidžia riešą. Senesnysis ilgu smiliumi pasikaso nosį: nuleisti kraują, praneša.

Regis, Prancūzijoje niekas nežino kito gydymo būdo. Nuleisti kraują! Universalus vaistas.

Aš nebekarščiuoju, prieštarauju. Kraujo nuleidimas naudingas, kai žmogus karščiuoja, bet ir tuo atveju ne visada, ne tada, kai nervai tokie jautrūs kaip mano, o kraujas nusilpęs.

– Pati žinau, kas man padėtų pasveikti.

Man reikia švaros, rodau į purviną paklodę. Vonios. Abiejų daktarų akyse toks pat baimingas sumišimas, kokio per ilgus metus nesugebėjau ištrinti iš Žiustinos žvilgsnio.

– Jau visą mėnesį nesimaudžiau. Buvau pratusi maudytis kartą per dieną, – patikslinu ir matau, kaip juos apima dar didesnis siaubas. Gal ir jie mano, kad vanduo kenkia akims, gadina dantis ir sukelia katarą.

Kaip sako Volteras, studijavęs kartu su mano tėvu, nė vienas prietaras nepadarė nieko gero, o daugelis jų padarė daug blogo.

• • •

Karštligė negrįžta, bet sugrįžta atsiminimai – ir karštą dieną, ir tvankią naktį.

Vėl Tarnas. Vėl mano tėvas. Ir jį niekinęs Volteras, tas veidmainis...

Volteras klydo.

Gal Žanas Žakas Lefrankas de Kė, de Lilis, de Pompinjanas, Mokslų akademijos įkūrėjas, ir nebuvo didis filosofas, bet tikrai nelinkęs į obskurantizmą ir melą. Jis negalėjo manęs pripažinti, nors ir norėjo, kad gyvenčiau su juo, norėjo skirti man kraitį ir suteikti išsilavinimą, deramą markizo dukrai. Jei tik mano motina būtų sutikusi, jei tik ji būtų ištarusi taip – kaip būtų palengvėjęs mano gyvenimas! Mano raštas būtų taisyklingesnis, o prancūzų kalba sklandesnė. Bet ji nenorėjo manęs atiduoti. „Kad

neišskirčiau vaikų." Ir tėvas liko tik atsiminimas iš ilgų pasijodinėjimų Tarno pakrantėmis ir migdolų kvapas, saugomas delnuose.

Mano motinos reikalaujama ištikimybė buvo sunki.

Bet ar ne to tikisi visos motinos?

Mano motina?

Taip, ji buvo legenda.

Aš esu tik ištikimas jos legendos šešėlis.

Likimas tikrai yra, nes mano motina irgi buvo patyrusi kalėjimo gyvenimą.

Ji man tai pasakojo *serkis* (tai ne paprasti skaistalai, o dangiškųjų būtybių penas) liepsnojančiais skruostais. Pudruodama baltą kaklą ir gilią iškirptę, ji pasakodavo man, kaip buvo suimta Palerme, nes atsisakė dainuoti vicekaraliui. Ir šis uždaręs ją į kalėjimą. O ji kasdien – anuomet jos santaupos dar nebuvo išgaravusios – rengdavusi jame nuostabius koncertus, prašmatnias vakarienes ir apmokėjusi vargetų kalinių skolas.

Koks didvyriškas man atrodė motinos kalėjimas!

Ne toks liūdnas ir bešlovis kaip šis, kuriame atsidūrėme mes.

Kai kiemo akmenys pradeda šviesėti nuo sienų viršaus žemyn krintančioje šviesoje, jau būnu pakirdusi. Netrukus šviesa pasieks kampinį akmenį ir tos iš kalinių, kurios gavo prižiūrėtojo leidimą, galės išeiti iš celės ir stoti į eilę: metas apsiskalbti.

Einame ilgais koridoriais – nutįsusi moterų procesija. Pirmoji žygiuoja Gruo, kambarinė. Ji nenorėjo palikti savo ponios ir tarnauja jai Abė kalėjime taip pat ištikimai, kaip tarnavo rūmuose. Už jos eina Anželė, blondinė, dirbusi jakobinų verpykloje, paskui ją Martenas, vaikelis užsimiegojusiom akim, tempiamas nekantrios motinos rankos, o paskui ir visos kitos, kurių nepažįstu, naujai atvykusios ar ponios, pirmąkart išeinančios tokią valandą.

Aš einu voros gale kartu su savo celės drauge, kuri jau kelios dienos nebekarščiuoja ir normaliai vaikšto. Lipdama žemyn ji ieško mano rankos, bet tai daugiau pasitikėjimo ženklas, o ne pagalbos prašymas.

Kieme aplink šaltinį susispiečia nedidelis būrelis, kiekviena moteris su savo ryšulėliu. Pasirodo sargybinis su puodeliu rankoje, jis žengia keletą žingsnių švelnioje ryto saulėje, grįžta atgal. Užrašų ant sienų beveik neįmanoma perskaityti. Bėga vanduo ir balsai kylant saulei irgi pakyla. Rankos, baltos ir sudiržusios, rankos, pratusios dirbti, ir naujokių rankos vienodai trina, skalauja, gręžia. Gruo, laukianti savo eilės, purkštauja. Vaikiški drabužėliai, skarelės, apatiniai drabužiai, medvilnės atraižos, nudažančios vandenį raudonai ir skleidžiančios geležies kvapą. Sumišusios akys žvelgia žemyn, o balsai pakyla stipriau tarsi užtvaras, saugantis moterų paslaptis.

Pasilenkiu prie šaltinio ir skalbiu savo kojines akmeniniame dubenyje, padėtis nepatogi, bet vanduo maloniai skalauja riešus.

Mano plaštakos visos pamerktos į vandenį, kai mane perveria atsiveriančių didžiųjų laukųjų vartų ir per grindinį dardančių ratų griausmas.

Dar niekada jie neatvažiuodavo taip anksti.

Rankoje laikydamas lapą į kiemą įeina vežikas. Atsistoja priešais mus, kojos plačiai, ant blauzdų krinta tamsios klostės. Nužvelgia, paskui išlanksto lapą ir ištiesęs rankas pradeda skaityti vardus. Skaitymo pastangos suraukšlėja jo kaktą.

Šantelu...

Dezortjo...

Kai kurie vardai jam išsikreipia, jis pakartoja juos keletą kartų, skiemenimis.

Kušinski... Ku-šins-ki.

Pašauktos moterys viena po kitos atsiskiria nuo būrio. Kiekviena jų palieka tuštumą. Lėtai juda kojos, jos suartėja, tuštumą netrukus užpildo vėl susiglaudę kūnai. Vanduo nuo rankų varva ant sijonų, permerkia juos. Aukštai, už grotuotų langų, staiga suboluoja veidai.

Diurė...

Ten, viršuje, surinka vyras su didele naktine kepuraite, užtraukta kone ant akių.

De Guž...

Šįkart surinku aš. Mano draugė! Ji irgi atsiskiria nuo būrio, atsitolina nuo manęs. Nebejaučiu jos rankos šilumos prie savosios. Sugriebiu už rankovės, laikau. Ji švelniai išsilaisvina ir žiūri į mane. „Prašau...“, ir aš suprantu. Nėra laiko, bėgu į viršų, aš greitesnė, surenku jos daiktus – jų tiek mažai! – grįžtu. Kai mūsų pirštai susiliečia, ant jos delnų jaučiu prakaitą.

Tiesi, nešlubuodama, ji praeina pro vartų arką, vedančią į vežimų kiemą.

Norėčiau sušukti: kur? kur išvežat mano draugę? Sakykit, pasakykite man, kur ją išvežate!

Riksmas įstringa gerklėje, o ratų dardėjimas ir arklių kanopų kaukšėjimas nutyla kitapus didžiųjų vartų.

Moterys atsipeikėja. Iš pradžių lėtai, paskui vis greitesniais, piktesniais mostais vėl ima skalbti. Martenas bėga ratu, išskleidęs rankas lyg sparnus, užvertęs galvą, veidu godžiai gerdamas saulę.

Jie ir vėl pradeda.

„Iš pradžių mes buvome demokratiški."

Tai – mano motinos balsas. Šaižus. Su atlaidžia priegaide, kaip to, kas yra įsitikinęs ir nori įtikinti kitą savo idėjų teisingumu.

„Duokime laiko."

Tai – mano tėvas.

„Jei jie sako, kad Respublikoje galėsime džiaugtis – duokime jiems laiko tai įrodyti."

Jo nenutildysi.

Vėl ji: „Lyg nebūtume jo davę pakankamai!"

„Juk žinai, kaip sako, kas skuba – apsėja lauką ridikėliais ir graužia šaknis, kas nori valgyti duoną – sėja javus ir laukia metus. Palaukim."

Aš nesiklausau slapta. Tiesiog miegu prieškambaryje, po laiptais, kur kas rytą turiu sulankstyti lovą, o kas vakarą vėl ją išskleisti. Ir tik audinio pertvara priešingame koridoriaus gale skiria mane nuo mamos ir tėčio, todėl esu nekalta, jei girdžiu, ką jie kalbasi eidami gulti. Be to, mano motinos balsas kaip šauklio, jei pardavinėtų sankryžoje laikraščius – tikrai pralobtų, ar galėčiau jos negirdėti? Tas balsas veria kiaurai. Išskyrus, kai kalbama apie

mus, mane ar Suzaną. Tada jis prityla iki šnabždesio, iki atodūsio. Gal verčiau ji pritildytų balsą kalbėdama temomis, kurių neturėtų liesti?

Kaip skaudu girdėti ją sakant kai kuriuos dalykus! Nežinau, kaip mano tėvas tai pakenčia. Aš nepakenčiu.

Viskas per jos drauges...

Galėčiau prisiekti, kad iš pradžių motina buvo tikra demokratė, kupina entuziazmo, ji pirmoji išeidavo į gatvę vos pasigirsdavo varpų skambesys. Paskui iškilo tas reikalas su kokarda, jos draugės – galanterijos pardavėja, siuvinėtoja, Martinos motina siuvėja, žodžiu, visos jos draugės pradėjo dejuoti, kad kokarda atbaido klientus, nederėtų erzinti tų kelių ponių, kurios vis dar užsisako muslinus ir mezginius ir duoda vargetoms darbo. Na ir kas, klausiu, ar galima už lėkštę lęšių parduoti meilę tėvynei? Mes turėtume ne nudelbti akis, o priversti tas ponias nesiraukyti prieš Revoliucijos simbolius. Komuna teisingai pasielgė uždraudusi moterims viešai rodytis be kokardų. Konventas turėtų pasekti jos pavyzdžiu, taip pat ir liaudies draugijos turėtų uždrausti jose lankytis toms pamaivoms, kurios nesisega kokardos matomoje vietoje, o slepia ją po mezginių skarele ar segasi ant liemenės. Bjaurus paprotys. Kokarda yra laisvės gėlė ir vyrai turėtų gerbti ją segінčias moteris.

Gaila, ne visi tokie kaip mano tėvas. Arba Nikolia.

Vakar tuo įsitikinau...

Oras buvo apniukęs, labai niūrus. Dangus staiga užsiraukė, jau ankstyvą popietę namuose nieko nebegalėjai įžiūrėti, diena virto naktim. Išėjau parnešti alyvos lempai. Bėgau skubėdama, kai staiga kažkoks vyras sugriebė mane už rankos ir paprašė „broliško bučinio“. Jo lūpos buvo drėgnos ir raudonos nuo vyno, raudonesnės už jo

raudoną frigišką kepuraitę. Pabandžiau išsisukti ir nutaisiusi rūstų veidą pažvelgiau jam tiesiai į akis: „Gėdykitės, pilieti!“ Bet jis manęs nepaleido, mes susigrūmėm, tada trenkiau jam per pirštus savo skėčiu, jo stipinai labai kieti. Jis paleido mano ranką, bet nepasitraukė ir grėsmingai išklojo kalbą, kad menuetų ir lankstymųsi per nuotolį laikai praėjo, o jei moterys šoka susikabinusios su vyrais, kas blogo yra respublikoniškame bučinyje?

Motinai nieko nepasakojau, nes ji pradėtų skaičiuoti visus kartus, kai išeinu iš namų.

Štai ir vėl jos balsas.

„... o apie de Guž nieko daugiau negirdėti?“

Ne! Nenoriu klausytis! Ji užveria langus vos išgirdusi gatvėje spartesnį žingsnį, niekada nesidomi jokiais reikalais, kodėl dabar jai parūpo de Guž? Vis ta pati istorija, visą laiką grįžta prie jos, primygtinai, lyg norėtų mane apkaltinti... kuo apkaltinti? Aš tik atlikau savo pareigą.

Jos balsą pertaria tėvo balsas. Ramus, santūrus.

„... išgirsime per procesą.“

„Dar kiek – ir procesai vyks tiesiog ant Sansono pakylos.“

„Žmona!“

„Gerai jau, gerai, palaukim, palaukim...“

Pauzė. Tyloje smarkiai daužosi mano širdis.

Beveik nepastebiu, kaip mano motina vėl prabyla, šįkart labai tyliai. Prislopintas murmėjimas. Lengvas paslapčių dvelksmas.

Išslenku iš lovos ir basomis prisiartinu prie pertvaros, ne tam kad pasiklausyčiau, ne, dėl Dievo meilės, o tik norėdama įsitikinti, ar jie nesikalba apie mane ar mano seserį. Motina lyg tyčia dar labiau pritildo balsą. Bet ne

tiek, kad negalėčiau išgirsti jos padrikų žodžių, sakinio: „Žiopliukė ta mūsų Franzuaza“.

Ji dar ne moteris, bet jau ir ne vaikas, turi išmokti gero elgesio taisyklių, šnabžda, kodėl jai reikia šnabždėti? Kartoja nelyginti priedainį. Lengvabūdė. Žiopliukė. Nesupratu, ką nori įrodyti taip mane vadindama, ji pati su visais elgiasi nesantūriai. Taip pat ir su Nikolia.

Nikolia! Koks jis gražus su tais aukštais uniformos pečiais!

Nuo Marato laidotuvių vakaro Nikolia nuolat lankosi mūsų namuose. Vieną dieną atneša pakvietimą į Konvento posėdį, kitą – pakvietimą į Jakobinų klubą, šis man mielesnis, ypač kai ten kalba Robespjeras.

Nikolia mums parūpina pakvietimus ir pasisiūlo palydėti.

Suzana neverčia savęs maldauti. „Eime?“ ir glosto ant rankų ilgas plonas nertas pirštines, atvirais pirštų galais, kurias jai padovanojo mama. Jau kuris laikas ji jai daug dovanoja. O man – nieko. Bet nesvarbu, man rūpi kiti dalykai. Tiesa, Suzanos pirštinės man patinka, paryškina jos liauną ranką su rožinėmis pirštų pagalvėlėmis, pirštai kiek subadyti adatų, bet tokie apvalūs ir rožiniai, šviečiantys pro baltus nėrinius. Jei man taip kaip jai rūpėtų tokia tuštybė...

Kita vertus, Nikolia jai pasakė tiesiai šviesiai: deja, kai kurioms moterims vis dar patinka sėdėti prie tualetinio stalelio, bet respublikonė! ak! respublikonė turėtų džiaugtis kitais malonumais.

Nikolia! Jis visada toks griežtas, o jo akys tokios tamsios.

Su manim jis kalbasi apie viską. Apie anglus, kurie užėmė Tuloną, apie generolo Kusteno mirties nuosprendį, apie uždarytus teatrus, kurie statė tas pasibjaurėtinas

Nefšato pjeses – jos jei ne rojalistinės, tai nedaug tetrūksta, apie deputatus, pareikalavusius įtraukti į dienotvarkę teroro klausimą, o kartą net apie respublikonių sutuoktinių pareigas.

Namų šventovė, motiniškos dorybės... jis kalba tuo švelniai valdingu balsu ir Suzana staiga parausta – nors jis kalba visai ne su ja! – ir iš sutrikimo ima krimsti cukruotus migdolus, nė nepasiūliusi jam, lyg ji būtų atėjusi į svečius, ne Nikolia. Motina dygsniuoja prijuostę, linkteli... taip, respublikonių sutuoktinių pareigos... bet daugiau nebepraveria burnos.

Gerai, kad aš mėgstu kalbėtis! Bet ne dėl kalbėjimo vardan kalbėjimo. Tai – visai kas kita. Drąsiai ginu savo mintis.

Argi aš to neįrodžiau? Prieš teisėją.

Nebuvo lengva. Kojos drebėjo, nenorėjau suklysti. Tegul būsiu vėjavaikė, kaip sako mano motina, bet jaučiau atsakomybės naštą. Prieš teisėją ir prieš Mariną, kuris yra Respublikos didvyris, o netgi ir prieš tą de Guž, kuri ne šiaip eilinė moteris, tai jau tikrai, ji moka naudoti žodžius.

Taip, man drebėjo kojos ir jaučiausi labai silpna. Bet įsidrąsinau ir pasakiau tai, ką turėjau pasakyti. Nesu koks liokajus, kuris siunčia anoniminius laiškus ir bijo susidurti su priešininku. Aš stojau prieš ją, akis į akį, ir nedvejodama atsakiau į visus klausimus. Tai buvo mano pareiga. Būtų siaubinga, jei revoliucinis teisingumas pasodintų į kalėjimą žmogų nežinia dėl kokios priežasties, tai būtų *ancien regime* neteisybė.

Paliudijau ir... stojo tyla.

Be naudos bėga dienos ir savaitės. Iš tribunolo nebeateina šaukimai, o procesas... jie delsia, tai tiesa, dėl to mama teisi.

Bet ji teisi tik dėl to, dėl viso kito ji klysta.

Kaip gaila, kad nenorėjo manęs lydėti, kai ėjau liudyti teisėjui. Padariau tai bendram labui, iš meilės tėvynei. Bet ji to neįvertino.

Įdomu, ar yra kas nors manyje, bent vienas dalykas, kurį ji vertintų...

Išskyrus plaukus.

Tai kas, kad jie ilgi, tiesūs, spindintys, bet aš nebegaliu jų pakęsti. O dar ta amžina priežiūra! Juk jie tebėra mano plaukai, net jei dabar nukirpti trumpai, kaip jakobinės, jie yra mano plaukai, taip pat spindintys ir tokie pat vešlūs, kam reikėjo taip rėkti?

Kaip ji rėkė! Ir atsisakė sumokėti kirpėjui, kuris prakaitavo su savo raudonu švarku, nukarinęs rankas, laikydamas žirkles pirštų galais, lyg šios degintų. Suzana turėjo įsikišti, kad ją nuramintų.

Bet jos riksmas privertė mane pamiršti išgąstį.

Nes, prisipažinsiu, man irgi pasidarė silpna, kai kirpėjas perskyrė palaidus plaukus ir prisiartino prie jų su žirklėmis.

Nudelbiau akis, paskui lėtai jas pakėliau ir... taip, ta mergaitė su ant skruosto prisiplojusia plaukų sruoga, tai esu aš.

Pagalvojau: senoji kelnių siuvėja, užeigos šeimininkas, Martinos motina ir pati Martina, mano draugė su savo vaikiškom kasom – visi mūsų gatvėje mane pamatys. Todėl norėjau trumpų plaukų ir kokardos, kad visi mane pamatytų ir sužinotų, kas esu: Fransuaza Modesta, jakobinė iš Ušet gatvės.

Nežinau, kur mane veža. Nežinau, ilga ar trumpa bus kelionė, nė kas laukia kelio gale. Langeliai užtemdyti, ekipažas juda nepertraukiamoje dirbtinės nakties tamsoje. Negaliu matyti, nei būti pamatyta.

Mums pravažiuojant – šūksniai. Vežikas caksi liežuviu ir arkliai pagreitina žingsnį.

Man už nugaros švelnus aksomas.

Ekipažas rieda per tiltus, pravažiuoja daug gatvių, pasisuka ir sustoja. Išlipame Pavė gatvėje.

Iš Abė mane perkėlė į Petit Fors kalėjimą. Be jokios regimos priežasties.

Sėdžiu raštinėje ir laukiu, kada mane įkurdins, celės pilnos, nusimato daug perkėlimų, skelbiama apie kalinių antplūdį.

Kambarys labiau primena pereinamą prieškambarį, ne raštinę. Žmonės įeina, išeina į Gran Fors, vyriškąjį kalėjimo sparną. Sargybiniai žiovauja, geria degtinę ir riaugėja. Matau praeinančius prižiūrėtojus, patarnautojas ilgais chalatais, pakeltais ir surištais ties kulkšnimis, virtuvės darbininkes, sargus – jie eina tilindžiuodami prie diržo kabančiais raktais, miestelėnus trumpais ap-

siaustais, uniformuotus vyrus su kutuotais antpečiais ir purpurinėm apykaklėm.

Kažkuris praeidamas dirsteli į mane, atpažįsta. Akimirką per vėlai aš irgi jį atpažįstu: komisaras Marinas. Prastai nusiskutęs, marškiniai prasagstyti ties kaklu, akys paraudusios kaip nemigos iškankinto žvėries. Bauginama metamorfozė.

Sargybinis man praneša, kad jis toks nuo tada, kai pradėjo eiti kalėjimų administratoriaus pareigas. Jis viskuo rūpinasi: surenka ir paskirsto suimtuosius, kontroliuoja ir vadovauja perkėlimams iš vieno kalėjimo į kitą, maitina šią gausėjančią, gausėjančią, gausėjančią minią, praryjančią valstybės išteklius. Netrukus bus pristigta pinigų ir privalomai pupelių lėkštei. Bet jis ras būdų, kaip visus pamaitinti, patikina mane pašnekovas: jis yra teisingas žmogus. Tas teisingas žmogus pasiveda į šalį turtinguosius kalinius ir taria jiems, žvelgdamas paraudusiom akim, bemiegiu veidu: „Piliečiai, jūs turtingi, o jūsų kalėjimo draugai neturi nieko. Jūs mokėsite už juos, supratot?"

„Taip, pilieti."

„Susimokėsite už valgį. Virėjas padarys pirkinių sąrašą, o jūs duosite pinigų."

„Supratome, pilieti."

Administratorius dirba aistringai, pusbalsiu pripažįsta sargybinis ir stropiai pasikaso po kepure, lyg norėtų ištrinti iš savo galvos, o gal ir iš manosios, nors ir mažiausią dvejonę.

Bet aš neturiu dvejonių: jo veide matau aistros ženklus. Kas atpažintų juos geriau už mane? Ženklus, kurie komisarui dovanoja teisingo žmogaus reputaciją, o man, priešingai, įtartino padaro šlovę.

Celę pasiekiu nuvargusi, lyg būčiau pėsčia perėjusi visą Paryžių.

Kokia prasmė? – svarstau.

Iš vieno kalėjimo į kitą, viskuo viskuo panašų į pirmąjį: ir griežtomis kalėjimo sąlygomis, ir kamšatim. Mane perkėlė, nors dar nepareikštas kaltinimas, nežinoma tiksli proceso diena ir nuosprendis dar tik bus priimtas.

Kokia šio perkėlimo reikšmė ar nauda?

Vidury nakties staiga sukrečia mintis: šiandien rugpjūčio dvidešimt devintoji, mano sūnui sukanka dvidešimt septyneri.

Brangusis Pjerai, tu gražus. Padedu plunksną, atveriu medalioną ir štai tu čia, prieš mane. Filosofo kakta, pilkos svajoklio akys. Tos akys nedera su uniforma, turėtum tai pripažinti.

Bet kai pagalvoju, kaip užsispyręs siekei jos, tos karininko uniformos! Gal baimindamasis neturto – žinau, jis yra sunkus kalėjimas. Tačiau kariuomenė, disciplina, karas... argi tai ne kalėjimas? Narsa, kovos dvasia – šitų dorybių tau netrūksta, sūnau, neabejoju tavo gebėjimais. Tiesiog kitomis aplinkybėmis būtum tapęs puikiu teatralu, leisk tau tai pasakyti.

To būčiau tau troškusi: talento laisvės.

Būtum galėjęs rašyti geras komedijas ir tokias pat geras dramas, būtum buvęs puikus pjesių autorius, ir tai nėra motinos iliuzija, ne, Pjerai, turiu to įrodymų. Neatsitiktinai pasirūpinau, kad įgytum patirties, norėjau, kad susipažintum su teatro pasaulio taisyklėmis ir mechanizmu, toks pažinimas galėjo tau praversti. Tarkim, dabar nebesielgtum taip naiviai kaip iš pradžių.

Atsimeni tą reikalą su Labrio? Išvažiavau iš miesto ir leidau tau laisvai susitarti dėl mano naujos komedijos pastatymo. O tu, norėdamas padaryti man staigmeną ir pagreitinti debiutą, sutikai, kad greta mano vardo būtų užrašytas ir teatro direktoriaus vardas. Grįžtu ir matau plakatą: Madam de Guž ir mesjė Labrio komedija... Mesjė Labrio! Autorius! Mano komedijos! Rėkiau kaip beprotė.

Taip, beprotė. Dažnai mane taip vadini kalbėdamasis su Hiacinta, manai, aš to nepastebiu? Mano motina, toji beprotė.

Gal tam tikra prasme tu teisus. Retkarčiais žiūriu į savo rašaluotus pirštus ir klausiu savęs: kas tu esi? Tu, kuri tariasi skelbianti prancūzams, kas yra teisinga ar klaidinga, kuri leidi sau patarinėti vyriausybės vyrams, ambasadoriams ir deputatams, kokiomis priemonėmis ir kokiais būdais jie turėtų veikti, kuri matai Paryžių švariomis gatvėmis ir moteris teisėjas tribunole, tu, kuri rašai, kad moterys gimsta laisvos ir teisėtai lygios su vyrais, – kas tu esi? Iš kur kyla tokios beprotiškos tavo svajonės? Ir vienintelis man į galvą ateinantis atsakymas – aš esu dvilypis padaras, turintis vyrams priskiriamos drąsos ir moterims primetamų silpnybių. „Būtybė be precedento“, kažkada parašiau.

Patikėk, sūnau, reikia didelės jėgos arba didelės nevilties, kad išgyventum tokioje vienatvėje. Kad atlaikytum savo lyties kritiką ir priešingos lyties neapykantą. Pašaipas.

Bet aš esu už viso to. Ir nesu juokinga, nes žinau savo trūkumus. Negana to: moku juos pripažinti, skirtingai nuo vyrų.

Pjerai, neketinu teisintis. Tik šiuo sunkiai sumanytu ir sunkiai parašytu laišku norėčiau tau pasakyti, kaip

siaubinga vienišai moteriai neturėti lygių galimybių nulemti savo vaikų sėkmę. Ir kaip siaubinga, kad moterys, norėdamos išgyventi, daugeliu atveju yra priverstos griebtis žeminančių priemonių. Privalu apsimetinėti, kai gyvenimas priklauso nuo vyro įgeidžio, palankumo, valios. Kai negali reikalauti teisių, o tik malonių. Tikra nelaimė, kaip sako Volteras, yra ne tiek nelygybė, kiek jos neišvengiamas vaisius – priklausomybė.

O aš, tavo motina, esu vieniša moteris.

Tačiau toji moteris, nepaisant visų sunkumų, suteikė tau gerą išsilavinimą. Juk tiesa, Pjerai? Parūpino gerus mokytojus. Matematika, piešimas, istorija, geografija, fiziniai pratimai, jojimas, muzika...

Atsimeni muzikos mokytoją? Jis buvo pats stropiausias. Punktualiausias. Atvykdavo įpusėjus rytui, iš juodos sidabru apvedžiotos livrėjos gelmių išsitraukdavo kišeninius instrumentus ir užimdavo vietą. Pasirinkau tą žemaūgį, tvarkingą vyruką dėl vienos apibrėžtos priežasties: jis atvyko iš Vienos ir buvo dalyvavęs muzikiniuose Gliuko susirinkimuose – muzikanto, pribloškusio pasaulį savo tyromis, natūraliomis melodijomis, kurios ypač tiko tavajam balsui, sūnau.

O dabar tu kareivis, maža to, generolas.

Žiūriu į tave. Taip, esi gražus. Aukštas, tamsiaplaukis. Tai – ne dailininko prielankumas, nors portrete ir nematyti raupų paliktų žymių tavo veide. Tos žiaurios ligos, kuri pasigailėjo tavęs, bet nusinešė Žiuli, nuo galvos iki kojų susuktą į rūgštim dvokiančius tvarsčius. Mano dukrelė.

Atsargiau, tariau sau vos pajutusi ją judant įsčiose, atsargiau, Olimpija, nepakartok savo motinos klaidos. Tas vaikas priklauso ne tau vienai, jis yra ir Žako. Žakas

ims ją ant rankų, Žakas juoksis, kai ji žengs savo pirmus žingsnius, Žakas aukštai iškėlęs skambins sidabriniu varpeliu, o ji stengsis jį pagauti ir jos suknelė pakils virš jos mažyčių pėdučių su siuvinėtais bateliais.

Ji yra jo dukra. Priklauso taip pat ir jam.

Ak, Pjerai, tu žiūrėdavai į mus paniekinamai piktai... Bet paklausyk. Gerai žinau, kad sakoma, jog meilužio vaikas visada labiau mylimas, kad dėl to vaiko motina nedvejodama paaukotų visus kitus. Nesąmonė. Neteisingos kalbos, kaip ir viskas, kas supaprastina tikrovę.

Pjerai, tu buvai mano mažasis našlaitis. Tu buvai mano ir niekieno daugiau.

Kita vertus, pats matai, kas atsitiko man, kai norėdama atkeršyti meilužiui motina atėmė iš manęs mano prigimtines teises, neleido augti toje aplinkoje, kurioje man priklausė augti. Be mažiausios gailesčio ašaros ištekino mane, dar nesulaukusią šešiolikos...

Kaip galėjau mylėti tavo tėvą, kuris buvo toks bejausmis, kad vedė mane be mano sutikimo?

Išblykšti, kai primenu tau šią tiesą. Manai, kad tai – jo atminimo išniekinimas, bet man tai tik neteisybė, kurios nenoriu slėpti.

Mylėjau Žaką, mylėjau, taip, mylėjau, nors ir nenorėjau už jo tekėti: buvau jau patyrusi santuokos pažeminimą. Bet į Paryžių atvykau dėl jo meilės. Ir todėl, kad laukiausi Žiuli. Kur dar, jei ne Paryžiuje, rastų prieglobstį mano padėtyje atsidūrusios moterys? Paryžius moterims gali būti be galo gailestingas ar be galo žiaurus. Man jis buvo gailestingas.

Taip, aš mylėjau Žaką, nuo jo drabužių sklindantį kvapniosios pelargonijos kvapą, jo elegantiškas manieras. Žiuli mirtis mus išskyrė. Todėl, Pjerai, neturėtum jo

teisti. Viskas, kas nutiko po mergaitės mirties – apgaulės pas notarą mano nenaudai, įsipareigojimai, kurių jis neįvykdė ir kurie buvo pirmoji mano skolų priežastis, – esu tikra, kad viskas kyla iš ten, iš to skausmo, kuris mus išskyrė.

Pjerai, nebemoku rašyti. Plunksna brėžia per lapą, drasko, turiu jį išmesti ir pradėti iš naujo. Praradau rašymo lengvumą. Aš, kuri puikavausi galinti parašyti pjesę per penkias dienas! Aš esu moteris, sakydavau, bet ne diletantė. O dabar mano ranka apsunksta net rašant vieną eilutę.

Praeitis verčia mane kentėti. O dabartis, nepaisant jos pavojų ir vargų, reikalauja jėgų, aš esu stipri moteris. Prigimtis mane apdovanojo drąsa ir protu. Dar perdėtu įžūlumu, kurį, kaip puikiai žinai, pernelyg dažnai sužadina neteisybė.

Apie kokią dabartį galiu kalbėti tau, savo sūnui?

Apie šitą celę ir purvą, kuris aplipo mano kūną ir kojas lyg dulkių kojinės? Kadaise mano kūno aromatas saugodavo mane nuo metų naštos.

Ne, apie tokią dabartį negaliu tau rašyti.

Tuomet apie ką? Apie sapnus, užplūdusius mano sielą ir padiktavusius tuos lapus, kurie tave taip trikdo? Ir vėl pasakytum: mano motina, toji beprotė. Ne, ne apie sapnus galiu tau kalbėti, o apie vieną sapną, gal vienintelį, kurį sapnuoju nuo tos akimirkos, kai atsidūriau celėje. Pjerai, priimk jį kaip dovaną. Mano dovaną tavo dvidešimt septintojo gimtadienio proga. Paprastas, jaukus sapnas, jis nesukels nerimo.

Mes buvome turguje, Halėse. Aš ir Žiustina. Pirkau truputį vaisių, truputį daržovių ir žalumynų. Sustojau pasigėrėti tuo greitu, beveik nepastebimu judesiu, su ku-

riuo žirnių gliaudytojai atskiria žirnius. Į vieną pusę – mažieji, švelnūs ir skanūs, į kitą – vidutiniai ir dideli. Sapne pastarieji pripildė du maišus, o mažieji žirniukai teuždengė vos vieno maišo dugną. Kažkodėl labai dėl to nuliūdau. Klausiausi, kaip tie žirniukai skamba po tuščią maišą kaip pamiršti meilės žodžiai, sklindantys gelmėje, ir puoliau į neviltį. Žiustina irgi atrodė liūdna, timptelėjo mane už rankovės: „Vaje, šiais metais liko tik didieji žirniai. Bus prasta sriuba“.

Dar anksti, ką tik nuskambino penktą ir, ačiū Dievui, mūsų namo sarginėje visi jaučiasi ponais, penktą ryto dar miega, niekas nežiūri.

Generolas Aleksandras tempia mane į dešinę, Monteskjė – į kairę. Per įtemptus pavadžius jų nekantrumas persiduoda mano rankų raumenims. Ištiesiu nugarą, susvyruoju ant kulnų bandydama išlaikyti pusiausvyrą.

Laiptuose tamsu. Pro langą rampos gilumoje besiskverbianti blanki šviesa sunkiai ropščiasi pakopomis, atsispindi nuo turėklo. Jis – labiau atrama akims, o ne rankoms, šios turi vesti ir laikyti. Generolas skuba. Monteskjė irgi tempia, dusdamas.

Mano vargšėms kojoms lipti laiptais su šunimis darosi tikras vargas.

Ir, tiesą pasakius, ne tik joms.

Kaip su šitais dviem angelais sargais galėčiau nepastebėta prasmukti pro Viktorą ir jo žmoną? Niekaip, jei sarginė būtų atidaryta. Bet, ačiū Dievui, jie miega, poniškai, ir bent šiandien neteks matyti Viktoro, laukiančio manęs tarpduryje, už petnešų užsikištais pirštais.

Mūsų namsargio uoslė geresnė už Generolo. Kaskart, kai išeinu, dar nespėju padėti kojos ant paskutinės pa-

kopos, o jis jau – kur? Stovi prieš duris, neišvengiamas, užtvėręs kelią savo didžiuliu pilvu. Aš prieinu ir jis lėtai pasitraukia nesisveikindamas. Ta pakančia veido išraiška tarsi byloja: brangioji, žinok, privalau sveikintis su gyventojais, kurie susimoka laiku, jie susimoka ir turi teisę būti gerbiami, kas man rūpi, tegul jie bus nors plėšikai. Tokia yra lygybė, tereikia susimokėti tiksliai sutartu laiku ir kiekviena palaidūnė taps gerbiamiausia moterim, gana keturis kartus per metus pakloti pinigus, sausį, balandį, liepą ir spalį – taip daroma Paryžiuje, įdėti sutaupytus pinigus į namo šeimininko ranką ir būsi gerbiamas bei godojamas.

Bet liepa jau baigėsi kažin kada, mes nesumokėjom ir Viktoras stovi tarpduryje su savo pilvu kaip siena ir nužvelgia mane nuo galvos iki kojų, čiupinėja tuo ištvirkėlišku žvilgsniu, įtaresnis už sargybinį prie Seržantų užkardos.

Tegul žiūri, tegul! Juk nemano, kad galėčiau paslėpti skrynią rankovėje ar krėslą sijono klostėse! Tas tuščiagalvis bijo, jog išspruksiu jam nespėjus konfiskuoti mūsų baldus. Pereitą savaitę taip nutiko su buto priešais mūsų butą gyventojais. Jie persikraustė tylutėliai, paslapčia ir jam teko aiškintis su namo šeimininku. O tas – tikras siurbėlė. Taigi, kad ir koks būtų pasipūtęs, Viktoras yra tik sarginis šuo.

Bet, dievaži, argi aš nenusipelnau nors menkiausios pagarbos, nors ir esu tarnaitė be šeimininkės? Su visu šunų, kačių ir papūgų žvėrynu, tačiau be šeimininkės. Vieniša tarnaitė, su kuria galima elgtis kaip su vargeta, o pasitaikius progai netgi išspardyti užpakalį.

Jei čia būtų Olimpija, uolusis Viktoras niekada nebūtų išdrįsęs ateiti surašyti mūsų baldų. Koks įžūlumas! Juk ne jis namo šeimininkas.

Tas irgi geras. Pjeras Burgas. „Ponas“ Burgas. Auksakalys, didesniu pilvu už vyndario. Graži pora, nieko nepasakysi, sankiulotiškas Viktoro pilvas ir malonumų išpūstas pono Burgo pilvas. Kartą jis jau buvo mūsų namų šeimininkas, kai gyvenome Otej, ir turėtų žinoti, kad jam visada sumokėdavom pirmiausia. Tai logiška. Yra tam tikra mokėjimo taisyklė. Pirma – namų šeimininkui, paskui modistei, tada žvakių dirbėjui... o paskiausiai kirpėjui, visi žino, kad tas vargšelis paskutinis eilėje. Bet Pjeras Burgas... Kai susitikdavo pasikalbėti ir išgerti arbatos ponios Kondorsė sode, tikrai filosofinėje aplinkoje, nutaisydavo draugišką veidą. Tame sode jis nusilenkdavo ir sakydavo „ačiū, mano ponia“, nes Olimpija yra dosni ir parūpindavo jam bilietus į teatrą. O dabar jis drįsta pranešti labai apgailestaująs, bet visiškai nuskurdęs: verslas sekasi blogai, darbo nėra, giljotina nukirto galvas visiems jo klientams. Tačiau nemanau, kad tai tinkama priežastis pasiimti kinišką skrynelę, kuri mano Babiket buvo tokia naudinga.

Mano Babiket... Bet ateis, tikrai ateis akimirka, kai jiems teks ją paleisti! Juk teismo procesas dar neįvyko – tai kažką reiškia. Tarkim, kad jie nežino, kuo ją apkaltinti.

Be jos aš visai niekam tikusi. Sugriuvau kaip sena, nenaudojama kėdė. Mano kaulus sugraužė rūdys ir sunkiai spėju paskui Generolą, ką ir kalbėti apie Monteskjė.

Taip, jaučiu nuovargį, man jau daugiau nei pusšimtis metų, aš nebe ta jauniklė, kuri atvyko į Paryžių.

Tiesą pasakius, ir tuomet nebuvau labai jauna. Buvau dvidešimt penkerių ir prancūziškai mokėjau ne daugiau kaip devynis žodžius, tuos, kuriuos išmokau velionio pono Obri smuklėje, kai padėdavau jam susodinti prie

stalo pravažiuojančius kareivius. Babiket prieštaraudavo, nenorėjo, kad patarnaučiau smuklėje, kaskart kildavo kivirčas. Su manim ji visada elgėsi pagarbiai. Jos namuose man niekada netekdavo dalytis lovą su kitomis tarnaitėmis.

Ištekinti ją už smuklininko! Markizo dukterį, arkivyskupo dukterėčią!

Bet kai kas iš to turėjo naudos... o pono brolio mėsinė po tokios puikios santuokos galėjo džiaugtis ištikimu klientu. Kita vertus, kas galėjo tam pasipriešinti? Markizas atsisakė pripažinti ją savo dukra.

Mano Babiket, jos nelaimei, turėjo per daug tėvų. Aš užaugau jai patarnaudama. Esu iš ten, iš kartu praleisto beveik pusės šimtmečio: miegodavom po tuo pačiu stogu, vaikščiodavom tomis pačiomis gatvėmis, kas dieną, kas naktį, kas valandą.

Visas mano gyvenimas susipynęs su josios, nes atmintis viską sumaišo ir supina taip, kad retkarčiais klausiu: kieno tie atsiminimai, ar tikrai jie mano, ar tikrai jie priklauso man?

Kas žino!

Na, bet, ačiū Dievui, ir šiandien nulipome laiptais, tu laimingas, Generole?

Aušra tyki, be vėjo, šią valandą miestas gražus, rodos, galėtum ramiai kvėpuoti, bet man jau dilgčioja pėdos, todėl neinu per Pont Nef, apsuku Dofin aikštę, leidžiu šunims mane vesti, grįžtu ir atsistoju į eilę prie kepyklos – labiausiai sausakimšą vietą visame kvartale.

Eilė ilga, o kepykla uždaryta, kantrybės. Bet kai oras dar vėsus, kantrybės netrūksta. Pagalvojus, kur geriau, čia ar vienai namuose...

Taip, esu viena, bet nepraradau vilties vėl pamatyti savo Babiket. Jai pavyko išsisukti iš Bastilijos Liudviko karaliavimo laikais, išvengti suėmimo po kivirčo su teatro aktoriais, nejaugi nepavyks to padaryti dabar, kai Respublika?

Eilė nutįsusi į kitą gatvės pusę – moterų baltais kykais ar tamsiomis skarelėmis upė, o visos, kad išlaikytų eilę, rankomis įsitvėrusios virvės, kuri prasideda nuo krosnies žiedo. Laikau savo vietą, esu rami, šunys prie šono, prijuostės kišenėje – teisingas popieriaus lapas, tas, kuriame parašyta, kiek duonos turiu teisę gauti. Labai stengiuosi nesuklysti, sunku susigaudyti tuose lapuose, kurių kasdien vis daugiau: tas – duonai, o šitas mėsai, čia saugumo lapas, ten – piliečio liudijimas... Skyriaus raštininkams padaugėjo darbo.

Vargšė vyriausybė, garsiai svarsto mano kaimynė prie virvės. „Ji priversta viską sužiūrėti: kiek šeimų toje ar kitoje gatvėje, kiek žmonių kiekvienoje šeimoje ir kiek duonos suvalgo kiekvienas žmogus...“, kalba išplėtusi akis, jos apvalesnės už diližano ratus. Ji turi viską sužiūrėti, kad sureguliuotų kainas, o kartu su kainomis – ir kiekį, o po kiekio ir pardavimo valandą bei būdą. Paskutinis dalykas kyla iš pirmojo, o pirmasis yra neišvengiamas kaip Revoliucija: norint pamaitinti Paryžių ir visą Prancūziją, reikia sureguliuoti duonos kainą.

„Pamaitint pamaitina, bet kokia rūgšti toji duona, Švenčiausioji Mergele, kokia ji rūgšti“, sugriaudžia stambi moteris man virš galvos. „Vyriausybės duona prarado sielą“, burba kita. „Gal tavo patriotinis įkarštis jos nevirškina?“, šaiposi stambioji moteris. Ant kaklo jaučiu drėgną alsavimą, man į pečius remiasi stati krūtinė.

Tvarkos, laikykitės tvarkos, rėkia kepėjas, pagaliau atvėręs kepyklos duris, šiandien visoms užteks.

Eilė susiglaudžia ir staiga virsta pratisu batų šiurenimu.

Sunerimę šunys klausiamai žiūri į mane, urzgia. Ramiai, sakau, ramiai, nenoriu kaip tik dabar prarasti vietos eilėje!

Bet saulė pradeda kaitinti, moterys dejuoti, o mano keliai nebenori laikyti.

Artėjame lėtai, laikas bėga, o eilė netrumpėja. Saulė darosi pikta, degina iš bronzinio dangaus ir mano pečiai po skarele kaista.

Laikykitės tvarkos, vėl rėkia kepėjas. Kuo daugiau jis rėkia, tuo labiau stumiasi, grūdasi, kemšasi moterys. Dūstu tarp susikryžiavusių rankų, susipynusių sijonų. Kepėjas rėkauja, o jo pameistriai rikiuojasi ginti kepyklos. Patempta virvė perrėžia delną. Virvė nutrūksta. Kažkieno įtūžusi ranka pakelia ją ir meta į nuotekų kanalą gatvės viduryje. Generolas bėga jos apuostyti, o Monteskjė pasinaudoja mano išsiblaškymu ir įkiša savo nosį po kažkokios kalaitės uodega, ši pasisukusi šiepia dantis.

Nežinau ką daryti, grįžti namo be duonos ar įsibrauti jėga ir paimti tai, kas priklauso. Alkūnėmis išsikovoju erdvę, pasikviečiu šunis, nusišluostau už ausų varvantį prakaitą. Kitame gatvės gale pasirodo nacionalinės gvardijos kariai. O aš vis negaliu apsispręsti.

Mano langas išeina į sargybinių postą. *Kas eina? Brigadininkas! Patrulis!* Sargybinių šūksmai palaiko draugiją. Ten, viršuje, dangus po storu debesų kilimu putoja tamsia šviesa. Kas eina? Patrulis! Sapną perrėžia šūksnis. Atsimerkiu. Juodoji šviesa vis dar ten, viršuje. Pasiverčiu ant šono ir vėl užmiegu.

• • •

Anksčiau ar vėliau naujienos pasiekia ir kalėjimą. Šįkart iš lūpų į lūpas bauginamai greitai: Robespjeras išrinktas Konvento pirmininku. Papildomos pareigos prie Visuomenės gelbėjimo komiteto nario pareigų.

Tarp šimtų sujauktų minčių viena iškyla nepaprastai aiškiai: nuo gegužės trisdešimt pirmosios montanjarų pergalei Konvente nebuvo kliūčių, dabar nutiko kažkas rimto, triumfuoja ne montanjarai, o Robespjeras su savo šutve. Tas demagogas be talento ir sielos tapo svarbiausiu Respublikos veikėju.

Vėl turiu celės draugę.

Mieliau būčiau mėgavusis vienatvės prabanga, joje neprivalau nuo savęs atsiriboti ir pasverti pokalbių žodžius.

Bet Paryžiaus kalėjimai labiau sausakimši už Palė Rojal krautuvę, o manoji celė pakankamai erdvi, kad joje tilptų dvi lovos, todėl dabar ją dalinuosi su Madlena Fransuaza Žozefina Rabeka de Koli. Turtinga ponia, Indijos kompanijos direktoriaus duktė ir vyriausiojo mokesčių rinkėjo žmona, tokio turtingo, koks gali būti mokesčių rinkėjas.

Tik bijau, kad turtai jai nepadės.

Ponios de Koli teismo procesas jau įvyko ir tribunolas seniai paskelbė jai mirties nuosprendį, nors bausmės vykdymas kuriam laikui atidėtas: Madlena įsčiose nešioja kūdikį ir tas kūdikis gimdamas atvers kelią savo motinos mirties nuosprendžio vykdymui.

Dieve, kaip gniuždo ši celė, kokia slogi nuotaika, kokia apčiuopiama baimė!

Sunku gyventi su ta moterim, apsėsta savo likimo, naktimis ji rėkia per miegus, o dienomis atsiklaupusi iš brevijoriaus skaito merdinčiųjų maldą, paskui vėl atsigula ant gulto: ranka atmesta ant užkloto, akys įsmeigtos į vis augantį pilvą. Iki gimdymo liko du mėnesiai.

Bet nepaisant ją ištikusios nelaimės, ponia de Koli laiko valdingai iškeltą galvą, lyg būtų pasiruošusi pakviesti kambarinę ar patarnautoją. Išplėstos šnervės virpa nuo dusulingo alsavimo. Jos jaudulį maldo tik suknios sagose paslėptas opijus. Žiūriu į ją, drebančiomis rankomis ieškančią palengvėjimo, ir prisimenu Rozali, tą mūsų brutaliai nutrauktą artumą, greitą meilės saldumo virsmą prievartinio atotrūkio skausmu.

Bijau, nuo šiol visada taip bus. Nepagrįsti kilnojimai iš vieno kalėjimo į kitą. O sulig kiekvienu – kitos celės, kitos kaimynės. Šiaip ar taip, nusprendžiau, kad niekada nebebus jokių išpažinčių.

Po šito pasižadėjimo supratau, kad nėra pakankamo nuotolio ar atsargumo, kuris padėtų išvengti celės kaimynės paslapčių.

Jau pirmąją naktį sužinojau, kad ant giljotinos pakylos Madlena de Koli neteko vyro ir ne tik jo. Tą pačią dieną ant tos pačios pakylos užlipo kitas, gal net jai brangesnis žmogus: Konstantinopolyje gimęs jaunuolis, sutuoktinio draugas ir intendantas, o svarbiausia – tikrasis jos įsčiose augančio kūdikio tėvas. Per teismo procesą ši paslaptis iškilo aikštėn.

Naktis keičia dieną, aš klausausi jos, ji klausosi manęs, bet nepažengiam toliau. Nė viena iš mudviejų nedrįsta labiau suartėti. Jai liko du mėnesiai, o man?

Tačiau ne todėl nerodysiu jai užuojautos.

Pasisiūliau rašyti jos laiškus, nes ji negali ilgai nei stovėti, nei sėdėti, kiekvienas judesys ją vargina, o kalėjimo maistas – pupelės ir rūkyta silkė – nepriduoda sveikatos.

„Taigi, šįkart ne aš diktuosiu savo kūrinius, o išbandysiu kančias to, kuris turi užrašyti diktuojamą tekstą."

Sunkiai atgavau sąmoją, tačiau bergždžiai bandau išplėšti šypseną iš jos piktai suspaustų lūpų.

Brangi pussesere...

Pusseserė gyvena Lione, ji priglaudė mažiausiąjį iš trijų jos vaikų. Pasverdama žodžius, sugrįždama mintimis atgal ir apsunkindama man rašymą, ponia de Koli aiškina jai, kad tik dėl vaikų, tik dėl jų bando pratęsti savo siaubingą gyvenimą, tik dėl jų prasitarė apie nėštumą, kurio nebūtų turėjusi atskleisti.

Leidžiasi vakaras ir uodai užplūsta mūsų celę, jie aklai skrenda į sieną ir virsta mažais kraujo lašeliais.

– Girdite?

Ori rimta Indijos kompanijos direktoriaus duktė, turtingo mokesčių rinkėjo žmona, nelaiminga jaunojo turko meilužė sunkiai pakelia ranką ir rodo į sieną. Jos veido ovalas, melsvas, pakrikęs, plūduriuoja pirmuosiuose sutemų šešėliuose.

– Girdite?

Įtempusi ausis klausausi iš gretimos celės atsklindančių garsų.

Atrodo, ten didžiulis susibūrimas. Šūksniai. Riksmai. Moterų balsai, persipynę su vyro balsu. Keista tokioje vietoje girdėti linksmybę. Lėkštes gremžiančių šaukštų garsas. Ten linksminasi Grev aikštės viešnamio gyventojos. Šįryt jos buvo išėjusios, su palyda, nes teisėjas turėjo užantspauduoti jų kambarius ir jos privalėjo dalyvauti. Neseniai mačiau, kaip jos grįžo, lydimos paties teisėjo, o šis, akivaizdu, liko vakarieniauti jų draugijoje.

– Vyras moterų pusėje?

– Jis teisėjas. Teisėjai ir advokatai vaikšto laisvai.

Gašlus gerklinis juokas pamažu prasiveržia pro sieną, nusileidžia ant mūsų lovų ir glosto man širdį.

– Kažkas juokiasi, koks džiaugsmas.

Ponia de Koli pasipiktina:

– Mus įkurdino greta ištvirkėlių!

Ak, Madlena! Papurtau galvą, suspaudžiu lūpas, prikišu sau užmiršusi, kad turtingų visuomenės damų garbę gina sijonai, kuriuos kitoms tenka pakelti.

– Kodėl reikėtų jas niekinti? – pusbalsiu prieštarauju ir nusuku akis. Mane trikdo jos veido ovalą iškreipusi pasišlykštėjimo išraiška.

Dieve mano, galvoju, kaip lengvai moterys neapkenčia kitų moterų ir jų silpnybių.

Viešpatie, norėjai mane nubausti ir nubaudei. Leidai man baigti gyvenimą čia, tarp šitų niekingų moterų, priverstai klausytis jų juokų ir kalbų! Ką padariau, kad nusipelnyčiau tokios kančios?

Galiu viską pakęsti: blusas, pykinimą, silkės smarvę ir išmatų kibirą, kurį tik kartą per dieną ištuština senė purvina prijuoste – jos kraštas permirkęs viso kalėjimo srutomis. Galiu pakęsti net dvigubą laukimą – gimimo ir mirties, pakęsti bet ką, tik ne šią kaimynystę, kuri verčia smarkiau plakti širdį ir žeidžia mano jausmus.

Jos juokiasi. O man trūksta oro, bandau atgauti kvapą, ponia de Guž šluosto man smilkinius paskutiniais savo Kelno vandens lašais. Ji dosni, nors ir respublikonė.

– Girdit? – nustūmusi jos ranką pasikeliu lovoje. – Girdit?

Mane persekioja Grev aikštės gyventojos. „Jos nusiramino", šnabžda celės draugė, bet aš jas tebegirdžiu. Grubūs, vulgarūs, gašlūs balsai. Jie veržiasi pro visur, pro kiekvieną durų tarpą, pro sienos plyšius, pro kampų sudūrimus, šoka kiekviename šviesos proveržyje, sprogsta kiekviename oro gūsyje. Nėra kur nuo jų pasislėpti. Prakeiktas Paryžius! Miestas, kuriame viskas geriau, kaip

sakydavo mano vyras: gyvenimas, menas, prekyba ir pramogos. Man jis visada atrodė įtūžusių balsų miestas. Net mūsų namuose, netgi slapčiausiuose mūsų kambariuose mus persekiodavo liaudies draugų šūksniai ir plojimai.

Jų klubas ribojosi su mūsų kiemu ir kas vakarą, kai jų susirinkimai įsibėgėdavo, girdėdavau kraujo ištroškusius balsus, šliaužiojančius prie mano miegamojo slenksčio.

Karaliaus žudikų miestas. Supratau tai tą pat akimirką, kai įkėliau į jį koją.

Buvau pripratusi prie visai kitokio reginio, prie spalvų, gamtos garsų. Ne kavinių triukšmo, o galingo jūros Sen Malo pakrantėje šniokštimo: bangų mūša, vilnyse subyrantis vėjas buvo mano dienų palydovai. Gimiau prie įlankos vandenų ir instinktyviai myliu tai, kas paprasta ir didinga. Mano pirmasis vyras irgi buvo paprastas žmogus, krautuvininkas, ir jei sulaukusi dvidešimties nebūčiau likusi našlė, paprastumas būtų tapęs mano gyvenimo taisykle. Bet viskas atsitiko kitaip, Viešpatie, tokia buvo tavo valia.

Juk nieko nepadariau, tik paklusau Tavo ir savo tėvo valiai, o jis troško užgydyti mano žaizdas ir tikėjo, kad tik antroji santuoka gali tai padaryti. Santuoka su vyru, kuris buvo jo metų, bet turėjo dvigubai daugiau turto, nors ir tėvo turtai nebuvo menki.

Iš paklusnumo nusileidau, pamyniau savo prigimtinius polinkius.

Bet, Viešpatie, juk žinai, Pjeras Polas de Koli buvo taurios sielos žmogus ir nei tuomet, nei vėliau nesitikėjo iš manęs daugiau, nei galėjau jam duoti. O aš atlikau savo pareigą ir atvažiavau su juo į Paryžių.

Prabanga, turtai, teatras, šokiai... Argi jūs nesijaučiate laiminga? – klausdavo jis manęs. Šokiai buvo tikra kankynė, su pėdos aukštumo šukuosenomis, storu pudros ir

pomados sluoksniu, kuris galiausiai imdavo žliaugti man per pečius. O mano širdžiai trūko protrūkio. Pakilimo.

Kol pagaliau jis pats supažindino mane su savo naujuoju intendantu, gražiuoju Renjo, atvykusiu iš Konstantinopolio, kuris man teikdavo paguodos vien savo buvimu.

Kita vertus, kur dar moteris galėtų rasti paguodos nuo gyvenimo negandų? Taip guosdavosi ir mano motina, atleisk jai, Viešpatie.

Tai kodėl nori mane nubausti? Tais balsais, kurie, tokie gašlūs, sukyla, lipa vieni per kitus, vaikosi vieni kitus ir niekada nenurimsta. Juokas atsimuša į sienas. Bandau rėkti: nutilkit! Bet mano liežuvis sutinęs, prilipęs prie gomurio. Pasikeliu įsitvėrusi ponios de Guž rankos, patikiu jai savo silpnumą, ji man palaiko iškeltą galvą, atpalaiduoja korsetą. Turiu kvėpuoti. Taip, turiu atlikti pareigą iki galo. Užduotį. Auginti savo pilvą ir lydėti kūdikį, atvesti jį į jo gimimo dieną. Todėl man leido dar pagyventi šioj žemėj. Esu tik ištikima kriauklė, kuri bus ištuštinta ir sutraiškyta.

Ar jam gimus galėsiu nors akimirką pažvelgti į jį, besispardantį? Neprašau nieko daugiau: tik leisti išgirsti jo verksmą. Kas vėliau liūliuodamas numaldys mano kūdikio raudą? Žindyvė jakobinė?

Nenorėjau to dvejopo laukimo. Tai mano vyras, ponas de Koli, primygtinai prašė, maldavo, kad praneščiau apie savo būseną, bandyčiau išsigelbėti nors ir nešlovės kaina. Devyni gyvenimo mėnesiai, o tuo tarpu Respublika gal žlugs greičiau nei žlugo monarchija, kartojo norėdamas mane įtikinti.

Paklusau. O gal turėjau jam nepaklusti, Viešpatie?

Prakeiktas Paryžius! Vieta, kurioje viskas yra geriausia... Kur moterys nuogos rodosi languose, o vyrai trokšta iš Vest Indijos parsivežtų negrių draugijos.

Gabalėlis po gabalėlio tamsa praryja mūsų celę. Skiltuvo garsas. Žvakės liepsna. Prie mano šono išnyra ponios de Guž veidas, jos ilgas kaklas elegantiškai palinksta į mane. Jos judesiai grakštūs, nepaisant ūgio.

– Kodėl reikia jas niekinti?

Balse pagaila. Ji geros širdies, nors ir respublikonė. Tačiau savotiška respublikonė, jei tiesa, kas kalbama, kad ji pasisiūlė teisme ginti karalių. Tai bent! Gynėja moteris, vargšelis Liudvikas. Toji de Guž neturi gėdos jausmo. Juk galų gale ji tik rafinuotų manierų teatralė. Rafinuotos tokių moterų manieros dažnai slepia netobulą jų moralę. Jei būtų kitaip, ar ji išdrįstų kalbėti tokias nesąmones?

– Ne jos kaltos dėl savo ištvirkimo...

Iš kur ji žino? Gal jas pažįsta? Pažįsta dvilypę parduodančiųjų meilę sielą? Tų būtybių, kurios paskyrė save išdavystei ir apgaulei.

Tačiau esu per daug nusilpusi, kad su ja ginčyčiaus, kad papasakočiau, kaip viena jų, apgavusi poną de Koli, apgavo ir mane. Apmulkino jį, išdavė ir atidavė mus visus Fukjė-Tinvilio tribunolui – taip pat ir manąjį intendantą gražiomis turkiškomis akimis.

O mano vyras su ja patirdavo malonumą. O gal ir... taip, kaskart, kai dailiąsias mano draugo akis aptraukdavo migla ir jo žvilgsnis įsmigdavo į tolius, kažin, ką jos regėdavo?

Bet kas man rūpi malonumai, kuriuos vyrai patiria su nedoromis moterimis? Su tomis apgailėtinomis mergšėmis, kaip tos už mūsų celės sienos? Jos juokiasi, pokštauja, kilnoja sijonus. Toji beprotė tvirtina: ne gatvinės kaltos dėl savo pasileidimo... Tuomet kas? Kas, norėčiau žinoti.

Pone, sakau jam, jūs labai malonus, kad parvežėt mus ekipažu.

O jis: sargybinių žingsnis greitas, panele, negaliu leisti jiems varginti jūsų švelnių pėdučių su jų mielais išlinkimais, prisimenu juos, o taip, puikiai prisimenu.

Pone, sakau jam, jaučiuosi pamaloninta. Jūs – teisėjas, Respublikos valdininkas, toks gerbiamas žmogus – mane prisimenat.

O jis: panele, turėjau malonumo jus aplankyti vieną vienintelį kartą, bet, patikėkit, labai ryškiai atsimenu jūsų gerumą.

Nutilkit, sakau, tyliau, liaukitės juoktis. Ponas pagalvos, kad mes kvailos. Be to, gretimoje celėje gyvena damos.

Damos? – paklausia jis.

O aš: taip, dvi damos. Vienos nė karto neteko matyti, bet kita! Tik įsivaizduokit, kai vaikštinėjom po kiemą, pasiguodžiau skaudama galva, išgirdusi ji sustojo ir pasiūlė žiupsnelį vaistų iš savo tabokinės, tokio mielo daikčiuko su piešiniu ant dangtelio. Padėkojau, nenorėjau piktnaudžiauti jos gerumu, tačiau ji primygtinai siūlė ir teko paimti žiupsnelį. Galvos skausmas neatlėgo, bet jos kilnumas vertas daugiau nei mano padėka.

Išties, labai rūpestinga. Kuo ji vardu, toji ponia? – klausia jis.

De Guž, atsakau.

O jis: panele, de Guž ne dama, ji nedorėlė. Kur ten dama! Sako, ji netgi turi savo asmeninį bidė kaip, jums leidus, kai kurios jūsų draugės iš Grev aikštės. Ar teko matyti damą su asmeniniu bidė? Kuri rytą ir vakarą plaunasi kojas? Valgykit, panele, valgykit ir nesirūpinkit de Guž ar savo draugėmis, man patinka jų juokas.

O aš: atleiskit, jei paklausiu, pone. Bet tas vienas vienintelis kartas... Ar man nepataikaujat? Tikrai mane atsimenat?

O jis: turiu priežasčių jus atsiminti, priežasčių, kurios truputį... turėtum suprasti, truputį ypatingų priežasčių.

O aš: kas jus pritrenkė, pone?

Pritrenkė... teisingas žodis, sako, žinojau, kad suprasit.

Manasis juodo šilko botagas, pone?

O jis: kas gi daugiau? Juodo šilko botagas, taip švelniai siaučiantis dailiose jūsų rankutėse. Gal kiek per švelniai, jei norit išgirsti tiesą. Su tuo vežiko šmaikščiu, kurį nusipirkau *Trait Galant*, geriausioje Paryžiaus krautuvėje, patikėkit, su tuo blizgančios odos diržu, su juo būtumėt tiesiog įstabi.

Pone, sakau, gaila, kad Grev aikštėje nesusitikdavom dažniau.

Panele, sako jis, deja... pareigos. Teismai dabar užversti darbu.

Pone, sakau, man regis, norėtumėt pasivyti prarastą laiką.

O jis: panele, nebūkite įžūli. Atminkit, čia neturite botago. O aš turiu jūsų bylą, taip pat ir jūsų draugių bylas.

Ak, pone, sakau, žiauru man tai priminti.

Panele, sako jis, tai aš tikiuosi jūsų saldaus žiaurumo.

Pone, sakau jam, jūs ir pats matote, tos šelmės nepalieka mūsų ramybėje.

Kodėl turėtų palikti? – klausia. Grev aikštėje mokėdavau joms, kad mūsų nepaliktų.

O čia, klausiu, čia nemokėsit?

Miela panele, sako jis man, kad žinotumėt, kiek bylų pasimeta tokioj sumaišty!

Supratau. Tai daugiau nei teisinga. Pasitikiu jumis, pone.

Kodėl neprisiartinat?

Pone, sakau jam, leidžiate man suprasti, kad esat pasiruošęs pasiausti?

Jums spręsti, panele.

Ak, pone! – sakau jam.

O jis: išsigandot?

Jei turėčiau bizūną, nebijočiau.

O jis: taigi, jūs išsigandot.

Kas lengvai išsigąsta, tas lengvai ir išdrįsta.

Koks palaidas liežuvis, panele!

Mano riešas, sakau jam, tas tai tikrai palaidas. Lankstus ir tvirtas nelyginti jaučio uodega, pamenat? O nagai...

Jie dreskia, sako jis man, taip, dreskia.

Ir raižo. Ir skverbiasi gilyn. Ir degina, sakau jam.

Ir išsitepa krauju, sako jis.

O aš: jei norit – krauju.

Ak! Panele, pratarė jis.

1793-iųjų rugsėjis

... o jei kas būtų manęs paklausęs – ne, nežinočiau, ką atsakyti. Esu patenkinta ar nevilty? Truputį to, truputį kito, jaučiuosi sutrikdyta besikeičiančių jausmų, sielos būsenų sūpuoklių, kurios nesustoja ir svyruoja be perstojo: tikra bausmė.

Paskui tariu sau, kad ne aš, o pats gyvenimas yra dvejopas, įvykiai ir faktai sujaukti.

Štai tarkim: rugpjūtį, netrukus po to, kai sugrįžome į Paryžių, mus pasiekė žinia, kad Pjero pulkas Ture buvo užkluptas maištininkų, sumuštas ir išžudytas. Drebėdama įsikniaubiau veidu jam į petį, nors mes ir nebuvome vieni. Siaubinga žinia. Bet jis buvo su manim. Saugus nuo karo siaubų. Prieš tokį stebuklą nieko nereiškė kivirčai su vadovybe, anoniminiai laiškai, netgi pareigų praradimas įgavo kitą prasmę ir tapo kone likimo dovana.

Jis buvo saugus ir iš laimės burnoje jaučiau saldumą.

Taip, aš buvau patenkinta. Bet žiūrėdama į Pjerą mačiau jį pažemintą, prislėgtą it negrą, kurį ruošiasi parduoti Santo Domingo aikštėje (ak, ar kada nors man pavyks užmiršti įspūdingus ponios de Gijebon pasakojimus?) Kol pagaliau vieną dieną generolas Ronsenas, perėjęs ultrarevoliucionierių pusėn, todėl labiau įtūžęs už jakobi-

nus, o gal net ir už patį Robespjerą, imasi jį ginti ir viešai paskelbia esant ir patriotą, ir tikrą Respublikos šalininką.

Tą pat akimirką padėkojau dangui ir iš laimės, kad jo tiesa buvo pripažinta, netgi priėmiau kvietimą vakarienės, pirmąjį mums sugrįžus.

Paskui įvykiai vertėsi vienas per kitą: Ronsenas reabilituoja Pjerą, Pjeras grąžinamas į tarnybą ir išsiunčiamas į Reno kariuomenę. Į frontą. Toliau nuo manęs negu kada nors yra buvęs. Ar galiu džiaugtis? Vyrai palieka šeimas ir išeina į skerdynes, o miestas dainuoja, šoka ir šlovina karą ir karių narsą. Penkiolikmečiai vaikėzai, vos nulaikantys šautuvus, jau manosi esą cezariai. Turėčiau šokti, kai siaučia tokia audra?

Taigi, Pjeras išvyksta į frontą, o vos tik jis išvyksta, pasiligoja Anacharsis.

Vargšas mano vaikelis, jis nepratęs prie Senos vandens. Tiršto, dumblino. Per sunkaus jo skrandžiui, pratusiam prie lengvesnio vandens. Senos vanduo susargdina dizenterija tvirtus, iš kaimų suvažiavusius vyrus, ką ten vaikas.

„Perfiltruok jį per smėlį“, paliepiau Minjon, kambarinei, kurią nežinia iš kur iškasė mano motina. Tiesą pasakius, nebuvo sunku ją rasti, nes Paryžiuje tarnus dabar gali samdyti kaip ekipažus. Motina ją man parodė ir aš pasakiau: gerai. Bet sutikau iš nuolankumo. Minjon maloni, kupina geros valios ir sutaria su vaikais, kurie, vos perpratę jos nuolaidų būdą, polinkį būti valdomai, iškart prie jos prisirišo, bet ji yra tik miesto kambarinė, mokanti apauti savo poniai šlepetes ir beveik nieko daugiau, ne tokia guvi kaip Paulina. Su ja būčiau nepalyginamai ramesnė.

Nors gal perdedu, ir Minjon turi savo dorybių, taip nerimaudama jaučiuosi esanti jai neteisinga. Bjauru šitaip gyventi, nuolat nerimaujant. Ateina laikas, kai norisi pasiduoti, širdis sustoja ir nebeplaka nei iš meilės, nei iš baimės.

Koks siaubingas dalykas, širdis sustoja, o tu gyveni toliau!

Bet tereikia geros naujienos – ir mano sūpuoklės vėl ima judėti.

Šįkart gera naujiena ta, kad kalėjimo administracija išdavė man leidimą: pagaliau galiu aplankyti Olimpiją.

Nemačiau jos nuo Turo, kitaip tariant, nuo liepos: dar nepraėjo nė du mėnesiai, o man atrodo lyg būtų visas gyvenimas. Susijaudinu vien nuo minties, kad išgirsiu jos balsą. Tačiau susitikti su ja įkalinimo vietoje, kai ji taip mėgo gyventi laisvai, nepakentė būti uždaryta, net namuose... Kalėjimas jai yra didesnė bausmė nei bet kuriai kitai moteriai.

Bijau susitikti su ja ten, viduje, įkalintai už dvidešimties geležinių durų.

Susitvarkiau puikiai ir laiku.

Nuvedžiau Žaną Eli – augdamas jis darosi vis gyvesnis – pas savo motiną. Uždėjau šiaudinę skrybėlaitę, o kad nesiožiuotų, pažadėjau grįžtant praeiti pro Luvrą ir nupirkti, jei tik bus, tų saldumynų su paveiksliukais, kuriuos parduoda prie Frua Manto paviljono. Suklydau pažadėjusi, dėl to vandens Žanas Eli irgi susirgo ir dar nebuvo visiškai atsigavęs, bet juk turėjau duoti jam ką nors mainais už klusnumą.

Bučkis, perbraukiau delnu per galvą ir išbėgau į Petit Fors, apdairiai apsigaubusi Minjon paskolintu apsiaustu, ant galvos užsitraukusi gobtuvą, nors buvo karšta, su-

spaudusi skverną kumštyje, o šį prispaudusi prie širdies, besidaužančios krūtinėje. Pirmą kartą einu taip toli nuo namų pėsčiomis ir viena, netgi be tarnaitės palydos. Ir tai – ne paprastas pasivaikščiojimas. Ne kaip Ture su Olimpija prie šalies ir Žiustina, kuri seka paskui laikydama geltoną skėtį, nors po guobomis su juo būdavo daugiau vargo negu naudos.

Esu viena, iki plyšių susiaurėjančiais skersgatviais einu pro kepintų svogūnų dvoką, tarp dangų remiančių namų. Bet eidama atrandu laisvumą, manyje snaudusį nevaržomą ritmą, man tereikia jam paklusti ir galiu vikriai judėti. Mano – naktinės pelėdos – akys žiūri smalsiai, godžiai, nori pamatyti viską, ko nepamatysi iš ekipažų: vaikigalį, plikomis rankomis renkantį mėšlą daržui patręšti, kareivį, kuris išgėrė keliais stiklais per daug ir dabar vemia atsirėmęs į sienelę, taikos teisėją, balta trumpa lazdele besiskinantį kelią per minią. Einu taip, kaip dar niekada nėjau, stumdau prieš mane išdygusius žmones ir savo ruožtu esu jų stumdoma – jie trauktųsi man iš kelio, jei būčiau išėjusi su savo prašmatnia suknia, o ne susisupusi į tarnaitės apsiaustą.

Kažkoks stačiokas pastumia mane iš nugaros, vos nenukrentu. Ausyse suskamba motinos perspėjimas: vagys taip nurodo savo aukas, pažymi jas stumtelėdami ar spjaudami į nugarą. Akimirką, bet tik akimirką noriu sustoti ir patikrinti. Na jau, prikišu sau, nieko neatsitiks. Dar labiau užtraukiu gobtuvą ant veido, ryžtingiau suspaudžiu kumštyje skverno kraštą ir einu toliau, bet nauja dvejonė tramdo mano žingsnius.

Tačiau dabar tai – ne kelio baimė, ne ji drumsčia ramybę. Nežinau, kaip Olimpija sutiks mano pasiūlymą. Turėčiau sakyti, „mūsų“ pasiūlymą.

Jos svainis, šaunusis daktaras Reinaras, kaip jį vadina Žiustina, tam tyčia sugrįžo iš kaimo, kad pabandytų kaip nors atverti išsigelbėjimo prošvaistę. Jam sunkiai sekėsi vien patekti į Paryžių. Vartai buvo užkelti, bet po įvairių bandymų, rizikuodamas būti miestiečių ir kareivių patrulių suimtas prie užkardos, jis pagaliau įvažiavo pro Vožiraro vartus. Tada susisiekė su vienu savo kolega, kuris vadovauja ligoninei, o paskui ir su tokiu Delenviliu, advokatu, kurį pripažįsta Revoliucinis tribunolas. Be abejonės, maitvanagis, lupikautojas, tačiau gali gauti leidimą perkelti Olimpiją į pilietės Majė ligoninę, kuriai kaip tik ir vadovauja Reinaro draugas.

Išeiti iš kalėjimo ir pasistengti būti užmirštai...

Jis jai atnešė ne išsigelbėjimą, bet labai apibrėžtą, artimą viltį. Tačiau neįsivaizduoju jos reakcijos.

Todėl einu ir meldžiuosi: Viešpatie, padaryk, kad ji sutiktų, padaryk, kad nepasirinktų tapti kankine... kankine, norėdama įrodyti pasauliui, jog Olimpija de Guž, moteris, yra tvirta... ne, ji negali to padaryti. Turi atsisakyti Tronsono-Diukondrė paslaugų. Kam užsispyrus laikyti savo gynėju advokatą, kuris nė karto nepasirodė nė viename posėdyje?

Nesakau, kad jis yra blogas advokatas ar bailys. Buvo laikas, kai jis išdrįso pasisiūlyti ginti karalių ir dėl šios priežasties, dėl tokios nuomonių dermės ji jį ir pasirinko. Olimpija visada bijojo karaliaus mirties. Atsimenu, sakydavo: esu Respublikos šalininkė ir manau, kad Liudvikas kaip karalius yra kaltas, tačiau be šio titulo prieš Respubliką jis nebėra kaltas. Juolab, pridurdavo, jog negana nukirsti karaliui galvą, kad jį nužudytum: karalius iš tiesų miršta tada, kai lieka gyventi po savo žlugimo. Aš suprantu tokį argumentą, nesu kvaila. Kita vertus, ir mano

tėvas tvirtina panašiai, kai sako, kad anglai prarado garbę pasmerkę Karolį I kančioms, o romėnai įgavo nemirtingą šlovę išsiuntę Tarkvinijų į tremtį. Todėl suprantu. Tačiau advokato pasirinkimas yra per daug svarbus, lemiamas... O Tronsonas negali jai padėti. Jis niekam nesugebėtų padėti. Jis gynė tą vargšą generolą, Filipą Kusteną, kuris akimirksniu buvo nužemintas iš Amerikos nepriklausomybės kovų didvyrio iki išdaviko. O jo gynybos rezultatą matėme visi. Verčiau atsisveikinti su Tronsonu, neturinčiu reikiamų ryšių, ir viską patikėti piliečiui Delenviliui.

Pirmas žingsnis išsigelbėjimo link, ji negali man ištarti ne.

Šašas lūpų kamputyje – akivaizdžiausias ją išsekinusios karštligės pėdsakas. Krūtinė, kuri niekada nebuvo labai iškili, dabar visai pranyko liemenėje.

Jaučiu didžiulį poreikį ją liesti, pajusti jos kūno šilumą. Suimu jos ranką, o ji prispaudžia savo delną prie manojo. Geras mostas, nuoširdi padėka, tačiau jos akyse matau kažką subtilesnio, tik nepajėgiu suvokti. Gal irzlų atlaidumą: man, mano pastangoms, visam pasauliui. Skeptišką netikėjimą. Atsiribojimą, kokio joje nepažinojau.

– Direktorius yra Reinaro, jūsų svainio, draugas, – neatlyžtu.

Ji atsidūsta, lūkuriuoja.

Na gerai, pabandysim, pagaliau nusprendžia ir staiga atgauna savo guvų toną. Išlaidos? – klausia. Nes toks gyvenimas tikrai daug kainuos.

Vardiju: Delenvilio honoraras, avansas už globos namus... išpūstos kainos. Milžiniškos. Tačiau apie derėjimąsi, suprantama, negali būti nė kalbos.

Mąsli, susitelkusi, ji krapšto nagu stalo kraštą, skaičiuoja: advokatui turėtų užtekti pinigų, kurie atiduoti saugoti notarui Peruto, jo kabinetas Monmartro gatvėje. Kai dėl likusių, Žiustina ne kartą lankėsi lombarde. Žino, ką reikia daryti.

Staiga ji atgyja, akyse blyksteli susidomėjimas:

– Koks tas Delenvilis?

Bandau rasti savyje lengvumo, kuris pratęstų tą blyksnį, grąžinusį jos veidui senąjį gyvumą. O varge, atsakau nutaisiusi veido išraišką, kuri turėtų atrodyti juokinga, to vilties vyro fizionomija ne itin patraukli. Oda blyški. Plaukai pilkšvi. Visas lyg apdulkėjęs, nelyginti paukščio iškamša su sausais it iešmai sparneliais.

Ji juokiasi, o kai taip juokiasi, žaizdelė lūpų kamputyje parausta nuo kraujo.

Jau nė nebeskaičiuoju, kiek kartų lankiausi lombarde. Dvidešimt, trisdešimt? Matyt, man tai jau įprastas dalykas. Per gerai pažįstu tą ligoninės šviesą ir kiekvieną laukiamojo plytelę, kiekvieną didžiulių ir vasarą, ir žiemą užvertų langų – kad neįsprūstų Blan Manto gatvės prekeivių šūkavimai – kvadratą.

Ant laiptų krautuvėlių link – įprasta minia, ji lipa į viršų pilnomis rankomis ir nulipa tuščiomis. Kasdienė grūstis aplink įkeitimo prekystalį. Atsisėdu ant prie sienos pristumto suolo kraštelio. Mergina su ryšulėliu ant kelių suima sijoną ir pasislenka, kad padarytų man vietos.

Atsikvėpusi ir nepastebimai apčiuopusi, ar vidinė prijuostės kišenė, į kurią įkišau Olimpijos laikrodį, vis tokia pat gražiai išsipūtusi, apsižvalgau.

Taip, puikiai pažįstu šią salę, tokią ilgą, tuščią ir varganą. Bet geriau toks vargas nei kambarėliai, kuriuose kažkada lankydavausi, su juodu Nukryžiuotuoju ant purvinų sienų. Geriau lombardas nei lupikautojas. Čia surinkti pinigai bent patenka į ligonines ir tam tikra prasme grįžta vargšams. Iš jų neperkami paauksuoti antsiuvai ir karietos tiems, kas pelnosi iš kitų nelaimės. Sakiau ir

pakartosiu: tie ponai deputatai, kurie reikalauja uždaryti lombardą, nėra liaudies draugai. Nori priversti mus grįžti į tuos kambariūkščius Mober aikštėje? Tai bent draugai!

Tyloje nuaidi mano atodūsis.

Aiman, čia gali kalbėti, tik kai tau leidžia. Kaip bažnyčioje. Teisingai, kepėjo krautuvėje visi barasi, nes jie moka pinigus ir mano turintys teisę klausinėti, o lombarde žmonės užsitraukia ant veidų gobtuvus ir tyli. Niekas nepakelia balso, net derėdamasis. Kita vertus, ką gali išsiderėti, jei atėjai užstatyti šaukštelį, kaip tas susiraukęs tipas lakstančiom akim?

Taip, seni, tau jau visai prastai! Blogiau nei mano kaimynei, kuri nedrįsta padėti ant žemės savo ryšulio ir kilnoja jį nuo vieno kelio ant kito, o pro atsipalaidavusius mazgus matyti apsiūti paklodžių kraštai.

Taigi! Ne visiems šypsosi tokia laimė, kaip man. Ne kiekvienas gali atnešti į lombardą pono Žako dovanas.

Paliečiu gumbą vidinėje prijuostės kišenėje. Mano pirštai džiaugiasi čiuopdami apvalias formas: gražus auksinis laikrodis, raižytu korpusu, skaidriu ciferblatu... Mes buvom tik atvykusios į Paryžių: pirmoji jo dovana.

Dosnus, nieko neprikiši.

Meilesnis už vyrą.

O kaip paskui viskas baigėsi! Pas taikos teisėją. Jei jis būtų buvęs atviras, jei būtų pasakęs mano Babiket: prasiskolinau, vadovybė atėmė iš manęs karinio transporto monopolį, nuo šiol nebegalėsiu apmokėti tavo obligacijų – nebūtų kilęs toks skandalas. O ką jis padarė? Lyg niekur nieko liovėsi mokėti, kas priklauso, o kai pradėjome protestuoti – stebuklas, parodė pakvitavimus. Padirbtus.

Tai sugalvojo notaras, galiu prisiekti, ponas Žakas pernelyg pagarbus, tačiau notaras, tas pats, kuris dirbo

ir Olimpijai, gal manė, kad galės padėti ponui Žakui, o ji nieko nepastebės. Ir ji, nelemtoji, tik ir derėdavosi dėl savo obligacijų, parduodavo jas, vėl atpirkdavo, vėl parduodavo tam ir kitam, kas žino, gal tuomet notaras su ponu Žaku tikėjosi, jog susipainios tarp savo sandorių.

Tačiau jie atsidūrė teisme.

Iš pradžių ji apsiverkė, paskui pareikalavo keturiasdešimties tūkstančių frankų nuostoliams atlyginti.

Taip, jis prisižaidė. Padirbti kvitai! Niekšybė.

Bet juk tai buvo ponas Žakas ir mano Babiket nenorėjo jo sužlugdyti, prakeikimas. Sausio mėnesį jie susitarė. Dėl aštuoniolikos tūkstančių šešių šimtų frankų. Trys tūkstančiai pateko tiesiai į spaustuvininkų rankas, trys tūkstančiai šen ir ten, kad padengtų visokias skolas, paskui dar Figjė dvaras... nespėjom nė mirktelėti, o jie išgaravo! Todėl kai į duris pasibeldė tas advokatas, Delenvilis, su pilkšva uodegėle ant juodo švarko – ką dar turėčiau daryti, jei ne išrinkti gražiausią pono Žako dovaną iš nedaugelio dar likusių ir keliauti tiesiai į Blan Manto gatvę? Jaunoji ponia galėjo ir nesakyti. Padaryk tą, padaryk šitą, susirūpinusi mokina mane, o tiedu pypliai siaučia jai prie šonų. Mieloji ponia, sakau, žinau, ką turiu daryti, ne pirmas kartas. Tikrai ne.

Bet vyras kitoje prekystalio pusėje naujas, dar niekada nematytas. Tas jo būdas sugriebti daiktus, prisitraukti... Jis griebia ir mano ryšulį. Išvynioja, patikrina, įvertina. Palinksta virš jo kaip verkiantis gluosnis ir pradangina. Paskui atkiša man pilką kvitą ir moneta po monetos atskaičiuoja šimtą du frankus.

Saugiai įsikišu popierių ir pinigus, irgi pradanginu juos prijuostėje, nusisuku nuo jo.

„Likite sveikas, pilieti". Vos tik reikalai susitvarkys, atsiimsiu laikrodį, tegul neabejoja, atgausiu mūsų gražųjį, brangųjį laikrodį. Jis vienas padėjo gauti tiek, kiek avansu reikia sumokėti už gyvenimą globos namuose, o tas gyvenimas kainuoja brangiai, labai brangiai... bet tai neišvengiama: daugiau nei keturis šimtus frankų per mėnesį. Vargeli, iš kur mes tiek paimsim?

Nenoriu apie tai galvoti, viskam savo laikas. Tuo tarpu jos perkėlimui reikalingi pinigai čia, mano kišenėje. Baigta su griežtu kalėjimu, normuotais pasimatymais. Tai dar ne laisvė, bet kažkas panašaus į ją, kaip kartoja jaunoji ponia, kuri yra išmintingesnė, nei iš pradžių galvojau.

Tačiau... keturi šimtai frankų! Krūva pinigų.

Gana, dabar ne laikas graužtis. Mano Babiket visada mokėdavo prasimanyti pinigų. Dabar laukia persikraustymas, galvoju eidama durų link, priešinga kryptimi tuo pačiu keliu tarp prekystalio ir laiptų. Ponas Burgas užsispyrė, tikėjausi to, bet vis tiek pasijutau nejaukiai sulaukusi paliepimo išsikraustyti. Daugiau jokių atidėliojimų. Turime išeiti.

Mes išsikraustysime, nebijok, brangusis pone Burgai, kuris nutaisęs draugišką veidą lankstydavaisi prieš mus. Taip! Išsikraustysime ir iš tavo namų.

Man daug kartų teko kraustytis.

– Penkiolika, nuo tada, kai atvykome į Paryžių.

– Kada?

– Maždaug prieš dvidešimt penkerius metus.

Renė lanksto tiulį, nėrinių skareles, brokato sijonus, muslinus ir kaspinus ir tvarkingai deda į skrynias, kurias po keleto dienų išgabensime į jaunosios ponios namus. Ji

mane įspėjo: ne daugiau kaip tris skrynias. Trys skrynios! Jų užtektų tik iškylai. Ponia nieko nesupranta.

Renė ištempia lūpas lyg šypsodamasi. Pasisiūlė man padėti, neprašydama nieko mainais, gal tik kokio padėvėto drabužio. Vargšelė, ją ištiko tikra nelaimė, siaubas. Jos laivas susidūrė su sieliais, kuriuos iš Morvano pasroviui atplukdo į Paryžių ir užkemša visą Seną, nebent vagys, prakeiktieji, pavagia juos ir nukreipia į San Lui salą. Laivas sudužo, o skalbėjos neteko visų skalbinių, lygintuvų, šepečių ir šildynių. Į vieną pusę Renė deda išblukusius drabužius, senas skrybėles, netgi visokius niekučius – kaspiną, kutą – viską, ką galės parduoti Sen Espri mugėje, kur ateina negalintys sau leisti net kuklios skudurininko prabangos.

Išrenka ir meta į kampą, arba sulanksto ir deda į skrynią. Tiksliai, vikriai.

Ir aš prieš dvidešimt penkerius metus buvau vikri.

– Netiki?

Buvau jauna ir greita, nors jau painiojausi tarp visų persikraustymų. Kraustytis ir kraustytis, prieštaravau, kodėl reikia kraustytis menkiausiam vėjui pūstelėjus?

Bet mes kraustydavomės... Ventadur gatvė, Puasonjė gatvė, paskui Kondė gatvė, Moljero gatvė, Kurselio gatvė, Sent Onorė gatvė – ten buvo patogiausias ir elegantiškiausias butas su šviestuvais ant kiekvieno kambario lubų, paskui kaimo namas Otej, greta Kondorsė markizo ir jo žmonos Sofi, dvasingos, bet labai melancholiškos būtybės. Jau neskaičiuojant buto Rojal bulvare Versalyje aštuoniasdešimt devintaisiais, kur gyvenom vos kelis mėnesius, nuo pirmojo Generalinių luomų susirinkimo iki tos dienos, kai Halių turgaus pardavėjai išvežė velionį Kapetą į Paryžių.

– Galėčiau tęsti.

Butai dažniausiai apstatyti baldais. Tereikėdavo papuošti juos kokia vaza, kilimu ar kiniška spintele, su kuria nesiskirdavome, kol nešikai, paliepti namų šeimininko pasamdyto plėšiko, išmetė ją pro langą.

Matai, ant sienos liko jos šešėlis.

– Tai bent sumaištis, – sako Renė.

– Taip būdavo praktiškiau, – atkertu.

Ar ji vis dar neatsikratė tos ydos kritikuoti?

– Tarkim, Versalis.

Kad būtume arčiau Susirinkimo, aiškinu, privalėjom apsigyventi Versalyje. Kelias į Paryžių net trečią valandą ryto buvo prikimštas ekipažų, jie vos judėdavo, su deglais priekyje ir gale, lyg per pasivaikščiojimą. Ką mano Babiket turėjo daryti? Švaistyti laiką važinėjimams pirmyn atgal ir leisti pinigus viešiesiems ekipažams? O jie kainuodavo brangiai! Vežikai naudodavosi aplinkybėmis, kiekviena mažiausia proga, tokia jų prigimtis.

Renė lanksto, vynioja, stipriai paspaudžia, bando uždaryti pirmąją skrynią, atsitiesia, kad nusišluostytų prakaitą.

Kai pasiraitoja rankoves, ant strazdanotų rankų matyti senos mėlynės, didelės kaip geltonos rožės. Gėlės, kurias tėvai dovanoja savo vaikams.

Perbraukia plaštakos viršum sau per kaktą: „Dvidešimt penkeri metai kraustymosi!“

Patraukiu pečiais ir pasilenkiu pakelti šlepečių.

Tai dar niekai, norėčiau jai pasakyti. Iki šiandien man dar nėra tekę kraustytis iš namų, nes šeimininkas nebenori jų nuomoti, o svarbiausia – viską tvarkyti vienai.

Ir liksiu viena, nepaisant Olimpijos protestų, nes ji nori viską daryti savaip, net kai nederėtų to daryti, o tu-

rėtų viską palikti man, nes tam aš ir esu čia. Nejaugi ji negali nors truputį patylėti ir nusiraminti? Ypač dabar, kai perkėlimo dokumentai beveik parengti, būtent dabar jai reikėjo rašyti Fukjė-Tinviliui? Ir prašyti ko? Kad galėtų asmeniškai dalyvauti persikraustyme. Su sargyba, tačiau asmeniškai. Pasak jos, ji turinti tam teisę.

Nieko nepadarysi, tokia jos manija, visąlaik reikalauja to, kas jai priklauso, savo teisių, kalba apie jas lyg apie tikrus daiktus, kuriuos galima paliesti, lyg jie būtų lino ar muslino ritinys.

Jos teisės! Viską padarysiu viena, tai jau tikrai, apsigyvensiu pas jaunąją ponią, pasirūpinsiu ja, ponu Pjeru ir tais dviem pypliais ir nesigailėsiu, nes šitas butas man niekada nepatiko. Man nepatinka Lil de la Sitė, kurios krantus iš kairės ir dešinės skalauja vanduo, ir niūrūs Teisingumo rūmų kontūrai, kurie seka mane be paliovos, nuo aušros iki sutemų.

Nepatinka ir studija paskutiniajame aukšte.

Ten, tame kambaryje aukštais siaurais langais, ji užsidarydavo ištisomis dienomis ir nebegirdėdavau, kaip ji diktuoja pjeses ar kuria kalbas.

Anksčiau viskas būdavo kitaip. Jos balsas pasiekdavo mane kiekviename namų kampe. Ji diktuodavo, o aš dirbdavau savo darbus. Kai baigdavau – atsisėsdavau kamputyje už durų, siūdavau ir klausydavausi jos, ji diktuodama įsikarščiuodavo, nubėgdavo pirmyn, paskui sugrįždavo atgal ir vėl pradėdavo iš pradžių. Vaidindavo. Ji buvo geresnė aktorė už panelę Kandej, kuri taip šauniai vaidina, kad pravirkdo net bataliono vadą.

Tačiau jos kalbos... taip, labiausiai mane džiugindavo jos kalbos! Labiau už pjeses, labiau už viską.

Jos vis dar ten, mano galvoje, lyg ką tik parašytos.

Muitinės užkardos nereikalingos, diktuoja Babiket, o aš gaudydavau jos žodžius ir traukdavau į save tarsi gijas, užkardos nebereikalingos, o mūrai ir namai, pastatyti priimti prekeivius, sugrius. Ką reikės daryti su tais akmenimis?

Ką reikės daryti, svarstydavau.

Todėl – liaudavausi siūti ir įtempdavau ausis – prašau kelių akmenų moterų labui, pagaliau jie bus panaudoti vertam statiniui: moterų ligoninei, kurioje vienintelė prabanga bus švara. Gana to *Hotel-Dieu* chaoso.

Kaip būdavo gera klausytis Babiket, kalbančios apie moterų ligoninę.

Olimpija

Vėjas šnara medžiuose, o aš kvėpuoju, ištrūkusi iš kvapą gniaužiančių Abė ir Petit Fors sienų.

Niekada nebūčiau įsivaizdavusi, kad toks paprastas veiksmas kaip atverti langines gali suteikti tiek džiaugsmo akims ir širdžiai. Tačiau būtent tai patyriau atvėrusi savo langą be grotų ir pažvelgusi į didelį globos namų, kuriems vadovauja daktaras Leskurbjakas, sodą: džiaugsmo antplūdį.

Pastatas primena didingą užmiesčio rezidenciją su erdviais kambariais, kurių langai išeina į ūksmingas alėjas. Daug medžių. Daugybė žalumos. Oras. Ir laisvė judėti. Laisvė skaityti. Galiu užsisakyti visas knygas, kokių tik pageidauju, o netgi vakarinius laikraščius: pasaulis ir vėl man po ranka. Gyvenimo jausmas, noriu aš to ar ne, nesutramdomai užpildo mano sielą šioje vietoje, kurią sunku vadinti „kalėjimu“. Truputį džiaugiuosi, truputį valdausi.

„Ar gerai čia jaučiatės?“, paklausė Hiacinta. Nuo tada, kai nebevaržo griežta kalėjimo aplinka, ji nepraleidžia nė dienos neatvažiavusi manęs aplankyti. Ji jau prarado gyvenimo nustebintos mergaitės išraišką, kurią turėjo Ture, ir iš po tarnaitės gobtuvo šviečiantis bebaimis veidas galų gale mane sujaudino.

Tebūnie, pasakiau jai, atlyginsiu jums savo skolą.

Jei tai jus nuramins, nerašysiu Fukjė-Tinviliui, neprašysiu teismo proceso, nereikalausiu, kad būtų gerbiami įstatymai ir išklausyti mano argumentai. Priešinimasis priespaudai yra konstitucinė teisė, bet aš neprasižiosiu. Būsiu nebyli ir nuolanki visą tą laiką, kurio reikės, kad mane užmirštų.

Ir kad aš savo ruožtu užmirščiau.

Nes per daug yra dalykų ir žodžių, kuriuos norėčiau ištrinti iš atminties lyg mostelėjus burtų lazdele. Nedaug praėjo laiko nuo tos dienos, kai moterų klube pasikaišiau suknią ir užsilipau ant kėdės, kad pasididžiuočiau esanti moteris, kuri labiau rūpinasi visuomenės, o ne širdies reikalais. Tiesą sakant, mano širdies reikalai, pabrėžtinai iškilmingai pareiškiau triukšmingai piliečių moterų publikai, yra Valstybės reikalai.

„Tačiau jūs prašote, kad užmirščiau, ir dėl jūsų aš tai padarysiu."

Ji susirado mano ranką, suėmė delnais, kaip visada daro susijaudinusi, ir žodžiai užsivėrė jos kūne, tapdami mostu, veido išraiška.

Sodo šiluma su romiu švelnumu gula man ant pečių, ant atviro sprando, sustiprėja saulei įkaitinus mano auskarų auksą. Panorėjusi galėčiau vaikštinėti iki saulėlydžio. Niekas neateis nuvesti manęs į celę, iki pat tos akimirkos. Ir celė yra ne celė, o erdvus kambarys, kuriame stovi patogi lova su baldakimu.

Šiuose namuose kalėjime, pakančiame jų ritmo griežtume vėl atrandu keistą prarastą skonį: saldžiarūgštį disciplinos, kurį ragavau kartu su prancūzų kalba ir pir-

maisiais rašymo pagrindais seserų uršuliečių mokykloje Montobane.

Sodas irgi panašus į tą, kuris supo mokyklą.

Alėjos, kryžkelės, pavėsinės, viskas sukurta su liniuote ir kampainiu. Matyti architekto, mėgstančio suspausti, uždaryti, išnaikinti, suteikti gamtai žmogišką matą, ranka. Bet esame įkalinimo vietoje, tad medžiai ir gėlės kiek palikti patys sau ir žemės kaprizams. Civilizacijos ir gamtos mišinys. Netvarkinga tvarka.

Tokio sodo norėčiau Figjė dvare, pagalvoju su netikėtu ilgesiu. Gyvatvorės iš įvairių rūšių krūmų. Ir jokių angliškų pievelių ar kukmedžių, apkarpytų pagodos forma. Nepakenčiu sodų, kurie siekia gamtos veido tobulybės. Asimetrijos paslaptis, spontaniškas vešlumas, slepiantis daug pasikeitimo galimybių – tai nepalyginamai žavingiau už tvarkingą itališką alėją!

Lengvas, beveik nejuntamas garsas.

Pavėsinę dengiančios vijoklių atvašos sujuda, prasiskleidžia ir pasirodo mergaitės veidelis. Teresė. Jauniausia šitų namų kalėjimo gyventoja.

– Ką veikiate? – klausia sukiodamasi aplink mane.

Kažkas jos klausiamoje, smalsaujančioje veido išraiškoje, drąsioje, o kartu buklioje lyg būtų prilaikoma nematomo pavadžio, man primena Žiuli. Jai tiek pat metų, kiek buvo Žiuli prieš raupsų karštligei ją pakertant. Septyneri. Amžius, kai sunku apsiginti. Teresė dar per maža. Per daug vaikiška, kad galėtų atsisieti nuo savo motinos likimo – jos motina graži, grakšti šviesiaplaukė, o pateko į bėdą, nes buvo sukčiaus žmona, o šis prekiavo padirbtomis asignacijomis. Jis pabėgo į Angliją, ne, emigravo, kaip dabar įprasta sakyti apie visus – tremtinius didikus ar sukčius, o ją suėmė vietoj jo. Santuokos privalumai.

– Ką veikiate? – nesitraukia Teresė, ji nenuleidžia nuo manęs akių, kiek suraukusi antakius.

Nusišypsau.

– Galvoju.

– Dar ilgai truks?

– Ne, jei nori, galime pasikalbėti.

Ji atsisėda greta ir labai rimtai palaiko man draugiją. Nuo tada, kai pavaišinau ją riestainiu – Žiustinos stebuklas, jai pavyksta iš saujos miltų ir žiupsnio cukraus iškepti tokių skanėstų – ji ėmėsi mane globoti.

Į pirmąjį ratą vedanti alėja kiek užlinksta ir padovanoja už medžių pranykstančios beribės erdvės regimybę. Toji vieta man labiausiai patinka. Iš čia nematyti sargybinio būdelės prie vartų, nesimato jokių uždarumo ar kalėjimo ženklų. Išskyrus tvorą, tačiau ją dengia tankūs medeliai ir didžiulis, nuostabus akmeninis ąžuolas, kuris užstoja sieną ir padeda sukurti įprasto gyvenimo įspūdį: galime apsimesti, kad esam laisvos bekraščiame sode.

Sarginis šuo irgi laksto laisvai, be grandinės, alėjoje aidi kimus jo lekavimas. Jaučiu, kaip Teresės ranka mėšlungiškai įsikimba į mano sijoną.

– Kas tau? Bijai?

Ji drąsiai papurto galvą, bet jėga, su kuria laikosi įsikibusi, ją išduoda.

– Turiu tokį pat šunį. Kuo jie didesni ir stambesni, tuo geresni.

Iš tiesų, šio trumpaplaukio, bukasnukio ir trumpaausio dogo baisus tik vardas: Siaubūnas.

Bet mergaitė sustoja, sustoju ir aš. Rugsėjo saulės šiluma, ką tik buvusi tokia maloni, dabar pradeda varginti, atgaivina ligos sukeltą išsekimą. Mane supurto drebulys ir keliai sulinksta – per du mėnesius kalėjime atpratau

nuo gryno oro, nuo kojų laisvės, bet dar ne nuo minčių laisvės.

– Padėsi man grįžti? – klausiu Teresės, ji išsitiesia visu mažu kūneliu ir žiūri didelėmis akimis, surimtėjusi dėl tokios atsakingos užduoties.

Kažkur, kažkuriame tolimame mano būties kamputyje tebegyvena tos kitos mergaitės atvaizdas.

Ar Žiuli būtų pakeitusi mano gyvenimą? Svarstau, jei ji būtų likusi gyva, ar būčiau gyvenusi su Žaku? Suprantantis vyras, gerovė vietoj laisvės.

Praeiname pro namsargio kambarėlį ir pro direktoriaus kambarius – jis gyvena šiame namo sparne kartu su šeima ir tarnais.

Drebulys atlėgo ir mano oda vėl džiaugiasi nuosaikia rugsėjo saule.

Paryžius toli, tamsiojoje pasaulio pusėje.

• • •

Bet per vakarienę Paryžius grįžta pas mus.

Daktaro Leskurbjako namai su savo kaimiška atmosfera yra saviti, bet dar savitesni man atrodo jų svečiai (čia įprastas toks eufemizmas), per vakarienę nusileidžiantys į pirmąjį aukštą, pasiruošę tobulinti pokalbio menui reikalingas dorybes.

Įvairiausių visuomenės sluoksnių atstovai.

Abė ar Petit Fors kalėjimuose kiekvienas ieškodavo sau artimų žmonių draugijos, o nuo kitų stengėsi laikytis deramu atstumu. Daktaro Leskurbjako namuose vyko keisčiausias maišymasis.

Abatai, bankininkai ir damos, kurie kitomis aplinkybėmis niekada nebūtų priėmę žmogaus, atėjusio pėsčiomis ir be marškinių mezginiuotais rankogaliais, čia

nedvejodami bendrauja su žinomais patriotais ir revoliucionieriais. Tarkim, su Pjeru Ogiustenu Ulenu, kurį prieš perkėlimą jau buvau sutikusi Abė kalėjimo kieme. Tą vyrą, kuris aštuoniasdešimt devintaisiais sugriovė Bastiliją, simbolinį monarchijos kalėjimą, kerštas pavertė nuolatiniu Respublikos kalėjimų svečiu.

Man jis atrodo ligotas. Dešinioji ranka vis dar parišta – Neervindeno mūšio palikimas. Tačiau tikroji kančia, juokauja pusbalsiu – būti priverstam kas vakarą kalbėtis su kunigaikštiene, kuri prisidengusi juodu šydu užsispyrusi gedi karaliaus.

Senoji aristokratė yra šių namų traukos taškas ir kiekvienas jai asistuoja su panelėms rezervuotu rūpestingumu.

„Filipas Orleanietis kalbėjo tiesą: buržua akimis kunigaikštienei visada trisdešimt", šaiposi Ulenas.

Bet su manim kunigaikštienė nebesikalba. Man atvykus ji slapta prisigretino padėkoti. Prisiminė mane ir mano drąsą viešai ginti aristokratą, kurį nužudė įtūžusi minia. „Aristokratija nieko man neskolinga", atsakiau. „Gyniau jį, nes manau, jog nieko pagirtina, kai tūkstantis žmonių nužudo vieną beginklį pilietį." Ištarusi šį sakinį, lioviausi egzistavusi.

Čia sutikau ne tik Uleną.

Tai buvo pirmąjį vakarą. Nulipusi iš savo kambario, stengiausi apsiprasti naujojoje draugijoje, kai išgirdau aukštą balsą, kuris tarsi kibirkščiuodamas kilo virš ponių spiečiaus.

Iškart jį pažinau.

Suėmė ir jaunuolį? – išsigandau.

Matyt, kai atsidūriau prieš jį, mano akys švietė šia baime. Jis staiga nutilo ir tas raudonis, kurį taip gerai atsi-

miniau, pamažu užliejo jo skruostus. Į mano klausimą atsakė taip, lyg tai ką nors paaiškintų: „Atsimenat, juk studijuoju mediciną.“ O matydamas, kad vis dar nesuprantu, pridūrė: „Dirbu pas daktarą Leskurbjaką. Sutikit, geriau, nei rašyti kokio provincijos deputato kalbas“.

Stalas padengtas išlaikant tam tikrą rafinuotumą. Iš abiejų lėkštės pusių šakutė ir peilis. Šiuose namuose kalėjime negalioja Abė ir Petit Fors taisyklės: turime teisę į stalo įrankius.

Virėjas puikus. Kažkada dirbo padėjėju kunigaikščio Kondė virtuvėje, bet nuo tada, kai ten prarado privilegijas, dėl savo gebėjimo išvirti sriubą iš kirvio perėjo dirbti pas daktarą Leskurbjaką. Kol kas neapvylė lūkesčių. Vyno irgi netrūksta. Žinoma, čia ne didžiojo Meo, virėjų ir restoranų kunigaikščio, virtuvė, kur galima rinktis iš dvidešimt dviejų rūšių raudonojo ir dvidešimt septynių rūšių baltojo vyno, bet vieno kito butelio niekada netrūksta, dažniausia bankininko Lasnjė dėka, kuris rodo dėmesį ponioms, o ypač Šarlotei Narbon, šviesiaplaukei Teresės motinai.

Padengtas stalas, damos puošniomis sukniomis. Man iš dešinės jaunasis Klodas.

Likimas, pasakytų Rozali, mano mieloji celės draugė, apie kurią neturiu ir, turbūt, nebeturėsiu jokių žinių.

Klodas pasikeitė. Dabar jo akyse pasitikėjimas savimi ir jis jau nevilki dėvėtų drabužių kaip kadaise, ne taip ir seniai, kai kantriai sėdėdavo prie mano rašomojo stalo. Bet plaukai nukirpti taip pat trumpai, tik viena įžūli sruoga apvijusi į ausį įvertą žiedą.

Sėdime arti vienas kito, daug arčiau nei tuomet, kai jis veltui stengėsi plunksna suspėti paskui mano vaizduotę.

Leskurbjakas irgi elegantiškas, su zomšiniu kostiumu, balta liemene ir pilku kaklaryšiu. Jis persilenkia per stalą, kad parodytų man Klodo plaštakas, kurios ilsisi ant staltiesės išnirusios iš baltų rankogalių. „Vertingos rankos."

Ne dėl paprastų daktaro gebėjimų, patikslina. Yra įgūdžių, kurie įgyjami paprastai, per kasdienį darbą. Vynininkui tereikia pabarbenti krumpliais į statines, kad tiksliai nustatytų alkoholio ir cukraus kiekį tame vyne. Daktarui gana prisiliesti, kad viską sužinotų apie ligonio plaučius. Kas čia ypatingo? Klodo rankos vertingos dėl kitos priežasties: jos moka valdyti ligą, grąžinti pusiausvyrą pakrikusiems organizmams ir pašalinti skausmą, kurio jokie vaistai negali išgydyti. Jo rankose slypi magnetinio skysčio magija.

Ci-devant kunigaikštienė suskimbčioja šakute į lėkštę: „Ir mano vyras turėjo hipnozės dovaną".

Bet švaistydavo ją be naudos, pripažįsta. „Ištisas dienas hipnotizuodavo tarnus."

Klodas palinksta prie manęs. Jo švarkas paliečia mano petį. „Tai ne magija", prieštarauja pusbalsiu, nenorėdamas atvirai prieštarauti savo direktoriui. „Nėra tokio reiškinio, kurio nebūtų galima paaiškinti gamtos dėsniais."

Iš tiesų, pasaulį valdantys dėsniai valdo ir žmogaus kūną, o kas gi yra liga, jei ne sutrikimas, pusiausvyros tarp individo ir visumos praradimas. Magnetinė srovė yra tai, kas susieja mikro ir makrokosmosus: tai ne magija, o universalus veiksnys.

– Esate Mesmerio sekėjas, – apstulbstu ir kiek atsitraukiu, kad pažvelgčiau jam į akis.

– Ir jūs laikot Mesmerį raganiumi?

Netiesa, įsikarščiuoja Klodas, ne Mesmerio kaltė, jei kas naudoja hipnozę blogiui, jei yra šarlatanų,

kurie puikuojasi stebuklais ir paverčia somnambulus pranašais.

– Mesmeris – ne raganius, o daktaras.

Didis daktaras, jei net jo priešai priversti pripažinti jo didybę, kaip ir tie, kurie norėtų paskelbti hipnozę už įstatymo ribų ir smerkia ją iš principo bei siekdami asmeninės naudos. Nepamirškim naudos... Prisiminkime daktarą Giljotiną. „Giljotinas gina žmonių lygybę mirties akivaizdoje. Mesmeris teigia jų lygybę skausmo akivaizdoje." Todėl jis ima užmokestį tik iš turtingųjų. Ir nėra atsisakęs gydyti nė vieno, nesvarbu, ar jis būtų kunigaikštienė, ar valkata.

Tai tiesa: atmenu ilgas varguolių eiles, laukiančių savo eilės prie jo kabineto Vandomo aikštėje. Vakarais jo durys atsiverdavo nelaimingiems lošėjams, kurie ten ateidavo nuraminti nervų traukulių. O alpėjančios moterys gelbėdavosi hipnotizuojančiu didžiojo Mesmerio prisilietimu, atsisakiusios druskų ir melisos vandens.

– Ir šiuose namuose daug tokių moterų, kurios alpsta triskart per dieną.

Tada jo rankos jas nuramina. Jo gražios rankos ir magnetas, kurį Leskurbjakas saugo dėžutėje, išklotoje raudonu aksomu.

... ilgos varginančios tylos dienos, bet pagaliau jį gavau. Su kariniu paštu. Tiesiai iš garnizono. Tas laiškas atrodė kaip iš mūšio lauko – taip buvo cenzūros sulamdytas, supurvintas, o vokas vėl kaip pavyko geriausiai užklijuotas.

Buvau vaikų kambaryje. Paėmiau jį iš pirštinėtų Minjon rankų ir pradėjau atplėšinėti, skubėdama dariausi negrabi, laiškų peilis išsprūdo iš rankų ir nukrito ant grindų, žybčiodamas, skimbčiodamas tarsi muzikinis žaisliukas. Žanas Eli lyg vijurkas sugriebė jį ir įsikišo smaigalį tarp lūpų. Iš lūpos ant baltų marškinėlių plūstelėjo kraujas. Menkas įpjovimas, nieko baisaus, bet per verksmus ir riksmus nemažai užtruko, kol vėl galėjau paimti laišką nuo padėklo, kur buvau numetusi.

Kad ramiai jį perskaityčiau, užsidariau savo kambaryje, nukritau ant lovos apsunkusiom lyg skenduolės rankomis. Saulės spinduliai skverbiasi pro užuolaidas ir atsispindi nuo tualetinio stalelio veidrodžių. Atplėšiu voką, išlankstau laišką ant priegalvio. Ir sužinau, kad Pjeras vėl laikinai nušalintas nuo pareigų, šįkart – dėl gėdingo kaltinimo. Bėgimas nuo priešo.

Ilgi, tamsūs, susiraitę kirminėliai pakyla nuo lapo ir įsiskverbia man į krūtinę.

Vėl skaitau nuo pradžių.

Žinia glausta ir miglota, dėl cenzūros, kuri tapo labai griežta pranešimams iš fronto, dėl mažiausios smulkmenos juos sulaiko, bet, vos perskaitau karinio komisaro vardą, viską suprantu: Sen Žiusto žmogus.

Kova tarp komisarų ir aukštųjų karininkų buvo arši, jau kai gyvenome Ture, dabar gi vyksta karas kare. Niekas to neišvengia. Rugpjūčio dvidešimt aštuntąją generolas Kustenas buvo giljotinuotas vilkėdamas mėlyną redingotą. Net generolas Ušaras, nugalėjęs anglus ir olandus, nors už tai iš jakobinų nesusilaukė net padėkos, taigi, ir jis, Ondskoto mūšio nugalėtojas, suimtas mūšio lauke, apkaltintas išvengęs savo karių skerdynių įsakydamas trauktis. Sen Žiusto ir Robespjero komisarams kiekvienas atsitraukimas yra pralaimėjimas, o kiekvienas pralaimėjimas yra išdavystė.

Trečiąkart perskaitau laišką, lėtai, žodis po žodžio, grįžtu į pradžią, stabteliu ties kiekvienu kableliu ir pagaliau įsitikinu, kad reikalas ne toks pavojingas, kaip pasirodė perskaičius pirmąjį kartą, nes Pjeras neapkaltintas išdavyste, yra laisvas ir man rašo. Ronsenas jį tebegloboja, pagalvoju, niekas neišdrįs pulti Ronseno. Bent kol kas.

Mano mieloji drauge, pažadu, kad būsiu atsargus, jei ir tu tokia būsi...

Sulankstau lapą ir pakišu po priegalviu.

Paskui – tuštuma. Iš fronto nė eilutės, jokios žinios. Pjeras ir vėl virsta šmėkla. Tik mano vaizduotėje, kuri seka jį virpėdama, jis yra gyvas žmogus, iš kūno ir kraujo. Gyvenu viltimi, kad bet kurią akimirką pamatysiu jį

išdygstantį namų tarpduryje, kaip atsitikdavo Ture: nebūdavo valandas, dienas, savaites – ir staiga atsirasdavo. Bet tarpduris tuščias.

Širdyje vis didesnis nekantrumas ir žvėriškas nerimas, bandau juos numaldyti. Įtampa veržiasi lauk, ji plinta ir rėkia, geisdama išsprogti.

• • •

Ir štai vietoj Pjero – jo padėjėjas, sugrįžtantis iš apkasų Šiaurėje. Jis su kardu, sulig kiekvienu žingsniu šis daužosi jam į šoną, karingą išvaizdą pabrėžia ilgas randas ant kairiojo skruosto. Tiesą pasakius, tą randą jis užsidirbo ne kare, o dvikovoje.

Pjeras jį gerbia, regis, jis geriausias iš jo karininkų.

– Pjero lojalumas bus pripažintas, – patikina mane įsitaisęs ant krėslo jo pečiams per siaura atkalte. – Jo narsa bus įvertinta, kaip jis to nusipelnė, tai – tik laiko klausimas.

Nereikia nekantrauti, pataria. Su Pjeru bus pasielgta teisingai ir jis gaus tai, ko yra vertas, vos tik senuosius vadus pakeis naujieji. O tai atsitiks labai greitai. Dėl to nereikia abejoti, tvirtina su nepalaužiamu tvirtumu tarsi turėtų tiesos monopolį. Jei jis kovotų taip pat aistringai – esu tikra, seniai būtume nugalėję.

– Greitai, jau labai greitai. Visuomenės gelbėjimo komitetas jau paskelbė Pišegriu Reno kariuomenės vadu.

Pišegriu buvo paprastas kareivis. Dabar jis generolas.

Visiems puikus pavyzdys, pritaria Pjero padėjėjas, nes Revoliucija įvyko, bet aristokratai ir nuosaikieji vis dar užėmę vyriausiuosius štabus. Atėjo laikas juos nušluoti ir atnaujinti kariuomenę nuo pačių aukščiausių laipsnių. Kad būtų išgelbėta tėvynė.

Randas – tamsaus šilko siūlas, negailestingai kertantis jo skruostą.

– O ką jūs darysit? – pertraukiu.

– Aš vykstu į Vandėją.

Nuskambėjęs pranešimas atskiria mus tarsi griausmingai nukritęs granito luitas.

Vandėja: čia, Paryžiuje, apie tą karą neįmanoma sužinoti tiesos. Nė vienas laiškas nepasiekia sostinės. Iš to, ką rašo laikraščiai, žinome tik atsargius atostogų sugrįžusių savanorių pasakojimus. Šnabždama apie slogius įsakymus: padegti miškus, laukus, net jau nupjautus javus. Ar tokiais ginklais kovoja Respublikos kariai?

– Artėja žiema, turime nugalėti anksčiau, nei bus per vėlu.

O kad nugalėtum, aiškina man kantriu balsu, reikia atskirti, marinti badu, sugriauti, sukiršinti gyventojus vienus prieš kitus visuotiniu šaukimu į kariuomenę, nėra kito kelio.

– Patikėkit, tai – politinė būtinybė.

Tikiu. Nors nieko neišmanau apie karo strategiją, ir aš suprantu, kad iki žiemos reikia nugalėti. Bet kam, kaip girdėjau, reikėjo išvežti moteris, vaikus ir senius?

– Jais bus pasirūpinta, – patikina.

Ir bus padėta, kaip priklauso pagal žmogiškumą: ties Vandėjos riba generolai ir komisarai jau kaupia provizijas, kurių reikia išmaitinti gausius pabėgėlių būrius.

Tie žodžiai beldžia man į smilkinius ir jam išėjus. Vaikštau po kambarį, naikinu jo buvimo čia pėdsakus. Lengvas brūkštelėjimas delnu ir suglamžytas krėslo aksomas išsilygina.

Tuo metu dangaus lopinį lange pamažu užėmė tamsa. Jau vėlu, bet Minjon dar neuždegė žiburių. Iš tuščios

gatvės neatsklinda nė garso, ja vaikšto tik patruliai. Baimė iššlavė gatves, skersgatvius ir bulvarus: ir Paryžius, triukšmingasis, nepailstantis Paryžius dabar pažįsta nakties tylą.

Nuovargis degina vokų kraštus, akys ašaroja ir užsimerkia. Miegas pagauna mane tokią, kokia esu, stačią, į palangę atremtu delnu. Sapne – audringi vaizdai, plazda vėliavos ir vėliavėlės, o aukštai iškelta milžiniška juoda vėliava, panaši į tą, kuri Notrdamo bokštuose skelbia apgultį: vėliava išsipučia, susisuka, priartėja. Pliaukštelėjimas. Per veidą.

Pašokusi pasipurtau, snaudulio šydas sudryksta, lieka tik tirpulys lūpų kampučiuose. Sąstingis praėjo, jaučiuosi visiškai atsibudusi.

Žaidžiu šalio kutais, žvelgiu į naktį išplėtusi savo pelėdiškas akis.

Žiustina labai kruopščiai pasiruošė persikraustymui, ji sutvarkė visus baltinius ir drabužius, paveikslus ir puodus, bet studijos nelietė, atsisakė judinti bent vieną lapą. Teks man tai padaryti. Šįryt.

Šiąnakt lijo ir purvini juodi debesys, vis dar užgulę namų viršūnes, nepasiduoda vėjui. Staiga atšalo. Siaubingas metas, bet negaliu užsidaryti namuose ir nieko neveikti. Net jei man nereikėtų pakuoti Olimpijos popierių, net jei Pjeras būtų čia ir galėtų padaryti tai už mane, vis tiek turėčiau judėti, išeiti iš namų. Noriu pati suprasti miesto nuotaikas. Ne, nebegalėčiau viską matyti kito akimis, nors ir Pjero: įpratau prie laisvės, manau, Olimpija tuo būtų patenkinta.

Moterys nemyli savęs, todėl neįsivaizduoja laisvės – taip ji man kartodavo.

Teisybė. Aš nemokėjau jos įsivaizduoti, nors maniau esanti išsimokslinusi mergina, nes smagindavausi spręsdama geografines užduotis ir pagal gaublį bandydavau apskaičiuoti, kada didysis Indijos mogolas ir Maskvos caras sėda pietauti.

Pakeliui jau galima užuosti rudeniškų kvapų, dvelkia silkėmis ir soduose pūvančiomis žolėmis. Žalia, geltona, plakatų oranžinė – viskas atrodo ryškiau, o sienos tarsi padengtos spalvotu šerkšnu. Vos išėjusi pro duris iš įpročio pakeliu akis, nors ir žinau, kad Olimpijos manifestas jau keletas dienų kaip nuplėštas. Jos manifestas, parašytas dar kalint Abė, kurį jos draugas išnešė iš kalėjimo ir slapta atspausdino. Vieną vakarą kažkas priklijavo jį tiesiai prieš mūsų namo duris, sunku pasakyti, atsitiktinai ar tyčia.

Aguonų raudonumo, jis traukė akį.

Praeiviai stabtelėdavo perskaityti, daugelis gūžčiojo pečiais, kai kurie paniekinamai nusispjaudavo: kalinės svaičiojimai.

Aš tik dirstelėdavau ir nueidavau. Nedrįsau sustoti. Tačiau vienas sakinys tarsi išryškėjo ir prieš mano valią, man nežinant, beveik neperskaitytas įsirėžė atmintyje:

... sąžinės Dievas yra vienintelis Dievas, kurį turėtų garbinti žmonės...

Užuolaidos atitrauktos, kad praleistų nuo upės kylančią šviesą. Net ir be baldų studija išlaikė nenusakomą jos pėdsaką. Žiustina seka mane nuo slenksčio, o aš svarstau, stovėdama tuščiame kambaryje: ką žinau apie ją? Ką iš tiesų žinau apie Olimpiją?

Žinau, kaip ji mėgsta žemus batelius ir mėlynas skrybėlaites, pažįstu jos juoką, pyktį, jos kandžius atsakymus ir meilę Ipatijai – filosofei, mokėjusiai valdyti bendruomenę.

Ir Ninon de Lenklo, kuri net sutiko apsimesti vyru, kad tik patirtų daugiau malonumų. Ar jos studijoje sklando ta neįmanoma kūno ir dvasios sąjunga?

Ninon ir Ipatija, malonumas ir išmintis, autoritetas ir laisvė.

Štai ir viskas, ką žinau. Visa kita yra šiuose tomuose su pirmajame lape iškiliomis raidėmis atspaustu vardu ir, žemiau, užrašu: parduodama pas našlę Diušen, Sen Žako gatvėje, arba pas našlę Beji, ties Seržantų užkarda. Olimpija yra savo knygose. Paimu vieną nesirinkdama, pirštais apčiuopiu lapų storį, praskleidžiu juos ir skaitau, nebesirūpindama bėgančiomis valandomis, ant šaltų grindų, susirangiusi kaip elgeta, skaitau iki išsekimo.

...žiauriai ir gausiai pralietas kraujas - taip pat ir kaltųjų - amžiams sutepa revoliucijas, sujaukia širdis, sielas, mintis, o vieną valdymo sistemą tučtuojau pakeičia kita, Respubliką pakeičia naujas šiuolaikinės epochos despotizmas...

– Mama, galiu nusileisti į kiemą?

– Terese, neįkyrėk.

– Galiu pažaisti su Žiupenu?

– Terese! Pasakiau, neįkyrėk.

Neįkyrėk, neįkyrėk, tai ji yra įkyri, kai atsisėda prie tualetinio stalelio – niekada nuo jo nepakyla. Atrodo, Sesilė tyčia taip elgiasi: visą valandą varstė liemenėlę, valandą tepė veidą kremu nuo raukšlių, valandą trynė į kaklą grožio vandenį, o dabar man teks laukti dar valandą, kol mama išsirinks apgamą: širdelės ar žvaigždutės formos. Sunėrusi ant krūtinės rankas, nejudėdama žiūriu į ją, kai tuo metu lauke spindi šilta saulutė ir Žiupenas tyčia žaidžia sukučiu po mūsų langais. Tiesą pasakius, tai ne sukutis, o raudonas ritinėlis, pririštas prie raudonos virvelės, toks naujas žaidimas. Jei paprašysiu, Žiupenas leis man pažaisti. Labai smagu, visa paslaptis – judinti kartu ranką ir plaštaką, virvelė išsitempia, ritinėlis nusileidžia, o paskui pats pakyla į viršų, aukštyn žemyn, aukštyn žemyn, pakyla ir nusileidžia, pakyla ir nusileidžia, žaidimas vadinasi *emigrette*, nes taip elgiasi emigrantai, pasakė Žiupenas, jie keliauja pirmyn atgal, pirmyn atgal, ar tėtis irgi emigrantas, ar ir jis keliauja pirmyn atgal, mama?

Mama piktai susiraukia ir nieko neatsako. Ar galiu pažaisti *emigrette* su Žiupenu?

– Žiupenas – sargybinio sūnus!

Mamai patinka, tik kai žaidžiu su direktoriaus mergaitėmis, jų akys paburkusios, be blakstienų, o ilgos rankos nutįsusios ant sijonų tarsi balti kirminai.

– Terese...

... neįkyrėk, pamėgdžioju ją ir puolu į neviltį, jau poezijos metas ir visi dabar lauke, išskyrus mus, girdžiu ponią Žerbo, ji pradeda skaityti eiles sodo gilumoje, ten, kur didysis medis tiesia šakas už tvoros. Galingas medis, tvirtomis šakomis, jos perlipa tvorą, nebijodamos stiklų ir vinių ant jos viršaus. Aš bijočiau, net jei būčiau iki dangaus. Bet gal tas medis yra šventas ir vinys – jo ašutinė. Jis kenčia vietoj mūsų, kad išpirktų mūsų – kalinių – kaltes. Mes turėtume atgailauti, tačiau... Mama daro lygiai tą patį, ką darydavo namuose: geria, valgo, uosto tabaką ir sėdi prie tualetinio stalelio. Bet namuose neturėjome sodo, reikėdavo ekipažu keliauti iki Arsenalo ar dar toliau. Pro langus atsklisdavo pašvinkęs gatvės oras, tuo tarpu čia dar prieš kelias dienas kvepėjo saulės įkaitinta žeme ir todėl buvo linksma.

Man patinga šita vieta, nors čia ir mamos kalėjimas. Taip pat ir mano. Žinoma, ir aš esu kalinė, o po kelių dienų, kai man sueis aštuoneri, mama pažadėjo, kad turėsiu prie stalo atskirą vietą kaip visi.

Būtų ne taip blogai kalėti, jei tik turėčiau savo mieląjį spinetą. Man taip visko trūksta! Labai gailėjausi, kai teko jį palikti. Retkarčiais, prisiminus, apima toks ilgesys, kad net nenoriu žaisti su Žiupenu. Galvoju apie iš po mano pirštų sklindančius garsus ir apie padrąsinančią virš jo ant lentynos nutapytos damos violetiniais drabužiais

šypseną... Prie spineto klavišų galėčiau leisti visą dieną, rami ir gera, kaip to nori mama. Skambinčiau užsimerkusi, tik retkarčiais pro blakstienas žvilgčiodama į damą violetiniais drabužiais. Todėl kai atsimenu savąjį spinetą, suprantu, kodėl man nepatinka kalėjimas.

Svetainėje, kai kiti žaidžia triktraką ar dvidešimt vieną, ponia Žerbo su draugėmis pasikeisdamos groja klavesinu ir leidžia man dainuoti, bet tai ne tas pats.

– Mama, kada vėl galėsiu groti?

– Terese, ar tau nepatinka dainuoti?

– Mama...

– Visi sako, kad turi angelišką balselį.

– Dangaus angelėlis, – patvirtina Sesilė ir apiberia jos plaukus šviesia pudra. Ji pradeda kalbėti apie trūkstamus daiktus, kuriuos reikėtų užsakyti, apie negližė, kurį pagaliau gali atsiimti iš skalbėjos.

– Pasakiau direktoriui: gal norėtumėt, kad ponia ryte pasirodytų vilkėdama popietinę suknią?

– Ir jis nusileido.

– Dėl jūsų nesunku jį įtikinti.

Kai mama juokiasi – ji tikrai graži. Skruostuose atsiranda duobutės ir vakare noriai klaupiuosi pasimelsti už jos išgelbėjimą ir laisvę.

Ypač meldžiuosi, kad naktimis jos nežadintų migrena ir ji neitų lošti kortomis į pono Lasnjė kambarį – jis turtingas, bet nemėgsta pralošti, suprantu tai iš to, kaip sustingsta jo smakras, o man nepatinka, kad mama lošia su vyru, kurio smakras toks atgrasus. Tą vakarą apsimečiau mieganti, kai išgirdau, kaip ji keliasi, tada atsimerkiau. Buvo jau prie durų: ša, einu lošti kortom su ponu Lasnjė... Žiburys dar nebuvo visai išblėsęs ir jos plaukus tarsi gaubė aukso debesis. Jūs gražiausia visame kalėjime,

sušnabždėjau. Girdėjau, kad ponas Lasnjė, eidamas su ja koridoriumi, irgi kažką šnabždėjo.

Mama, paklausiau prieš atsiguldama, jis irgi už tave meldžiasi?

Ji nusišypsojo ir pasakė: turi būti jam maloni, jis labai svarbus ponas, dirba su pinigais. Kaip tai su pinigais... paklausiau. Bet ji paliepė: miegok.

Žiupenas vis dar ten, užrietęs nosį po mūsų langais, rodo man, kaip jam sekasi žaisti *emigrettte*, kaip ritinėlis leidžiasi ir kyla, leidžiasi ir kyla ir nesustoja nė per klaidą.

– Ar jau galiu eiti?

– Sėskis, Terese, ir nejudėk, Sesilė turi tave sušukuoti.

Ne, tik ne Sesilė! Nenoriu, kad ji mane liestų. Sesilė man bjauri. Kai ji pakelia rankas, po pažastimis matau du pusmėnulius, apšašusius kaip Senos krantai prastu oru. O mama to nepastebi, ji su tais buteliukais vandens akims, vandens kaklui, vandens burnai, odą balinančio vandens, odą maitinančio vandens, ji, kuri persirenginėja triskart per dieną, – ji leidžia tai bjauriai pasmirdėliai save liesti.

Bet nieko nepadarysi. Sesilės rankos panyra mano plaukuose, prakaulūs riešai bado ausis.

– Kaip tavo sūnus? – klausia mama, gražindamasi prieš veidrodį. Ji visada paklausia, iš mandagumo ir todėl, kad yra smalsi iš prigimties, jai patinka viską žinoti. – Kaip sekasi tavo sūnui?

– Kol kas esu rami. Jis gamina ginklus tėvynei ir jau nebekvailioja norėdamas išeiti savanoriu... Prancūzija arba mirtis... nieko nesakau, didžios idėjos, juk mane pažįstat.

– Bet nenori, kad jis eitų kariauti.

– Turiu tik vieną sūnų. Atvažiavau į Paryžių, kad jį pagimdyčiau. Sunku... bet užjaučiu jį, aš kalta, kad draugai į jį žiūri iš aukšto.

– Tu kalta, Sesile?

– Taip, kambarinės darbas... Nederamas revoliucionieriams.

– Nesąmonės! Nesisielok, verčiau pagalvok, kad kol tavo sūnus dirba tėvynės labui, gali nieko nebijoti. Tik pažiūrėk, kas man atsitiko. Nespėjau nė mirktelėti... Mano vyras Londone, o mudvi čia, jo vietoje.

– Kaip aš gailėjausi! Jūsų, ponia.

– Kvailiausi kaltinimai, Sesile, patys kvailiausi. Kai dirbi lošimų namuose, gali pasitaikyti viena kita padirbta asignacija, bet kuo čia dėta kontrrevoliucija? Juk tu jį pažįsti, mano vyras niekada nebūtų taip paikai susikompromitavęs.

– Ponia, jei tik galėčiau kaip nors jums padėti!

Sesilė kalba labai įtikinamai. Bet aš ja netikiu. Girdėjau, ką sarginėje jį pasakė Mišeliui, tam savo sūnui. Nuėjau ten ieškoti Žiupeno ir kai pamačiau jį ateinantį išpūsta krūtine, kad atrodytų svarbesnis, pabūgau, jog praneš mano mamai, todėl pasislėpiau ir nenoromis nugirdau pokalbį.

Tiesa, Sesilė mus gynė, tačiau...

Ji nekalta kaip balandėlė, kalbėjo. O Mišelis, spragtelėjęs pirštais: ir įtariama, kad yra įtartina. O Sesilė, tokia gailestinga: ką ji turėjo daryti, juk jis jos dukters tėvas, vargšelė. O Mišelis, vėl spragtelėjęs pirštais: jos dukters tėvas? Sesilė, paskubomis: jos dukters tėvas. O Mišelis: gal tu akla, tas ponas Narbonas vienas iš tų vyrų... Ir išsiviepė, parodydamas dantis: taigi taip, supranti, iš tų vyrų, kurie važiuoja į užmiesčio smukles susitikti su savo mylimaisiais draugužiais.

Na ir kas? Ko neiššokau iš savo slaptavietės, kodėl blogai susitikti su savo mylimaisiais draugužiais? Nežinau, ką tiksliai norėjo pasakyti Sesilės sūnus, bet žinau, kad ji, brangioji Sesilė, ji irgi pradėjo juoktis taip, kad man visai nepatiko. Įžeidžiamai.

Būčiau norėjusi paprašyti mamą paaiškinti, bet neišdrįsau, nenorėjau jos jaudinti. Nuo tada, kai tėčiui teko išvykti, ji labai greit susinervina.

O dabar Sesilė, tokia susikrimtusi, sako: jei tik galėčiau jums kuo nors padėti!

– Kas žino, Sesile, kas žino, – šnabžda mama.

Paskui pakeičia toną ir pasitaiso ant smilkinio garbaną:

– Klausyk, mūsų kambario kaimynė, taip, žodžiu, ar tau pavyko sužinoti, kiek jai metų?

– Kam, ar tai de Guž? – dvejoja Sesilė.

– Ar ji tau neatrodo kiek suvargusi, jei jai tik trisdešimt aštuoneri metai, kuriuos skelbia nugyvenusi.

– Jai keturiasdešimt penkeri, ponia.

– Ak! Štai kaip. Taip ir žinojau. Kas tau pasakė?

– Sargyba. Juk žinote, kai reikia užsiregistruoti, jie privalo patikrinti dokumentus. Šiuo atveju, pasą.

– Keturiasdešimt penkeri! O ji... Bet tai visai nesvarbu, Sesile, nieko blogo. Damai tą nuodėmę galima atleisti.

– Būtų per grubu vadinti ją melage, – atsidūsta. – Juk yra tokių, kurie, palyginus...

– Pastebėjai, čia nė vienas nėra toks, koks atrodo ar sakosi esąs. Tik tu ir Teresė, tik judvi esate vienintelės, kurios nieko neslepia.

Dar vienas atodūsis. Mama atsilošia, užsimerkia, pakelia ranką prie kaktos. Todėl nemato Sesilės veido, kuris liepsnoja raudonesnis už ugnį.

Toji šviesiaplaukė Šarlotė Narbon nori žinoti, kiek man metų, ir pasiuntė savo pėdsekius. Bet nesiruošiu jai leisti skaičiuoti savo metų. Tai jau ne. Tepavargsta dalydama laiką, priskirdama skaičių kiekvienai bangai, kuri persiverčia per mūsų galvas.

Taip baigėsi dar viena diena.

Teismo vykdytojas neatėjo, kad įteiktų man kaltinamąjį raštą, niekas dar neįformino mano suėmimo.

Tapau nematoma.

Labiau pensiono gyventoja nei kalinė. Netikra ligonė, patikėta Leskurbjako gydymui. Eilinė moteris, praradusi savo pasitikėjimą ir priversta tiksliai apskaičiuoti ribą tarp svajonės ir tikrovės.

Tačiau aistra, tas jausmas, kuris nepaisant visko nesiliauja manęs jaudinti ir kurį kartais vadinu teisingumo aistra, o kartais tiesiog aistra, ar ji gimsta iš tikrovės, ar iš svajonės? Iš tikrovės to, kas esu, ar iš svajonės apie tą, kuo norėčiau būti ir kuo tikiu galinti būti? Kur yra to mano pasitikėjimo ištakos, jei aš esu būtybė be precedento, savo svajonių autorė, jei pati esu savojo aš pradžia?

Ak, Teresė. Jos kūkčiojimas užlieja sodą. Ne čia, ne čia, maldauja. Sesilė ją nutempia į paviljoną alėjų sankryžoje – ten jos išsišakoja lyg žvaigždė – ir dienos šviesoje, viešai, imasi medžioti utėles, sruoga po sruogos naršydama po jos garbanas.

Mergaitė stengiasi ištrūkti, pabėgti iš tarnaitės gniaužtų. „Tu smirdi", šaukia. Ji sako tiesą. Sesilė kartais dvokia kaip ožka, nepakenčiamai.

Teresė puolusi neviltin, jos krūtinę drasko piktas kūkčiojimas, aš sustoju, ištiesiu ranką ir sušnabždu: nagi, nusiramink.

Sesilė kietai suspaudusi lūpas, o jos pirštai sklaido vešlią šviesių plaukų kupetą. Angelo plaukai. Tik juose per daug velnių, tyliai burba moteris, tie velniai pasivertę utėlėmis. Šukos tankiais dantimis skverbiasi gilyn į plaukus, apverčia juos ir išnyra, palikdamos ant žydro apsiausto tamsų apnašo sluoksnį. Nagai darbuojasi spragsėdami kaip sausos šakos ugnyje, o iš dubens kyla aitri smarvė, sušvelninta kvapniųjų pelargonijų aromato.

Kūkčiojimas retesnis, bet vis tiek priverčia nustebti daktaro Leskurbjako svečius, kurie žingsniuoja link didžiojo akmeninio ąžuolo, mūsų skaitymo salono, kurį sukūrė ponia Žerbo, kadaise savo užmiesčio namuose pastačiusi sceną, kad jos draugai galėtų vaidinti, o šiandien turinti tenkintis medžio šešėliu.

Praeina dvi jaunos moterys su ilgais kaspinais prie juostų ir senas ponas – ant galvos perukas, batai su sagtimis. Jie stabteli ir nutolsta. Praeina pati ponia Žerbo, ji spaudžia prie krūtinės knygą ir nešasi šilkinį skėtį, kuris meta rožinį šešėlį ant jos kaktos ir glotnių akių vokų. Suglaudusi skėtį ant peties, pamoko mažąją rėksnę: taip

rėkdama sugadinsi balsą, nebegalėsi dainuoti. Atbėga ir Žiupenas. Nuleidęs galvą sukumpęs, jis velka žeme geležim kaustytais batais apautas kojas: sutramdytas palaidūnas.

Pasitaisau skrybėlės mazgą ir nerandu žodžių, kad paguosčiau tą išraudusį įžeistos mergaitės veidelį.

Kol netikėtai iš namų sparno, kuriame gyvena daktaras Leskurbjakas su tarnais, pamatau į mus artėjančio Klodo šešėlio. Nesuvaržytas žingsnis, baltas blyksnis lūpose. Nespėjus nė mirktelėti, jis jau prie mūsų: „Panele", pasisveikina ir ceremoningai nusilenkia mažylei. Teresė pakelia ašarotas akis ir užsičiaupia. Lyg burtų lazdele pamojus ji atgauna savo orumą.

Į sodą sugrįžta tyla.

Klodas palinksta prie mano rankos.

Jo alsavimui palietus odą, iš praeities atsklinda Sebastjeno balso aidas: brangioji, sulaukusi keturiasdešimties moteris tik iš pagarbos pelno tai, ką anksčiau pelnydavo iš susižavėjimo. Sebastjenas mokėjo būti žiaurus.

Kad apsiginčiau nuo jo žiaurumo, juokais priekaištauju Klodui dėl to jau atgyvenusio gesto, lyg jis būtų koks seno raugo kavalierius. Bučiuodamas ponios ranką, mielasis, nuvertini kiekvienam geram patriotui deramą išdidumą ir vyriškumą. Argi dabar gražaus elgesio taisyklės pasikeitė? Moterys prarado savo imperiją. O mainais? Mainais mums padovanojo naujas grandines.

Juokauju ir stengiuosi išvengti jo akių. Nenoriu sutikti su Mesmeriu. Nes kai matau save jo akių vyzdžiuose, kūną užlieja tarytum potvynis, o krūtinėje pajuntu tokius virpulius, kurie kalnuose tirpdo ledus.

Mišeli, klausaisi? Klausykis įdėmiai, suprask, negaliu valandų valandas tūnoti malkinėje, turiu skubėti. Daktaro Leskurbjako namuose net šunys išmokyti užuosti sąmokslus, o tarnaičių liežuviai ilgesni nei kur kitur. Todėl klausykis ir nestovėk sudėjęs rankas, padėk parinkti malkų židiniui. Vakarais vėsu ir reikia jį pakurti, kitaip ponioms paskaus gerkles, taip pat ir ponams, neįsivaizduoji, kokie jie gležni.

Nauji svečiai? Jau senokai jie čia neatvažiuoja, išskyrus tokią de Guž, kuri... Bet viskas iš eilės, leisk man pasakoti tvarkingai, nes susipainiosiu.

Matai, Mišeli, aš tavęs paklausiau. Paklausiau ir noriu būti naudinga Respublikai, juk tu tuo neabejoji? Taigi, sutikau kas savaitę pranešinėti naujienas piliečiui Fukjė-Tinviliui. Todėl dabar papasakosiu tau viską, kaip buvo, o tu vėliau parašysi, neskubėdamas, žinau, kad tau sunkiai sekasi vedžioti plunksną. Abatas Melardas zakristijoje iš nevilties mušdavo tau per pirštus. Bet nors ir prievarta, primygtinai... Matai, kad neklydau? Dabar gali pelnyti pagarbą parašydamas gražų pranešimą.

Tačiau įdėmiai klausykis, nes kai sutikau tai daryti, tariau: noriu sąžiningai atlikti savo patriotinę pareigą, tu

irgi turi atlikti ją sąžiningai, kaip tave mokiau. Pažįstu daug nemokšų, kurie nesusimąstydami parduotų ir tėvynę, ir Revoliuciją, kad tik gautų sau naudos.

Aš juos pažįstu, tu irgi turėtum pažinoti...

Kai kurie savanoriai, jei tik galima juos taip vadinti...

Jie įstoja į kariuomenę Bondi užkardoje, išeina iš miesto, o po pusvalandžio atsiranda jau kitoje užkardoje, kad pasipelnytų iš verbavimo, gal nežinojai?

Ne visi tokie kaip tu, kuris dėl Respublikos bėgte bėgtum į frontą, nėmaž nesirūpindamas dėl savo senutės motinos.

Aš? Ne... nesiskundžiu, gal tau atrodo lyg skųsčiaus? Liaukis prikaišioti. Kaip matai, aš irgi įsipareigojau padėti. Ir nemanyk, kad nieko nesuprantu, gali man neaiškinti, puikiai žinau, arsenale gaminti šautuvus beveik taip pat pavojinga kaip eiti į frontą. Ir ten yra netekusių kojų, rankų ar gyvybės. Kaip kare. Kodėl gi, jau kovodamas savo karą, dar ieškai ir kito?

Kareiviai laido žaibus, o jūs juos dirbate, dėl to neprivalot eiti tarnauti: jūs jau esat kariuomenės dalis, o arsenalas – jūsų mūšio laukas.

Tačiau į arsenalą bent galiu atnešti katilėlį kavos! Nors anądien, kai nuėjau tau perduoti švarius baltinius, pagalvojau: mano sūnus apkurs... ar dar blogiau. Vanduo šniokščia, girnos šnypščia, grąžtai švilpia, parakas sproginėja, jau nekalbu apie ūžiančias liepsnas ir nuo dildžių švirkščiančias kibirkštis – būtų ne pirmas kartas, jei viskas ten supleškėtų! Tai bent išradimas, parakas. Jis pražudys žmones.

Kodėl, kodėl... negi pats nesupranti? Nes per jį pripranti nežiūrėti priešui į akis, o kai nebereikia žiūrėti į akis ir vienas žmogus gali nukauti iš karto tris, keturis, dešimt...

Taigi, trumpiau tariant, pagalvojau: vaikinas, kuris moka skaityti ir rašyti, dirba tokiame pragariškame triukšme! Yra daug būdų tarnauti Respublikai ir visiems būtų parankiau, jei tam tikrais gebėjimais būtų pasinaudota. Tarkim, jei tu galėtum tapti skyriaus Priežiūros komiteto nariu...

Žinoma, sutinku, kaip galėčiau nesutikti? Tau nereikia taip plėšytis, kad mane įtikintum: kiekvienas privalome atlikti savo pareigą ir, pridursiu, atlikti ją stropiai ir sąžiningai. Tačiau kiekvienas savaip, nes kiekvienas turi savo dalį didžiajame darbe, kurio iš mūsų reikalauja Respublika.

Mano dalis yra pranešinėti, kas vyksta daktaro Leskurbjako vadovaujamuose slaugos namuose.

Kaip matai, Mišeli, aš nesitraukiu. Aš atlieku savo pareigą ir tikiuosi, kad mano ištikimybė bus pripažinta ir tu, sūnau, galėsi iš to turėti naudos.

Ne, dievaži, negalvojau apie nelegalias privilegijas.

Žodžiu, mano užduotis yra pranešinėti ir aš pranešu, o pilietis Fukjė-Tinvilis kaskart turi nuspręsti, ar tie dalykai yra įdomūs, ar ne.

Nemanau, kad jį, tarkim, domintų, jog turėjau naikinti utėles mažosios Teresės galvoje, bet tu vis tiek tai parašyk.

Tuoj paaiškinsiu kodėl...

Ir nepamiršk patikslinti, kad Teresė yra pilietės, pas kurią jau dešimt metų tarnauju, dukra. Prieš tai, turėtum atsiminti, visą dieną rėkavau Sen Bernaro pakrantėje prekiaudama malkom. Paskui, nė nežinau kurio šventojo dėka, ponia mane priėmė pabandyti, liko patenkinta ir taip tapau gerbiama kambarine su iškrakmolytu kyku. Te dangus jai už tai atlygins. Nors iš kailio nėriausi jai

tarnaudama, nepasakyčiau, kad ponia man būtų dosniai atsilyginusi. Bet jai teks man parašyti rekomendaciją, kai iš jos išeisiu, nes aš iš jos išeisiu, pažadu tau, Mišeli. Jei tik rasčiau gerą patriotę, padorius namus...

Taip, likčiau tarnaitė, sakyk, ką dar galėčiau dirbti? Vėl rėkaudama paupyje prekiauti malkom? O be ponios Narbon rekomendacijų, nesvarbu, Revoliucija ar ne, toks būtų mano likimas.

Gana, nenoriu su tavim ginčytis.

Grįžtant prie utėlių, mergaitė turėjo jomis kažkur užsikrėsti, o kadangi jai neleidžiama niekur išeiti, turėjo užsikrėsti čia. Ką tai reiškia? Kad namuose nėra tokios tvarkos, kokia turėtų būti. Nežinau, ar tai nusikaltimas. Abejoju. Bet tu vis tiek tai parašyk, nors aš turėčiau pranešinėti apie nusikaltimus: kontrrevoliucines kalbas, sąmokslus...

Dievaži, ne! Netempiu laiko. Leisk pagalvoti...

Pilietė Narbon, mano ponia, jei pradėtume nuo jos, man neatrodo linkusi į konspiracijas. Tiesa, ji yra vyro, kuris paleisdavo į apyvartą netikras asignacijas ir taip kenkė Respublikos finansams, įtariamoji žmona. Bet ar vyrui rūpi žmonos jausmai, ypač kai tai susiję su verslu? Be to, gal tau tai pasirodys šventvagiška, bet manau, jog įtariamasis dar ne kaltasis. Skyriuose daug sumaišties ir niekas neprivers manęs galvoti kitaip, net ir tu, Mišeli.

Tikrai mačiau ir žinau, kad jos vyrui taip niekingai pabėgus ji iš sielvarto pasiligojo. Ponia labai jautrios prigimties. Toji prigimtis ją verčia nuolat kęsti siaubingą migreną, dėl kurios ji negali užmigti, nors išgeria daugybę melisos arbatos. Dabar ponia nori išbandyti kitą gydymą, kurį išrado daktaras iš Vienos, išgarsėjęs Paryžiuje, kaip supratau, jis yra tarsi žiniuonis. Panašiai kaip senis

prie Pont Nef, atsimeni? Tik daug geresnis. Tas gydydavo kalbomis: nusiramink, drauge, po dviejų savaičių kartu valgysim skaniausią nugarinę, bet ne daugiau. O vienietis su savo sekėjais neapsiriboja plepalais, jie gydo lytėjimu, pirštais... Ką galiu tau pasakyti, vargšė ponia, tikėkimės, tas gydymas jai padės.

Kokios konspiracijos! Nuo tada, kai tas niekšas pagyrūnas jos vyras pabėgo, kad išvengtų Respublikos teisingumo, vienintelis pilietės Narbon rūpestis yra prasimanyti, kaip pragyventi, jai ir jos dukrai, kuri atrodo lyg angeliukas, bet yra gudresnė už kipšą, patikėk, pažįstų ją nuo gimimo. Jei būtų didelė... bet ji dar tik vaikas.

Trumpai tariant, žinau visas ponios Narbon konspiracijas ir gali būti tikras, kad jos niekaip nesusijusios su Revoliucija. Jos labiau skirtos būdams, kaip prasimanyti naują suknią ar sumokėti daktarui Leskurbjakui, kuris žavisi jos šypsena, tačiau yra visiškai nesukalbamas, jei kas nori atidėti mokėjimą.

Tarp mūsų šnekant, Mišeli, galėčiau suskaičiuoti ne vieną vyrą, pasiruošusį apmokėti jos skolas, bet šito nerašyk. Kai dėl jos, regis, ji pasirinko, ir gerai pasirinko, bet ir šito prašau nerašyti. Žinai, tai pilietis Lasnjė, labai ypatingas kalinys, jam netrūksta pinigų. Netrūksta jam ir lankytojų. Bet ar galėčiau ranką ant širdies padėjusi pasakyti, kad jis yra konspiratorius?

Pažiūrėti jis gana atšiaurus, mūvi ant didžiojo piršto žiedą su štai tokiu deimantu, visas paskendęs savo reikaluose, bet kai nori – gana nuoširdus. Jis nuolat skaičiuoja, dalija ir daugina, iki vėlumos prie popierių. Žibintams ir žvakėms išleidžia krūvą pinigų. „Taip, Sesile, aš kariauju ne kareivių gretose..." Iš tiesų, pas jį lankosi notarai, finansininkai, pinigų keitėjai. Jie prisistato sargybos poste

ir praleidžiami nė netikrinant. „Matai, Sesile, Apvaizdos stebuklai.“ Nežinau, kuo vardu toji Apvaizda, bet, Mišeli, geriau pasisaugoti ir nieko nerašyti.

Sakyk man, ką nori, bet manau, kad ne itin gudriai pasidarbavot nuvertę kilmės aristokratus ir pakeitę juos pinigų aristokratais!

Nereikia pykti. Ne... Kodėl turėčiau iš tavęs šaipytis? Tuoj išgirsi ir mano pranešimą. Pala, turiu prisėsti, su kulkšnim vis prasčiau, nors kas vakarą prieš eidama miegoti tepu ją šiltais taukais, bet, žiūrėk, ji vis tinsta.

Aaaa... tai jau taip, regis, šitas kelmas tyčia čia pastatytas.

Gerai jau, gerai, einu prie reikalo.

Nauji svečiai... taip, de Guž, ji paskutinė atvažiavo čia Tribunolo ekipažu. Akiplėša, pilna puikybės. Sako, jai patinka rašyti. Ką gali parašyti moteris? Čia nėra jokio pavojaus. Moteris tampa pavojinga gavusi peilį! Ne veltui Konventas uždraudė mums apsiginkluoti. Matė, kaip mes naudojam ginklus, net prieš tėvynės tėvus, kaip ta nelemtoji Kordė! Bet rašyti? Reikia turėti įžūlumo, kad susigalvotum panašų dalyką, ir de Guž yra akiplėša, kuri puikuojasi filosofija. Čia ji turi gerbėją, daktaro Leskurbjako padėjėją, jis dar visai jaunutis, o jo rankos stebuklingos, baltos, švelnios. Jomis jis turėtų išgydyti mano šeimininkę.

Taigi, pažiūrėsim.

Manai, nežinau? Aišku, žinau, kuo jis vardu: Klodas Frazė, o jo ištikimybė poniai filosofei labai skiriasi nuo piliečio Lasnjė ištikimybės Šarlotei Narbon. Atidžiai juos stebėjau ir galiu tave patikinti, kad de Guž nereikia jo jaunystės malonių. Tai yra... kaip galėčiau pavadinti, dvasios gundymas? Ak, Mišeli, nemaniau, kad pasaulyje

yra panašių gundymų. Mane nukrečia šiurpas, nes tai lyg ekipažai, kurie važiuotų be arklių.

Dabar padėk man atsistoti. Ir nunešti į namus malkas, prašau, bent pasirodysi ir visi supras, kad gaišau laiką malkinėje tik norėdama pasikalbėti su savo sūnum.

Mielasis, įtarių yra ir vienoje, ir kitoje pusėje, neužmiršk to.

Žinoma, jau baigiau. Ką dar galėčiau papasakoti?

Išties apgailestauju, kad čia nevyksta nieko svarbesnio, tik eiliniai dingimai... Turiu galvoje maistą. Mėsą, vyną, miltus. Bet tai nekenkia Respublikai, o tik yra skriauda kaliniams. Nes jie už viską sumoka, ir iš anksto, tad kaip galėtų pakenkti prekyba produktais, už kuriuos kartą jau sumokėta?

Mišeli, nesispyriok, šiandien jau baigiau. Nejau turėčiau ką nors išsigalvoti, kad patenkinčiau jo ekscelencijos piliečio Fukjė-Tinvilio lūkesčius?

Bet gali būti, kad kurią nors dieną įvyks kas nors išskirtinio, gal su tąja de Guž ir jos gerbėju.

Parašyk tai, Mišeli. Viską gražiai surašyk, neskubėdamas, bet išklok viską švariame popieriaus lape, o apačioje parašyk mano vardą ir pridurk: pranešimą surašė mano sūnus, tikras patriotas, kurs narsiai gina tėvynę gamindamas ginklus. Parašyk tai didelėmis raidėmis: gamina ginklus, nors jo motina iš kailio nėrėsi, kad išmokytų jį skaityti ir rašyti.

Olimpija

Šįryt sėdėdama prie lango sklaidžiau laikraštį, buvau ką tik atsibudusi, o mano rankas šildė saulė.

Dar prieš savaitę atrodė, lyg būtų žiema, o dabar – tokia dovana. Kiekvienas pabudimas man dovanoja stebuklingas dienas, tarsi pasaulis bylotų: neskubink dalykų, jei aš sau leidžiu atokvėpį, kodėl tu negali jo leisti savo sielai ir kūnui? Vertinga yra tikrovė, kurią gyveni diena po dienos.

Ir kituose atrandu tokį pat švelnų atlaidumą, kartais kiek pavargusį gyvenimo atžvilgiu, bet staiga netikėtai vėl suliepsnojantį. Jį spinduliuoja tarnai ir šių namų svečiai, kunigaikštienės be titulų ir revoliucionieriai jau be Revoliucijos, netgi bankininkas Lasnjė, pasinėręs į savo dviprasmiškus reikalus, kurie yra virš ir už bet kokios valdžios: džiaugsmas ir baimė gyventi pulsuoja mūsų gerklėse ir padeda mums branginti kiekvieną gražią dieną, kiekvieną susitikimą, pokalbį, kad ir koks lengvabūdiškas jis būtų.

Šiuose namuose kalėjime visi gyvename nepagražintoje tikrovėje ir beribėje dabartyje.

Leskurbjakas leidžia savo įprastas dienas su žmona ir septyniais vaikais. Anądien ėjau pro jo butą ir pro praviras

duris pamačiau sofas, ant jų išmėtytus priegalvius, žemas kėdes, ant grindų apverstas lėkštes, išmėtytus žaislus. Kampe, palinkusi prie didelio rėmo, dirbo žmona. Skaistus sprandas. Griežta suknia, kaip pastoriaus žmonos.

O Klodas, svarstau, kokiam laikui priklauso jaunasis Klodas? Kokiai tikrovei?

Jo akys žvelgia į mane ištikimai, nepaisant naujų elegantiškų drabužių ir to pasididžiavimo naujuoju gydymo būdu, kuris padeda ligoniams išvengti pasibjaurėtinų vaistų.

Kas vakarą apie tai šnekučiuojamės, vaikštinėdami sodo alėjomis ar pirmo aukšto salėje, prieš Leskurbjako svečiams nulipant į savo vietas prie vakarienės stalo.

Klodas primygtinai gina metodo moksliškumą. O kadangi mokslas gyvuoja ne paslaptimi ir jam netinka jokios misterijos, praneša man, kad nuo šiol visi jo hipnozės seansai bus atviri kiekvienam, kad tik panorės juos pamatyti.

– Anatomai skrodžia viešai, kodėl mes turėtume slapstytis?

Bekalbant jo veidas liepsnoja, jis greitas ir apniukti, ir nušvisti pasididžiavimu. Apniūksta, kai primenu paslaptį, kuri jo rankoms, ir tik joms, suteikia galią perteikti magnetinius fluidus.

– Tai – dovana, negalite to paneigti. Tai kaip talentas.

– Galbūt.

Apsigalvoja.

– Čia ne mano nuopelnas.

Kokį nuopelną gali turėti įrankis? Klodas laiko save tokiu: įrankiu, tinkamesniu už kitus, labiau pritaikytu perteikti būtybių fluidus pasauliui, o pasaulio – būtybėms.

Žodžiu, tarpininkas tarp to, kas visuotina, ir to, kas atskira.

Jis ištiesia prieš save rankas delnais į apačią, paskui pasuka riešus ir sulenkia pirštus, nepastebimai mane paliesdamas.

Parausta ir aš nuraustu jo raudoniu – tai irgi yra tikrovė.

Užuolaidos aklinai užtrauktos. Salės kampuose žvakidžių poros brėžia šviesesnius ratilus ir žaidžia šviesa pakaitom su šešėliais. Tamsiuose veidrodžiuose, stojusiuose prieš erdvę ir visą ją prarijusiuose, banguoja švytėjimas.

Lasnjė sėdi greta manęs. Abi jo rankos sudėtos ant dešinio kelio, šis virpa nuo nervinio drebulio. Be mudviejų, dar keturi žiūrovai laukia, kada prasidės seansas. Laukimo sklidina tyla. Smalsumas, persmelktas nerimo.

Mūsų kėdžių atkaltės liečiasi sustatytos puslankiu. Viduryje, atskirai, pasuktas į mus – krėslas laibomis paauksuotomis medinėmis kojomis. Visa žvakidžių šviesa sutelkta į aksomu dengtus porankius ir žydro šilko šalį, dengiantį Šarlotės Narbon krūtinę. Iš po jos sijono kyšo šlepetė, kokias parduoda meistro Burbono krautuvėje, Vjė Ogiusten gatvėje.

Klodas stovi priešais ją. Ant kaktos – trumpi kirpčiukai, skruostai išblyškę, virpančioje prietemoje žybsi auskaras. Jis – ne daktaras, netgi ne nekaltas gamtinės jėgos įrankis, koks dar užvakar teigė esąs, o su liga kovojantis angelas keršytojas.

Jis juda nepaprastai lėtai. Pečiai sukumpę, profilis rimtas, griežtas, susikaupęs, prisiartina prie aksomo krėsle sėdinčios figūros. Figūra lošteli atgal. Jis išsitiesia ir stovi nejudėdamas, įsitempęs, virpėdamas, susitelkęs.

Paskui pirštų galais paliečia Šarlotės kaktą, o taip lytėdamas, glostydamas teiraujasi jos apie negalią, migreną, naktines baimes. Jis kalba, klausinėja, liečia jos kaklą, smilkinius, ant akių užkrintančius vokus.

Gaili dejonė praveria Šarlotės Narbon lūpas. Dabar jie taip arti vienas kito, kad Klodo pečiai kone užstoja jos krūtinę, galima tik nuspėti po šilko šaliu švelniai banguojantį alsavimą. Balsas vis įsakmesnis, pirštai ilgiau užtrunka prie kūno: kur, kurioje kūno dalyje jaučiate užgimstant baimes? Kiekviena baimė turi savo vietą, kur gyvena jūsiškė? Čia? Ar čia? Ir pirštų pagalvėlės sukasi ties smilkiniais, kakta. Ji dejuoja, pagaliau atsako, silpnu balsu, bet tai – ne jos balsas, jis nepasiekia toliau nei šviesos ratas aplink krėslą.

Girdžiu, kaip Lasnjė sukruta kėdėje ir ima dar smarkiau virpinti koją.

Klodas vėl klausia, murma, šnabžda. Taip tyliai, kad negaliu išgirsti žodžių. Jo rankos ant šalio, jos slenka po krūtine. Nykščiai įsiremia į pilvą, o ilgi pirštai išsitiesia, išsiskečia kaip vėduoklė ir sukamuoju judesiu lėtai masažuoja šonus.

Šilumą, klausia tyliu, bet šįkart girdimu balsu, ar jaučiate šilumą? Kūnas krėsle atsipalaiduoja, atšlyja prie atkaltės, jis dar labiau priartėja, suspaudžia jos kelius tarp savųjų. Jo rankos ritmingai juda jai ant pilvo. Jų veidai kone liečiasi. Kambario tyloje sklinda jųdviejų kvėpavimas. Gilus. Stiprus.

Veidrodyje ant sienos priešais pastebiu Lasnjė vaiduoklį, spindinčiomis akimis jis ryja tą reginį. Staiga pasisuku į Lasnjė iš kūno ir kraujo, į jo sukryžiuotas kojas ir nervingą pėdą. Koks čia žaidimas?

Tą pat akimirką Šarlotė atlošia galvą ir prisidengia akis delnu. Jos kvėpavimas tampa greitas, trūkčiojantis,

ir aš staiga pajuntu šilumą, nuo kulkšnių ji kyla į kelius, nuo kelių – į šlaunis, taip greitai, kad neįmanoma jos sulaikyti.

Šalis ant Šarlotės krūtinės prasiskleidžia, atidengdamas jos kūną po skaidriais marškiniais. Matau, kaip ji dusdama virpa. Matau Klodo pirštus, kurie užtikrintai, negailestingai seka mažiausią traukulį.

Kai drebulys liaujasi, jis atleidžia kelių gniaužtus ir per žingsnį atsitraukia. Netrukus ji patraukia nuo kaktos ranką, glebiai, kaip ką tik pabudęs iš miego žmogus. Atsimerkia, o jos žvilgsnis sutrikęs, švytintis.

Krizė baigėsi.

Šiluma ištekėjo iš mano kūno, iš veidrodžių švytėjimo, iš mus supančios prieblandos, iš aksominio krėslo porankio, iš viso kambario.

Šalis ant Šarlotės krūtinės liko praskleistas ir Klodas nepastebimu judesiu atsargiai suglaudžia jo kraštus. Tada pasisuka. Atlošia galvą, kirpčiukai išsitaršę, spindintys. Jo akys naršo prieblandoje, ieško manęs, švyti – artisto, laukiančio publikos įvertinimo, siekiančio šypsena suminkštinti širdis, žvilgsnis.

Atpažįstu savo virtuvę ir jos neatpažįstu. Keista ją matyti tuščiu gobtuvu, plika siena už židinio, kur kabėdavusios keptuvės, grotelės, samčiai paliko tuštumas – atrodo, lyg rajūno košmaras.

Visi namai tušti. Iš ankstesnės pilnatvės liko tik įbrėžimai staktose. Bet ponia Hiacinta pasirodė sumani, niekada nebūčiau pagalvojusi. Ji suaugo, jaunoji ponia. Su teismo tvarkdariu derėjosi dėl kiekvieno daikto ir prisimeilino Viktorui, kad šis nuneštų žemyn, į vežimą, garsiąsias tris skrynias. Trijų norėjo ir tris išsinešė, su visu pulku kačių, papūgų ir kanarėlių. O aš likau su šunimis šiuose namuose be baldų, šioje virtuvėje be puodų.

Kantrybės, rytoj aš irgi išsikraustau. Naktis netruks prabėgti.

Naktis, skirta klausytis namų tylos.

Tavo klausa kaip filosofo, šaipydavosi iš manęs manoji Babiket. Todėl šį vakarą klausysiuos tylos savo filosofine klausa.

Dykinėjanti Žiustina. Taigi.

Klausausi ir galvoju: septyneri metai, iki naujo amžiaus liko dar septyneri, kas galėtų nutikti? Revoliucijos, stebuklai, pranašystės. Viską jau turim. Vandėjoje prisi-

kelia mirusieji, Artua pasirodė mesijas, o mūsų Viktoro žmona iš sarginės pranašauja liaudies pranašo Robespjero atėjimą ir bučiuoja jo atvaizdą, kurį geidžia turėti visos šio namo tarnaitės.

Septyneri metai. Kiek dar nelaimių mums teks patirti?

Ant mano skreito Generolo Aleksandro snukis, jis man palaiko draugiją. Mes vieni, mielas mano žvėrie. Pažvelk į Monteskjė. Jis, kaip ir tavo šeimininkė, nenustygsta vietoje, visą laiką bėga. Laimė, kad esi tu. Generolas užsimerkia ir dėkingas apseilioja mano prijuostę.

Galėčiau taip sėdėti iki begalybės. Niekas manęs nepašauks, niekam manęs nereikia. Nereikalinga būtybė. Palikta. Dar niekada nesijaučiau tokia vieniša kaip tą akimirką tuose namuose.

Išskyrus vieną kartą.

Taigi, tą bjaurią žiemą, kai atsidūriau palėpės kambaryje, kairiajame Senos krante, ten, kur namai išstypę į viršų penkis, šešis aukštus... Svaigsta galva žvelgiant iš apačios į viršų. O aš buvau ten, kalendama dantimis, pelėsiais apėjusiame būste su čiužiniu, kibiru ir dubenėliu. Be pinigų, be giminių, be draugų, netgi be gorės, kad sušilčiau kojas. Be nieko ir be jokio žmogaus, nes tas sukčius, kuris mane ten atsivedė, pradingo su savo auksuota livrėja. O Paryžius moteriai be pinigų ar globėjų yra lyg dykuma.

Todėl tyliai verkiau susirietusi smirdančio čiužinio kamputyje, ašaros be garso krito man ant rankų. Kol išgirdau, kaip kažkas lipa laiptais. Iškart pažinau jos žingsnius.

Iki gimdymo jai buvo likęs mažiau nei mėnuo, bet ji užlipo, dusdama, pakopą po pakopos, iki paskutinio laiptų maršo, kuris buvo su virve vietoj turėklo, status ir

tiesus, lyg turėtų pradurti tamsius Paryžiaus debesis. Bet ji vis tiek užlipo laiptais ir sustojusi už durų tyliai pašaukė mane, paskui palaukė, nes aš gėdijausi ir nenorėjau jai atidaryti. Kumščiais užsikimšau ausis, kad tik negirdėčiau savo Babiket balso, kuris kalbėjo: eikš, grįžkim namo, tu tokia užsispyrusi, atėjau parsivesti tavęs namo. *Ostal*, šnabždėjo už durų mūsų senąją kaimiška tarme, *ostal*, o jos liežuvis pliaukštelėdavo per gomurį.

„Užeik", o kad mano kvietimas būtų aiškesnis, plačiai atlapoju duris. Regis, šį vakarą neteks likti vienai.

Tačiau Renė lyg įbesta sustojo prie slenksčio, kvailai prasižiojusi, iš po kyko išsitaršiusiom raudonom plaukų sruogom. Ant rankų mažasis sūnelis, neįmanomu vardu: Montanja. Padarėlis, kuris seilėjasi ant marškinių taip gausiai, kad Generolui kyla pavydas.

– Užeik, ko lauki?

Diena seniai pasibaigusi ir ji tikrai turėjo priežastį tokiu metu pasibelsti į duris, kad nepabūgusi nei tamsos, nei patrulių pereitų pusę miesto.

– Jis tave mušė?

Ji staiga susičiaupia ir pakėlusi smakrą įsmeigia man į akis bebaimį žvilgsnį. Ji ir vėl karinga skalbėja tvirtomis rankomis ir nerimo kupina krūtine.

– Tai jau ne, ponia. Pamačiau jį iš kitos gatvės pusės, ėjo skersas ir lazda skraidino akmenis. Žinau, ką reiškia, kai jis taip eina.

Ji pažadino vyresniuosius vaikus, įstūmė juos į tame pačiame aukšte gyvenančios draugės namus ir pabėgo su Montanja, kuris dar per mažas, kad vidury nakties paliktum su kuo kitu, net ir su seseria.

– Juk ne pirmas kartas... – tariu.

Šalio kampu Renė nuvalo mažyliui nutįsusią seilę ir snarglį, šis protestuoja gyvai gargaliuodamas.

– Ne pirmas kartas, – patvirtina.

Jai jau yra tekę sprukti į tamsą ir slėptis pas kaimynę ar kokią bendradarbę. Bet dabar jis visas jas pažįsta ir eina per namus, beldžiasi be jokios pagarbos, atsistojęs ant laiptų rėkauja, įžeidinėja ir niekam neleidžia miegoti, taip, kad vieną naktį pilietė Šarton – labai pakanti šeimininkė, bet ir jai jau trūko kantrybė – paleido į jį lygintuvą, tą sunkųjį, skirtą paklodėms, kone suskaldė jam petį, kuris ir dabar maudžia keičiantis orams.

– Pas mane jis neateis. Užeik.

Virtuvėje nešalta, bet Renė nevaldomai dreba nuo galvos iki kojų. Ant jos iki alkūnių nuogų rankų plaukeliai pašiurpę kaip šepečio šereliai, kuriuo prie upės trina skalbinius. Baisu, kai dreba tokia didelė ir stipri moteris, atrodo antgamtiška.

– Koks mažytis tas Montanja*, – juokauju ir bandau paimti kūdikį ant rankų. Renė instinktyviai prispaudžia jį prie krūtinės, gindama, paskui atsipeikėja, murmėdama atsiprašo, pakelia jo kepuraitę ir tik mano vienos džiaugsmui parodo mažytę ausį su baltu apvaliu speneliu – šaltu perlamutriniu lašeliu.

– Jei norėtum sušilti, yra sriubos.

Tai – ne tikra vakarienė, nes namuose nieko neliko: nei keptuvių, nei maisto, nei malkų židiniui, tik truputis anglių po trikoju, ant kurio pašildau daržovių sriubos vieninteliame likusiame puode.

* Kalnas; vardas susijęs su montanjarais, Konvento kairiųjų deputatų politine grupe, Konvento posėdžių salėje užimdavusia viršutinius suolus.

Įpučiu žarijas, jos blyksi raudonai po geležiniu ratu. Nemėgstu stovėti prie viryklės. Gal stovėti ir yra šiuolaikiška, gal tai civilizacijos laimėjimas, kaip tvirtina manoji Babiket, bet norėčiau žinoti, kodėl savo amžiuje turėčiau keisti įpročius. Ji kalba apie teises... kodėl turėčiau atsisakyti teisės susiriesti prie židinio ir ramiai maišyti, kaip visada dariau, jausdama ant savo veido stebuklingą ugnies šilumą?

– Niekada neprisitaikysiu prie tokio virimo būdo, – burbu.

Išties, sriuba prisvilo, o ji karti kaip daktaro Tronkino nuoviras, tas, kurį ponia Hiacinta naudoja, kad sureguliuotų vaikų virškinimą. Tačiau Renė tai nerūpi. Ji godžiai valgo prisėdusi stalo kampe, panardindama šaukštą – mažąjį – puode. Žiūriu į jos rankas iki pat mėsos nuskilinėjusiais, supleišėjusiais nagais, kartą mačiau juos kraujuojant ant švarių skalbinių. Toji moteris, visa lygintuvas, šildyklė ir liežuvis, atsidavusi jakobinų siekiams, kuri skyriaus susirinkimuose rėkia, plyšauja ir varo baimę šimtui vyrų, namuose negali sutvarkyti vieno vienintelio.

– Kodėl neišsiskiri?

Pažįstu dvi ar tris moteris, čia, netoliese, kurios pasinaudojo šia Revoliucijos dovana.

– Jei jau apie tai kalba, ir mano šeimininkė pasinaudojo šia teise.

Jai teko tai padaryti, pasakoja, nes jos vyras per vieną iš tų nedorėlių, kurios miega Halėse tarp vežimų, pasigavo ligą, ir ji nebenorėjo gulėti su vyru, kuris šlapinasi žaliai. Santuokos pareiga yra pagarba, pasakė pilietė Šarton. O kai nėra pagarbos... ji ne tik išsiskyrė, bet ir paaukojo savo vestuvių žiedą tėvynei kaip padėką už išlaisvinimą nuo to siaubingo tipo.

– Jos vyras blogas.

– O tavasis? Medus? Jis tave muša.

– Tik kai vynas jį padaro blogą.

Jis geria ne iš pasileidimo, gina savo vyrą Renė, šaukštas status jos sugniaužtame kumštyje lyg ribai pažymėti iškelta vėliava.

– Jis vienas dirbtuvėje nuo ryto iki vakaro. Aš bent pasivaikštau nešiodama daiktus tam ir kitam. O jis visą mielą dieną sėdi ant kėdės ir kala puspadžius ar lopo aulinius. Ar galiu jam prikaišioti, jei nori draugijoj išgerti šlakelį?

– Bet paskui jis tave muša.

– Kai jam pavyksta mane pagauti.

Papurtau galvą. Mano motina, vargšelė, nesiliovė man kartojusi, nors dar nebuvau suaugusi ir negalėjau suprasti: verčiau tarnauti Dievui nei vyrui, sakydavo, o aš nesuprasdavau, bet vis dar atsimenu jos žodžius.

Teresė

Mano gimimo dieną saulė pasislėpė.

Nors kai atsibudau ir išskubėjau iš lovos atverti langines – be Sesilės pagalbos – ji švietė nuostabiame rugsėjo danguje.

Kaip laukiau savo aštuntojo gimtadienio! Ir jis pagaliau atėjo, aš gausiu baltą kaspiną, tokį pat, kokį turi mama, (įpinsiu jį į plaukus) ir savo vietą prie stalo. Visą dieną, per pietus ir per vakarienę, turėsiu teisę į savo kėdę prie pono Lasnjė, jis nemielas, bet elgiasi su manim pagarbiai ir nėra toks akiplėša kaip direktoriaus vaikai, kurie nori mane priversti žaisti su tais kvailais buksmedžio pagaliukais, vien pagalvojus apie tą žaidimą ima žiovulys.

Taigi, danguje švietė saulė ir dar nežinojau, kad kai mama ateis manęs pasveikinti, ji pasislėps.

Matyt, mama visą naktį žaidė kortomis, nes buvo apsirengusi ir atrodė kiek prislėgta. Ji atsisėdo ant suolo lovugalyje, o aš įsitaisiau greta. Nuleidusi galvą, mama glamžė pirštinių porą. Paskui pradėjo kažką murmėti, tai reiškė, jog bando rasti kokį pasiteisinimą, bet apgailestauja, kad turi jo ieškoti, jau moku ją suprasti, ir iš tiesų, galiausiai ji man prisipažino, kad jai nepavyko gauti pažadėtojo kaspino. Linktelėjau lyg sakydama: „tiek to!“, nors negalėjau

pratarti nė žodžio, taip suspaudė širdį. Tik staiga ji suplojo delnais, nušvito ir pašoko stačia: greičiau, tvarkytis, juk šiandien ypatinga diena! Tada sužinojau, kad saulė pasislėps. Kaip tik per mano aštuntąjį gimtadienį. Ne visiems laikams ir ne visa, bet pusiau ir tik keletą minučių prieš pusiaudienį, todėl reikėjo laiku pasiruošti mėgautis tų kelių minučių baime.

Tai buvo mano šventė ir gavau leidimą visur smalsauti viena pati. Dar nebuvau mačiusi tokio sujudimo, net per ponios Žerbo skaitymus balsu. Visi jau žinojo apie stebuklą ir jam ruošėsi, nes negalima plikomis akimis žiūrėti į užgesusį saulės skritulį, todėl Sesilė ir kitos moterys pylė vandenį į didelius dubenis, kuriuose turėjo atsispindėti saulė, o mes galėtume žiūrėti į ją, užtemstančią kaip gęstantis nuodėgulis. Didelis privalumas gyventi namuose, pilnuose mokslininkų, kurie valdo net dangų.

Tačiau virtuvėje girdėjau besišaipančias tarnaites, jos buvo tikros, kad tai tik pokštas, nes kas galėtų iš anksto žinoti, ką darys saulė? Senoji kunigaikštienė nenorėjo nulipti žemyn, burbėjo ir burnojo prieš tuos juokdarius, kurie verčiau eitų į bažnyčią, o ne apsimestų žinantys, ką galvoja gerasis Dievas, kai jiems nepavyksta priversti mūsų šlovinti gamtą kaip Amerikos džiunglėse. Vilkai! Vilkai, kurie smaginasi rydami sielas.

Bet niekas neklausė jos burbėjimo, sargybiniai, kambarinės, tarnai ir damos zujo, susijaudinę labiau už mane, nešiodami dubenis pagal žmogelio pageltusiomis ir raukšlėtomis kaip susitraukusi citrina rankomis nurodymus, laikiau jį visiškai nereikšmingu, o jis, pasirodo, išmano saulės paslaptis ir žvaigždių kelius.

Ponia de Guž irgi išraudusi iš susijaudinimo. Prisišliejau prie jos, kad padėčiau pilti vandenį į dubenį. Toji

ponia de Guž nepaprasta. Ji nekalba dvejopa kalba kaip visi suaugusieji, taip pat ir mama, deja, tokia yra jos yda. Ne, ji žino tik vieną kalbą ir vienodai kalbasi su suaugusiais, vaikais ir tarnais. Todėl ėmiausi jai padėti, nes džiaugiausi matydama vėl linksmas jos akis, jai išsilygino tas man labai nepatinkantis raukšlių rezginys, jau kuris laikas susikaupęs tarp antakių. Jis kiekvieną dieną didėja ir pamažu tankėja, lyg ant jos kaktos telktųsi liūdnų ir blogų minčių kariauna. O kuo labiau jis didėja, tuo labiau keičiasi jos nuotaika. Taip pat ir atsakymai į klausimus, nors ir nėra nemandagūs, tampa šiurkštūs, netgi jos kavalierius, ponas Frazė, nesulaukia jos palankumo ir veltui bando pelnyti malonę ar dėmesį. Žodžiu, su tuo rezginiu ant kaktos ji tampa tokia pat kaip visi čia gyvenantys – nelaiminga, nes nekenčia šitos vietos.

Tačiau iš pradžių ši vieta patiko jai kaip ir man, ypač sodas. Ji giliai kvėpuodavo, žingsniuodavo plačiu žingsniu ir pasakodavo man labai gražias istorijas apie keliones į Laponiją ar juodąją Afriką. O kai ponas Frazė prisidėdavo prie mūsų, nepertraukdavo savo pasakojimo, kad su juo pasikalbėtų, kaip būtų padarius kuri nors kita dama, o tęsdavo pasakojimą iki natūralios jo baigties.

Todėl džiaugiausi, kad bent mano gimimo dieną ji vėl tapo tokia kaip anksčiau, su šypsena lūpų kampučiuose, kuri geriau už apkabinimą, ir nesvarbu, kad jos veido išraiška liko truputį išsiblaškiusi, mąsli. Šiaip ar taip, buvau prilipusi jai prie šono, nes norėjau kartu su ja pamatyti vandenyje užgęstančią saulę. Bet paskui atėjo direktoriaus vaikai ir apsupo dubenis. O pirma visų tas ilgšis pirmagimis, visada snarglėtais rankogaliais. Tada aš pasiraukiau, o taip stovėdama nuošalyje pamačiau,

kaip Žiupenas slapta nutolo link malkinės, todėl ir aš nepastebėta nusekiau jam iš paskos.

Malkinėje man labai patinka, gal net labiau nei sode. Nuo kelmų kylančios dulkės dvelkia dūmais ir kutena nosį. Nuo vienos rietuvės prie kitos bėgioja keisti sausų lapų spalvos gyvūnėliai ir žaliai šlakuoti driežai, sustojantys pauostyti orą ir akimirksniu išnykstantys. Manau, Sesilei čia irgi patinka, nes ji čia ateina pasikalbėti su savo sūnum, o aš jį kaskart suseku pagal smarvę, kurią jis palieka paskui save.

Visiška priešingybė Žiupenui, jo kvapas geras.

Taigi, įeiname į vidų ir Žiupenas išsitraukia popieriukus su nupieštais pono Kapeto ir Karolio IX veidais. Juos jam dovanoja jo tėvas, ne todėl, kad būtų jiems ištikimas, priešingai, kad jis numestų ant žemės, sutryptų ir apspjaudytų tų niekingų, nekenčiamų tironų veidus. Smagus žaidimas, bet mama neturi žinoti, kad ir aš jį žaidžiu. Taigi, sutrypiame tuos riebius veidus, o paskui pasislepiame už sukrautų žagarų ryšulių.

Vietos ten maža, dviese vos telpam, bet prisiglaudžiam vienas prie kito ir aš pro nosį įkvepiu jo kvapą, primenantį medžio. Pro plyšį žiūrim į saulę, ji skleidžia blyškią šviesą. Žiupenas patrina man kulkšnį savo geležim kaustytu batu, aš atsilyginu įkąsdama jam į kaklą. Jo skonis irgi geras, kaip riebios žemės, o tarp ausų ir plaukų – kaip rūgščios žolės. Jis išsisuka, juokiasi prisidengęs delnu burną, kad nesigirdėtų. Dar kartą įkandu ir apsilaižau lūpas. Pro plyšį krinta silpna šviesa. Man išsprūsta šūksnis: ji pradingo, ji tikrai pradingo!

Prisimerkiam, kad nepražiopsotume reginio, kaip saulę pamažėle praryja lengvas šešėlis, toks gilus, įstabus, kupinas judesio ir formų, ten yra ir mano rankos, taip,

matau, kaip jos išlenda iš to šešėlio ir juda išgaudamos garsus iš spineto klaviatūros. Ak, koks skausmas, koks ilgesys!

Nosim priglundu prie Žiupeno peties ir tyliai, kad niekas neišgirstų, uždainuoju jam į ausį dainą, paskui dar vieną. Plyšyje saulė virsta milžinišku vyzdžiu, pusiau juodu, pusiau ugniniu, lyg velnio akis, o aš dainuoju visas dainas, kurias išmokė mama, ir tas, kurias žaidimų kambaryje tarp partijų dainuodavau tėvo draugams. Kai taip dainuoju, iš malkinės atslenka drėgnas šaltis, šviesos spinduliai suplonėja tarsi voratinklis, o vos tik voratinklio siūlai pasklinda aplink, ant kelmų, rastų, tamsios žemės, prilipusios prie kauptuko ašmenų, – visi daiktai praranda spalvą ir paskęsta ilgesy.

Paskui pamažu spalvos grįžta ir saulė vėl didelė ir skaisti kaip visada, bet aš neužmiršiu, taip, niekada neužmiršiu jos gimtadienio dovanos!

Dangus ir namai, viskas vėl apsigaubė ramybe, kai Žiupeno tėvas pranešė mums gerą žinią: mama sulaukė malonės ir mes vėl būsime laisvos. Oficialus laiškas dar neatėjo, bet jis netruks ateiti, labai greitai.

Mama pravirko, apkabino mane. Dar niekada nemačiau jos taip verkiant. Koks palengvėjimas, kalbėjo, mano vargše Terese, žiūriu į tave ir patiriu tą patį neįtikėtiną lengvumą, kurį pajutau tau gimus, lyg antrą kartą būčiau tapusi motina, mano vaikeli. Leidausi glėbesčiuojama, bet buvau visa įsitempusi ir iš sutrikimo negalėjau nė piršto pajudinti. Ji niekada taip su manim nekalbėdavo, bet iš jos ašarų supratau, kad ji iš tiesų mane labai myli ir buvo labai dėl manęs susirūpinusi, todėl staiga ir aš susirūpinau, negalėjau būti tokia laiminga kaip ji.

Mama tiesiog spinduliavo. Viskas baigta, džiūgavo, netrukus visa tai – ir ji mostelėdavo ranka – bus tik praeitis. Bet man gerklėje įstrigo gumulas ir veltui stengiausi jį praryti, prie savo skruostų jaučiau jos drėgnas blakstienas. Ji vėl puolė mane glėbesčiuoti ir glamonėti, o aš prisiminiau Žiupeno akis, spindinčias kaip kiniškas lakas, kai jam įkandau į kaklą. Mes išvažiuosime, kartojo mama, išvažiuosim ir šitai liks tik blogas atsiminimas, o aš nuleidau smakrą ir galvojau apie Žiupeną, kuris liks čia žaisti malkinėje, ir svarsčiau: ar tai yra „praeitis", apie kurią kalba mama, toji širdgėla, tokia panaši į skausmą, kurį patyriau, kai saulė prapuolė ir pro malkinės plyšį pamačiau ją, panyrančią į šešėlį?

Sesilei iš susijaudinimo trūkčiojo akį, atrodė, lyg ją vis pamerktų. Malonės laiškas, nesiliovė šaukti pakėlusi rankas delnais į viršų. Bet pasinaudojo šia proga įspėti, kad vos tik mums nebereikės jos paslaugų – pradžiuginsianti savo sūnų ir susirasianti kitą tarnybą, nes būti kambarine tikrai yra *ancien regime* darbas. Mama iškart atsipeikėjo ir griežtai paklausė, ar ji mananti, kad teisinga prireikus nuomotis tarnaitę. Pasibjaurėtina ir amorali mada.

O Žiupeno tėvas nė nesiruošė išeiti. Kol pagaliau mama, atsidususi, pasirausė stalčiuje ir ištraukė asignaciją, kurią padavė jam į rankas, dėkodama už pranešimą. Asignacija buvo nedidelė, o jos paraštės kažko priraitytos ir aprašinėtos. Jis paėmė ją, murmėdamas nesuprantantis tos prancūzų manijos teplioti popierinius pinigus ir norėjo, kad mama jam perskaitytų, kas ten parašyta, nes niekada nežinia, o jis nenorintis jokių nemalonumų.

Mama vėl paėmė asignaciją ir perskaitė: kam gailėtis aukso, kai galima apsieiti be jo? Labai patriotiškas užrašas. Tačiau Žiupeno tėvas pasikasė nosies galiuką ir atšovė: aukso bent jau neištepliosi tokiais kvailais užrašais.

Que val viure ses amor...

Moteriškas balsas dainuoja mano jaunystės kalba. Vėjas žarsto kibirkštis, atneša pro alyvmedžių šakas karštą, galingą alsavimą.

Staiga atsibundu nuo neįprastos ant juosmens užkritusios rankos šilumos. Užtrunka visą minutę, kol susivokiu, kur esu ir su kuo, ir kodėl pagalvė dvelkia griežtu skutimosi muilo kvapu, sumišusiu su švelnesniu manosios pudros dvelksmu.

Klodo ranka laiko mane, neleidžia pajudėti toje siauroje lovoje, skleidžiančioje lengvą pelėsių dvoką. Ar jis visada miega tokiose spartietiškose lovose? Švelniai žvelgiu į jį.

Gražiosios rankos, kurios gydo ir glamonėja, kurios moka gydyti glamonėdamos.

Pasisuku jo glėbyje. Jis pro miegus nusišypso. Aš irgi nusišypsau: pasikeitė papročiai, dabar jau ne vyrai taftos chalatais eina aplankyti ponių į jų miegamuosius.

Jo plaukai kutena man skruostą. Trumpi. Tankūs. Kaip katės kailis. Paklusniai prasiskiria po mano pirštais ir iškart susiskleidžia, vos juos patraukiu. Jausmas, lyg būčiau ramybės saloje.

Que val viure ses amor...

Que val... Bet pertrauka baigėsi. Mano nuogi pečiai lediniai. Mano kūnas jau išslydo, išsisuko iš jo glėbio. Jo plaukai ant pagalvės, ilgas nugaros lankas, pranykstantis po paklode nebeturi galios sulaikyti mano žvilgsnį.

Mintimis esu Arlė gatvėje. Matau savo studiją, pro jos langus Paryžiaus dangų, žalią Madam de Sevinjė pagalvėlę, rašomąjį stalą, dabar jau be mano daiktų ir be mano žodžių. Tas pasaulis man nebepriklauso. Jis gyvuoja už mano horizonto. Tada grįžtu į šį kalėjimą, kuris apsimeta įprastais namais, į šias dienas, kurios man padovanojo nelauktą švelnumą, gryną gyvenimo tėkmę.

Tačiau ne šios be jokių pėdsakų prabėgančios dienos išgelbės mane nuo nebūties. Dienos kaip kempinė filtruoja mano mintis, sugeria, sutraukia jų syvus. Kur yra dermė tarp to, kas esu ir ką kalbu, to, ką kalbu ir ką darau? Gyvenu pirmajame pragaro rate, o jis, jei prarasiu pasitikėjimą savimi, pasirodys artimesnis pragarui, o ne rojui. Juk pasitikėjimas savimi plikos kaip Alpių viršukalnė tikrovės akivaizdoje verčia mane manyti, jog turiu kuo ją išjudinti ir apversti, kad surasčiau po ja svajonių šaknis.

Kambarys sujauktas. Staiga pastebiu tai. Tipiška vyriška netvarka, kurios nesugebėtų be pėdsakų ištrinti net būrys kambarinių. Šukos ir šepečiai ištraukti iš dėklų, ant to paties staliuko skustuvas riešutmedžio rankena, pusiau atlenktas, atsainiai įmestas į žalvarinę lėkštę, gražią, plačią, su ryškiais baltais skutimosi putų pėdsakais ant kraštų.

Aš svetimoje žemėje.

Atsistoju. Rengiuosi stengdamasi netriukšmauti. Klodas paniręs į kietą jaunystės miegą.

Kojinės, keliaraiščiai, korsetas – jo nesugebu susirišti, nukarę raiščiai kutena nugarą. Skubu išeiti, pabėgti iš tos vietos, pritvinkusios tuo pat metu pažįstamų ir svetimų kvapų.

Que val viure...

Tyliai slenku tuščiais koridoriais. Namai kalėjimas dar miega. Sargybinių šuo prisigretino prie manęs ir eina kartu, inkšdamas kaip bendrininkas, laižydamas ranką. Siaubūne, prikišu jam tyliai, šitaip tu saugai namus?

Vienas po kito atsiveriančiuose languose matau aušrą, ji spindi aštriose šukėse ant apsauginės sienos viršaus. Ten, viršuje, yra mano dabartinio gyvenimo riba. Neapčiuopiama linija, apgaunanti akis. Judrios šviesos ašakos, kurios kas vakarą leidžiantis saulei virsta glaudžiu ugnies žiedu.

Istorija vis tiek tave iškrapštys, tariu sau eidama pro langus. Iškrapštys, jei ne tu kursi Istoriją.

1793-iųjų spalis

... mano drauge, mano drauge, kaip man trūksta tavęs! Kaip norėčiau, kad būtum čia, greta, o ne kažkokiame tolimame štabe, vienas, be tavosios Hiacintos paguodos, laukdamas, kad kažkas nuspręstų vėl grąžinti tave į kariuomenę ar ir toliau laikyti neteisingai nušalintą nuo pareigų. Jei bent galėčiau laisvai tau rašyti! Cenzūra atitolina mano gyvenimą nuo tavojo. Atima iš mūsų spontanišką žodžių protrūkį. Koks niekingas būdas išskirti du žmones! Sunkiau pakeliamas už nesuskaičiuojamas mylias, skiriančias mano lovą nuo tavosios stovyklos, kažkur prie Reno upės krantų.

Tas prailgęs mūsų išsiskyrimas ir tavo motinos likimas slegia širdį lyg sunkiausias akmuo.

Aš pasikeičiau, mano drauge. Rytais prie tualetinio stalelio atsiremiu alkūne į marmurą ir klausiu iš veidrodžio žvelgiančios nepažįstamosios: ar tu patiktum Pjerui? Ar jam patiktų ta moteris griežtais šešėliais paakiuose, kuri taip skiriasi nuo tos merginos iš Turo – išsigandusios, bet šypsančios?

Lauke, lapuose, temdydamas dangų siaučia ruduo. Ant krėslo prie židinio guli pirmųjų patriotinių tavo motinos rašinių tomelis, išspausdintas devyniasdešimtaisiais, su skirtuku tarp lapų.

Taip, atsidariau skrynią, kur buvau sudėjusi visas jos knygas, ir ėmiau jas metodiškai skaityti. Skaitant naktis greit prabėga, o mano protas nebeklajoja padrikai, jis prisipildo minčių, vaizdinių, fantazijų, kurios apglėbia mano sielą taip pat karštai, kaip tu apglėbdavai mano kūną.

Paskui išaušta, tuomet atsisėdu prie tualetinio stalelio, žvelgiu į nepažįstamąją, kuri veidrodžio gilumoje pavargusi tepa ant skruostų baltą balzamą, ir svarstau, ar ji tau patiks, ar paveiks tave taip pat, kaip mane veikia Paryžius.

Nes Paryžius irgi pasikeitė. Jis nesiliauja bėgęs, tas miestas gyvena bėgte, tačiau nebežino, kur bėga.

Vieną akimirką gatvės panašios į patvinusią upę, balkonai bulvaruose sausakimši žiūrovų, kortežai, griausmas, vaikigaliai raudonomis beretėmis mėto petardas miestiečiams po kojom, o kitą akimirką – viskas prapuolę, tik smarkus pietvakarių vėjas siaubia alėjas, žibintus, langus. Tame Paryžiuje, kuris taip greitai keičia veidą, sunku atskirti šventę nuo grėsmės: dabar jos eina kartu, žygiuoja koja kojon, kaip ekipažai, gabenantys ponias į teatrą, ir katafalkai, vežantys laidoti Sansono klientus, su budeliu, apsirėdžiusiu lyg kilmingas ponas.

Mano drauge, Roma turėjo vieną Neroną, o Paryžius jų turi tūkstančius.

Ir visur sklando užkrečiamas įžeidumas, įsiliepsnojantis dėl menkniekio. Madoje angliška dvikova, su pistoletais. Šiurkštesnis žodis, nesusikalbėjimas, dviprasmiškas mostas – ir netgi tie deputatai, kurie ką tik smerkė dvikovą kaip „feodalizmo liekaną“, o besikaunančius dvikovoje gėdingai vadino „gladiatoriais“ – net ir jie tariasi dėl susitikimų Bulonės miške.

Lyg nepakaktų karo ir giljotinos.

Per daug mirčių, Pjerai.

Man galvoje įsirėžė tavo motinos mintis, viena iš tų, kurias radau jos skrynioje: ... *pakaktų pašalinti dienos pavojus – neteisingumą, alkį, kad užkirstume kelią nakties pavojams...*

Taigi: Revoliucijai nepavyko pašalinti dienos pavojų, todėl padaugėjo nakties nusikaltimų. Kažkas šaukia „tegyvuoja liaudis“, o kažkas išleidžia kvapą.

Prieš keletą valandų, kai Kapeto našlė, kuri vos prieš metus buvo Prancūzijos karalienė, išlipo iš ekipažo kaip eilinė pilietė, kad būtų nukirsdinta Revoliucijos aikštėje, ne visiems pakako jėgų šaukti: „tegyvuoja Respublika“.

Taip man pasakojo Minjon.

Ji nuėjo aplankyti saviškių, kad sužinotų naujienų apie brolį, kuris rugpjūtį įstojo į kariuomenę, iškart buvo išsiųstas į Dunkerko apgultį ir pradingo tame pragare. O grįžtant namo kelią jai pastojo minia. Ir ji viską matė.

Aš nebuvau išėjusi ir nesiruošiu eiti. Šį vakarą negalėčiau pakelti vaizdo su vežimu, manojo miesto gatvėmis vežančio savo mirtiną krovinį.

– O galo vis nematyti...

Mano tėvas sėdi prie ugnies, tarp lūpų užgesęs cigaras, pirštais sukioja indišką nendrinę lazdelę. Dviejų laikrodžių auksinė grandinė ir šilkinė juostelė sušvelnina jo gelumbinės liemenės griežtumą.

Stora liemenė, perukas, indiška nendrinė lazdelė: rengimosi maniera nepasikeitė ir jo figūra, įprasta, tokia pati kaip anksčiau, atneša į kambarį senųjų laikų dvelksmą. Bet jam kalbant matau, kaip pameta pokalbio giją ir tas dvelksmas išsisklaido. Ne atmintis jį išduoda: mano tėvas serga, dėl tos ligos jam tinsta rankų riešai ir kulkšnys,

sunku judėti, tačiau protas išlieka aiškus. Taigi, jei jam ir pasitaiko kalbėti šuoliais, be logiškos tvarkos – tai tik dėl nuovargio.

Šiandien jo darbas labai nedėkingas. Policija tikrina dokumentus kaip niekada klastingai, užgriūva netikėtai ir nejaučia jokios pareigos nei šeimininkui, nei nuomininkams. Negana to, svetimšaliai, dosniausi nuomininkai, prapuolė, išvaryti karo ir įstatymo dėl įtartinų asmenų. Visur liūdni parduodamų namų, neišnuomotų namų vaizdai, ant balkonų, ant užvertų langinių iškabinti užrašai.

Mano tėvas – šviesus žmogus, bet visos jo išminties negana, kad šlovintų grynąją kitiems naudingų permainų filosofiją: Revoliucija jam tikrai nedavė jokios naudos.

„... o galo vis nematyti", kartoja trečią ar ketvirtą kartą ir perstumia Martinikos cigarą į kitą lūpų kampą.

Tas vakarinis pašnekesys jau tapo įpročiu. Teisingiau, jo vieno kalba. Mūsų kasdienis pasimatymas nuo tada, kai Pjeras išvyko į frontą.

Kiekvieną vakarą maždaug tokiu metu girdžiu, kaip jo lazdelė stuksi į akmenines pakopas, sustoja, paskui vėl stuksi: pavargęs, senas, nusivylęs stuksenimas, o kiekvienas stuktelėjimas aidi mano krūtinėje.

Jis beveik nepastovi ant podagros iškankintų kojų, bet kiekvieną dieną per jėgą įspraudžia jas į išblizgintus batus ir eina tvarkyti savo reikalų, apžiūrėti namų ir gyventojų. Pats duoda visus pavedimus, o grįždamas užsuka įsitikinti, kad jo anūkams – tie berniukai jo kūnas ir kraujas – nieko nenutiko, kad židinyje dega ugnis ir netrūksta pieno rytojui.

Manau, kad jo širdyje Žanas Eli ir Anacharsis užėmė mano vienintelio brolio, mirusio dar prieš man gimstant,

vietą: jo miniatiūros persekiodavo mane vaikystėje, pasklidusios po namus, viena buvo net ant tabokinės dangtelio.

Mano tėvas jaučiasi vienišas. Todėl ateina patikrinti mūsų gyvenimo ir pailsėti krėsle prieš ugnį. Sukioja lazdelę tarp pirštų, apaugusių baltų plaukelių kuokštais, ir kalba, kalba, kalba... Su kuo gi dar galėtų pasikalbėti, jei ne su manim. Paryžiuje neliko nė vieno, kurį vadintum draugu, o apie ką, išskyrus namų ūkio išlaidas ir tarnus, kalbėtis su mano motina?

– Nereikia jos gąsdinti.

Kad jos negąsdintų, ateina čia pristatyti savo pasvarstymų apie karą, kurio galo vis nematyti, apie vyriausybę, kuriai vadovauja tribūnai, regis, trokštantys karaliauti ant lavonų piramidės – jis niekada anksčiau to nedarydavo. Manau, taip jis būtų kalbėjęsis su mano broliu, jei tik šis būtų gyvas: apie karą ir prekybą ginklais, kuri krauna turtus nedoriems prekeiviams, apie vidaus kovas ir naujosios Konstitucijos dorybes bei ydas...

Ji buvo Konstitucijos parodija – atsidūsta, išsiima cigarą, vėl įkiša jį tarp lūpų – jau tada, kai buvo parašyta ant *Meot* staliuko – geras restoranas, nepaneigsi, prie *Chablis* vyno taurės ir jaučio liežuvio su majonezu, parengta ir apsvarstyta per penkiolika dienų, o didžioji straipsnių dalis be diskusijų priimta Konvente... Dabar gi pasirodė Sen Žiustas ir paaiškino mums, kad birželį priimtos Konstitucijos negalima taikyti.

Jei ji būtų taikoma – smarkiai trinkteli lazda į grindis – vyriausybė nebegalėtų smurtu slopinti laisvės siekių. Todėl laisvei užtikrinti vyriausybė skelbia privalanti likti revoliucinė: žodžiu, reikia tiesiai šviesiai pasakyti, kad ji nori laisvų rankų. Iki taikos.

– Taikos, lyg tai būtų tik dienų klausimas.

Minjon atėjo pažarstyti ugnies ir mano tėvas nutilo: jo paklausius, nėra nė vienos tarnaitės, kurios nebūtų užverbavusi kuri nors grupuotė. Todėl laukia, kad Minjon grįžtų į virtuvę, tylėdamas stebi jos judesius, įdėmus žvilgsnis giliose akiduobėse.

Aš tylomis pešioju šalio kraštą – šis vakaras skiriasi nuo kitų.

• • •

Mano tėvo dėka ugnis židinyje dega kaitriai. Jam turiu būti dėkinga už šiltus kelius. Bet mano nugara šąla, rankos sustirusios guli skreite, o galvoje vienintelė mintis: kaip pertraukti jį, kaip nutraukti jo monologą ir paprašyti pagalbos.

Man reikia jo pagalbos.

Pjeras fronte, Reinaras nepasiekiamas kaime – kas dar galėtų mane paremti, jei ne tėvas? Bet dvejoju, o laikas bėga ir niekaip nerandu tinkamos progos, geros akimirkos ir graužiuosi, kad savo naujajame gyvenime vis dar turiu kreiptis į jį, kabintis už jo senų rankų, vis sukiojančių tą indiškos nendrės lazdelę. Kad ir kaip nenorėčiau, turiu tai padaryti.

Paskui laikrodį Žiustina nunešė į lombardą likusius Olimpijos papuošalus: smeigtuką, kamėją ir du briliantus. Daugiau nieko neliko. Reikia jam pasakyti.

Palaukiu, kad išeitų Minjon ir pasakau.

Tokia padėtis, tėve.

Norėčiau jums paaiškinti.

Už papuošalus Žiustina gavo keturis šimtus dvidešimt tris frankus. Kai jie išseks, viskas baigsis: popieriniai pinigai, monetos, auksas, visų rūšių ir pavidalų pinigai – Olimpija nieko daugiau neturi.

Gal Leskurbjakas keletą mėnesių ir suteiktų jai kreditą kaip Reinaro draugas, tačiau jis tik direktorius, o savininkė, pilietė Majė, ji nesuteiks kredito nė dešimčiai minučių.

Pinigų nebėra, o jei Olimpija išeis iš globos namų ir sugrįš į Petit Fors, Abė ar bet kurį kitą kalėjimą – anksčiau ar vėliau, tai jau tikrai, pamatysim ją lipant į Sansono vežimą.

Tėvas judina lūpas, kartu su cigaru gromuluodamas ir mano žodžius. Juos suvirškinęs, lazdelės rankena stumteli į šoną peruką, pasitrina kaktą ir sako ramiai, užtikrintai: ne vien pinigai tave neramina. Nustembu, maniau buvusi atsargi ir nustūmusi savo baimę į nepasiekiamą kampą, kaip skudurą po kubilu. Tačiau įdėmus jo žvilgsnis jį ištraukė ir aš nudelbusi akis prisipažįstu: „Tiesa". Ne vien pinigai. Dar ir Olimpijos elgesys, ji vėl pasiryžusi veikti, paversti niekais Pjero ir mano viltis, vėl linkusi garsiai kalbėti, be jokios atsargos.

– Ji neklysta, – mano tėvas palaiko Olimpiją, o aš ir vėl nustembu. – Mokestis už pilietės Majė globos namus dar negarantuoja neliečiamybės.

Kiek laiko ji dar bus „užmiršta" globos namuose? Pusmetį, metus, dvejus?

– Iki taikos? – sarkastiškai vypteli.

Todėl verčiau kovoti, kai turi tokį temperamentą, kokį turi ponia.

Tikėjausi visko, tik ne tokio atšiaurumo. Sustingstu, kad sulaikyčiau ašarų upelius, jie pavojingai arti. Bet jis ištiesina ant kaktos peruką, patvarko prie ausų nukarusias garbanas ir tęsia:

– Kita vertus...

Kita vertus, daug yra būdų atsikratyti trukdančio kalinio. Gali būti nepalanku išstatyti ant Sansono pakylos

moterį, garsėjančią savo patriotinėmis kovomis. Todėl pirma ji perkeliama, o paskui, jei pradingtų be pėdsakų... pasigirstų daugiau palengvėjimo atodūsių nei keiksmų.

Žodžiu, yra tik vienas sprendimas, patogus visoms pusėms: išnykti.

– Kiek žinau, iš daktaro Leskurbjako globos namų tai nėra neįmanoma.

Mano ašaros skubiai traukiasi.

Išnykti, išgelbėti gyvybę... Ir ne tik ją, svarstau kupina dėkingumo, balsu dėliodama faktus: procesas be jos neįvyks, be proceso nebus nuosprendžio, be nuosprendžio Figjė dvaras nebus nusavintas ir parduotas kaip liaudies nuosavybė.

Štai išvada, krintanti tiesiai mano tėvui į širdį. Ne iš godumo ar naudos, o todėl, kad, jo manymu, prarasti namus yra tokia pat nelaimė kaip prarasti gyvybę, gal net didesnė.

Žinau, ką jis galvoja: išgelbėti Olimpiją, o kartu ir Figjė dvarą – gera investicija, nors jis iš to nieko nepelno, priešingai, praranda ir rizikuoja be jokios naudos.

– Ak, – nusišypso įvertindamas mano pasvarstymą, – jei būtum vyras, galėčiau nebedirbti ir ilsėtis!

–Jei būčiau vyras, dabar būčiau kur nors toli, kariuomenėje, kaip Pjeras.

Žiustina

Kas kitas galėtų ten nuvažiuoti, jei ne senoji Žiustina?

Žinoma, kad nuvažiuosiu jos paimti. Nereikėjo nė klausti. Jau per ilgai buvau atskirta. Visą tą laiką nieko nesakiau iš pagarbos, nesipriešinau, net kai jaunoji ponia susigalvojo eiti pati viena, be tarno ar kambarinės palydos, iki pat daktaro Leskurbjako namų kalėjimo, palikusi mane čia be jokio darbo.

Ką padarysi.

Tačiau... tačiau negaliu skųstis: ji nepraleido nė dienos! Išeidavo su mano paruošta pintine – baltinių pamaina, laikraštis, ant kaktos užsitraukusi Minjon apsiaustą, lyg jis būtų stebuklingas gobtuvas, po kuriuo ponios tampa nematomos, nepasiekiamos plėšikams, kurių gatvėse dabar didelis knibždėlynas.

Pintinė, apsiaustas – ir ji išeidavo viena pati. Gal turėjo savų sumetimų, svarsčiau, kad net su manim nesidalytų tais susitikimais. Susitaikiau su tuo.

Tačiau išvežti ją iš tos vietos tai jau tikrai mano darbas, be jokios abejonės.

Lipdama laiptais pastebiu, kad laisvai judinu klubus, tarsi šie būtų užmiršę savo sąstingį. Kiekviena pakopa pa-

jaunina mane metais ir palengvina rūpesčių naštą, apačią pasiekiu žvitri kaip tuomet, kai dar buvau slapta pasiuntinukė tarp mano Babiket ir pono Žako, nes Montobanas – tai ne Paryžius ir našlė ten tikrai yra našlė.

Kovodama su vėju atveriu sunkias duris.

Manęs jau laukia landò, jo viršus – žalios spalvos kaip ir vežimas, išvežęs nukirsdinti Liudviką Kapetą – pakeltas, šalta. Ta spalva mane erzina. Bet neturiu pasirinkimo: štai ekipažas, štai vežikas, labai santūrus dėl arbatpinigių, kuriuos jam įkišo į kišenę jaunoji ponia ir kuriuos jis kojos judesiu nepastebinai pasvėrė.

Pono Mabij pinigai, tesaugo jį viešpats. Dygus žmogus kaip retas kuris, bet geros širdies ir išsilavinęs, o dėl savo vienintelės dukters šaukštu išsemtų jūrą, tą gerai supratau. Tik ji visą laiką savo tėvui priešinasi, nors jis, vargšelis, nori jai padėti, bet ji neprisileidžia pagalbos, draudžia sumokėti tiekėjams, nepriima dovanų ar pinigų. Paskui skundžiasi, kad viena žvakė kainuoja net septynis soldus, o ji, naktinis paukštis, jų sunaudoja daugybę. Jei šįkart nusižemino prašyti, tai tik dėl to, kad nebegalėjo be jo pagalbos išsiversti. Kad išgelbėtų Olimpiją. O šiaip ji tikra išdidi užsispyrėlė.

Taigi, įlipu į ekipažą, pakeliu paminą ir nepraveriu burnos, nė žodelio, nes vežikas jau gavo nurodymus.

Sekmadienis. Gatvėse pilna žmonių, krautuvės dėl to naujo revoliucinio kalendoriaus, kuris įsigalėjo spalio pradžioje, atidarytos. Nuo tada dienos skaičiuojamos ne taip, kaip prisakė Dievas, sekmadienis irgi nevadinamas sekmadieniu, o kadangi jis nebevadinamas sekmadieniu, privalu dirbti. Geras atradimas. Kas dešimta diena laisva, ne kas septinta, kas bus patenkintas? Žinoma, gal tik manufaktūrų savininkai ar tokie kaip ponas Mabij, kuriems

darbuojasi mūrininkai ir dailidės. Kiekviena šventinė diena jiems yra nusikaltimas visuomenei, nes darbininkai, kai nedirba, degina gerkles vynu ir nusilpsta, o kitą dieną statybų aikštelėje ilsisi. O krautuvininkai! Bent jie, tiek uždirbantys, turėtų būti patenkinti. Tačiau jų veidai paniurę, ekipažui riedant pro mūrus, prieskonių pardavėjai pasirodo tarpdury užsikišę už juostos pašluostes, pasiruošę burnoti.

Bet vežikas abejingai mojuoja botagu ir lygiai antrą, kaip liepė jaunoji ponia, mes jau stovime prie daktaro Leskurbjako namų kalėjimo vartų.

Neryški saulė virpa ant arklių šonų, šie prunkščia palenkę galvas ir krato karčius, žiūri atlaidžiai. Ten stovi ir daugiau lankytojų vežimų, mes atsistojame nuošaliau, paskutiniai eilėje. Paprašau nuleisti viršų, kad geriau matyčiau ir pasirodyčiau pati. Bet iš pradžių matau tik saulės dėmes, jos atsiranda ir pranyksta, išplinta ir susitraukia ant spindinčių nugarų.

Praeina kažin kiek laiko. O gal tik kelios minutės? Už mūrinės tvoros nuaidi gongas, jis kviečia Leskurbjako svečius pietų ir įspėja lankytojus, kad metas išeiti.

Dar keletas minučių ir tarp medžių pasirodo jos figūra. Seku ją, su įprastu nerūpestingu grakštumu einančią vartelių link. Ant veido ir pečių nuleistas juodas šydas slepia ją nuo pasaulio, bet ne nuo manęs: ak, Babiket, mano akys tave atpažintų net apsigobusią miltų maišu.

Ji ne viena. Ją lydi jaunuolis, kuris iki šios liepos dirbo jos sekretorium. O aš, kai jis jai dirbo, smerkiau jo jaunatvišką rūpestingumą! Ką dar galėjau sakyti matydama tą raudonį... Sutrinki, kai pamatai raustant vyrą, kad ir kokį jauną. Nepasitikėjau juo. Bet tebus palaiminta jo iš-

tikimybė, jei tik jam pavyks išgelbėti mano Babiket! Nes ponas Mabij sumokėjo pinigus, bet visa kita padarė jis. Su daugybe garsių draugų, kuriais mano Babiket gali didžiuotis, nusiritome tiek, kad turim būti dėkingos sekretoriui. Ką ir kalbėti!

Akivaizdu, kad taip ir turėjo atsitikti, juk tai jis parūpino leidimą, be vardo ir parašo, tikrą leidimą, pasirašytą policijos viršininko, suteikiantį teisę įeiti ir išeiti iš Leskurbjako namų. Ir bus jo nuopelnas, jei kalinių sąraše prie Olimpijos de Guž pavardės rytoj atsiras užrašas: perkelta. Tuo pasirūpins tas jaunuolis, nors ir nežinau visų smulkmenų, nes ponia Hiacinta ne tokia kaip Olimpija, kuri su manim kalbasi. Ponia Hiacinta nesikalba. Eina šen, eina ten, daro tą, daro kitą, greit išmoko įsakinėti, mūsų jaunoji ponia.

Bet šiandien tokia Dievo valia, kad atėjo mano eilė ir galiu pamatyti savo Babiket, lyg ji būtų lankytoja, kurią gongo dūžis pastūmėjo išėjimo link.

Ji jau prie sargybos posto.

Šuo didele galva ir snukiu, iššieptu baisiau nei Generolo Aleksandro, susidomėjęs uostinėja jos sijoną.

Jos eilė.

Sargybinis pasitaiso perpetę. Paima leidimą.

Ar paprašys pakelti šydą? Burnoje nebeturiu seilių, gerklė išdžiuvusi, liežuvis prilipęs prie gomurio. Pakeliu ranką, kad peržegnočiau, paskui apsigalvoju ir nuleidžiu ją ant skreito, nenoriu įžeisti kurio nors ant pasostės sėdinčio vežiko jausmų.

Sargybinis skaito įdėmiai, vesdamas smilium per popierių tikrina eilutė po eilutės. Labai lėtai. Lyg norėdamas antrinti jo lėtumui, jaunasis Frazė atidaro tabokinę ir pasiūlo žiupsnį. Vyras paima sidabrinę dėžutę, pasukioja iš

visų pusių, uždaro ir akiplėšiškai įsikiša į kišenę. *Voila*. Paskui tos pačios rankos mostu grąžina leidimą, parodo išėjimą. Ji pasisuka į jaunuolį, akimirką dvejoja lyg sakydama: viskas? ir praveria vartelius.

Ji lauke.

Pamato mane ir žengia link manęs.

Kai imu iš jos po apsiausto klostėmis paslėptą lengvą kelioninį krepšį ir padedu įlipti, man nutirpsta rankos.

Ekipažas pajuda. Drebančiom lūpom vapu: kaip jūs, ar jums nešalta. Užklotu apkaišau jos kojas. Žiūriu į ją ir negaliu atsižiūrėti į jos spindinčias akis, į jos alsavimą, kuris ties burna judina šydą. Kokia kančia! Koks prakeiksmas negalėti laisvai kalbėtis! Bet vežikai turi puikią klausą.

Todėl važiuojam lyg niekur nieko, šnekučiuojamės apie šaltį ir duobėtą kelią, ir apie mūsų laukiančius pietus.

Kiek pavažiavus, ji pakelia šydą ir atidengia veidą.

Tai labai neatsargu, šnabždu priekaištingai. Bet ji atsilošia į minkštą atkaltę, stebi vežiko nugarą ir neklauso manęs. Ji niekada neklauso savo senos įsibaiminusios tarnaitės.

– Nedejuok, – linksmai skamba jos balsas ekipažo gilumoje. – Viską sudėjus tu už mane vyresnė tik šešeriais metais.

Švenčiausia tiesa, bet jos auskarai kadaruoja prie lygių lyg upės akmenėliai skruostų ir ji elgiasi tarsi aikštinga panelė, kai skundžiasi: du mėnesius, Žiustina, du mėnesius nesimaudžiau vonioje.

Atsmaukė ant rankos pirštinę ir kasosi, lyg ten, tame baltos odos plotelyje, būtų susikaupusi niekada neplauto purvo našta.

Tą pat akimirką palinksta į priekį ir šūkteli: sustokit prie Pon Rojal maudyklų! Kai privažiuojame tiltą, vežikas patraukia už vadžių ir sustoja vežimams stovėti skirtoje vietoje. Olimpija vėl nuleidžia ant veido juodąjį šydą. Kai padeda koją ant paminos, griežtai tariu: atminkit, neturim laiko pramogoms!

Pono Pjero teisybė. Ji pašėlusi. Manoji Babiket tikrai pašėlusi.

• • •

Kažkur už kelių gatvių laikrodis skaičiuoja valandas, trečia, ketvirtis po trečios, ledinis vėjas lenkia pavargusius arklių sprandus, garina dusliai tekšintį mėšlą.

Pusė ketvirtos.

Vežikas leidžia laiką graužDamas šmaikščio galą. Aš paslepiu rankas po užklotu, stengiuosi neskaičiuoti laikrodžio dūžių.

Aikštė pilna vežimų. Dešimtys ekipažų stovi šonas prie šono. Miestą sukausčiusi ledinė ramybė. Vežikai žiovauja ir stebi praeivius, šie eina sužvarbę, paslėpę rankas po rankovių atvartais, užsitraukę ant smakrų šalikus.

Mūsų vežikas staiga liaujasi kramtyti savojo šmaikščio odą ir pasostės aukštybėse lyg įspėjimas nugriaudėja riaugėjimas. Visa aikštelė pagyvėja. Arkliai ima kasti kanopomis žemę. Vežikai liaujasi žiovavę ir kalbasi, iš vieno vežimo į kitą, o taip rutuliojantis pokalbiams kur mes atsiduriam? Prie finansinių paslapčių. Paslaptis po paslapties ir pasiekiam slapčiausius vyriausybės ir ekonomikos reikalus, su naujomis jėgomis pasukame į visuotinio mokesčio slėpinius ir sužinome įstatymo triukus, kurie taip patinka mūsų sankiulotams, nes peržengia

krautuvių slenksčius ir nustato visų dalykų kainas – nuo žvakių iki grūdų.

– O kai visoje Prancūzijoje bus vienoda kaina, pamatysim, taip, pamatysim, veikia ar neveikia maksimumo dėsnis.

– Kai visur bus vienoda kaina, – nukerta tipas ant krūtinės nukarusiu pagurkliu, – kainos nori nenori turės nukristi.

Bet mūsų vežikas vertina skeptiškai: pardavėjai? Jie visada ras būdų išsisukti.

Trečias vežikas išlenda iš vienu kuinu pakinkyto ekipažo:

– Keturi frankai ir dešimt soldų už svarą cukraus! Po savaitės mokėsite penkis, taip mano žmonai pažadėjo krautuvininkas, tegyvuoja Respublika!

Bet pirmasis papučia pagurklį:

– Robespjeras pasakė: liepos keturioliktosios vyrai nekovoja dėl saldainio!

Norėčiau atkirsti: akivaizdu, kad pilietis Robespjeras nepažįsta krautuvininkų, tačiau dabar tikrai ne laikas ginčytis su vežikais.

Galvoju apie jaunąją ponią, laukiančią mūsų kitoje miesto pusėje, tolimajame kambaryje, ten kurį laiką turėsime slėptis, nes išvažiuoti iš Paryžiaus sunkiau nei pabėgti iš daktaro Leskurbjako globos namų. Nesulaukdama mūsų ji jaudinsis ir rasime ją sukritusiu veidu, įdubusiais pajuodusiais paakiais, dėl kurių atrodo lyg sirgtų.

Nepakeliamas šaltis, jis smelkiasi pro užklotą man į kelius. Vėjas gainioja dulkes lyg smulkų stiklą, raižo kulkšnis. Kaip Dievą myliu, jei dar taip liksiu nejudėdama – sustingsiu į ledą.

Išlipu iš vežimo, pereinu gatvę ir žiūriu į upės pakrantę. Juodas molis, juodas, Senos vanduo patvinęs, matyti tik du dideli pūstašoniai laivai, jie tolsta vorele vienas paskui kitą. Akimis seku upės tėkmę kertantį kilvaterį.

Kadaise kiek kartų esame laukę saulėlydžio atsirėmusios į šį parapetą! Ir kiek sekmadienių ateidavom čia, kad štai nuo to molo sėstume į laivą..

Mažytis laivelis nuplukdydavo mus į Belviu, kur būtų taip malonu pasivaikščioti, jei ne tolumoje kylantys stiklo fabriko dūmai. Bet nusileisdavome už kalvos ir užmiršdavom dūmus. Eidavome iki kaimo smuklės: ponas Žakas priekyje su mergaite, ji – už pono Žako su Pjeru, kuris dėjosi kavalierium. Ponas Žakas buvo rūpestingas tėvas ir draugas, pasiryžęs vesti mano Babiket. Kodėl ji už jo netekėjo? Ką gali pasakyti. Nenorėjo prarasti laisvės rašyti pjeses. Ar skaityti laikraščius gurkšnodama moką Revoliucijos kavinėje. Pašėlusi. Ji visada buvo pašėlusi.

Penkta – laikrodis tolumoje skaičiuoja valandas, ketvirtis po penktos.

Viešpatie, ką pasakysiu jaunajai poniai?

Galiu sakyti, kad čia yra mano ateljė.

Čia, šilto vandens maudyklose laive prie Pont Rojal tilto, kuriame virš dviejų dešimčių vonios kambariukų su vienvietėmis, dvivietėmis ar trivietėmis voniomis, tapau ir užsidirbu gyvenimui. Maudyklos labai elegantiškos, su dviem įėjimais, vienas vyrams, kitas – moterims, labai poniškos, rafinuotos, ne tokios kaip tie atviri barakai, deja, tokie madingi, panardinti Senos dumble.

„Einu į savo ateljė“, išeidama juokais tariu vyrui, noriu, kad jis šypsotųsi, kai taisau jam už nugaros didelę pagalvę ir užkloju kojas dar viena vilnone antklode. Jis žino, kad man tai – ne pasiaukojimas, priešingai. Pasaulyje nėra gražesnio amato už dailę, aš jo išmokau pati, dirbdama.

Kita vertus, nebuvo kito kelio. Neturėjau brolio ar tėvo dailininkų, kurie būtų galėję priimti mane į savo dirbtuves, teko pačiai susigalvoti mokyklą. Davidas ir visi jo mokiniai gali šaukti „šalin Akademijos Bastiliją“, bet kas man rūpi Akademija? Manosios Bastilijos sienos nepalyginti aukštesnės, nes moterims draudžiama net lankytis ateljė, o aš, kaip moteris, jau vien dėl to būčiau laiminga. Todėl man nerūpi jų kivirčai dėl Akademijos

ar nacionalinės menų premijos, kurią teikia žiuri nariai, pretenduojantys ne tik į privilegijas, bet ir siekiantys dalyti išmintį: tiesą sakant, puikybę.

Žiuri pirmininkas, regis, yra pasakęs, kad menininko talentas slypi jo širdyje, ne rankoje, ranka mažai teišmoksta...

Gal ir mažai, bet būtent ranka atskleidžia dailininko talentą ir neleidžia jam nuvysti. Be mokyklos negalima augti: tiek sugebėjau suprasti pati, per praktiką ir neblėstantį troškimą tapyti sukaupusi savo patirtį.

Tas troškimas, ne tik būtinybė, atvedė mane į smilkalais kvepiančias šilto vandens maudyklas ieškoti modelių ir pirkėjų.

– Tapysi jos portretą?

Iš virtuvės grįžo Valeri. Ji paduoda man padėklą su užsakytąja chereso taure ir šnabžda tyliai lyg sąmokslininkė.

– Ji mūsų negirdi, – nuraminu.

Nepažįstamoji dviem žingsniais pradingo tamsiame drėgname koridoriuje, iš kurio patenkama į vonias. Bet iki jai pranykstant turėjau laiko nužvelgti ją nuo galvos iki kojų. Tokios ponios negali nepastebėti. Ypač jei turi dailininko akis, o man, dėkui Dievui, nusišypsojo ta laimė.

Ponia pasirodė nušvitusiame laukujų durų stačiakampyje, paskui durys užsivėrė, o ji liko ant pirmosios iš keturių į salę vedusių medinių pakopų. Sustojusi pakėlė rankas, nusimetė nuo veido juodą vualį, o šis subangavo jai aplink galvą, sujudintas kartu įsprūdusio vėjo gūsio, kuris suteikė jos mostams didybės, o man – spontaniškos pozos harmoniją.

Kas ta ponia, padovanojusi man šį teatrališką pasirodymą? Pagalvojau ir geriau įsižiūrėjusi aiktelėjau: juk

tai Išmintis! Augumas, elgsena, atvirame veide – griežtas švelnumas, kurį kai kurioms moterims dovanoja amžius... Išties, per kitas lapkričio šventes ji galėtų įkūnyti Išmintį. Negaliu jos paleisti; ši mintis netikėtai sukėlė geismą, troškimą dirbti, pirštais pajusti švelnų grūdėtą angliukų paviršių.

Tačiau ji žengė tiesiai į persirengimo kambarį, neatsigręždama. Bijau, kad sulaikyti ją bus nelengva.

– Portretą? – perklausiu Valeri. – Nežinau.

Bet pakeliu uždangą ir imu tyrinėti šviesą.

Tai – pirmoji taisyklė, kurios išmokau prieš daugelį metų pradėjusi miklinti ranką, piešdama lapus ir gėles gamtos istorijos kabinetui: tyrinėti šviesą.

Darbui vadovavo ponas Martinė, jis buvo ne tik mokslininkas, bet ir graveris, žinojo visas dailės paslaptis, mums buvo labai reiklus ir reikalaudavo į darbą įdėti širdies.

Daugelis dirbome tą darbą, taip niekinamą meno meistrų: per menkas, per daug anonimiškas. Jis buvo mano mokykla.

Aš piešdavau geriausiai. Žavėjausi lapų šviesos ir tamsos žaismu, spalvų gama, sekiau kiekvieną atspalvį nuo krašto iki žiedlapių vidurio, vienodai išmaniai brėžiau nuodingų krūmų šakeles ir smulkesnius vaistinių žolelių gyslotumus. Nenoriu puikuotis, bet kas būtų pono Martinė darbai, kas būtų gamtos istorija be mano tikslių piešinių, be jų ištikimybės spalvoms?

Ištekėjusi mečiau tą darbą – vyras norėjo, kad padėčiau jam krautuvėje. Mojuočiau audinius aptingusioms ponioms po nosim... buvau tokia nelaiminga! Nors mylėjau Bernarą, mano gyvenimas darėsi vis tuštesnis. Su-

kūrusi visą augalų ir gėlių pasaulį, patyrusi pirmųjų tapytų paveikslų džiaugsmą jaučiausi nieko vietoje.

Bernaras, jautrus vyras, netrukus tai suprato ir paklausė: norėtumėt grįžti pas poną Martinė? Ne, atsakiau. Noriu pabandyti tapyti portretus. Ir pradėjau kurti paveikslus, kuriuos pirktų bažnyčios ir vienuolynai.

Pardaviau begales madonų kambarinių, tokių kaip Valeri, ar siuvėjų veidais. Man puikiai sekėsi, kol iš varpų nepradėta lieti patrankų.

Paskui viskas žlugo.

Šiandien bažnyčios ir vienuolynai patys parduoda, ką tik gali, kokie pirkiniai! Kas galėjo įsivaizduoti, kad viskas pasikeis taip greitai ir reikšmingai? Pirkėjus lyg viesulas būtų nupūtęs, per kelis mėnesius likau be užsakymų, kaip tik tuomet, kai jų labiausiai reikėjo, nes Bernaro krautuvę apiplėšė, o netrukus... dar nespėjome atsigauti po pirmosios bėdos, kai jis krito ant žemės lyg žaibo trenktas ir nebepakilo: nevaldė kojų. Viena nelaimė paskui kitą.

Tai atsitiko maždaug prieš penkerius metus, nors kai pasakoju, atrodo, lyg būtų nutikę vakar.

Paryžius dar nebuvo išrinkęs trečiojo luomo deputatų ir, atmenu, kiekvieną dieną vykdavo rinkėjų susirinkimai. Per vieną iš tokių susirinkimų Reveljonas, tapetų fabrikantas, tarė: darbininkai puikiausiai pragyvena su penkiolika soldų per dieną, aš jiems moku dvidešimt ir jie vaikštinėja su gražiais kišeniniais laikrodžiais. Jis nespėjo nė baigti – jo manufaktūra buvo užpulta ir nusiaubta, o kadangi minia puola nežiūrėdama, toks pat likimas ištiko ir gretimas krautuves, tarp jų ir mano vyro.

Tuomet visi matė, kaip sena keliaujanti prekeivė Berten, kurią ten gerai pažinojo, dalija miniai lazdas.

Taigi, ten buvo Berten, buvo apiplėštų krautuvių savininkai, reikalaujantys, kad miestas atlygintų žalą, buvo policijos vadas, kuris mainais už žalos atlyginimą norėjo išgirsti vardą. Kieno vardas ištartas vienbalsiai? Akivaizdu, Berten.

Bernarui toji istorija labai nepatiko, bet nors ir nenoromis jis leidosi įtikinamas ir parodė į senę. Ji buvo pakarta Sen Antuano kartuvėse, o mano vyras, pamatęs ją kadaruojančią, o jai po sijonu smalsaujančius ištvirkėlius, prarado bet kokią meilę krautuvei ir verslui. Be to, žalos jam niekas neatlygino ir darbas buvo baigtas.

Krautuvė sužlugdyta, Bernaras paralyžiuotas, aš be menkiausio užsakymo... Turėjau vieną didelį nebaigtą paveikslą, kuris ypatingai gerai sekėsi. Jame buvo pavaizduotas į dangų paimtos Mergelės Marijos triumfas. Sugalvojau jį kiek pataisyti ir pabaigti kaip basakoję Filosofiją palaidais plaukais. Taip pakeistą pardaviau jį mūsų skyriui.

Teptuko stebuklai.

Bet ne aš viena dariau tokius stebuklus: rugsėjo mėnesį Luvre surengtoje metinėje parodoje pamačiau miegantį Apoloną, kuris labai priminė nuo kryžiaus nuimtą Kristų.

Teisybę sakant, šiais metais salonas nebuvo labai įdomus. Bilietas kainavo daugiau nei įprasta ir visai neapsimokėjo. Nors Revoliucija vadina save dešimtąja mūza, Luvre nepamačiau jokių naujų apreiškimų. Davidas nieko nepateikė. Žadėjo „Marato mirtį“, tačiau ją nutapė Ojė. Šiam reikia melsti atleidimo už Kordė portretą...

Skulptūros salonas buvo dar prastesnis, pilnas patriotinių lipdinių: kas, jei ne valdžia, šiais laikais gali pirkti

biustus ir statulas? Vidutinybė. Ir skulptūros, ir paveikslai. Patriotizmas be talento.

Mano drobė, palyginti, buvo tikrai gera, sakau tai pamatuotai: moku vertinti kitus ir save. Gaila, kad mūsų skyriaus komisaras yra stuobrys ir nemoka įvertinti paveikslo, kaip šis to nusipelno. Atsainiai žvilgtelėjo į mano triumfuojančią Filosofiją, į švelnią jos kūno spalvą ir jį nupirko iš gailesčio, nes yra mano vyro draugas ir žino mūsų istoriją.

• • •

Šviesa aikštinga, ji meta šešėlius tarp lenktakojų staliukų, tarp krėslų ir kanapų, slysta ant medinių sienų nutapytų kolonų ir kapitelių išraižomis. Daugiausia tai – mano darbas. Susitarimas pakankamai naudingas: prireikus – viena kita dekoracija, pataisytas paveikslas mainais už darbo vietą ir galimybę ieškoti klientų.

Dar truputį pakeliu uždangą: ši šviesa galėtų tikti, tikiuosi, radau teisingą tašką.

Atverčiu bloknotą ir sutvarkiusi lapus laukiu, kad gražioji ponia išnirtų iš vonios kambario savo plačiu žingsniu. Norėčiau ją nupiešti sangvinu. Veržlų biustą, lengvą eiseną: ryžtingų, raudonų štrichų Išminties piešinys liepsnotų baltame lape. Deja, neturiu pastelės. Teks pasitenkinti pieštuku ar anglimi. Atsidususi pradedu piešti eskizą iš atminties.

Valeri man už nugaros stebi ant lapo gimstantį vaizdo stebuklą.

Valeri žavisi manim. Pažadėjau kurią nors dieną nupiešti ir jos portretą. Mes pažįstamos nuo neatmenamų laikų, dar prieš jai įsidarbinant maudyklose, kai buvo visai mergaičiukė ir gyveno su motina ir broliu

kambarėlyje tame pačiame name, mūsų aukšto koridoriaus gale, o kad susimokėtų už nuomą parduodavo savo galvą kirpėjų mokiniams. Grįždavo nusvilintomis ausimis, juokinga žiūrėti: basa, bet su trim svarais pudros ant plaukų kupetos.

Po kojom nepastebimai siūbuoja laivas. Chereso likutis taurėje tokios pat gintarinės spalvos kaip ir tos ponios akys, savo vonios kambarėlyje maudosi ilgai, labai ilgai, be galo; jei neapsirinku, ji ten jau valandą. Kitų klientų nematyti, salė tuščia.

– Prasti verslo reikalai.

Valeri apniūksta.

– Pas mus per brangu. Reikėtų sumažinti kainas, juk madų sekėjai dabar gyvena nebe taip kaip prie tironų. Žiūrėk, Trukvino „kiniškos maudyklos“: šaltas vanduo iš Senos, pigus bilietas ir žmonės kumščiais braunasi vidun.

Praeitą savaitę, kad padarytų tvarką turėjo įsikišti nacionalinė gvardija.

Pirštu užtrinu skruostų liniją.

– Sako, šalta vonia stiprina sveikatą...

– Bet sezonas jau baigėsi, jei Dievas duos, jie turės baigti darbą.

Valeri įsmeigia svajingas akis į tolį.

– Mačiau pirmuosius laivus, plaukiančius upe aukštyn.

Aš irgi juos mačiau. Jie lėtai plaukė žiemoti, plukdydami Halėse pasamdytus dailides ir pameistrius. Atitoldavo nuo molo ir upės viduriu pradingdavo Gulbių salos ar Urko kanalo kryptimi, iš kur sugrįš pavasarį, nušveisti ir perdažyti.

Valeri patenkinta suploja delnais.

– Nuo šiol mums seksis geriau.

Išties, karšto vandens maudyklos turi vieną privalumą: jų nereikia uždaryti žiemai. O man jos turi dar vieną privalumą: galiu čia dirbti ne tik visus sezonus, bet ir kiekvieną savaitės ar dekados, kaip dabar sakoma, dieną, nes vyrai ir moterys čia ateina ne pamainomis, kaip Turkvino „kiniškose maudyklose“. Ponai čia maudosi dešinėje laivo pusėje, o ponios – kairėje, ir padorumas išsaugotas.

– Ateis daugiau žmonių.

– Tikėkimės.

Bet nepalaikau jos optimizmo. Paryžiuje liko mažai žmonių, kurie gali džiaugtis šiltu maudyklų vandeniu.

– Jei rytoj niekas nepasirodys – pradėsiu tavo portretą.

Jos akys po blakstienomis nušvinta džiaugsmu.

– Sakyk, – džiaugsmo blyksnį pakeičia brandi, įtari šviesa, – ar tiesa, kad dailininkai moka jiems pozuojantiems modeliams?

– Taip, dailininkai iš ateljė.

Vaikiškas gudrumas, nevykęs bandymas išpešti pinigų. Suprantu: Valeri irgi turi savo bėdų. Aš turiu Bernarą, ji – motiną, ši serga liga, kuri graužia krūtis. Valeri kas rytą ją aprengia, kas vakarą nurengia, nušluosto prakaitą, aptvarko.

Buvo nuvedusi pas daugybę gydytojų ir netgi pas daktarą, tas prirašė gyvsidabrio, kurį reikėjo valgyti sumaišytą su duonos minkštimu.

– Užmokėjau dvidešimt soldų, nei daugiau, nei mažiau. O mano motina, kad ir kiek būtų kainavę, atsisako jį valgyti – gėdijasi. Dievaži, ko čia gėdytis! Tačiau tuos vaistus duoda paleistuvėms, kurias gydo Salpetrijė ligoninėje, ir jai gėda.

Padedu pieštuką ant stalelio ir nužvelgiu tuščią koridorių. Ponia neskuba pasirodyti.

– Pažįsti ją? – klausiu ir mosteliu vonių link.

– Niekada neteko matyti. Bet, regis, ji ne naujokė, norėjo pašildyto rankšluosčio, – sutrikusi taria Valeri. – Gal lankydavosi dar elegantiškesnėse maudyklose, šiemet daug jų uždarė.

Pasisuka kartu su manim, kad vėl nužvelgtų koridorių be gyvos dvasios.

O dabar tas vanduo.

Galiausiai ir Žiustina įtikės, jog išprotėjau. Man tai pasakė jos žvilgsnis, kai lipau iš ekipažo. Ir jos vargšė nosis, vis labiau atsikišusi sulysusiame veide, iš pradžių tamsiai violetinė nuo šalto vėjo, paskui staiga išblyškusi, kai vežikas timptelėjo už vadžių aikštėje prie Pont Rojal.

Ilgas sąrašas įrodymų, kuriuos galima pateikti mano beprotybei paliudyti.

Pradedant šituo vandeniu, kuris dvelkia magnolijomis, teka mano kojomis ir spindi ant jų mažyčių lašelių vaivorykštėmis.

Paprastas malonumas. Bet nepaisant jo paprastumo – turtuolių malonumas. Kaip aš kadaise pavydėjau Diupa jos angliškos vonios su lyg gulbės kaklas išlenktu čiaupu ir visada švaraus vandens srove, tekančia vamzdžiais brolių Perjė garinio siurblio dėka!

Šilta vonia...

Šią akimirką man tai nepalyginamai daugiau nei malonumas. Šitoje švelniai šiltoje vonioje pamažu atsileidžia mazgas, jau daug dienų surakinęs man pečius, ir aš užmirštu šaltį, užmirštu pasaulį, o netrukus užmiršiu ir tavo žvilgsnį, mano brangioji Žiustina.

Gal aš beprotė, tačiau mano kūnas dėkingas už tą panardinimą, kuris jam atlygina už visas su drabužiais praleistas naktis.

Nuogybė – gražiausias drabužis, sakydavo Orleano kunigaikštis, ir jo ciniška dvasia neklydo: taip, tik nuogas gali sugrįžti į savo kūną.

Valanda, dvi? Kiek laiko praėjo nuo tada, kai paleidau Klodo parankę ir pro sargybinį išėjau į gatvę?

Jau daug mėnesių nebuvau pastačiusi kojos ant Paryžiaus grindinio ir sulig pirmu žingsniu netikėtai pajutau šaltį. Plunksnos smailė įsmigo man į smegenis, sušaldė mintis, šios pakibo lyg stalaktitai. Susisukę. Sustingę. Priešinausi. Paskui ilga namų kalėjimo siena išnyko už mūsų nugaros ir Žiustina sušnabždėjo man į ausį: jūs laisva.

Ne, pagalvojau, ne laisva: išgelbėta.

Žodis, nesuteikiantis man to palengvėjimo, kurį turėtų suteikti.

Iš pat pradžių mano priešai žinojo, kad Leskurbjako namuose turėsiu daugiau laisvių ir man nebus sunku iš ten ištrūkti. Tai buvo akivaizdu... ir jie leido man tai padaryti. Kuo nusipelniau tokio atlaidumo? Gal viliantis pamatyti, kaip darau tai, ką padariau? Matyt, nenuvyliau jų paslėpusi savo veidą po anonimiška juodo šydo tamsa ir įlipusi į prie vartų manęs laukusį ekipažą. Jiems irgi naudinga išvengti mano teismo proceso skandalo... Todėl nesilioviau reikalavusi oficialaus kaltinimo akto ir viešo proceso.

Bet išsigelbėjimo ar pasmerkimo teismo procese ieškojimas yra tam tikra tuštybė, Hiacinta tuo įsitikinusi, ji norėtų, kad aš irgi tuo įtikėčiau. Kai smurtas tampa įsta-

tymu, reikalavimas gintis remiantis įstatymu lygus savižudybei.

Todėl nelieka nieko kito tik bėgti...

Ir pabėgant pripažinti savo tariamą kaltę.

Bet išsigelbėti.

Palikti Prancūziją, išvažiuoti, nors, kai visi Londono teatrai buvo pasiruošę statyti mano pjeses, niekur nenorėjau važiuoti...

Kadaise labai didžiavausi savo sėkme. Kai ką man pavyko įrodyti, kalbėjau užkulisiuose, kavinėse, Montesono salone. Iš tiesų, kai ką įrodžiau: bent jau tai, kad teatrui rašyti gali ir neturintis barzdos, kaip tvirtina gudreiva teatro kritikas iš „Paryžiaus kronikos". Bet šiandien jis yra laisvas žmogus ir gali kalbėti kaip Prancūzijos pilietis, o aš kaip pilietė galėsiu tik tylėti.

Mano kelis perskrodžia vandens šydą. Smailas, trapus, oda balta, perrėžta rando, likusio tam kritimui atminti.

Pažymėtas kelis. Bejėgis kūnas, veltui bandantis save padrąsinti...

... staiga šūktelėjau vežikui: į Pont Rojal maudyklas!

Iš vonios kylantys garai užkloja ant sienų nutapytus paukščius, išblukina juos, paverčia spalvų sūkuriu, iš kurio retsykiais išnyra lenkti kaklai ir ilgi snapai. Prieškambaryje pastebėjau dailininkę su bloknotu ir pieštukine, matyt, čia jos kūryba. Drąsi ranka. Neatrodo diletantė.

Užsimerkiu ir klausausi švelnaus šimto sparnų plazdėjimo, tolimo skrendančio pasaulio sūkurio, artimos vandens muzikos.

Dar kelias minutes...

Taip, duokit man laiko ir netrukus vėl turėsiu jėgų garsiai sakyti tai, ko niekada nesilioviau šnabždėti pačiai

sau. Tai, ko niekada nebegalėsiu ištarti, jei pasislėpsiu namų prieblandoje, kaip to norėtų mano priešai, tylėjimu liudydama savo lyties silpnumą.

Praėjo kiek daugiau nei metai nuo tos dienos, kai paryžiečiai tikėjo galintys išsilaisvinti iš baimės ir išdavystės žudydami įkalintus žmones. Tas kraujas vis dar svaigina protus ir aš privalau tai pasakyti. Turiu pasakyti, kad Revoliucija nėra kaip Lisabonos žemės drebėjimas, ji negali būti akla, nes ją įvykdė žmonės, kurie tariasi veikę vardan teisingumo. Kur galėčiau tai pasakyti, jei ne teismo salėje?

Žiustina, atleisk man.

Bet svarbiausia – ne mudviejų atleidimas. Svarbiau Pjeras ir Hiacinta...

Ji supras: tam tikra prasme esu jos mokytoja. Ar galėjau tikėtis ko nors gražesnio nei įgyti mokinę? Aš, neturėjusi nei pirmtakų, nei mokyklos, išskyrus seseris uršulietes Montobane. Tačiau tikiu, kad mano žodis, savamokslės moters žodis, gali būti vertas tiek pat, kiek mūsų amžiaus mokytojų žodis.

Mano vaizduotė pakankamai laki, kad tuo patikėčiau.

Ruso mane išmokė, kad vaizduotė paverčia padarus žmonėmis, nepaisant jo sarkazmo, tai galioja ir vyrams, ir visai moterų giminei.

Vaizduotė padaro mus žmonėmis, o padarydama mus žmonėmis dovanoja troškimą, kuris yra proto priešas. Jis sukelia netvarką ir pasaulyje, ir širdyje. Bet tebus palaiminta netvarka, jei protas nenori suteikti mums mūsų teisių.

Paryžiuje nebemadinga prabanga. Girdžiu kalbant, kad ją kuriančios rankos – ne liaudies rankos. O jei taip kalba Paryžius, pasaulio smegenys ir virtuvė...

Bet kur čia prabanga, svarstau, šiose maudyklose, kuriose šaltas, drumzlinas ir pavojingas upės vanduo virsta šilta esencijomis kvepiančia vonia? Joks doras patriotas negalėtų apkaltinti piliečio Rojė, savininko, direktoriaus ir sąskaitininko viename asmenyje, užgauliu puikavimusi turtais: salėje nėra nė vieno daikto, kuris nederėtų su dabartine padėtimi, ir netgi etruskų kėdės pagamintos iš raudonmedžio, kuris tarp visų medžių neabejotinai atstovauja trečiajam luomui. Ne, čia nematau prabangos, tik santūrų ir pamatuotą malonumą, kuris yra esminė gyvenimo sąlyga.

Atpalaiduojantys garai, smilkalai, mano pasakų paukščiai, skraidantys tik šviesiame dienos danguje: kur dar rastume tinkamesnę vietą artimiems ryšiams?

Moterims patinka pasinerti į vandenį ir svajoti. Jos tokios dėkingos už tas šiltas ir kvapnias svajones, kad lipdamos iš vonios netgi sutinka pozuoti nuogos. Dar ir dėl to ateinu čia, kur kitur galėčiau rasti nuogų kūnų savo piešiniams?

Aš jau nebe mergaičiukė. Nebeturiu to įžūlumo, vasaromis atvesdavusio mane prie Senos girdyklų, kur pasislėpusi už mūrinės sienelės ar valties laukdavau, kad koks begėdis, nepaklūstantis taisyklėms, draudžiančioms nuogam rodytis upės pakrantėje, nuliptų išsimaudyti. Su gerklėje plakančia širdim, kumštyje suspaudusi angliuką slapta stebėdavau pameistrius, rišančius jiems patikėtus arklius ir prieš pradedant nusirenginėti bukliai apžvelgiančius visą pakrantę. Trumpas, pernelyg trumpas nuogumas. Mano angliukas karštligiškai vedžiojo sąnarius, raumenų iškilimus, galūnių judesius ir imdavo ilsėtis tik tada, kai kaulai ir raumenys, sėdmenys, nugara ir visos kūno dalys suvirpėjusios panirdavo į geltonus upės vandenis.

Čia, maudyklose, priešingai, viskas teisėta, mano buvimas priimamas ramiai kaip visiškai natūralus, nereikia drebėti pasislėpusiai, o moterys mielai pozuoja palaidais, ant pečių krintančiais plaukais tarytum nimfos ar bakchantės.

Nimfų ir bakchančių apstu, tačiau moteris, kuri įkūnytų Išmintį, tokia švelni, griežta ir mąsli...

Pirštai džiugiai laksto popieriaus lapu.

Dirbu įtempusi atmintį, bandau atkurti skruosto liniją, lūpų formą.

Kol pagaliau iš vonios kambario pasirodo mano nepažįstamasis modelis.

Dabar, kai įsikūrusi ant kanapos ji užsisako mokos, galiu į valias ją tyrinėti.

Valeri svyruoja nuo vienos kojos ant kitos. Stengiasi nuslėpti savo sutrikimą.

– Argi nežinot, kad visas Paryžius kunkuliuoja, nenorėdamas prarasti nors rytinės balintos kavos!

Sostinės krautuvėse neliko mokos. Ir niekas dėl to nekaltas. Viskas per tas nelaimes kolonijose.

– Gal bavarietiškos? – droviai siūlo. Pasaldintos sirupu, bet išvirtos su arbata, ne su kakava, nes ir kakava...

– Gerai, jei nėra net kakavos, – nusileidžia nepažįstamoji.

Drėgni plaukai garbanojasi jai ant kaktos, ši retkarčiais susiraukia – trumpas spazmas tarp antakių, susirišančių į nuovargio, pasipriešinimo, nepritarimo mazgą.

Susitelkiu į tą nerimą, kurio nepajėgė nuraminti net garai ir esencijos. Ji taip mane traukia, kad nė nepagalvoju paklausti leidimo, pasitiesiu baltą lapą ir pradedu eskizą. Jos akys susidomėjusios seka angliuko brūkštelėjimus. Paskui: palaukit, pertraukia mandagiai, liūdnokai.

– Apgailestauju, neturiu pinigų, – atsiprašo nuoširdžiai, be jokios regimos gėdos dėl tokio prisipažinimo, kurio kiekviena ponia bandytų vengti. – Bijau, kad neturiu jų pakankamai.

Gal tai tiesa, o gal ir ne. Tačiau ji maloni, smalsi, nesišalina mano dėmesio. Pėdos ilgais, liesais pirštais nuogos kyšo iš po chalato klosčių.

Toliau skubu piešti savo eskizą.

– Nesvarbu. Ar sutiktumėt, jei piešččiau toliau? Gal kurią dieną norėtumėt turėti savo portretą...

– Galiu pažiūrėti?

– Prašau.

Jos pėdos apeina mane, palikdamos ant kilimo šlapius pėdsakus. Kai pasilenkia pažvelgti man per petį, pasineriu į stiprų magnolijos aromatą. Jos veide, prie pat manojo, matau nuostabą. Ir malonumą, pritarimą, liaupsę.

– Labai gerai nupiešta. Jums leidžia dirbti ateljė?

– Ne, – juokiuosi. – Tikrai ne, esu gamtos mokinė.

Koks mokytojas teiktųsi paimti mane į savo ateljė? Moterys tinka piešti pono Martinė graviūras ar pono Revejono tapetus. Manosios rankos turėtų pasitenkinti lapų, stiebų ir gyslelių piešimu. Nesakau, kad man tai nepatinka...

–... bet jūsų tai netenkina.

Ne, išties netenkina. Kodėl turėčiau slėptis po kuklumo skraiste? Gal puikybė ir yra nuodėmė, bet esu pasiruošusi išpirkti ją kartu su kitomis savo nuodėmėmis, neturiu išeities: man patinka valyti teptukus ir gremžti dideles paletes, patinka tapyti atsistojus, kvėpuojant klijais, terpentinu ir laku... Ir tapyti dideles drobes, ak, kaip man patinka tapyti dideles drobes, kaip Davido! O štai aš čia, tik pažiūrėkit. Priversta jėga išplėšti savo modelius iš gyvenimo, galima sakyti, bandyti nugvelbti, kaip vaikigaliai, kurie gatvėje stumdo praeivius, mokydamiesi vogti.

Ji papurto galvą ir prie kanapos. Sulenkia kojas po chalatu, atsainiai, nebeklausinėja, bet jos tyloje jaučiu šiltą supratimą.

Valeri su ąsotėliu rankoje užmiršo įpilti bavarietiškos į majolikos puodelį, ji žiūri į mus pakerėta – į ją, į mane, vėl į ją. Plona srovelė teka iš palenkto ąsotėlio ir pranyksta kilime.

– Regis, jau esu jus sutikusi, – man staiga išsprūsta, nepažįstamoji pasitaiso po chalatu kojas ir nuleidžia ant grindų pėdas nenoromis įsitempdama. Kvailė, tariu sau: gyvename ne tais laikais, kai galima nusidėti nediskretiškumu. Bet vėlu trauktis.

– Taip, atsiminiau... *Aligre* viešbutyje, Sent Onorė gatvėje. Praėjusią žiemą. Tapiau vieno anglo drobę, nedidelę kompoziciją...

– Turiu išmankštintas tapytojo akis, – teisinuosi.

– Pakankamai uždirbat savo paveikslais?

Įtampa jos balse atslūgo, kojos vėl nevaržomai išsitiesia ant kanapos.

– Truputį užsidirbu.

Negaliu skųstis, šiandien net Akademijos dailininkai ir skulptoriai priversti piešti apmušalų fabrikantams.

– Tam tikra prasme laikas man yra palankus, – priduriu. – Niekas nesistebi, kad bandau užsidirbti savo talentu.

Ypač po Bernarą ištikusios nelaimės. Tačiau tokie prisipažinimai netinka apgaulingai švelniai šilto vandens maudyklų nuotaikai.

Sieninis laikrodis išmuša penkias. Nepažįstamoji pašoka, priglaudžia delną prie kaktos, užsikiša už ausies garbaną, staiga ima skubėti, atsistoja ant grindų ir įeina į persirengimo kambarį, palikusi praviras duris. Aptraukia kojas šilkinėmis kojinėmis, apsiauna aulinukus apvaliomis nosimis, užsisega sijoną ir pradingsta. Ant stalo liko jos bavarietiška – nepaliesta.

Viešpatie aukščiausias! Kada tai atsitiko? Viešpatie aukščiausias, mano sūnus! Mano sūnus išrinktas į Revoliucinį priežiūros komitetą! Ar aš laiminga? Nemoku apsakyti, Mišeli. Kaip galiu tau išreikšti savo pasitenkinimą? Didžiuojuosi, nepaprastai didžiuojuosi, kad pagimdžiau sūnų, kuris yra liaudies balsas ir rankos. Juk žinai, tau atidaviau visą širdį, kai dar buvai mano įsčiose. Tau teikiau pirmenybę kiekvieną gyvenimo akimirką. Bet šia naujiena tu, Mišeli, už viską man atlyginai su kaupu.

Tačiau... paaiškink, padėk man suprasti, nes nežinau, ką reiškia – *konkrečiai* – tos pareigos.

Atsakomybė, garbė – suprantu tą didybę. Aš pirmoji pastūmėjau tave: pasirodyk, sakydavau, gal tave išrinks į komitetą!

Bet norėčiau suprasti, ar už šias pareigas gausi atlyginimą? Taip? Kiek gi? Tris frankus per dieną!

O dangau, vadinasi, tau nebereikės dirbti arsenale prie Pont-o-Šanž. Mums pavyko, Mišeli. Kokia gera naujiena!

Dabar esu išties laiminga, ir mano ponia bus laiminga, ji tokia rūpestinga, vis klausinėja apie tave, kaip tau

sekasi, ką veiki, nė dienos nepraleidžia, nors tiek rūpesčių jai ant galvos.

Mano sūnus komisaras! Matai, teisingai elgiausi primygtinai ragindama: patikėk, sūnau, mokykis, mokykis skaityti ir rašyti! Lyg koks prievaizdas, o matai, kaip baigėsi...

Ne? Suprantu.

Teisybę sakai, neabejoju, mūsų vyriausybei reikia tikrų kovotojų, o ne raštininkų. Ištikimų kovotojų. Kad išvalytų skyrius, iššluotų iš jų visus nuosaikiuosius, svyruojančius ir abejinguosius – tikrą tėvynės pražūtį. O ar yra dar kas ištikimesnis už tave? Susirinkimai, susitikimai, kortežai ir eitynės į Konventą, kad teroro klausimas būtų įtrauktas į dienotvarkę. Mirtinai pavargęs, tačiau niekada nesitraukei. Esi ištikimas ir uolus, priešingu atveju nebūtum išrinktas į priežiūros komitetą, kuris yra Revoliucijos akys. Tačiau svarbu ir mokėti skaityti ir rašyti. Tas bagažas visada su tavim. Turtas, kuris niekada nenuvertės. Jei iki šiol tau jo nereikėjo, ateityje tikrai prireiks, patikėk savo motina.

Aš irgi turiu tau naujieną.

Klausykis, Mišeli.

Klausykis!

Patikėk, tai medžiaga svarbiam raportui, galėsi iškilti piliečio Fukjė-Tinvilio akyse.

Tai atsitiko vakar, vakarop, todėl nežinojau, kaip tau pranešti.

Neatmenu, kiek tiksliai buvo valandų. Dabar, kai pagalvoju, saulė jau buvo nusileidusi už akmeninio ąžuolo, bet saulėlydžio atspindys dar laikėsi tarp jo šakų. Ar pastebėjai, kokios gražios dienos, labai šaltos, tačiau jų šviesa neskuba užgesti. Tarsi ir pats laikas, vargšelis,

nebesusigaudytų naujame kalendoriuje ir sumaišytų visus metų laikus, besiverčiančius vienas per kitą.

Taip, gerai, pasakoju toliau, bet norėjau tau paaiškinti... Turėk kantrybės. Ir netraškink pirštų, nekenčiu šito įpročio.

Kur sustojau? A, taip. Taigi, buvau virtuvėje ir sukau kavamalės rankenėlę, saugodamasi neprarasti nė pupelės, nes atsargos jau baigiasi ir mums sunkiai sekasi jas papildyti, visiems sunku, net ir ponui Lasnjė.

Saulė nusileido, bet dar nebuvo sutemę, o virtuvės langai, kaip matai, išeina į alėją, vedančią prie vartų ir sargybos posto. Taigi, kai taip suku rankenėlę ir klausausi sodraus pupelių traškėjimo, akies krašteliu pastebiu keistą judėjimą. Lankytojai senokai išėjo, o sarginėje neskambėjo gongas, pranešantis apie netikėtą apsilankymą. Bet prie vartų stovi ekipažas, landó pakeltu viršum, vežikas greta sargybinio glostinėja ūsus, o alėja atskuba direktorius su savo padėjėju, tuo pačiu jaunuoliu, kuris hipnotizuoja mano šeimininkę.

Aš malu ir malu, prispaudusi kavamalę prie krūtinės, nepertraukiu darbo, nors rankenėlė jau sukasi lengvai ir pupelės virto kvapniais juodais milteliais. Tuo pat metu stebiu Leskurbjako kojas, liesas lyg skeleto, aptemptas baltomis kojinėmis, ir svarstau, kaip jis, toks menkas iš liemens ir pečių, turėjo jėgų paleisti į gyvenimą septynis vaikus.

O jis jau pasiekė sargybinio postą ir kažką įsakė sargybiniui, matyt, atverti vartus, tie išties atsivėrė. Vartams atsivėrus, iš landó išlipo ponia su šydu ant veido. Išlipo niekieno nepadedama ir pasisuko atsisveikinti su kažkuo, sėdinčiu viduje, nematomu už pakelto viršaus.

Negaliu apsakyti, kaip apstulbau! Kas ji? Ogi de Guž. Neabejoju, taip pat ir dėl ūgio. Aukšto stoto ir išlipo iš ekipažo, sustojusio gatvėje, kuri eina pro vartus. Ji, kalinė.

Patikėk, nepaprastai įdomus reginys. Vienoje pusėje – direktorius derasi su vežiku lyg būtų koks patarnautojas, kitoje – jo padėjėjas, nelyginti koks didikas siūlantis šydu prisidengusiai damai ranką, kad palydėtų ją vidun. Jie įėjo ne pro sargybinio postą, o pro asmenines Leskurbjako duris. Taigi, ar nemanai, kad jis talkina kalinių sąmokslams, kad ir kokie šie būtų?

Ne, jos nemačiau, nemačiau jos veido.

Veidą dengė šydas, jis krito iki pečių, o tuo metu ir paskutiniai saulėlydžio atspindžiai užgeso tarp akmeninio ąžuolo šakų, ir sparčiai leidosi tamsa, lyg norėdama pasivyti prarastą laiką, ji vis tirštėjo lango stačiakampyje. Kaip galėjau pamatyti jos veidą? Bet laikysena, povyza, ta savita eisena... Jei sakau, kad ją atpažinau – turi manim tikėti.

Šaunuolis, ir aš taip pagalvojau. Ar kas nors yra girdėjęs apie kalinį, kuris įliptų į ekipažą ir išliptų iš jo kada panorėjęs, išeitų ir sugrįžtų lyg iš kokio pasivaikščiojimo ar prieš miegą pakvėpavęs grynu oru?

Sakau tau, labai keistas dalykas. Bet ką mes žinom apie tos moters intrigas?

Kaip ne gana... Jei gana įtarimo, kad įmestų žmones į kalėjimą, juos uždarytų ir nuteistų, šito ne gana, kad surašytum raportą?

Kad ir kaip ten būtų, tau spręsti, Mišeli. Palieku tau rinktis, pranešti ar nepranešti apie tai, ką mačiau, tu viską žinai, kas geriau už tave gali suprasti, kas tinkama ir ko nedera daryti?

Kita vertus, nesu nusiteikusi prieš tą de Guž. Jei nori žinoti, man ji labiau atrodo egzaltuota moteris nei nusikaltėlė. Tačiau esu įsipareigojusi ir jei papasakojau tau apie ekipažą prie vartų ir apie ponią su šydu ant veido, ir apie visą tą keistą reikalą, žodžiu, jei pasakoju tau savo įtarimus - tai todėl, kad atlikčiau piliečiui Fukjė-Tinviliui žadėtą pareigą, ne vien trokšdama teisingumo.

Taip, Mišeli, teisingumo.

Noriu pasakyti, jog man atrodo neteisinga, kad de Guž gali išeiti ir grįžti į šiuos namus lyg būtų lankytoja, o mano šeimininkei neleidžiama net eiti pasiimti savo malonės laiško.

Ji visai sugniuždyta, mano vargšelė ponia.

Rodėsi, kad viskas jau susitvarkė, visi nesusipratimai išaiškėjo ir ji pripažinta nekalta. Dienų klausimas, galvojo, o paskui... Tačiau laikas bėga, o laiško vis nėra. Mišeli, jis ten, Tribunole, parengtas, su visais reikalingais parašais, bet jo vis neatsiunčia ir ji baiminasi, kad neatšauktų. Tereikėtų jai pačiai nuvykti jo atsiimti ir baigtųsi visi rūpesčiai. Juk žinai, tokiomis aplinkybėmis paprastai nesunku gauti leidimą. Kodėl būtent jai atsisakoma jį išduoti? Leidimas keletui valandų...

Gal klystu, tačiau manau, kad čia kažkaip prikišęs nagus ir Lasnjė, kuris, tiesą pasakius, man vis mažiau patinka. Gal jis nenori prarasti draugijos, brangusis pilietis Lasnjė, leidžiantis dienas su chalatu, o kai pasirašinėja krūvas popierių - deimantas ant jo didžiojo piršto žaižaruoja kaip švyturys. Paskui išsipusto vakarienei ir tomis Judo lūpomis liečia mano vargšelės ponios ranką: dar negavote laiško? Apgailestauju. Matau, kaip jo širdis džiaugiasi. Džiaugiasi ir jis, ir panelė Teresė... Mergaitė? Pasiutęs velniūkštis, dieną naktį pabėga žaisti su prižiū-

rėtojo sūnum ir elgiasi lyg išvykusi vasaroti į kokią vilą. Tačiau vasara baigėsi ir ponia turėtų būti griežtesnė tai būtybei, kuri gimė šviesiaplaukė ir meilutė, o darosi labiau laukinė už užjūrio juočkę.

Ne, Mišeli, neperdedu. Toji mergaitė tikrai pavojinga. Sau ir savo motinai.

Bet dabar ne dėl jos nerimauju. O dėl piliečio Lasnjė. Veidmainis... Jis apmoka mūsų sąskaitas, puiku, bet tai jam nesuteikia teisės primygtinai piršti tos istorijos su hipnoze. Stebuklingas gydymas, sako, padeda ir nuo alpulių, ir nuo traukulių. Man jis atrodo nepadorus. Buvau įėjusi per seansą, paprašė atnešti arbatos, ir vos nenukritau su visu padėklu pamačiusi, kaip tas jaunuolis glaudžia prie jos rankas, patikėk, visur. O pilietis Lasnjė glostėsi smakrą ir mėgavosi reginiu, o jo akys prieblandoje spindėjo labiau už deimantą ant piršto.

Atsargiai pasakiau savo poniai: nemanau, kad tie seansai jums labai padėtų. Bet nieko nepadarysi. Ji tiki, kad Mesmeris didis žmogus. Pasakiau jai: Mesmeris yra austras, kaip ir *ci-devant* Prancūzijos karalienė. Nejaugi vis dar leidžiama gydyti austriškais metodais, ar tai ne antipatriotinis dalykas? Mišeli, kodėl tau nepasiteiravus?

Mielasis, gal klystu, bet piliečiui Lasnjė patinka žiūrėti nešvankybes. Per daug malonus laiko praleidimas, kad leistum jam baigtis. Ten, kitapus sienos, verda pragaras? Jis nebijo nei liepsnų, nei velnių. Susirado sau puikią ramią slėptuvę, tvarko reikalus, o patogumų jam netrūksta. Kas gali paneigti, kad tai ne jis, būdamas toks apsukrus, per savo draugelius pasirūpino Tribunole sulaikyti malonės laišką?

Taip, jau baigiau, baigiau. Mišeli, kodėl tu toks nekan-

trus, tai aš turėčiau skubėti, nes apleidau tarnybą, kad su tavim pasikalbėčiau.

Ir nepradėk apie tuos dalykus, tai visai kiti reikalai.

Prašau, nereikia mygti.

Taip, susirasiu darbą, kuris labiau pritiktų komisaro motinai, bet tik tuomet, kai ponia išeis iš čia ir jai nebegrės joks pavojus. Tik pagalvok: esu tarnaitė, teisingiau, kambarinė, asmeninė ponios kambarinė, o kiek raportų nusiunčiau Tribunolui? Žinai geriau už mane, nes tu juos surašei. Todėl teisybė, esu kambarinė, tačiau ir aš atlieku ištikimos respublikonės pareigą ir galiu tai daryti kaip tik todėl, kad nemečiau darbo. O toji užduotis nelengva, patikėk, nes ir čia jau užuodžia seklius – na, gerai, jei taip nori, informatorius. Net prižiūrėtojo šuo vis uostinėja mano batus ir loja. Stebiuosi, kad mano ponia dar nieko nepastebėjo, bet ji tokia sunerimusi dėl to nelemto laiško!

Nusiramink, Mišeli, paliksiu šitą tarnybą. Tik pirma noriu pamatyti, ar ponas Leskurbjakas išdrįs neduoti mano poniai leidimo, kai de Guž vaikštinėja kur nori ir kada nori, tokia nemandagi, ponia filosofė mano esanti geresnė už kitas moteris, o net ir už vyrus. Neseniai girdėjau, kaip ji rėkė savo advokatui: *jums nepavyks manęs įbauginti! Tokių vyrų kaip jūs pilna kiekviename gatvės kampe, bet kad sukurtum tokią moterį kaip aš – brangusis, tam reikia amžių*. O jis buvo jos advokatas. Nors iš tiesų, kaip supratau, atėjo tik norėdamas ištraukti iš jos pinigų. Tokiu žiurkės snukiu, paniuręs, tulžingas. O ji! *Tam reikia amžių*... Taip atsakyti advokatui, koks įžūlumas, Mišeli!

Teresė

Juodi medžiai, mėlynas dangus. Respublikos mėlynumo, patikslina Sesilė. Šiandien spalvos neturi atspalvių, saulė – šviesus ir šaltas skritulys, ir aš negaliu eiti į sodą. Mama uždraudė, pasakė: tik to tetrūksta, kad susirgtum. Todėl žaidžiu pasakodama apie spalvas – lauke jos spindi, vaiskios, o mūsų kambaryje – dulksvos, prigesusios, nes ir šviesa, įspindusi vidun, nuliūsta.

Tiesa, pradėjau kosėti, bet ne dėl saulės, kuri nešildo, žvarbaus oro ar šlapios žolės sode, kaip mano mama, o dėl krosnies, kurios dūmai ir įkaitusios geležies smarvė erzina gerklę ir svaigina. Jei bent turėtume židinį! Bet nuo tada, kai mus perkėlė į mažesnį kambarį, nes nebeišgalėjome susimokėti už tą, kur gyvenom anksčiau, turim tenkintis tuo pilku katafalku. Tai nelabai blogai, nes vis tiek mes iš čia išvažiuosim, kai tik ateis laiškas. Laiškas, laiškas – šiame kambaryje apie nieką daugiau nekalbama. Bet laiškas vis neateina, mes nebeturime net židinio, o mano akys ašaroja nuo dūmų ir nuobodulio, nes negaliu išeiti į sodą, negaliu malkinėje žaisti su Žiupenu ir privalau klausytis Sesilės istorijų.

Verkiu ir kosėju, o ji, norėdama mane nuraminti, padeda greta savęs pagalvę ir paliepia: sėskis ir klausykis.

Sesilės istorijos niekada nebuvo labai linksmos, bet kai jos sūnus tapo komisaru, jos tapo dar baugesnės. Sėskis ir klausykis, ir turiu sėdėti ir klausytis jos pasakojimų apie Jėzų, kuris buvo pirmasis sankiulotas, ir Robespjerą, kuris yra patriotizmo kompasas, apie liaudį ir iš liaudies kylančią galią – toje vietoje ji ima žvilgčioti į vieną ir į kitą pusę, nuslysta ant kėdės kraštelio lyg kas ją stumtų iš nugaros ir nebesuprantu nė žodžio iš to, ką ji man sako.

Taigi, tokios tos jos istorijos. Jei tik mama žinotų! Bet nebūsiu šnipė, neimsiu pavyzdžio iš brangiosios Sesilės, kuri viską iškloja savo sūnui, visiškai viską. Jie mano, kad yra vieni, kai taip šnekučiuojasi malkinėje, bet aš esu už dviejų žingsnių, už ryšulių, prispaudusi rankas prie krūtinės, kad sulaikyčiau nerimą.

Nesislepiu ten tyčia. Priešingai, jų kalbos mane baugina. Norėčiau pabėgti, tačiau Žiupenas laiko mane už diržėlio, pridėjęs pirštą prie lūpų. Tuomet užsimerkiu, kad nematyčiau Sesilės, kuri išdidžiai pasitvarko prijuostę ir prieš tą vyrą trumpu švarku, šiurkščios vilnos šaliku aplink kaklą ir plėšiko ūsais, kurie vis auga ir jau dengia jo lūpas, virsta visai kitu žmogum. O kalba ji tokius dalykus, kuriuos pusiau suprantu, pusiau nesuprantu, kartais manau, kad suprantu, o kartais tik baisiai pykstu, bet nežinau ant ko: ant Žiupeno, kuris mane laiko, ant žiemos ir mamos nelaimių ar tiesiog ant Sesilės ir jos sūnaus.

Vakar jie pyko ant ponios de Guž, o man nepatinka, kai jie ant jos pyksta. Nors mes ir nebevaikštinėjam kartu, mes mama sako, kad neturėčiau jai trukdyti, atsimenu visus jos pasakojimus, kurie ne tokie siaubingi kaip Sesilės, o linksmi ir smagūs, ir aš, norėdama gerai įsiminti, vėliau perpasakoju juos Žiupenui. Nori, kad tau papasakočiau apie Laplandiją ar apie Afriką, kur gyvena negrai?

O gal apie užjūrio salas, kur beždžionėlės laisvai šokinėja nuo šakos ant šakos? Ir kakoja žmonėms ant galvų, paskubėdavo užbaigti Žiupenas.

Nežinau, kodėl mama man uždraudė klausytis ponios de Guž istorijų. Jos netinka panelei, sako. O Sesilė: ji įžūli, nes dedasi filosofe. Tą patį vakar pasakė ir savo sūnui, dar pridūrė, kad reikia apie ją pranešti, kol nepradingo negrįžtamai, o aš išsigandau, siaubingai išsigandau, nežinau, ar dėl pranešimo, ar iš baimės niekada daugiau nebepamatyti ponios de Guž, ir naktį grįžo mano įprastas sapnas, kurio nesapnavau mažiausiai mėnesį.

Kaskart jis prasideda vienodai, jaučiu išsipūtusį pilvą ir niežulį tarp šlaunų, norėčiau atsibusti, bet negaliu, kad ir kiek stengčiausi. O kai taip stengiuosi, kažkas atsiveria ir mano mažoji čiurkšlė apačioje ištrykšta, tada atsibundu ir pajuntu, kad paklodės iš tiesų šlapios. Tą naktį sapne buvo ir Sesilė. Ji artinosi prie mano lovos, o taip artėdama darėsi aukšta, milžiniška, plačiausiu veidu, piktu, iškilmingu kaip tuomet, kai kalbasi su savo sūnum. Aš bandžiau užsitempti paklodę iki pat nosies, bet ji staiga nutraukė užklotą ir priekaištingai aprėkė: panelyte, kas čia taip dvokia?

Taip, darosi išties siaubingi dalykai ir ši vieta, kuri nepaisant visko man patiko, dabar tapo tokia bauginamai liūdna ir man nebepatinka.

Ponia Žerbo irgi pasiligojo ir vakarais nebemuzikuoja, ir mama nesiliauja kūkčiojusi, nes kad ir kiek laukia, malonės laiškas vis neateina ir mama nežino, kada jį gaus. Todėl prisikvėpina ir eina žaisti kortomis į pono Lasnjė kambarį, kuris yra ne kambarys, o tikri apartamentai su dideliais židiniais, juose visą laiką dega ugnis. Galėčiau eiti kartu? – paklausiau anądien. O ji: neįkyrėk...

Bet kai jai manęs reikia, tuomet aš netrukdau.

Kaip, tarkim, dabar.

Eikš, pašaukia mane tokiu balsu, kuriuo paprastai patiki kokią užduotį, pavyzdžiui, nunešti laiškutį ponui Lasnjė, o tas balsas saldesnis už vyšnių uogienę.

Eikš, ir pati man sušukuoja, prispaudžia garbanas, pataiso kojines. Šįkart ponas Lasnjė niekuo dėtas, turiu įvykdyti nepalyginamai svarbesnį pavedimą. Turiu eiti į Tribunolą to garsiojo malonės laiško. Kad jo neatšauktų, paaiškina mama.

Pašoku, mano širdį užlieja išdidumas, iš jaudulio sudrebu nuo galvos iki kojų, bet iškart po to kažkur galvos kamputyje lėtai užgimsta bjauri mintis.

Įtariai žiūriu į jos laibus pirštus, kurie darbuojasi užsegdami mano diržėlį.

Kodėl būtent aš, klausiu vos girdimai. Ką tik negalėjau net išeiti į kiemą, o dabar ji nori mane išsiųsti lauk, nors sako, kad Paryžiaus gatvės pavojingos, nes Paryžius yra pasaulio sostinė ir todėl Paryžiaus gatvėse susitelkia visas pasaulio blogis. Vėl sudrebu, bet ne didžiuodamasi, o iš baimės, prisiminusi baisias Sesilės istorijas, ne tas apie Jėzų ar Robespjerą, o kitas, kurios pasakoja apie pradingusias mergaites ir apie Gailestingumo ligoninėje paliktas našlaites.

Kodėl būtent aš, meldžiu apsivijusi rankomis mamos kaklą. Ji stipriai mane apkabina ir prisiartinusi lūpomis man prie ausies šnabžda, kad dabar mes esame vienos, nes tėtis yra toli, ir tik aš gavau leidimą išeiti, todėl turiu eiti ir paimti tą laišką.

Atitraukia mane nuo savęs, bet nepaleidžia, įsmeigusi savo akis į manąsias.

– Nebijok. Sesilė tave palydės ir parves atgal.

Panarinu galvą. Sesilė, visada Sesilė.

– Nebijau.

– Supratai, ką turi pasakyti?

– Taip, mama.

– Nagi, drąsiau, pakartok.

– Atėjau paimti malonės laiško savo mamai.

– Pilieti... Kai į ką nors kreipiesi, privalai jį taip vadinti: pilieti. Nagi, pakartok.

– Pilieti, atėjau paimti malonės laiško savo mamai...

– ... pilietei Šarlotei Narbon. Turi pasakyti mano vardą, nepamiršk to.

– Ne, nepamiršiu.

Žiupeno tėtis pusryčiauja raštinėje prie stalo. Mirko duoną dubenėlyje ir čiulpia ją pasičepsėdamas. Jo kojinės užkritusios ant batų, o po viršuje prasagstytu švarku nesimato marškinių. Nežinau, kaip jis gali būti Žiupeno tėvas. Jie panašūs, bet kur jis yra gražus, jo tėvas yra bjaurus. Ir Žiupenui trūksta priekinio danties, bet ten tik plyšelis, ne ištisa pragarmė.

– Ei, piliete.

Jis nusišluosto lūpas ir graso man pirštu, bet šypsosi savo bedante šypsena: akivaizdu, kad daro tai nerimtai.

– Piliete, leisiu tau eiti, bet padainuok man gražią dainą, ir aš noriu pasiklausyti tavo angeliško balselio.

Mama žiūri į mane. Sesilė žiūri į mane. Žiupeno tėtis žiūri į mane. Bandau prisiminti gražiausią dainą, kokią tik moku. Prispaudžiu alkūnes prie šonų, įkvepiu ir uždainuoju.

Messieurs d'la Revolution
*Vous moque-vous d'la Nation...**

* Revoliucijos ponai, jūs tyčiojatės iš tautos...

Mama išblyško kaip drobė. Sesilė paėmė man už rankos ir suspaudusi iki skausmo sušvokštė: tylėk! Ak, pilieči, sako kreipdamasi į Žiupeno tėtį, koks pasibjaurėtinas tų vaikų auklėjimas! Jis pasikaso po švarku, tarp sagų, ir nebesišypso. Tie vargšai fanatikų rojalistų vaikai, neatlyžta Sesilė, galime tik džiaugtis, kad jos tėvas pabėgo, bent jau nebemokys jos visokių keiksmų. Jis baigia kasytis ir piktai žiūri į mane. Paskui gūžteli pečiais ir pasuka link sargybos posto.

Dabar jau aš įsikimbu Sesilei į ranką, ji mano vedlė, turiu laikytis prilipusi, nesvarbu, kad ji dvokia. Per savo vilnonę pirštinę jaučiu jos kietus, sugrubusius, valdingus pirštus.

Lauke keistas šaltis, tarsi lytų iš vaiskaus saulės skritulio. Šaltis iš spindesio ir spalvų, rėžiančių akis. Sodas tylus, prekiautoja žalumynais ir keliaujantis pirklys su kiaušinių pintine skuba link virtuvės, alėjomis niekas nevaikštinėja, išskyrus ponią de Guž. Ji nepaiso šalčio ir eina kartu su jaunąja ponia, savo sūnaus drauge, kartą pasakė mama, o aš pataisiau: žmona, mama nusuko akis į kitą pusę ir pasakė: taip, žmona, ir aš supratau, kad tai netiesa.

Tempiu Sesilę ir priverčiu ją sustoti. Ponia de Guž prisiartina, paglosto man skruostą, klausia, kur einu per tokį šaltį, atsakydama jai vėl suvirpu iš išdidumo. Su ja viskas būtų kitaip, išeičiau nieko nebijodama, o pakeliui į Tribunolą paprašyčiau dar kartą su visomis smulkmenomis papasakoti istorijas iš kelionių į Laplandiją ir apie šiltųjų salų beždžionėles. Įdomu, svarstau truputį pavydėdama, kokias istorijas ji pasakoja jaunajai poniai, tai žmonai, kuri nėra žmona.

Bet nuo vartų mus jau šaukia Žiupeno tėvas. Nenoromis atsisveikinu ir nuseku paskui Sesilę. Išeinu įsikibusi į jos ranką ir smarvę tarsi į pavadėlį.

Nuo ledinio vėjo po kepuraite gelia ausis, staiga atsiduriu Paryžiuje, tarp krautuvių, vežimų, barškučių, prikabintų prie šaltinių prižiūrėtojų rankovių, skambesy.

Nebegalvoju nei apie savo baimę, nei apie ponios de Guž istorijas ar apie paslaptį jos sūnaus žmonos, kuri, sprendžiant iš mamos veido išraiškos, nėra žmona, nebegalvoju net apie malkinę ir tik truputį apie Žiupeną ir apie linksmą žvitrų jo žvilgsnį: nemanau, kad jam užaugus jis žvelgs taip pat piktai kaip ir jo tėvas.

... ir pro šakas pasirodo siena, nelygi ir geltona. Miškelio medžiai jau numetė lapus ir atidengė tvorą. Žemę sukaustęs baltas speigas dejuoja, trūkinėja ir girgžda po mūsų kojom.

Tikėjausi, kad jau niekada nebereikės matyti šio sodo. Bet štai mes einame alėja, kurioje tik kasdienis tiekėjų šurmulys. Tik mudvi trypiame lapus ir šerkšną. Šaltis išgąsdino Leskurbjako svečius, jie užsidarė langus ir iki vakaro neišeis iš savo kambarių, sako Olimpija.

Prieš mus ateina mergaitė, įsikibusi tarnaitei į ranką. Jos žydras apsiaustėlis netinkamas šiam metų laikui, lūpos pamėlusios, skruostai raudoni. Graži mergaitė, buvau ją pastebėjusi per savo ankstesnius apsilankymus – šviesiaplaukė, guvi. Mudvi ne kartą maloniai šypsojomės viena kitai. Tačiau dabar ji artinasi tvirtai laikydamasi tarnaitės rankos ir keistai dirsčioja į mane, lyg pirmą kartą matytų. Jos akys, šviesesnės už apsiaustą, žaibuoja klausiamai, smaigsto mane žvilgsniu ir išsiplečia iš nuostabos, lyg matytų šokantį šunį ar mokytą akrobato lokį. Tai ne paprastas smalsumas: kažkas turėjo jai apie mane papasakoti. Ir nelabai palankiai. Kai tapau motina – puikiai žinau, kaip suaugusiųjų kalbos atsispindi vaikų žvilgsniuose.

Olimpija pasilenkia surišti jos kepuraitės kaspiną. Kur eini, klausia, dar paklausinėja, pagiria ją, išties svarbi užduotis, Terese, gali didžiuotis, būsite laisvos, tavo dėka, paskui kreipiasi į ją lydinčią moterį, prašo paaiškinti, patikslinti, ši atsako atžagariai, susiraukusi, akiplėšiškai, be reikalo taip nemaloniai. Akivaizdu, kad mūsų draugija jai ne prie širdies.

Tačiau Olimpijai, regis, tai nerūpi. Ji glosto mergaitei galvą, paliečia įraudusius skruostus ir kepuraitės kaspinas lėtai slysta tarp jos pirštų, šie sulaiko jį, o paskui pagaliau paleidžia, tarsi apgailestaudami.

Mergaitė su tarnaite pradingsta kitapus vartų.

Šaltis dar žvarbesnis. Krištolo spalvos. Žodžiai tampa trapūs ir sudūžta vos išsprūdę iš lūpų lizdo, klausimai lieka slypėti mano galvos kamputyje.

Galite man paaiškinti? Bet nedrįstu klausti, bijau, kad mano balse nepasigirstų kokia nederama gaida – prieštaravimo ar, dar blogiau, pasmerkimo.

Todėl pasakoju apie vaikus ir apie Pjerą, apie jo vis dar neaiškią padėtį, apie laiškus, kurių dėl cenzūros nebeįmanoma perskaityti. Ir apie Minjon, kuriai iš Kalė atsiuntė paketą – trys frankai už atvežimą – su jos brolio asmeniniais daiktais: drabužiais, batais... jokio laiškelio ar oficialaus rašto, todėl ji dar nepraranda vilties ir netiki, kad jis mirė. Paskui Olimpija klausia apie naujausius Konvento dekretus, o aš dar papasakoju jai apie Halių prekeives, kurios nuplėšė nuo Respublikos piliečių galvų raudonas beretes ir pareikalavo, kad būtų paleista jų draugija, nes raudonas beretes dera nešioti vyrams, o jas dėvinčios moterys yra tik aristokratų pasamdytos netikėlės.

Kalbu ir niekaip negaliu paklausti.

Jos kojos juda įprastai nepakančiai, nustumdamos plačius sijonus, kurie trukdo žingsniuoti. Jos blyškus šešėlis velkasi šone. Įžvalgesnėms akims ir jos krūtinė bei klubai po storu apsiaustu atrodo labiau sulysę nei liekni. Tarp klosčių kūnas pasirodo ir vėl pradingsta, tarsi lapas, pasiruošęs atsiskirti ir nuskristi šalin. Bet kakta lygi. Rami.

Gal galėtumėt paaiškinti... Ar kada nors išdrįsiu paklausti?

Šiąnakt buvo graži mėnesiena, balta ir šalta, kaip žemė, kuria dabar žengiame, kai pakėliau užuolaidą, kad pažvelgčiau į gatvę ir pagalvojau apie darbą, kurį įdėjau, nerimą, pastangas, kad ji būtų saugi, beprasmį triūsą, tačiau nejaučiau nusivylimo ir netgi apmaudo – tik skausmą.

Ne abstraktų skausmą, o kūno skausmą, gerklės, krūtinės, ten, paskui čia ir vėl ten.

Niekuo daugiau negaliu jai padėti, galvojau.

– Dėl pinigų nesijaudinkit, kas mėnesį rasiu būdą...

Jos kaklas, išniręs iš aksomo apykaklės, suvirpa. Ji išsiblaškiusi, nesiklauso, ir visos mano pastangos, mano praktinės kalbos atsimuša lyg į sieną.

Atsuka mąslų profilį prieš vėją.

– Maniau... – ji kiek patyli, – maniau, kad Revoliucija mūsų lyčiai grąžins viską, ką mūsų lytis yra padariusi dėl kitos lyties.

Aš nepaklausiau, bet ji savaip man atsakė.

Jie atvyko pirmadienį, spalio dvidešimt aštuntą, naktį.

Gongas nutraukė tylą ir jo garsas nusirito iš kambario į kambarį, virpesys išplito, kol pagaliau sustojo, daužydamasis įkliuvęs tarp langų ir durų.

Skaitomas *Moniteur* egzempliorius nukrito ant grindų. Žibinte paraudo liepsna.

Įsiklausiau.

Gongo aidas nutilo.

Per keletą sekundžių visame koridoriuje pasigirdo padrikas šnaresys, šlepečių šiurenimas, pirmyn atgal lakstančių lengvų batelių trepsėjimas, duslus durų trinksėjimas, atsiveriančių ir užsiveriančių po naktinių vizitų. Kažkur caksėjo skiltuvas, lyg kažkas bandytų įžiebti ugnį ar šviesą.

Ir vėl trumpa tyla.

Iškart po to laiptinėje pasigirdo ritmiški sunkūs auliniais ar kareiviškais batais apautų kojų žingsniai.

Žingsniai priartėjo ir sustojo už mano durų. „Atidarykit!"

Trys sargybiniai, apsimuturiavę iki pat smakro. Teismo tvarkdarys su dideliu aukso medaliu, kurį uniformos

kilpelėje laikė trispalvė kokarda, sukomandavo: „Kraukis daiktus. Važiuosi į Konsjeržeri".

Ir įdavė man į rankas pilko popieriaus lapą, prirašytą smulkiu raštu rusvu, blogai įsigėrusiu rašalu: oficialų kaltinimo aktą, kurio laukiau tris mėnesius ir dešimt dienų.

• • •

Nuo kitų kalinių mane skiria dvigubos durys, mažiausiai penkių colių storio, apkaltos geležim. Esu atskirta, iš tiesų atskirta, be čia pat mane saugančių sargybinių, kaip buvo liepos mėnesį miesto kalėjimo celėje. Tačiau liepą buvau tik mokinė, kuri galėjo paprašyti popieriaus ir plunksnos, ir parašyti: aš viską numačiau, žinau, kad mano mirtis neišvengiama. Praėjo trys mėnesiai ir dešimt dienų, mano mokymosi laikas baigėsi, ir su siaubu galvoju apie tą būdvardį: neišvengiama. Kaip galėjau jį parašyti, svarstau.

Konsjeržeri...

Sėdžiu ant lovos, rankomis suėmusi galvą, ir žiūriu į supelijusius apmušalus, į plytų grindis su dideliais drėgmės lopais. Jaučiu, kaip artinasi žiema. Ji kyla nuo pėdos iki kelio ir pažadina skausmą, kurį maniau pamiršusi amžiams.

Konsjeržeri – ne ankšta miesto kalėjimo celė ir net ne Abė ar Petit Fors, o kažkas, kas mažai susiję su kalėjimu, kad ir koks jis būtų sunkus. Tai iš esmės visai kas kita: paskutinis etapas. Iš čia nebebus perkėlimų. Arba mirtis, arba laisvė.

Nevaldomas vidurių mėšlungis staiga padeda suprasti skirtumą.

Užsitraukiu ant pečių iš ankstesnių kalinių paveldėtą vilnonę antklodę. Temperatūra, matyt, nukrito žemiau

nulio ir naktis siaubingai šalta. Po neįprastai karštos vasaros turėjo ateiti neįprastai šalta žiema: net ir orai nenori būti įprasti.

Antklodė braižo odą. Ji šiurkšti, sukietėjusi nuo ilgo naudojimo, o pajudinus skleidžia lazareto dvoką. Jos audinyje mano nosis atpažįsta aštrų karštligės, sodresnį sielvarto ir naktinių slogučių kvapą, kurį antklodė perdavė iš kalinio kaliniui, jis keliavo iš vieno pas kitą, o iš jų man – po tūkstančius badžių gijų pasklidęs užkratas. Tūkstantis istorijų, tūkstantis dyglių bado man kaklą.

Du langai: vienas užmūrytas, kitas aukštai, nepasiekiamas siaurame plyšyje. Guliu aukštielninka, įsmeigusi žvilgsnį į tą gailestingą šviesos akį, kuri man pasakoja apie vaiskias naktis ir neįtikėtinai šviesas dienas.

Tolimos šviesos. Naktinės.

Mano pirmosios paryžietiškos žiemos šviesos, žiauriausios, kokias atsimenu.

Vandens šaltiniai užšalo, vanduo kainavo dvidešimt soldų už kibirą, o nešikai ją semdavo iš Senos girdyklų, lazda suskaldydami ledą. Nusiprausti buvo tikras žygis. Žiustina kentėjo dėl rankų ir kojų nušalimų. Pjeras karščiavo ir žaidė su ant jo širmos nupieštomis kiniškomis figūrėlėmis. Aš šildžiausi po antklodėmis, žiūrėdama į savo pirmosios žiemos Paryžiuje šviesą. Nejudėdama, kad vėl nepradėtų pykinti. Nėštumas pakeitė mano jausmus, uoslę, skonį. Palengvėdavo tik rytais kramsnojant sausus migdolus.

Vis dar jaučiu burnoje tą skonį, kurį jaučiau prieš dvidešimt penkerius metus. Paprastą, karstelėjusį. Pietinių migdolų skonį. Mano seilės jo nepamiršo ir vis dar gelbsti mane nuo to svaigulio, nuo pykinimo, kuris tarsi kyla

nuo prie pilvo prispaustos antklodės rezginio, nuo šimtų kalinių baimių, kurie buvo į jį susisukę dar prieš mane.

Bet, skirtingai nei jie, aš nebijau, neatsisakau įsivaizduoti pasaulį, kuriame visi galės kalbėti ir būti išklausyti.

Jie privalės manęs išklausyti, sakau tolimai šviesos akiai, kas akimirką vis šviesesnei. Negalės pasišalinti, kai savo teismo proceso scenoje atkursiu faktus.

1793-iųjų lapkritis

Šen, Manete, čionai, aš čia! Brangioji, tu gerokai vėluoji. Matai, kokia minia, Tribunolas sausakimšas, net kvapą gniaužia ir man teko kovoti kaip kalnų vilkei, kad išsaugočiau tau vietą. Turėtum padėkoti, tik mano nuopelnas, kad šiandien nepraleisim nė žodžio, nuostabiai įsikūrėm, tiesa? Pavydėtina vieta. Bet jei būtum dar daugiau pavėlavusi...

Tik paklausyk, vienas jaunuolis norėjo net sumokėti už tavąją vietą. Kas toks? Kažkoks gerbėjas, gal giminaitis – taip primygtinai prašė. Gražiai apsirengęs, tamsus redingotas, bet akys lyg apsėstojo, kampučiuose pasruvusios krauju, žandikauliai sukąsti. Jis vis neatstojo ir neatstojo, galiausiai pasiūlė dvidešimt penkis frankus.

Frankus, teisingai supratai.

Nusijuokiau tiesiai jam į veidą. „Pilieti, kuo sakėt jūs vardu? Gerai... pilieti Frazė, norit iš manęs pasišaipyti?" O jis tik šast ir ištraukė dvidešimt penkių frankų asignaciją ir per jėgą norėjo ją įsprausti man į ranką.

Gerai, gražuoli, tariau jam, duok man auksinį ir susitarsime. Auksinis, pagalvojau, Manetė nesupyks, kai parodysiu iš dangaus nukritusį auksinį, tai jau tikrai. Bet jis atrodė varganai, turėjo tik popierinių pinigų, apie juos

nenoriu nė žinoti, popieriniai pinigai! Gali suplyšti, susitepti, sudegti, tai jau ne... ir jis akimirksniu pradingo. O juk ta asignacija galėjo būti padirbta, dabar viską padirba, net nacionalinės loterijos bilietus, jei mane suimtų už netikrų asignacijų laikymą, ką papasakočiau? Kad gavau Tribunole iš nepažįstamojo? Baltomis ponaičio rankomis ir raudonomis nelaimėlio akimis. Ne, nieko nebus. Verčiau neieškoti bėdų.

Ei, atsargiau, ką sau galvoji? Nesėsk ant mano darbo! Taip, šaunuolė, sulankstyk ir padėk į krepšį. Nė nebežinau, kiek dar marškinių turiu baigti, jei nepaskubėsiu – sudie pristatymui. Šįryt auštant, kai ėjau į Tribunolą su krepšiu po pažastim, galvojau: kaime dirbome kaip mulai, bet nebuvo to apsėdimo su pristatymu, to baigtų dirbinių skaičiavimo ir perskaičiavimo, o suskaičiavus vėl skaičiavimo, kiekvieną mielą Dievo siųstą dienelę.

Manete, neišgirdau, ko paklausei? Visi rėkia, tu irgi rėk, nes prireikus moki parodyti balsą! Ką teis? Iš kur man žinoti. Regis, Žirondos deputatų draugę, tų, kuriuos anądien patrumpino, tų, kurie šmeižė paryžiečius ir norėjo sukelti provincijas prieš sostinę. Jų buvo visas būrys, Sansonui prireikė penkių vežimų, penkių ekipažų ir dešimties padėjėjų ant pakylos, kad visus patrumpintų. Tu pražiopsojai reginį, bet aš mačiau. Jie užlipdavo... ir čakšt vienas, čakšt kitas – ir visi ponai pudruotomis apykaklėmis aptarnauti. Bet po šešto išėjau.

Šiandien?

Taip, moteris.

Nežinau, juk negaliu visko žinoti. Gal buvo vieno iš patrumpintųjų žmona ar meilužė, greičiausiai meilužė, pakentėk, netrukus sužinosim. Ji vardu de Guž, ar kada girdėjai tą vardą? Jis man kažką primena, primena...

Pala! Taip, iš tiesų, ji dirbo teatre.

Ne, ne aktorė. Rašytoja. Tikrai, ar ne juokinga?

Štai kodėl atsiminiau jos vardą. Pažįstu ją asmeniškai, o vieną vakarą net palydėjau į jos vietą: juk žinai, aš irgi dirbau teatre. Jau pasakojau? Atidarinėdavau ložes, ak, brangioji, tai bent buvo darbas! Nors neteko priprasti, nes manąjį teatrą akimirksniu atidarė ir uždarė. Jame vaidino kontrrevoliucinius spektaklius ir teisingai pasielgė jį uždarydami, bet, prisipažinsiu, apgailestavau, nes darbas man buvo mielas ir jau niekada neberadau tokio, kuris būtų nors kiek jam prilygęs.

Gavau jį atsitiktinai, sakytum, sėkmė... Buvau neseniai atvykusi į sostinę, tik įsivaizduok, vis dar avėjau šiaudais ir šienu aplipusias klumpes.

Važiavau tris savaites, Manete, kartu su savo broliu, tik mudu, vieni. Kelias ilgas, o kai keliauji taip, kaip keliavome mes, užtrunki. Viena kelio atkarpa vežimu, kita – pėsčiomis, trečia – vandens diližanu. Pagaliau atvykom, mano brolis apsigyveno dvylikos lovų kambaryje su vienuolika nepažįstamųjų, tiek jį ir temačiau. Aš nemėgstu gyventi viena, todėl susitariau su tokia sodiete, kuri turėjo kambariuką šeštame aukšte. Ten ir tebegyvenu.

Tiesa, kartą buvai atėjusi... nepasakysi, kad ten prabangu, bet kiekviena turime po kėdę ir naktipuodį, o visa kita kaip visuose pensionuose: mokam per pusę mėnesį į priekį ir padedam kryželį sąraše.

Žodžiu, buvau ką tik atvažiavusi ir prie Palė Rojal pardavinėjau kempines, kai man pasitaikė ta proga dirbti teatre! Tikra apvaizdos dovana, Jo malonė ir vieno mūsų pažįstamo, kuris dabar beveik paryžietis. Tai jis uždegė mus noru patirti Paryžiaus patogumus, kai prieš trejus metus, devyniasdešimtais, buvo sugrįžęs į tėviškę. Anuo-

met daugelis grįžo iš sostinės. Pasinaudojo subsidija, turi atsiminti... Komuna užmokėjo netekusiems darbo atvykėliams iš provincijos, kurie pasižadėjo išvažiuoti iš miesto. Tačiau tas mūsų pažįstamas kaime niekaip nebegalėjo priprasti ir pasišnekučiavęs, pasilabinęs ir išgėręs raudonojo vyno užsimetė ant pečių krepšį ir patraukė atgal į Paryžių. Nepraėjo nė mėnuo – jau ir mes stovėjome prie jo namų durų Boburo gatvėje.

Ką būtume be jo darę! Jis žinojo viską, ką reikėjo žinoti: kur ieškoti darbo ir iš kurio smuklininko pirkti geras atliekas su pilnais mėsos kąsniais. Tikra mūsų Apvaizda. Jo dėka pažinau teatrą, rūmus, dirbtines ugnis...

Paryžius, ak, Paryžius! Lyg nesibaigianti šventė, man ir mano broliui. Kai pagalvoju, kad mano kaime vienintelė pramoga buvo visiems kartu karšti kanapes...

Na, tiesą sakai, ne vienintelė.

Ir kaime nesunku rasti tamsesnį kampą, pasikaišyti sijonus ir leisti katinui pasmaguriauti lašiniais. Bet toji pramoga, jei iš pradžių nieko nekainuoja, vėliau verčia graudžiai raudoti, žinai tai geriau už mane, turi tris vaikus.

Kaipgi ne, Manete, iškart supratau, kad panorėjus visada galima rasti priemonių, jūs čia, Paryžiuje, išmanot daugiau už patį velnią. Todėl į jį ir suvažiuoja iš viso pasaulio, gal todėl ir aš čia atvykau.

Tačiau tiesa, Paryžius milžiniškas ir iš pradžių mes vis pasiklysdavome. Nebuvom pratę prie gatvių gatvelių, kurios sukasi, vingiuoja ir kertasi viena su kita, be to, tuo metu miesto valdžia nesiliovė kaitalioti gatvių ir aikščių pavadinimus. Nežinau, iš kur mano brolis gavo „Atvykėlio vadovą“, tam tyčia išleistą po visų tų pasikeitimų, ir ieškojo, kas jam galėtų jį perskaityti...

Ką nori tuo pasakyti... nė nemaniau kritikuoti: pavadinimai turi būti revoliuciniai ir teisinga juos pakeisti. Betgi pamažėle, kad atvykėliams iš provincijos nesusuktum galvų daugiau nei reikia.

Taigi, nors pavadinimai keitėsi, Dievo laimė, niekas negalėjo imti ir be niekur nieko pakeisti namų, turgaus aikščių, tiltų ar parkų. Pasisukiojęs pagaliau vis tiek rasdavai kelią namo.

O vieną dieną sutikau tave, Manete. Atmeni, susipažinom pas jakobinus, o štai dabar kiek pajėgdamos remiam tikrą patriotizmą ir darbuojamės dėl mūsų karių. Taip pat ir dėl mano brolio, vargšelis.

Jis išvyko vakar ryte, gerai pagalvojus, jam tai buvo į naudą. Gavo apvalią sumelę, kad pakeistų turėjusį eiti tarnauti pilietį Bušė, stalių iš Vereri gatvės, šiaip ar taip, geriau kariuomenė nei kas rytą bėgti į Grev aikštę ieškoti darbo. Bet kad jį gautum, tą darbą. Bent kokį. Statybose ar kasykloje... O jei pasisekdavo kokį nutverti – atvykdavo pasiuntinys su pranešimu, kad Komunos kasa tuščia. Žinia, ji jau ištisus mėnesius nemoka savo darbininkams, tačiau nebandyk protestuoti. Jau verčiau kariuomenė. Kita vertus, tai netruks iki begalybės. Robespjeras pasakė: kai karas užsitęsia, liaudis pavargsta.

Taigi, išdavė jam švarką, dvi poras kelnių, kuprinę, seną medžioklinį šautuvą patobulintu vamzdžiu, kad laikytų durtuvą – ir paėmė mano broliuką į kariuomenę.

Bet neįspėjo, kad kirpėjas nepasigailės jo plaukų.

Jo šviesių plaukų, Manete, banguotų, kuplesnių už manuosius, man dar neteko matyti vyro su tiek plaukų ant galvos. Kai atėjo su manim atsisveikinti – verkė kaip vaikas. Nusiramink, pasakiau, jie greit ataugs, pagalvok apie Revoliuciją, kas tie nukirpti plaukai palyginus su Re-

voliucija, to net nepavadinsi auka. Bet jis vis verkė ir verkė, net ėmiau pavydėti, nes aš negaliu nė ašaros išspausti, nors man kuolu per galvą trankyk, kaip darydavo mano tėvas.

Ką ten toji priekyje sako?

Taip, šaunuolė, sutinku, tikra gėda. Juk atėjome į Tribunolą ne pasiplepėti! Norime pamatyti de Guž. Gal bijo per anksti tą poniutę pažadinti? Tegul tik ją atveda, mes ją išjudinsim.

Ak, juk turėčiau kaip nors atsigriebti! Gal per Novegliz teismo procesą... Mane patikino, kad jis įvyks po kelių dienų, ir žinai, Manete, jo tai tikrai negalim praleisti. Žinoma, pažįsti ją, tą jakobinų verpyklos direktorę. Ji atleidinėjo iš darbo motinas, kurios prašė padidinti duonos davinį, bet neįsivaizdavo, kad ir jai ateis teisingumo valanda – jei tik ateis!

O kol kas še tau kad nori, galėjau kirsti lažybų, kad adata atbuks... o krepšys pilnas, kada gi pabaigsiu...

Manete, galiu paprašyti paslaugos? Aš tau pasaugojau vietą, paslauga už paslaugą... Gal apmesi kokį kraštą? Bijau atsilikti, diena greit prabėga, nespėji pastebėti, o jei šįvakar nebaigsiu, skyrius man nebeduos užsakymų.

Jei nesilaikysi nustatytų terminų, taip man pasakė...

Skyriuose jau kuris laikas dedasi keisti dalykai. Brangioji Manete, reikėtų išsiaiškinti, ką jie ten krečia. Tarkim, mūsų kariams reikia drabužių, o mums vis mažėja darbo? Kareiviai išeina vilkėdami naujus marškinius, kaip manai, kas jiems siuva uniformas? Tai mūsų teisė ir skyriuje turėtų rūpintis paskirstyti darbus pagal taisykles, juk tam jos ir sumanytos, kad piliečiai jų laikytųsi.

Ak, jei tik moterys nebūtų tokios baugščios! Pakaktų dvylikos tokių kaip mudvi, kad mums mokėtų, nesakau,

tiek pat kiek ir vyrams, bet penkiolika soldų per dieną, bent penkiolika tikrai išsiderėtume.

Kiek valandų?

Gana, to jau per daug. Tas nelemtas procesas įvyks ar neįvyks? Nusibodo laukti, kada pagaliau jie teiksis pradėti.

Nesakau, kad kur nors skubėčiau, tikrai ne. Čia bent galiu dirbti be išlaidų, neeikvodama malkų ir šviesos. Taip, mes negalim džiaugtis šviesa languose. Ką jau kalbėti apie rašymą, brangioji ponia de Guž! Ponios užgaidos: žvakės, žibintai, gal dar ugnis židinyje... O mums tenka eiti miegoti tamsoje ir šaltyje.

Bet išmokau daryti kaip tu, Manete. Vakarais nuplėšiu nuo sienų Nacionalinio susirinkimo pranešimus, paprašau durininko juos perskaityti, nes Susirinkimo žodžiai yra šventi, todėl pirma paprašau man juos perskaityti, o pakui sudeginu. Liepsnoja, kad net gražu pažiūrėti. Kas čia blogo? Naktį jie niekam nereikalingi, kas juos skaitys? O rytais klijuotojai iš savivaldybės tik ir laksto su naujais popieriais. Jei aš nuplėšiu senuosius, jie bent nebus prarasti ir duos liaudžiai dvigubą naudą.

Taigi, iš tų pranešimų vakarais prasimanau šiokį tokį lauželį, o dienomis einu į Tribunolą ar į Susirinkimą apšilti kojų ir sustiprinti patriotinę dvasią.

Kai galiu rinktis, mieliau renkuosi Tribunolą, o tu?

Neabejotina, Susirinkimas labiau pamokomas: garsūs vardai, didūs oratoriai, svarbios kalbos. Antradienį ar girdėjai Sen Žiustą? *Skurdas sukėlė Revoliuciją, skurdas gali ją ir pražudyti...* Kur dar išgirsi tokią kalbą, jei ne Susirinkime? Tačiau Tribunole niekas nesako mūsų ausims per daug painių kalbų ir galiausiai visada priimamas aiškus, nedviprasmiškas sprendimas: kaltas arba nekaltas, neišsisuksi.

Be to, Susirinkime netikusios tribūnos, per toli, todėl blogai girdėti, o jei dar nepasiseka gauti geros vietos – gali nė nematyti kalbančiojo deputato. Taip būdavo dar prieš keletą dienų, kai geriausias vietas užimdavo žirondiečių draugai ir draugės, *aristocruches**, pūstais sijonais, nešinos žiūronais. Tačiau mes pasipriešinom, pastatėm prie durų sargybą ir suplėšėm privilegijuotus bilietus. Mūsų buvo penkiasdešimt įtūžusių moterų. Susirinkimas turėjo nutraukti posėdį, o žirondiečiai pašoko stati rėkdami, kad norima sumenkinti jo svarbą. Jų paklausius, mes norėjome sumenkinti Susirinkimą.

Bet jų provokacijoms ir privilegijoms galas.

Taip pat ir de Guž, ji irgi neberašys ir nekurs teatro.

Ak, Manete, aš čia kalbu, o jie dar nieko taip ir nenusprendė. Ar mums pagaliau parodys tą žirondietę?

* Junginys „aristokratės“ ir „žąsys“.

Šeštadienis, brumero mėnesio dvyliktoji diena. Senuoju stiliumi lapkričio antroji, krikščionims – Vėlinės.

Reti žibintai palengvina mūsų žingsnius koridoriaus tamsoje. Deglų liepsnos slenka sienų akmenimis viena paskui kitą, retkarčiais įsižiebdamos ryškiau ir nušviesdamos liesus iš uniformos rankovių kyšančius riešus.

Lapkričio antroji, krikščioniška šventė.

Robespjero partija, panaikinusi visas religines šventes, šitą turėtų palikti. Ji teisėtai jam priklauso. Bet kai taip einu, lydima trijų sargybinių, iš Konsjeržeri požeminės šerdies kylančių skersvėjų virpinamoje prieblandoje, galvoju ne apie save. Galvoju apie Vernjo, kurį išvežė prieš dvi dienas.

Atsitiktinai sužinojau. Vakar, vidurnaktį, kai teismo tvarkdarys įteikė, kaip to reikalauja įstatymas, prisiekusiųjų mano teismo procese sąrašą, o paskui užtruko, kad papasakotų, kaip Žirondos deputatai stojo prieš giljotiną.

Nevalingai glamžiau rankose sąrašą, nuo kurio priklausė mano gyvenimas, negalėdama perskaityti nė žodžio. Mano akys regėjo ant Sansono pakylos lipantį draugą, kraipantį savo didelę mielą galvą.

Visą naktį mačiau jį einantį tą trumpą kelią nuo vežimo iki pakylos vis ta pačia svirduliuojančia eisena, taip pat pietietiškai tingiai, kaip lipdavo mano namų laiptais. Užlipęs iškart sudribdavo krėsle, ištiesęs kojas, pasiruošęs aptarti Konvento dienos temą ar savo meilės panelei Kandej kančias. Scenoje žavioji panelė Kandej pravirkdydavo visą Paryžių, o jis verkdavo uždangai nusileidus.

Šiąnakt regėjau mieląjį draugą Vernjo ateinant ir išeinant nė nebežinau kiek kartų, o dabar, kai taip ropščiuosi siaurais Bonbeko bokšto laiptais, jo galva sutaršytais plaukais eina pirma manęs. Sunkiai lipu aukštyn, sekdama paskui jo šmėklą. Septinta valanda ryto, tik šaltis, atrodo, gyvas.

Pasiekiu paskutinę pakopą. Įeinu į posėdžių salę ir mano rega, klausa, uoslė, visos mano juslės, nuslopusios tarp kalėjimo mūrų, sprogsta galvoje. Garsai, šviesos, kvapai – viskas kartu užgriūva mano kūną, sujaukdami jį.

Vernjo, liūtaširdis Pjeras Viktorinas Vernjo, žengiantis vangia eisena, staiga išnyksta, jo vaizdinys prapuola, o aš susverdėju, prislėgta užgriuvusių minios balsų, ji nekantriai spaudžiasi, reikalaudama reginio tame rūgščiame didelėse vazose mirkstančių žolių aromate – jis turi atbaidyti puvėsių ir karšligės tvaiką, kurį lyg skudurą velkame paskui save iš Konsjeržeri. Karštligės, galinčios greičiau už liepsnas pasklisti šioje salėje, vadinamoje Lygybės sale, bet kalinių perkrikštytoje tinkamesniu vardu: Fukjė-Tinvilio fabriku.

Dėl jos užsimoviau pirštines, užsidėjau skrybėlę ir atėjau čia.

Atėjau pamynusi savo principus, nes aš nesitrinu tribūnose kaip kokia jauna darbininkė, negalinti pasipuikuoti nei kilme, nei turtais, ar kareiviškų drabužių siuvėja. Niekas, kartoju, niekas negalėtų pasigirti, kad matė mane Susirinkime ar pas jakobinus, juo labiau nebūčiau pasirodžiusi Tribunole, jei laikraštyje nebūčiau perskaičiusi jos vardo.

Susibūrimai, diskusijos ne mano skoniui, juolab, kad turiu daugybę darbo, tai jau tikrai. Nuo tada, kai likau viena tvarkytis spaustuvėje, ji suryja visą dieną, o net ir naktį – iš devynių anūkų neatsirado nė vieno, kuris būtų sutikęs su manim dirbti, išskyrus Kristiną.

Bet vakar iš ryto šukuosenų meistrė atėjo nešina laikraščiu, kurį paprastai vartau, kad išnaudočiau laiką, kol ji man šukuoja plaukus... Manoji šukuotoja lėta ir sena, tačiau už nieką pasauly jos neiškeisčiau į kurį nors iš tų dabar tokių madingų jaunų kirpėjų švelniomis manieromis. Niekada neleidau tiems nedorėliams prisiliesti prie mano plaukų! Taigi, skaitau ir komentuoju naujienas, o ji plonu pudros sluoksniu dengia mano plaukus – niekas

neišlaiko šukuosenos geriau už pudrą, kodėl turėčiau jos atsisakyti vien bijodama pasirodyti senoviška? – kai teismo procesų sąraše staiga pamatau de Guž vardą.

Konstansa, tariu sau, šįkart negali nenueiti, nors turi gausybę rūpesčių ir per daug darbų, kad galėtum sau leisti švaistyti laiką Susirinkime ar Tribunole, ji – sena tavo klientė, privalai eiti pasižiūrėti.

Ir štai aš čia, *fiat voluntas*.

Gerai pažįstu de Guž. Niekas jos neužčiaups. Revoliucija perskiria sielas? Visas pasaulis liepsnoja? Ji vis smarkiau kovoja plunksna, man – išties puiki klientė. Be to, de Guž visada man sumokėdavo, nors ir pavėluotai. Daug metų spausdinu jos kūrinius, ne visus, bet didžiąją dalį, kaip tik praėjusiais metais atspaudžiau nemažai jos manifestų, beveik neprabėgdavo nė dienos, kad neatneštų mano kokio naujo. Taip, tikrai puiki klientė.

Gaila, kad dėl keisto būdo su ja jautiesi nejaukiai. Per daug aistros, per daug veržlumo. Ką jau kalbėti apie ambicijų žalą... Nieko nepadarysi, moteris, pelniusi „autoriaus“ titulą – o ji taip padarė – praranda daug daugiau, nei įgyja: jei jos darbai prasti, iš jos juokiasi, jei geri – jos nekenčia. Kur privalumai? Dėl rašymo vargų pamesti gundymo lengvumą, atsisakyti moteriškų gudrybių... ar ne per didelė ambicija?

Todėl toji de Guž man nepatinka, bet ją gerbiu: juk tam tikra prasme ir mano darbas siejasi su žodžiais, taigi, esu jos pusėje.

Ir, reikia pripažinti, ji nerašo niekų.

Tarkim, pereitais metais, birželio dvidešimt aštuntąją, kai Liudvikas Kapetas buvo priverstas išgerti į liaudies sveikatą su frigiška kepuraite ant galvos į Tiuleri įsiveržusios minios akivaizdoje, ji iškart pareiškė savo nuomonę

ir tai padarė kaip paprastai: rašydama. Rašė, jog nedera žeminti tironų, o tuo pat metu leisti jiems toliau valdyti, nes taip išlaikoma tai, kas labiausiai pasibaisėtina, kitaip tariant, nepajėgi valdžia pakirstu autoritetu. Atėjo laikas, rašė ji, išskirti monarchijos principą ir naująją teisę, nes sąjunga ar susitaikymas nebeįmanomi. O rugpjūčio dešimtąją, kai griuvo monarchija, manifeste, kurį man atnešė tą patį vakarą, ji džiaugėsi: Gordijaus mazgas pagaliau perkirstas. Bet ne kraujas, rašė, tikrai ne kraujas nulems minties išsigelbėjimą.

Manau, jos mintys logiškos. Nors mano anūkas Leonas, taikos teisėjas, ta proga pasakė: ko ji kišasi? Verčiau siūtų kelnes mūsų šauniesiems sankiulotams. Toks jau jis yra. Įsitikinęs, kaip, beje, ir visi vyrai, kad moterys sutvertos varyti iš proto, o ne protingai kalbėti. Su juo neverta ginčytis.

Sutinku, ji tikrai keista, tačiau vertinu jos kūrybą, parašytą aiškiais žodžiais, be tuščios pompastikos, ir negalėjau susilaikyti. Kai laikraštyje perskaičiau jos vardą – apsimoviau pirštines, užsidėjau skrybėlę ant ką tik padarytos šukuosenos ir atėjau pažiūrėti, nors neturiu laiko patriotiniam uolumui ar kitiems panašiems reginiams, man gana savų rūpesčių.

Turiu jų nemažai.

Laimė, Kristina pagaliau apsisprendė – tai nebuvo greitas sprendimas, bet viskas baigėsi taip, kaip, blaiviai mąstant, ir turėjo baigtis – susikrovė lagaminus, kad persikraustytų iš Belvilio į Paryžių man talkinti. Vienintelė anūkė, mano meilė jai visada buvo ypatinga. Kiek kartų, kai dar buvo maža, kviesdavau ją pasisvečiuoti Paryžiuje!

Dabar ji jau moteris, ir, tiesą pasakius, nesu pratusi namuose matyti dar vieną moterį, kuri ir virtuvėje turi

savo skonį, suka nosį nuo padažų ir prieskonių. Deja, Kristina valgo tik pieną, kiaušinius, vaisius ir daržoves: tikra pitagorininkė. Retkarčiais išgeria pusę puodelio kavos. Pas mus nuolatinė gavėnia.

Bet dirbti ji moka. Jei ne jos gebėjimai organizuoti, suktis... Ypač kai teko atleisti pas mane dirbusias moteris. Širdis plyšo, tačiau neturėjau pasirinkimo po to, kai apsilankė tas pasiutėlis, jis vis suko lazdą man prieš nosį ir vaipėsi į akis, rėkdamas be užuolankų: gana tų kekšių, kurios atima iš vyrų duoną! Per prievartą turėjau sutikti. Atleidau jas ir priėmiau darbininkus.

Fiat voluntas.

Tačiau kokia kančia! Kokia kančia matyti tuos stambius vyriokus, ištisas valandas uždarytus kambaryje, didelėmis tvirtomis rankomis dirbančius kruopštų, tikslų darbą, kuris skirtas ne jiems. Tipografijoje vyrai vargsta. O mano dukterėčia Kristina įsakinėja į kairę ir į dešinę, lyg būtų šeimininkė... Bet ji šaunuolė, turiu pripažinti, ir kol elgiasi su darbuotojais kaip motina ar vyresnioji sesuo... Deja, taip ji žiūri į visus vyrus, jaunus ar senus, vedusius ar viengungius, su visais elgiasi kaip su broliais, nieko neišskirdama ir be mažiausio koketavimo. Ar ji susiras vyrą?

Taigi taip, turiu savų rūpesčių ir neturėčiau painiotis į istorijas, kurios manęs neliečia, o ypač į moters su minčių prikimšta galva sukeltą sumaištį.

Bet klausimas yra būtent toks: ar de Guž turi teisę reikšti savo mintis, viešai sakyti savo nuomonę, kad ir kokia ji būtų?

Aštuoniasdešimt devintaisiais manėme, kad ji turi tą teisę. Laikėme save laisvais, atsikračiusiais karališkosios cenzūros. Spausdinta viskas ir daug. Minties ir išraiškos

laisvė atrodė brangiausias iškovojimas... Vėliau parašėme žmogaus ir piliečio teisių deklaraciją, tas tekstas yra šventas Respublikai, ne atsitiktinai jis taip iškilmingai išstatytas ant piupitro tarp vėliavų ir herbų.

Taigi, ar de Guž turi teisę turėti savo nuomonę? Štai koks klausimas. Ar teisinga, kad jis svarstomas teismo salėje?

Tiesą pasakius, nedalyvauju debatuose ir nedaug težinau apie procesus ir teismus. Man šis kartas – pirmas. Jaučiuosi visiška naujokė palyginti su tomis pažiūrėti patyrusiomis kūmutėmis, kurios bado viena kitą alkūnėmis, šnibždasi, rodo pirštais ir vadina vardais tą ar kitą, pradedant sargybiniais ir baigiant raštininku, teisėjais, teisėjų pavaduotojais. Vargiai juos atskiriu, vienodais juodais drabužiais po apsiaustais, ant kaktos pakeltomis kepurėmis su tokiu pat juodu pliumažu, bet klausydamasi jų kalbų ir aš netruksiu įgyti tam tikros patirties! Galiu padėkoti savo kaimynėms, kurių liežuviai dirba taip pat greitai, kaip ir jų adatos, kad jau žinau daugybę dalykų. Tarkim, tai, kad pirmininką Ermaną globoja Robespjeras, Didysis kaltintojas atsiuntė pavaduotoją, o gynybos suolas, į dešinę nuo stalo, uždengto žalia gelumbe, už kurio sėdi pirmininkas, yra tuščias, nes gynėjas nepasirodė.

Nustembu: kas gins kaltinamąją?

Kaltinamoji sėdi prieš teisėjus.

Pakyla išryškina jos blyškumą, išstato ją tribūnų vertinimui. Aš irgi ją tyrinėju. Ne žvilgsniu, įprastu spaustuvininkės akims, pratusioms dėlioti ir perdėlioti jos raštus, o minios žvilgsniu, kuris pakeičia ir padaugina perspektyvas.

Kai žiūri į ją taip, kaip aš dabar, nepasakytum, kad ji yra gerai sudėta. Ilgas liemuo ir kaklas, maža krūtinė – mažesnė, nei atsimenu. Griežta. Bet jos griežtumas švytintis kaip vaiski ir šalta žiemos diena, spindinti pro langą viršuje.

Pirmininkas Ermanas suskambina, raštininkas atsistoja ir perskaito kaltinimą: Mari Olimpija de Guž, Obri našlė, literatė, oficialiai kaltinama parašiusi kūrinį „Trys urnos", prieštaraujantį prancūzų išreikštam troškimui turėti respubliką. Tame kūrinyje, regis, nusižengiama įstatymams, kurie galioja kiekvienam, siūlančiam kitokią valdymo formą.

Mano kaimynė – Anjesė, taip ją vadina jos draugė – įsmeigia adatą į prijuostę ir klausia: kaip reikėtų tai suprasti, monarchiją?

Po raštininko prisiekia trys kaltinimo liudytojai. Prisiekia pilietis Kreso, popieriaus gamintojas ir de Guž tiekėjas. Prisiekia spaustuvininkas Longė (štai kam ji nešdavo savo raštus, kai būdavo įsiskolinusi mano spaustuvei). Prisiekia Fransuaza Modesta Menjė, mergina, pateikusi skundą Visuomenės gelbėjimo komitetui.

Keista toji Fransuaza Modesta. Ji – pagrindinė liudytoja, tačiau atsakinėja vienskiemeniais žodžiais, piktai, nenoriai. Gal todėl, kad ji dar labai jauna ir publika ją trikdo, matyt, taip ir yra.

Po Kreso, Longė ir Menjė turėtų prisiekti gynybos liudytojai, tačiau tokių nėra. Arba jie nepakviesti.

Atėjo laikas kalbėti Nolenui, Fukjė-Tinvilio pavaduotojui. Prieš kreipdamasis į de Guž, jis rūsčiomis akimis žvalgosi po tribūnose banguojančią kykų jūrą.

– Kada parašėt šį kūrinį?

– Gegužės mėnesį.

– Kodėl?

De Guž primena maištus Bordo, Lione ir Marselyje, departamentuose plintančią suirutę, nepritarimą Paryžiui. „Pamaniau, būtų apdairu ir naudinga kiekvienam palikti teisę pasirinkti valdžią, kurią jis laikytų tinkamiausia savo kraštui."

Nolenas lyg nirtus žirgas atmeta galvą. „Piliete..." Ir pacituoja rugsėjo septynioliktosios įstatymą, kuris pakeičia ir patikslina kovo dvidešimt devintosios įstatymą. Pagal šį įstatymą, įtartinais laikomi visi, kurie rodo – elgesiu, ryšiais, pasiūlymais ir raštais – esantys federalizmo šalininkai.

O! – šūkteli mano kaimynė Anjesė, pasirodo, ji federalistė.

Bet įstatymas priimtas rugsėjį, o kūrinys parašytas anksčiau. Nesuprantu. Be to, jei kas manęs paklaustų... ko vertas įstatymas, kuris laiko „įtartinu", todėl nusipelniusiu kalėjimo ir mirties, „potencialų" „galimo" nusikaltimo autorių? Galiausiai visada būsi įtartinas, turi savo nuomonę, ar jos neturi, nes tave įtars abejingumu, o abejingumas irgi yra nusikaltimas.

Nolenas palinksta prie popierių ir karštligiškai juos sklaido. Jis – vienas tų vyrų, kurie savo silpną sudėjimą kompensuoja išorišku piktumu.

Ar prisipažįstate, klausia, parašiusi pjesę teatrui, rastą tarp jūsų popierių, pavadintą „Išgelbėta Prancūzija, arba Nuverstas nuo sosto tironas?"

– Prisipažįstu.

– Kodėl į veikėjo, kuris šioje pjesėje vaizduoja Kapetą, lūpas įdėjote įžeidžius pareiškimus prieš karščiausius liaudies teisių gynėjus?

Kokia nesąmonė, galvoju. Kaip tai susiję su kaltinimu? Be to, teatras yra teatras. O gal ne?

– Kapetui paskyriau tokį kalbėjimo būdą, kuris tinka jo vaidmeniui scenoje, – atsako de Guž, tuo tarpu Nolenas nesiliauja sklaidęs lapus.

– Taip pat ir kituose kūriniuose įžeidinėjot ir šmeižėt liaudies atstovus.

– Šiuo klausimu mano požiūris nepakito. Jų atžvilgiu mano nuomonė liko tokia pati: laikau juos valdžios ištroškusiais vyrais. Bedvasiais mašalais, be jokio politinio talento.

Viešpatie! Tai ne žodžiai, o kardo kirčiai ir atviros žaizdos: ta moteris šaukiasi pražūties. Noleno kaktą užliejo pykčio raudonis. Mano kaimynės liovėsi daigstyti, klausosi išsižiojusios.

O ji tęsia nuo pakylos, tarsi oratorė: „Įstatymas man suteikia teisę..."

– Nuo tos akimirkos, kai perskaitytas kaltinimas, įstatymas man suteikia teisę susitikti su savo gynėju ir susipažinti su prisiekusiųjų sąrašu. Sąrašas man pateiktas vakar vakare, vidurnaktį, taigi, neturėjau nei galimybių, nei laiko su juo susipažinti. O kai dėl mano gynėjo – jo neteko matyti, kaip, beje, nematau nė dabar.

– Jūsų advokatas nesutiko jus ginti.

– Įstatymas man suteikia teisę prašyti paskirti kitą.

– Jūs norit advokato? Jūs, kuri siūlėtės ginti Liudviką Kapetą? Piliete, esat pakankamai stipri, kad apsigintumėte pati.

„Jūs? Esat pakankamai stipri, kad apsigintumėte pati", šaiposi iš manęs pilietis Nolenas.

Išties, ne tai mane baugina, pilieti: ką dar veikiau visą savo gyvenimą? Turėjau gintis kaip moteris. Ginti savo nuomonę. Ir ne vien tai. Kaip moteris turėjau ginti pačią teisę turėti nuomonę. Todėl nebijau gintis pati.

Bet kur rasiu jėgų stoti prieš teismą, kuris nenumato nei apeliacijos, nei kasacijos, be advokato ir kuriame yra tik kaltinimo liudytojai?

Jaučiuosi praradusi savo meno galias, liežuvis tapo nebylus: staiga užmiršau, kaip kalbėti viešai. Pasak Ruso, greta visų savo dorybių jaučiu ir visas savo ydas.

Kur galėčiau papildyti išsekusias jėgas?

Prisiekusiųjų kėdės rikiuojasi prieš mane tiesia linija. Bandau nuslėpti nerimą ir žvelgiu į tuos vyrus, vieną po kito, bandau susieti jų veidus su vardais sąraše, kurį naktį man įteikė sargybinis.

Pirklys, diližanų savininkas, spaustuvininkas, auksakalys... ar tai tas tipas antroje eilėje su antakiais kaip šikšnosparnio sparnai? O daktaras yra tas senis, kuris nuošalėje puoselėja savo irzlią vienatvę? Dvylika vyrų, kurie teis vieną moterį. Turiu įstatymo suteiktą teisę juos

nušalinti. Bet nušalinimas neturi prasmės, nes man ir vėl paskirtų dvyliką vyrų: tik jiems priklauso laisvės, taigi, ir įstatymo privilegija.

Jei pasisuku į kairę, sutinku begėdiškus kaltinimo liudytojų Kreso ir Longė žvilgsnius. Jie pasivargino ateiti paliudyti, kad pirkdavau daug popieriaus, spausdindavau daug raštų. Nežino, kaip nubausti mane už tai, jog buvau jų klientė, siekiau, kad savo gebėjimais jie pasitarnautų moteriai, kuri rašė Prancūzijai, o ne savo mylimajam.

Tarp jų – Menjė duktė.

Nedaug mėnesių praėjo nuo mūsų pirmojo susidūrimo, bet per tą trumpą laiką mergaičiukė suaugo, subrendo. Apvalios linijos išsitrynė nuo jos jauno veido, jame nebematyti virpulio tarsi kažkas būtų nuslopinęs jos protrūkius, panardinęs juos dervos katile. Maža sužeista amazonė.

Bet kur rasti jėgų?

Prisiekusieji, liudytojai... ir šitas suolas. Net ne suolas, pakyla. Neaukšta, tik dvi pakopos. Bet jų gana, kad neturėčiau už ko pasislėpti, gana, kad kaltintojas galėtų rodyti mane prisiekusiesiems ir publikai tribūnose, atėjusiai patenkinti savo smalsumą. Ten susirinkusios daugiausia moterys, daugelis su kykais, reta kuri su skrybėle. Bet ką tai keičia? Bijau, kad ir vienos, ir kitos privers mane brangiai sumokėti už drąsą joms patarinėti. Nors jos nežino ir negali įtarti, kad patarinėdama joms ir aš gaudavau savo dalį.

Sušalusiomis rankomis atsiremiu į pertvarą, skiriančią mane nuo tribūnų.

Kai stojuosi, mane ryja tūkstančiai akių.

Atmink, įspėju save, tu pati to norėjai. Tai yra tavo teismo procesas. Tu stovi scenoje, esi savo vaidmens autorė.

Taip, tariau, atpažįstu ją. Tai ji, toji moteris, kuri liepos devynioliktąją, o paskui dvidešimtąją prašė mano tėvo išklijuoti manifestą, pavadintą „Trys urnos". Atmenu, lijo, buvo viena iš tų vasaros liūčių, kurios užtvindo sielą, siaubingas laikas, o ji šlubavo, nes krisdama susimušė kelį.

Nieko daugiau nepridūriau, mano liudijimas turėjo apsiriboti atpažinimu.

Man pasirodė, kad mano liudijimo glaustumas nuvylė pilietį Noleną, kuris čia yra valstybinis kaltintojas. Jis atsikrenkštė, priglaudė prie lūpų nosinaitę, pasitaisė po smakru kaklaryšį, galiausiai išlygino raukšles ant kairiosios rankovės, virš sagų eilės. Tempė laiką, nesiryždamas manęs paleisti.

Bet pasakiau tai, ką žinojau. Tikrai žinojau. Tiesą ir nė žodžio daugiau. Ko pilietis Nolenas iš manęs tikisi? Daugiau nei tris mėnesius laukiau šito proceso ir jei tiesa, kad įstatymas yra Revoliucijos kirvis, tuomet noriu, kad Tribunolas teistų pagal įstatymą, o ne pagal valstybinio kaltintojo norus. Noriu, kad teisingumas nugalėtų: aš esu patriotė, bet ne skundikė.

Esu didesnė patriotė už kai kuriuos deputatus, kurie

nieko neveikia, tik trina suolus. Ir už kai kuriuos tautos didvyrius, kuriems svarbiausia yra žmonos paklusnumas, o ne jausmai, ir jie galų gale pasitenkina menkesniu moters idealu.

Tai ji, pakartojau, ir grįžau į savo vietą.

• • •

Aš vis dar didžiuojuosi, kad esu jakobinė ir patriotė, tai jau tikrai. Tačiau baigiantis vasarai buvo akimirka, kai nebegalėjau suprasti, ką reiškia būti patriote, o gal net nebenorėjau ja būti. Mano galvoje buvo kilusi didžiulė sumaištis, o širdis sustingo.

Nikolia dėl to nekaltas. Jis visada elgėsi nepriekaištingai korektiškai. Niekada neišdrįso pasielgti taip, kad jo elgesys galėtų būti suprastas dviprasmiškai, ar pasiūlyti ką nors nepagarbaus. Tačiau kalbėdamas su manim jis jaudindavosi ir nenuleisdavo nuo manęs savo tamsių bedugnių akių.

Tikėjausi, kad netrukus jis pasikalbės su mano tėvu.

Kai prisistatė po uniforma vilkėdamas ploniausio batisto marškinius – Sen Kventino batisto, nes jis perka tik Prancūzijoje išaustus audinius – akimirksniu pajutau, jog atėjo išsakyti savo prašymą ir man užspaudė gerklę, taip, kad nė nepajėgiau pasisveikinti.

Jiedu su mano tėvu pasitraukė į sandėliuką, tarp statinaičių su klijais, virvelių ritinių ir manifestų stirtų, kad galėtų netrukdomi pasikalbėti. Matyt, tėtis prisidegė vieną iš cigarų, kuriuos jam dovanodavo senas dėdės partneris, nes pro durų apačią mane pasiekė salsvas kvapas, kartu su Nikolia balso skambesiu, jis kalbėjo: savivaldybėje arba bažnyčioje, jei jūsų žmonai taip atrodo tvirčiau.

Paskui jie išėjo, tėvo veide mačiau sumišusį sutrikimą ir pyktį, o Nikolia praėjo pro pat mane ir ant jo lūpų pastebėjau slaptą švelnumo raukšlę. Taip, jis paprašė mano rankos.

Gal tėvas ir būtų sutikęs, nors tas reikalas jam buvo nemielas, o jis tapo man labai atšiaurus, lyg norėtų nubausti už kokią ydą, ir vis dejavo, tyčia žiūrėdamas į mane: et, tos mergaitės perdaug išgėrė iš Revoliucijos taurės.

Kas žino, gal jis ir būtų sutikęs, jei motina nebūtų pradėjusi jo graužti, burbėti: niekada neduosiu leidimo, niekada nesutiksiu, kad pirmoji ištekėtų jaunėlė. Jai nerūpėjo, kad aš ją girdžiu, o juo labiau nerūpėjo mano jausmai. Naktimis, kai tėvas grįždavo pavargęs po savanoriško budėjimo prie užkardos ar Sen Lazaro kalėjimo – patriotinis darbas, kuris, manau, netapo mažiau patriotiniu dabar, kai už jį moka keturiasdešimt soldų – ji pasinaudodavo tomis nuovargio akimirkomis, kad išklotų savo argumentus: Siuzanai jau dvidešimt ketveri, Franzuaza gali palaukti.

Gali palaukti... simfonija, skambėjusi visą rugsėjo mėnesį. O kai Nikolia pasibelsdavo į namų duris kaip visada tiksliai sutartu laiku, motina kur nors mane išsiųsdavo, nesvarbu, kokia dingstim: eik nugraibyti nuo puodo putas!

Galiausiai ji nugalėjo. Nikolia pasitenkino Siuzana, kuri neturi menkiausio pilietiškumo jausmo, o nuo tada, kai susižadėjo, vilki paprastus marškinius ant plačios suknios, plačią liemenę ir į plaukus įsiriša raudoną kaspiną, kad labiau patiktų tokiam patriotui kaip Nikolia. Bet kokardą įsisega, tik kai negali be jos išsiversti ir tik todėl, kad privaloma. Kokarda jai nieko nereiškia.

Ji bus gera žmona, džiaugiasi mama, koks skirtumas, priduriu aš, Siuzaną vilioja pati santuoka, o ne būsimas vyras. Ir Nikolia dėl to nekaltas, ne, bet tikėjau, kad revoliucionieriui svarbiausia yra jausmai. Galima sakyti, kad ir jausmai tapo *ci-devant*. Tai sustingdė man širdį labiau nei bet koks kitas dalykas.

Taip nusiminiau, kad pakilo karštis. Tris dienas pragulėjau lovoje, o kai pakilau, mano siela buvo lyg švari lentelė, o mintys, žodžiai, vaizdiniai slydo per ją nežeisdami ir nepalikdami pėdsakų. Aš, kuri nenustygdama visur lakstydavau, dabar sėdėjau, kramčiau nagus ir pykausi su visais, kas pasipainiodavo po akių, netgi su savo drauge Martina.

Vieną dieną ji atėjo manęs aplankyti, norėjo, kad paskaityčiau tokios Motušės Diušen parašytus lapus, nes buvau ją pripratinusi prie tų popietinių skaitymų.

Vargšelė Martina gali išeiti iš namų tik du kartus per savaitę: vieną kartą aplankyti senelius iš motinos pusės, kitą kartą – senelius iš tėvo pusės. Todėl norėdama prasiblaškyti užsuka ir pas mane, kad paklausytų naujienų iš gatvės ir laikraščių.

Taigi, ji pasirodė su paskutiniąja Motušės Diušen kalba ir aš pradėjau skaityti, bet po kelių eilučių tai, ką skaičiau, mane supykdė, ir mečiau palaidus lapus į kampą. Šaunuolė mūsų Motušė Diušen, pradėjau koneveikti drebančiu balsu, gali sau rašyti, kad pagaliau viskas pasikeitė, kad moterys subrendo, aleliuja! Rašyk, rašyk, kad laisvė suteikė mums sparnus, kad šiandien skraidome kaip ereliai, aleliuja!

Martina išsigandusi žiūrėjo į mane išplėstomis akimis, blizgančiomis nuo ašarų.

Mama sugalvojo išsiųsti mane keletui savaičių į Medoną, pas tetą, kad atsigaučiau, nors aš iškart pasipriešinau:

kaimo oras man nepadės. O ji: patinka tau ar nepatinka...

Tas kivirčas būtų užtrukęs iki begalybės, jei tą akimirką kažkas nebūtų pasibeldęs į duris.

Manėm, kad atnešė įprastą pranešimą mano tėvui, raštelį, kuriame praneštas kito budėjimo laikas. Bet už durų stovėjo teismo tvarkdarys, atnešęs man šaukimą. „Fransuazai?“, nustebo motina, per visą tą maišatį visai pamiršusi de Guž. Bet aš ją atsiminiau, dar ir kaip atsiminiau.

Šiaip ar taip, apie kaimą nebebuvo nė kalbos. Bent čia laimėjau, nors man dėl to nei šilta, nei šalta – vis dėl tos sustingusios širdies.

• • •

Mano motina buvo viską užmiršusi, bet aš – atsiminiau, nepaisant visų vargų gyvenau karštligiškai laukdama šio teismo proceso.

Laukiau ir laukiau. Mėnesių mėnesius. Vasarą ir tęsiantis rudeniui, kai kankinausi bandydama iššifruoti tamsų Nikolia žvilgsnį, ir tuomet gyvenau laukimu, jis tūnojo mano galvos kamputyje ir kūrė nebylius kivirčus, įsivaizduojamus disputus ir sapnus, didingus sapnus.

Sapnavau, kad esu teismo salėje, tvirtu žingsniu prieinu prie pirmininko, kreipiuosi į tribūnas ir tarsi senovės Romos oratorė paaiškinu, kodėl tėvynę reikia ginti pirmiausia laikantis tiesos, o tik paskui – įstatymų.

O dabar, kai teismo procesas prasidėjo ir kiekvienas siekia, kad jo nuomonė paimtų viršų, kai supratau, jog tai ir yra teisingumas – nuomonė, viršesnė už kitas, nesvar-

bu, nei kaip, nei kodėl, pasakau tik: tai yra ji. Nedėstau savo argumentų, tačiau su nerimu laukiu jos žodžių, noriu suprasti, kaip atpažįstama tiesa ir ar tiesios atpažinimas reiškia ir visų dvejonių, ir visų kančių pabaigą.

Nes aš kenčiu.

Dėl savo dvejonių naštos ir dėl begėdiško, beribio tribūnų žvilgsnio, be užuolankų smingančio tiesiai į kaltinamąją kitapus pertvaros. Moterį maždaug mano motinos metų: trisdešimt aštuoneri, pasakė ji pirmininkui Ermanui. Bet jos garbanose plačios žilos sruogos, kurias menkai tepaslepia skrybėlė, skirtingai nei mano motinos: jos plaukai juodi ir blizgantys, bet valdžia siekia tik mane ir nieko daugiau.

Taip, aš kenčiu ir stebiuosi šita kančia, kurios negaliu nugalėti, kuri auga ir stiprėja lyg girta laivo įgula banguojančios minios akivaizdoje.

Vos girdžiu raštininką, skaitantį kaltinimą, ir kviečiantį: „Olimpija de Guž, literatė".

Ji atsistojo. Ne kaip kaltinamoji, o kaip žmogus, priimantis apdovanojimą didžiojoje universiteto auloje.

Gal ji ir anarchistė, bet drąsi.

Tylėk, šaukiu savo kaimynei, kuri siuva ir be perstojo beria žodžius šaižiu balsu, nepavargdama, kaip pasiutusi širšė. Kaip galiu klausytis debatų, kai žmonės išzyzia ausis savo kalbomis?

Valstybinis kaltintojas irgi prašo tylos. Bet šurmulys nenurimsta, tai jau ne šurmulys, o paukščių turgus, ir pilietis Nolenas priverstas rėkti kaip tos furijos tribūnose, jei ne baisiau.

– „Trys urnos" – manifestas, nevertas respublikono plunksnos, – plyšauja, – dar niekada nebuvo moters, kuri manytų galinti valstybės vyrams nurodyti teisingą kelią.

Kaltinamoji atsako ne jam tiesiai. Jos dėmesys – dėmesys, kurį pasveria ir apskaičiuoja – sutelktas į žiūrovus. Gerai apskaičiavusi ir įvertinusi, ji atšauna: „Neabejotina, kad esu moteris, bet lyg vyras tarnavau tėvynei. Negana to, lyg didis vyras“.

Jos balsas užgožia visą erzelį, o ilgas liemuo pasisuka ir žvilgsnis, netikėtai susidūręs su manuoju, sustoja. Mane užlieja gėda, nuo galvos iki kojų.

Ne, norėčiau surikti jai ir tūkstančiams akių, kurios iš visų salės pusių nuo jos susminga į mane, ne, aš ne skundikė, nors ir nepasakiau visos tiesos.

Tiesa ta, kad man keturiolika metų, ne aštuoniolika. Keturiolika metų ir sustingusi širdis.

Kokia istorija, Manete, kokia istorija! O ne, aš iš čia nesijudinsiu. Jei tau reikia eiti – eik, bet aš nenoriu praleisti nuosprendžio.

Pietūs? Dar anksti, argi tu ne paryžietė? Juk čia galioja ne tokios pat valandos kaip kaime. Per vargus priverčiau savo skrandį prisitaikyti prie jūsų valgymo valandų! Ir nereikia kišti savo vyro, ar jis supyks, jei vieną kartą sugrįžęs neras tavęs namuose?

A, štai kaip.

Ir Paryžiuje vyrai reikalauja, kad žmonos tarnautų. Lygiai kaip provincijoje. Gal aš nežinau? Žinau atmintinai: tu mano žmona? Tuomet, kai valgau, noriu, kad man patarnautum prie stalo... Tu mano žmona? Tuomet turi eiti gulti kartu su manim. Visi jie vienodi. Bet dar yra laiko. Gali sustoti prie keliaujančio pirklio ir nupirkti savo vyrui likučių iš smuklės, čia tokių gausu. Kiekgi paskui užtruksi, kad pašildytum maistą ant trikojo? Vakar nupirkau sočius likučius už septynis soldus, trys ar keturi kąsniai mėsos ir krūva daržovių, skanumėlis.

Nagi, pasilik. Manau, neilgai liko laukti, prisiekusieji senokai pasišalino į pasitarimų kambarį, o čia prasidėjo lažybos, kiekvienas turi ką pasakyti ir visi yra teisūs,

kol sugrįš prisiekusieji. Tam tikra prasme Tribunolas yra lyg teatras. Tarp vieno ir kito veiksmo aktoriai atsikvepia ir susikaupia, o žiūrovai gali paplepėti ir pakomentuoti, niekas jų netildo. Manete, pasigailėtum išėjusi kaip tik dabar.

Tau neįdomu, kuo viskas baigsis? Tai jau ne, aš neišeisiu nesužinojusi, nes, pasakysiu tau atvirai, kuo labiau klausiausi, tuo mažiau man patiko tai de Guž užduodami klausimai.

Dėl Dievo meilės, nenoriu tvirtinti, kad kaltinamoji niekuo nenusikalto ir jei jau reikia ją nubausti – teisėjai gali nesismulkinti. Bet kad ji būtų tokia piktadarė, kaip ją nupaišė pilietis Nolenas... Palyginus su juo...

Man liežuvio niekas nesuriš: jei mes ką nors supratome šiame teismo procese, – pasakysiu tai garsiai, be baimės – tai tik kaltinamosios dėka. Nes jei būtų kalbėjęs vien valstybinis kaltintojas...

Pilietis Nolenas išties nekaip pasirodė. Piktas, ūmus, pradėdavo sakinį ir pakeliui pamiršdavo, ką norėjo pasakyti, kai turėdavo tiesiai šviesiai ką pasakyti – vis eidavo užuolankomis ir niekaip nepasiekdavo reikalo esmės. Jei jo vietoj būtų buvęs Fukjė-Tinvilis, viskas būtų ėję kaip per sviestą. O tas suskis Nolenas užtraukė nešlovę savo pagal Revoliucijos madą trumpai kirptam perukui: taip jam būtų derėję nukirpti savo kalbas. Jau ir apklausa baigėsi... o tu ar ką supratai? Ne, ir niekas nesuprato, ar toji de Guž yra rojalistė, federalizmo šalininkė ar respublikonė. Kas žino, gal ji turi savo fazes kaip mėnulis. Todėl, kaip supratau, dabar svarbiausia nustatyti, kurioje fazėje ji yra šią akimirką. Prisiekusieji turi tai nustatyti ir nuosprendis priklausys nuo jų įsitikinimo.

Sakai, turėčiau eiti? Tai jau ne, aš liksiu, tau irgi patarčiau likti.

Ir pasakyk man, kuo čia dėtas jos sūnus. Ar tau atrodo teisinga įtraukti dar ir sūnų, kai ji aiškiai išdėstė, kaip viskas klostėsi? Taip, pripažino nusiuntusi jam „Trijų urnų" egzempliorių, bet tik norėdama pristatyti savo suėmimo priežastį, materialią priežastį. Argi tai ne spontaniškas veiksmas? Ar tu irgi nebūtum taip pasielgusi? Jei tavo sūnus mokėtų skaityti ir rašyti, o tu būtum literatė, cha cha...

Ne, neįsižeisk... nenoriu iš tavęs pasišaipyti. Tai toji de Guž paėmė už kiaušų tą netikšą Noleną. Sulig kiekviena nesąmone, kuri pasigirsdavo iš jo burnos, matei, kaip ji išskleisdavo rankas, kentėdama pakeldavo akis į dangų, o visi juokdavosi ir jis nebežinojo, kaip ją prigriebti. Tačiau nesuklysk, Manete, ta moteris ne geležinė, ji nepasigėdijo ištarti: bijau mirties ir kančių. O jos tartis manęs neapgavo. Tai jau tikrai. Ta moteris ne paryžietė. Esu tikra, kad ji iš pietų, kaip ir aš. Tokia pati tartis, ta pati aistra.

„Norėčiau prisiekusiesiems parodyti savo širdį..."

Kaip ji tai pasakė! Pastebėjai? Jos rankos tarsi atskleidė krūtinės uždangą.

Toji de Guž moka kalbėti kūnu.

Mano krašte sakoma: kas šykšti mostų, to skurdi kalba ir šalta širdis. Tu nesuprasi, gimei Paryžiuje. Bet aš kai ką apie tai išmanau. Mostai yra visų pokalbių siela, Manete. Jie – kūno ryšys su žodžiais. Todėl kai ji kalbėjo apie savo sūnų, sunėrusi rankas, jaučiau krūtinėje graužatį, kančią, o savo įsčiose, čia, jaučiau gimdymo skausmus ir... bet tu dar nežinai tos istorijos, kurią nors dieną papasakosiu.

Žodžiu, norėjau pasakyti, kad ji, de Guž, kalbėjo kaip motina. Kaip moteris. Gražiai kalbėjo. O tas suskis

Nolenas jai tik ir trukdė, norėjo užčiaupti. Tai neteisinga. Nei jos – juk ji turi teisę – gintis, nei mūsų atžvilgiu. Ko mums eiti čia, į Tribunolą, jei paskui tenka klausytis tik valstybinio kaltintojo išvedžiojimų? Ateiname pasiklausyti ir kaltinamųjų, kad suprastume, kas jų galvose, o tos de Guž galvoje tikrai yra minčių. Jei jai neleidžiama kalbėti, koks čia teismo procesas?

Bet aš viską supratau.

Kurgi ne, gerai mačiau, kad jie nori bet kokia kaina ją nutildyti ir kad viskas taip baigsis. Kai ji pasakė: mirti dėl savo pareigos – tai motinystės pratęsimas po mirties! O tribūnos sugriaudė plojimais... taip pat ir tu, Manete, taip pat ir tu... tą akimirką supratau, kaip viskas baigsis. Išties, dar nebaigėme ploti, o Ermanas nuo pirmininko suolo nukirto: „Prisiekusieji sužinojo pakankamai", ir viskas, tais žodžiais jis baigė diskusijas, atimdamas iš mūsų teismo proceso malonumą.

Prisiekusieji galvotrūkčiais puolė tartis, o sargybiniai prisiartino prie kaltinamosios, nes ir ji turi išeiti į vadinamąją nusikaltėlių salę. Kaip tik ją vedė iš aulos – vienas sargybinis iš paskos, kitas – priekyje, skindamas kelią, tada ir kilo sumaištis.

Triukšmas, sąmyšis, kuris yra... kuris nėra...

Iš pradžių nesupratau. Paskui geriau įsižiūrėjau. Tai jis! – šaukiu. Tai jis, Manete, tas jaunuolis, kuris norėjo man duoti asignaciją mainais už tavąją vietą. Jis sukėlė sumaištį, puolęs prie pertvaros, kai jie taip ėjo pro šalį, ir įmetęs kažką balto kaltinamajai į rankas, ištiestas link jo rankų.

Kas ten? Ginklas, popierius, meilės liudijimas?

Už de Guž einantis sargybinis budriai žengė į šoną ir suėmė ją už riešo, bet ji tvirtai laikė savo grobį, nepaleido.

Jis galėjo sulaužyti jai pirštus! Jie tokie laibi, ilgi ir trapūs, o tas žvėris... Jo kaklas kaip nešiko, kaip ąžuolo kamienas su išvagota stora žieve. Bet ji nepasidavė, tuomet jis atlaisvino gniaužtus, paleido ją ir gūžtelėjęs pečiais įsakė: pirmyn! Kaltinamoji pakluso, toldama siauru koridorium pro tribūnas atleido kumštį ir parodė...

– Leisk pažiūrėti, Manete, pasitrauk, – sakau.

Puokštę. Mažytę smulkių baltų rožių puokštelę. Žinai, kiek jos kainuoja šiuo metų laiku?

Ji pažvelgė į gėles, pakėlė prie lūpų, pasukiojo tarp rankų ir užkišo už juostos, prieš pranykdama už nusikaltėlių salės durų laukti sugrįžtančių prisiekusiųjų. Tuo tarpu jaunuolis liko įsikibęs į grotas, su redingotu, dėl kurio atrodė panašus į juodvarnį blyškiu snapeliu.

Vargšas jaunuolis! Per jaunas, kad būtų meilužis, kaip manai? Bet su damom niekada nežinia. Nors ji ne dama, o keistuolė, jei tiesa, kad bandė pragyventi iš rašymo, kaip jai prikišo tas įtūžęs suskis Nolenas.

Ak, Manete, kokia istorija! O tu nori išeiti?!

Mano rankose darbo įrankiai – popieriaus lapai, albumas, pieštukinė, nežinau, kur juos pasidėti: nusikaltėlių kambaryje mažai vietos. Pro šaudymo angą veržiasi dulkės, tirštos lyg rūkas, jos sumaišo spalvas, apgaubia moterį, jau atsisėdusią pozuoti, ji klausia manęs iš nerimo trūkinėjančiu balsu, kuris dar prieš akimirką ten, teismo salėje, buvo toks tvirtas, be mažiausio virptelėjimo: „Galėsite dirbti?“.

– Pasistengsiu kaip įmanydama geriau.

Esu pratusi prie nepatogių vietų. Virtuvinių stalų. Žemų karštųjų maudyklų stalelių. Kartais – Senos pakrantėje apverstų valčių dugnų.

„Taip, pasistengsiu kaip įmanydama geriau“, pažadu ir susidomėjusi įsmeigiu į ją žvilgsnį – jame susipina sutrikimas ir pasitikėjimas. Sutrikimas, kurį jaučiu nepažįstamosios draugijoje, ir pasitikėjimas, kurį pajuntu kaskart, kai mano rankos užčiuopia kūno linijas ir jų slėpiningą pusiausvyrą, tą neprijaukinamą artumą.

Šįryt, kai ji, lydima sargybinių, praėjo pro mane, kad užliptų ant paaukštinimo tarsi prie gėdos stulpo, dar nežinojau jos vardo, o minia spaudėsi prie tribūnas skyrusių pertvarų. Tačiau ji, mano nepažįstamasis modelis,

užlipo ir atsisėdo į savo vietą lengvai ir oriai, lyg eitų į operos ložę ar ruoštųsi vadovauti miesto šventei. Vis dėlto jos plaukuose pastebėjau pilkus šešėlius – prieš kelias savaites, kai dariau jos portreto eskizą maudyklose prie Pont Rojal, jų ten nebuvo.

Lyg pagavusi mano mintį, ji ant paaukštinimo pakėlė ranką prie smilkinio ir paslėpė išsprūdusią sruogą, grąžino ją po maža mėlyna skrybėlaite. Gal ji manęs nematė, gal nė neprisiminė, bet jaučiau, lyg būtų susimezgusi nutrūkusio pašnekesio gija ir jis kažkaip vėl tęstųsi.

Pasidėjau bloknotą ant kelių, nebuvo kitos išeities, ir pradėjau štrichuoti foną: juodos eilutės, juodi apsiaustai, juodi pliumažai. Kad ir kur pasisukčiau – gedulo juodumas. Nuo pat pirmosios darbo Tribunole dienos ėmiau nekęsti tamsių spalvų taip pat karštai, kaip neapkenčiau pastelinių monarchijos spalvų.

Atėjau čia, tariau sau, bet toliau nežengsiu nė žingsnio. Nesu ir nieku gyvu nenorėčiau būti viena iš tų dailininkų, kurie seka paskui savo modelius iki pat mirties bausmės įvykdymo, ieško mirties tiesos raumens mėšlungyje ar lūpų raukšlėje. Ir man nesvarbu, kad to prašo patys nuteistieji, o daugeliui jų išėjimo iš šio pasaulio portretas mielesnis už kunigo palaiminimą – valdišką, todėl dvelkiantį siera. Ne, net gailestis neprivers manęs eiti į Konsjeržeri ar prie giljotinos.

Vis dar nežinojau jos vardo.

Bet man tai atrodė nesvarbu, kol pirmininkas Ermanas jos neįvardijo: Mari Olimpija de Guž. Obri našlė.

Dabar ji jau nebuvo nepažįstamoji: turėjo vardą, istoriją, ir nebegalėjau žiūrėti į ją taip, kaip žiūrėjau vos prieš akimirką.

Lioviausi dirbti, kad pasiklausyčiau.

Apklausa, debatai... Ji gynėsi pati. Labai energingai. Žiūrovai sėdėjo lyg prikalti prie tribūnų suolų, ir ji tai padarė, pilietė de Guž, našlė Obri, ji privertė juos nurimti, sujaudino, suviliojo. Nebuvo įprasto vaikštinėjimo pirmyn atgal, grūsties tarpduryje. Visi norėjo klausytis ir gal todėl procesas užtruko ilgiau, nei to norėjo kaltintojas ar teisėjai.

Paskui vėl ėmiau piešti, o mano pieštukas liovėsi brėžti apsiaustų atvartų ir antpečių su kutais rezginį, kad susitelktų į tą vienintelę figūrą, scenos ašį.

Dirbau įkvėptai, bet kartu nenoriai, nors modelis buvo vertas Davido ir nusipelnęs patekti į istorinį paveikslą. Sako, tik tapydamas istorinius paveikslus dailininkas gali deramai atlikti savo užduotį: idealiomis formomis išreikšti taurius jausmus. Prieš mane buvo ne kaltinamoji, o ideali Išminties forma. Aistringos išminties, jei tik tai įmanoma.

Tačiau piešiau labai nenoriai.

Nelengva pereiti iš kvapnių maudyklos prie Pont Rojal garų į aitrų keturiose teismo salės kampuose smilkstančių augalų kvapą. Tas pasikeitimas mane liūdina ir apkartina darbo skonį, aptemdo mano talentą, net gebėjimą suvokti perspektyvą ir proporcijas.

Todėl tęsiau iš lėto, ilgėliau sustodama ties kai kuriomis tos scenos centre didingai įsitvirtinusios figūros detalėmis, ties jos ranka, kuri ne spaudė pertvaros skersinį, o rėmėsi į jį su apskaičiuota jėga: gudrybė, padedanti suvaldyti nevalingus kūno virptelėjimus, sutramdyti vidinę įtampą.

Ta pati ranka dabar žaidžia su smulkiažiedžių rožių puokštele, tvirtai užkišta už juostos, suveržusios liemenį. Kažkas jai metė šią puokštę, kai ji ėjo pro tribūnas į šį

kambarį, tikrai labai nepatogų ir per tamsų geram dailininko darbui.

Bet ji pati mane pakvietė. Meldė sargybinio sugrįžti į salę ir paklausti, ar sutikčiau pas ją ateiti, sargybinis skubiai perdavė man jos prašymą, nes galėjau pritrūkti laiko visam pozavimo seansui.

– Nebepiešiat maudyklose?

– Mažai darbo, – tariu palenkusi galvą, rišdama albumo kaspiną.

Klientų mažai, o uždarbis nevertas sugaišto laiko. Priešingu atveju nebūčiau ieškojusi užsakovų teismuose ir dirbusi prie kaltinamųjų suolo. Tas darbas nėra malonus, prisipažįstu pusbalsiu, nors teismo salė ir ne tokia slogi kaip kalėjimo kamera. Deja, šiandien kalėjimas duoda darbo ir tenka jame ieškoti klientų. Daugelis taip elgiasi. Bet ne aš, sakau staiga pakėlusi galvą. Nei dėl pinigų, nei iš meilės dailei. Nesu tokios tvirtos dvasios nei rankos kaip Davidas, kuris devyniasdešimt pirmųjų rugsėjo antrąją Fors kalėjime ieškojo didybės vienas po kito nukirsdintų kalinių išraiškoje ir siekė ją perteikti. Aš jo neteisiu... Neturiu nuopelnų, kurių reikia, kad galėtum teisti Davidą, Revoliucijos dailininką.

– Klystat, – ramiai paprieštarauja mano modelis. – Davidas – ne dailininkas, o Revoliucijos duobkasys. Tas, kuris organizuoja laidotuvių iškilmes, pradedant Marato laidotuvėmis.

– Laidotuvių iškilmes ir šventes.

– Teisybė. Pamiršau šventes.

Pro plyšį nebedulka, pasklinda vaiskesnė šviesa, o mano žvilgsnis laksto nuo lapo prie jos figūros, nuo jos figūros prie lapo, vėl prie rankų, kurios žaidžia su baltomis

puokštės roželėmis, prie jos jautraus veido, kuris atsiveria ir netikėtai nušvinta šypsena.

Ir aš, pasakoja, prieš metus, per birželio trečiosios šventę, surengiau moterų baltais drabužiais eiseną.

Reginys toks neįprastas, toks įdomus, kad net dangus atsivėrė iš nuostabos ir sulijo tą mažą baltą būrelį.

– Mūsų buvo aštuoniasdešimt, gal šimtas.

Moterų, kurios nenorėjo vienos nešti šeimos, o ir visos Respublikos naštos.

– Kam jums dar vienas vargas? – nustembu. – Nematau prasmės.

– Jūs mylite dailę, o aš – meną valdyti, – atkerta.

Aš nepasitenkinau vien lapų ir žiedlapių piešimu, ji nepasitenkina vyrų silpnybių valdymu. Naktinis moterų karaliavimas: būdas vadovauti blogiui ir gėriui, kuris nepadeda pakeisti laisvei nepalankių įpročių ir papročių.

– Jei aktoriai... net Arlekinas po aštuoniasdešimt devintųjų gavo konstitucines teises, kodėl mes turėtume jų negauti?

– Kada? – klausiu.

– Kai išmoksim ploti kitos moters darbui. Kai tapsim viena kitai malonesnės.

Į mane įsmeigtame jos žvilgsnyje įsižiebia ironijos kibirkštys.

– Tai – vienos iš mano veikėjų žodžiai. Kai madmuazelė Šavinjo ištarė juos *Comédie Italienne*, nė viena iš salėje sėdėjusių moterų nesuplojo.

Jos samprotavimas mane suglumino, nežinau, ką atsakyti. Neramūs pirštai sutaršė puokštę, keli žiedlapiai nukrito tarp sijono klosčių.

Nuleidžiu akis į savo eskizą ir piešiu. Tušuoju, paryškinu, trinu, taisau. Tuos dalykus aš išmanau, jie manęs netrikdo.

Švelnus pieštuko šnarėjimas užpildo erdvę aplink mus, pasiglemžia laiką, jis yra nesibaigiantis kirvarpos kramsnojimas, kuris tęsis visą amžinybę.

Varpelio tilindžiavimas užklumpa mus iš pasalų. Jis atsklinda iš gretimos salės, šaižus, įžūlus, skelbdamas, kad sugrįžo prisiekusieji.

Man iš lūpų prasiveržia šūksnis, ji tankiai sumirkčioja. Kai tarpduryje pasirodo sargybiniai, jos smakras virpteli. Prieš atsistodama, surenka vieną po kito visus ant sijono nukritusius žiedlapius, sugniaužia ir pakelia kumštį prie šnervių. Giliai įkvepia. Kai atveria delną, jai tarp pirštų išslysta mažos baltos draiskanos. Ties mano piešiniu stabteli ir klausia su tokiu pat nerimu, su kuriuo mane pasitiko, beribiu nerimu, kuris, kaip dabar žinau, užlieja visus, lyg į veidrodį žvelgiančius į paskutinį savo portretą: „Galėsit nupiešti mažą jo kopiją? Mano sūnui ir jo draugei“.

Pritariamai linkteliu.

Ji atsisveikina angliškai, paspausdama ranką.

Kokia klaida, brangioji Babiket, kokia klaida! Kam reikėjo šitaip kalbėti... Tu našlė. Generolo motina. Lyg būtum nužengusi nuo pakylos, kad taptum moterim. Niekas tau to nedovanos.

O juk iki šios akimirkos procesas vyko sklandžiai ir turėjau vilties, kad galbūt, kas žino...

Bet gal tavo tiesa, o aš klystu.

Jau šįryt suklydau atėjusi, salė buvo sausakimša, rodėsi, tuoj uždarys duris ir paliks mane mindžikuoti gatvėje. Bet prasistūmiau vienur, prasmukau kitur, įėjau ir pagalvojau: tai bent, iš išorės Tribunolas atrodo lyg paminklas ramybei, o viduje tikras turgus, pilnas valkatų, užsiimančių savo reikalais ir visai nesivaržančių dėl to, kokioje vietoje besantys. Vyrai naudojasi minia, kad galėtų pasikalbėti, o moterys siuva, taiso ir mezga kojines šviesoje, už kurią sumoka Komuna.

Laimė, radau vietą kamputyje ir įsikūriau. Priekyje, prie pat žiūrovus nuo teisėjų ir kaltinamųjų suolų skyrusios pertvaros pamačiau jaunąjį Frazė. Paskui kažkas užlindo priešais, jo skrybėlė išnyko tarp šimto kitų skrybėlių ir pamečiau jį iš akių.

Vėl likau viena.

Bet nesibaiminau, nes galėjau žiūrėti į ją ir klausytis jos balso, kai būdavo jos eilė atsakinėti ir aiškinti.

Sėdėjau pastačiusi ausis, stengiausi nepraleisti nė žodžio. Jaunoji ponia, galvojau, norės viską žinoti, o jei pasiduosiu baimei – ką jai papasakosiu?

Vargšė ponia, radau ją gulinčią ant grindų prie laukujų durų, apsirengusią, su apsiaustu ir skėčiu: nualpusią. Pakviečiau Minjon, tą jos niekam tikusią kambarinę, mes ją nurengėm ir paguldėm į patalus. Ji visa degė ir niekaip negalėjo atsimerkti, lyg ją vienu kartu būtų užgriuvęs viso gyvenimo miegas. Bet ir užsimerkusi, besipinančiu liežuviu ji pasakė: „Eik, Žiustina, eik". Kaip galėčiau neueiti į savo brangiosios Babiket teismą? Negalėčiau, net jei man uždraustų pats Viešpats Dievas.

Taigi, ateinu ir pamatau ją kovojančią. Besikaunančią kaip Gijemetas. Žinoma, ji irgi apie tai pagalvojo. Dar vaikystėje drauge klausydavomės istorijos apie Gijemetą, kuris, kai viskas atrodė jau prarasta, paėmė ginklą ir apgynė Montobaną nuo papistų antpuolio.

Ne, matydama ją taip kovojančią, nebijojau. Skreite spaudžiau rankas: jei čia būtų ponas Pjeras, argi jis nesididžiuotų savo motina? O aš, purvais apdrabstytu sijonu, su klapsinčiais batais jaučiausi lyg karalienės tarnaitė. Per visus debatus nenuleidau nuo jos akių: galvojau, ką papasakosiu jaunajai poniai ir kaip jai viską papasakosiu.

Ji surengė vieną iš savo didžiųjų spektaklių... taip, būtent taip ir pradėsiu. Pažįstat ją, pasakysiu, ji pradeda kalbėti ir kalba, kalba, kalba, kol pagaliau esi priverstas su ja sutikti, nėra kitos išeities, nors ir norėtum pasakyti, kad klysta.

Tribunole savo kalba ji sutrikdė žiūrovus, nedaug trūko, kad būtų sutrikdžiusi ir ponus prisiekusiuosius. O jei

tie išsipustę rubuiliai ir nesileido sutrikdomi – negalėjo jos nesiklausyti.

Ten buvo vienas toks, kairėje, raudonskruostis, akivaizdu, kad nepraleidžia gero patriotinio gurkšnio nei per pietus, nei per vakarienę, manau, ir tarp jų.

Kai kalbėdavo Tribunolo pirmininkas ar valstybinis kaltintojas, ponas prisiekusysis nuleisdavo smakrą, jo lūpos nudribdavo, o akys prasmegdavo riebalų raukšlėje. Paskui ateidavo eilė kalbėti mano Babiket, vos pasigirsdavo jos balsas, tas šaunuolis pasipurtydavo it koks šunėkas, jo akys sutrikusios atsiverdavo, lūpos susispausdavo, kad įtrauktų nutįsusią seilę. Salėje visi tai pastebėjo ir merginos juokėsi, rodydamos pirštais.

Žodžiu, gerai ar blogai, iš malonumo ar iš reikalo, bet prisiekusieji klausėsi manosios Babiket. O tribūnose, taip, tribūnose jos žodžiai buvo muzika.

Ji atsistodavo ir sakydavo: argi ne savivalė brautis į žmogaus sielos kūrinius? Argi nėra neteisėta pateikti man kaltinimą tik remiantis ištraukomis iš mano pjesių, užmiršus viską, ką padariau dėl Prancūzijos? Ir tie valkatos ploja.

Gal nuomonių laisvė yra utopija, tęsia, tuščias žodis? Argi ji nėra brangiausias žmogaus turtas, įteisintas septintajame Konstitucijos straipsnyje? Iš kaltinamosios ji tapo kaltintoja.

Šaunuolė, džiaugiausi, šaunuolė. Kas gali ją nutildyti? Nolenas? Tas žmogėnas jai nesiekia nė iki bambos. Galėjau nebijoti.

Paskui prisiekusieji pasišalino, o ji nulipo nuo pakylos ir pranyko nusikaltėlių kambaryje.

Praeina pusvalandis, valanda, mano kaklas pamažu sustingsta, ausys užsiveria, kad negirdėčiau salės komen-

tarų ir spėjimų. Trokštu tik vieno: panirti į apsunkusį kurčią ir aklą kūną, kurį iš vidaus graužia sielvartas, tylus ir nirtus lyg po oda palindusi erkė.

Tarp baltų kykų netikėtai nušvinta saulės spindulys. Triukšmo banga. Alkūnės baksnoja šonus ir sminga į šonkaulius: sugrįžo prisiekusieji, ji irgi grįžta.

Visi užsičiaupia, kartu, visi vieną akimirką.

Nuo triukšmo iki tylos: lyg pamerkus rankas į ledinio vandens dubenį.

Pirmininkas tyliai pasitaria su prisiekusiaisiais. Trumpas apsikeitimas sakiniais. Pagaliau pasisuka ir klausia: „Ar turite ką pridurti savo gynybai?".

Tai – įprasta praktika. Pirmininkas jau žino nuosprendį, tačiau įstatymas jį įpareigoja paskutinį kartą paklausti kaltinamojo, ar šis turi dar ką pasakyti.

O ji: „Mano priešai neturės malonumo matyti, kaip praliejamas mano kraujas".

„Aš laukiuosi", taria.

Ak, kokia klaida, Babiket, kokia klaida! Tu, ponia, negali taip begėdiškai susikompromituoti nelyginti kokia prasčiokė, lyg viena iš tų, kurios čia užplūsta tribūnas ir yra blogesnės nei šventinto vandens indas, į kurį visi merkia rankas. Bet jos – ne moterys, jos yra liaudis. Paryžiaus liaudis. O tu... tu, kuri niekada nesileidai suvedžiojama vyrų! Šita sena tarnaitė puikiai žino, kiek jų lankydavosi tavo prieškambaryje, senojo ir naujojo režimo vyrų, pasiruošusių pasiūlyti savo ištikimybę ir piniginę. Kai užsimindavau: jūs užkariavot Susirinkimą, tu gūžtelėdavai pečiais – gal aš ką nors ir užkariavau, bet, deja, nematau nė vieno, kuris galėtų užkariauti mane.

Dabar gi – vaikas!

Vaikas...

Kitaip tariant, devyni vilties mėnesiai.

Dar devyni mėnesiai.

Supratau: tai – dovana tam, kuris tave myli, ir tavo vargšelei Žiustinai, kuri pažįsta tave geriau nei kas kitas, ir jei tai pasakei, neabejoju, jog tai tiesa, nemeluotum norėdama išsisukti paskutinę minutę, atsisakiusi ranka pasiekiamo išsigelbėjimo.

– Kaip galite lauktis, jei nuo liepos dvidešimtos esat įkalinta? – klausia teismo pirmininkas, o jo lūpos iš pašaipos apsiputoja.

– Išties, tai atsitiko kalėjime.

Tribūnose visi nuščiuvę. Bet raudonskruostis prisiekusysis pliaukšteli sau per šlaunis ir prapliumpa juoktis, tas juokas nesiliauja, jis užkrečia visus prisiekusiuosius. Dabar juokiasi ir valstybinis kaltintojas, ir teismo pirmininkas, atšiaurusis Ermanas. Matau, kaip po apsiaustu juda jo tamsus kūnas, susuktas tarsi vėjo taršomas šakotas alyvmedis.

– Tai neįmanoma, Respublikos kalėjimuose taip negali nutikti. Bet bus patikrinta, – užtikrina vėl grąžindamas veidui griežtą išraišką.

Jis paliepia raštininkui užrašyti pranešimą apie nėštumą, atsistoja ir perskaito verdiktą.

Martialis Žozefas Armanas Ermanas

Nepaprastasis Tribunolas, įkurtas Paryžiuje Konvento nutarimu 1793 metų kovo 10 dieną, II Respublikos metais, praneša prisiekusiųjų sprendimą, priimtą šiandien, brumero mėnesio 12 dieną, II Respublikos metais, dėl Mari Olimpijos de Guž, besiskelbiančios Obri našle.

Prisiekusieji nutarė:

– akivaizdu, kad egzistuoja aktuose pateikti rašiniai, kuriais siekiama sugrąžinti valdžią, keliančią grėsmę aukščiausiajai liaudies valdžiai;

– akivaizdu, kad Mari Olimpija de Guž, besiskelbianti Obri našle, yra tų rašinių autorė.

Tribunolas, perskaitęs šį prisiekusiųjų vienbalsiai priimtą pareiškimą, pripažįsta valstybinio kaltintojo išvadas ir nuteisia minėtąją Mari Olimpiją de Guž, besiskelbiančią Obri našle, mirties bausme, kuri bus įvykdyta per dvidešimt keturias valandas, kaip numato praėjusio kovo 29 dienos įstatymo pirmasis straipsnis, ir skelbia, kad visas jos įgytas turtas pereina Respublikos nuosavybėn.

Lengva pasakyti: piliete, apžiūrėkite de Guž ir pasakykite raštininkui, ką reikėtų įrašyti į protokolą. Nesunku tai pasakyti. Aš apžiūriu ir pasakau, tuo galėčiau ir baigti, nes mano – pribuvėjos – nuomonė, kaip seniai supratau, reiškia mažai arba nieko, o galiausiai nusprendžia du garsūs piliečiai, Tribunolo paskirti daktarai, kaip visada.

Bet jau keturiasdešimt metų dirbu savo darbą ir iki šiandien dar niekada neteko susidurti su panašiu atveju, nežinau, ar norėsiu tylėti.

Keturiasdešimt metų. Ne, daugiau, jei skaičiuotume visus vandens dubenis, kuriuos prikaitindavau paprašyta motinos, išmokiusios mane amato, kai dar šypsodavausi pieniniais dantimis. Palaimintas naivumas, tuomet nežinojau, kad Viešpats mums davė mėnesines, o jau mokėjau nuprausti naujagimį.

Tuo noriu pasakyti, kad nesu kokia naujokė, turiu patirties su gimdymais, gimdyvėmis ir nėštumais. Ir kitokios patirties.

Trumpai tariant, ir aš galiu klysti, bet, patikėkit, tai mažai tikėtina, pasakiau piliečiui raštininkui. Todėl jei sakau „galbūt“, tai reiškia „galbūt“ ir nieko kito, tarkim, „neįmanoma“ ar dar ką nors. Tai reiškia, kad nuteistoji

galbūt yra nėščia, labiau taip nei ne, tačiau dar per anksti spręsti, nėra nė dviejų mėnesių, jei jos skaičiavimas teisingas, per daug artimas laikas, kaip galėčiau prisiekti „taip“ arba „ne“, galima labiau linkti į vieną ar kitą pusę, spėti, bet prisiekti... tik Viešpats gali tai žinoti taip tvirtai, kaip to reikalaujat iš pribuvėjos.

Bet labiausiai man nepatiko, kad nespėjau ištarti „galbūt“, kai du garsieji daktarai pašoko ir pareiškė savo nuomonę, pažymėtina, tai tik nuomonė, ne diagnozė, žodžiu, pareiškė savo nuomonę ir akimirksniu šast! išnyko. O aš likau raštinėje ir turėjau diktuoti savo pareiškimą, negalėdama su tais dviem persimesti žodžiu, nors vienu, be to pradinio „galbūt“. Taigi, aš pasakiau „galbūt“, o jie mano „galbūt“ pavertė „ne“. Man tai nepatinka.

Daktaras Nori ir daktaras Teri – ne kartą teko su jais dirbti, kaip sakiau, yra tikrai garsūs daktarai, todėl suprantu, kad prieš autoritetingą dviejų daktarų sprendimą mano nuomonė mažai tereiškia. Bet galėtume bent pasikalbėti. Galų gale, juk aš liečiau ir čiupinėjau ten, kur reikėjo liesti ir čiupinėti.

Teapsaugo mane dangus, niekas neginčija daktaro Nori, jau žilabarzdžio, ar jo kolegos kompetencijos. Kas aš tokia, kad ja abejočiau? Kita vertus, aš pati pirmoji patikinau, kad dar praėjo labai mažai laiko ir sunku diagnozuoti, todėl neverta tikėtis tikrumo. Tačiau nuteistoji tvirtina, jog yra tikra, visiškai tikra dėl savo padėties: du kartus jai taip jau buvo atsitikę, ji jaučia ir atpažįsta ankstesniųjų nėštumų požymius. Gal ir taip, o gal ir ne, kas žino. Gali būti tiesa arba tik pretekstas atitolinti ceremoniją ant budelio pakylos, nieko nauja, pažįstu bent keturias ar penkias, kurios tai bandė ir kai kurioms iš jų pavyko išsigelbėti. Šiaip ar

taip, tai – devyni mėnesiai, o po devynių mėnesių bus matyti, tokia jų mintis.

Bet ar tokiu atveju kaip šis daktarai gali reikalauti neginčytino įrodymo? Ir – svarbiausia – kam reikia primygtinai skelbti „ne“, nelaukiant apžiūros pabaigos?

Aš gi stengiuosi būti kiek įmanoma mažiau šališka.

Visada siekiu tokia būti ir kuo geriausiai dirbti, nesvarbu, būtų tai ypatingas, eilinis ar kasdienis atvejis. Nes gera pribuvėja žino, kad jos darbas yra sąžinės dalykas ir jį reikia atlikti gailestingai. Tai ne vien uždarbis, nors, žinoma, niekas nepamiršta savo naudos. Toks mūsų darbas ir iš jo turime gyventi. Bet pribuvėjai tenka gausybė užduočių... sakyčiau, pareigų. Daugiau nei daktarui.

Pradedant nuo pareigos vaikams, kurie gimsta, rėkia ir reikalauja žindyvės, tebus jie nors pavainikiai. Kas juos neneštų į prieglaudą, tuos pavainikius, jei ne mes?

Turime pareigas gimdyvėms, o taip pat ir toms, kurios... Pribuvėjos užduotis yra padėti pagimdyti, bet ji privalo ir sutrukdyti kai kurioms nelaimėlėms susižaloti pavojingais būdais, rizikuoti savo gyvybe, nežinau, ar aiškiai pasakiau.

Tiesa, kad moteris yra sutverta savo pačios lovoje kęsti vyro skriaudą, tačiau bent neturėtų dėl tos skriaudos mirti! Patikėkit, tai įmanoma. Yra švelnių būdų, patikimesnių už kazokinio kadagio nuovirą. Išmokau jų iš pribuvėjos, kuri atvyko iš Italijos – ten jos kai kuriuose reikaluose yra labiau už mus patyrusios.

Bet kalbėdama apie tuos dalykus įsijaučiu. Aistra darbui išmuša mane iš vėžių. Negaliu blaškytis, juk čia skelbiamas nuosprendis, todėl grįžkime prie de Guž.

Kartoju, stengiausi būti nešališka. Skirtingai nei teisėjai. Stebėjau teismo procesą ir niekas manęs neįtikins,

kad jų nuosprendis buvo sąžiningas, koks turėtų būti, kadangi jų užduotis siaubinga ir jie turėtų vadovautis sąžine dar stropiau už pribuvėją.

Jie tai tikrai buvo iš anksto nusistatę ir norėjo kiek pajėgdami apdrabstyti kaltinamąją purvais, bet kokia kaina. Kitaip kodėl proceso pradžioje pristatė ją kaip „našlę", o po nuosprendžio staiga be jokios priežasties ji tapo „besiskelbiančia" našle. Savo ausimis girdėjau, kaip pirmininkas Ermanas skaitė nuosprendį: Mari Olimpija de Guž, „besiskelbianti" našle Obri. Jis turėtų paaiškinti tokį pasikeitimą, nes aš jo nesupratau.

Jei būčiau sekusi jo pavyzdžiu!..

Per savo apžiūrą, kuri buvo mano pareiga, aš, priešingai, veikiau visiškai nešališkai. Ir, žinoma, su būtinu atsargumu.

Pirmiausia atmečiau visus simptomus, kuriuos galėjo sukelti kalėjimo sąlygos: nereguliarus vidaus organų darbas, sėdmens nervo uždegimas, nuovargis ir net niežulys vaginoje, vėmimas ir užtrukusios mėnesinės. Galutinėje diagnozėje neatsižvelgiau į juos ir rėmiausi išimtinai tik tuo, ką parodė apžiūra.

Tiesa, tos apžiūros ant teismo salės suolo su sargybiniais tarpduryje! Velniai rautų, truputis privatumo tikrai nepakenktų.

Bet daktarai Nori ir Teri labai skubėjo. Ponai daktarai visada skuba. Žinoma. Gal ir man reikėtų skubėti, juk namai pilni gimdyvių?

Jei nežinojot, pasakysiu, dabar labai vaisingas metas, netgi per daug vaisingas, perdėtai. Gal tai Revoliucijos nuopelnas. Per daug džiugesio, per daug aistrų. Gal dėl to įkarščio, kuriuo alsuoja gatvės, nė nežinau, kiek moterų, kasdien beldžiančių į mano duris atkištais pilvais, tenka

atsakyti pagalbos. Daugybė gimdymų. Ir kitų dalykų, kuriuos reikia slėpti, veikti atsargiai. O kokia gali būti atsarga, jei privalu ant durų iškabinti visų gyventojų sąrašą? Argi negana rašto duonai, rašto mėsai, rašto saugumui, pilietinės ištikimybės rašto, kam prireikė dar ir gyventojų sąrašo? Gyvename raštų Respublikoje. Raštininkui teko gerai sumokėti, nešykštint, nes pasakiau jam: nesistenk mano gyventojų vardų rašyti aiškiai ir įskaitomai. Taigi, jis užrašė skystu rašalu, kurį nuplovė pirmas lietus.

Bet grįžkim prie reikalo: sargybiniai perdavė man nuteistąją, aš paliepiau jai atsigulti ant suolo ir pražergti kojas.

Ji išblyško. Iš sutrikimo, o gal iš pykčio. Tačiau pakluso. Tik truputį praskleidė šlaunis ir man teko plačiau jas praplėsti. Stengiausi nebūti grubi, neįskaudinti, žinau, ne visos gali greitai atsigulti į tokią padėtį, o ji buvo sustingusi, raumenys sutraukti, tikra kančia. Pasakiau, kad giliai kvėpuotų, atpalaiduotų pilvo raumenis ir ji pamažėle nusiramino. O mano pirštai, tiedu pirštai, kurie per keturiasdešimt metų lietė šimtus, ką ten – tūkstančius įsčių, tiedu mano pirštai pajuto padidėjusias įsčias. Taip, ji galėjo būti nėščia.

Bet daktaras Teri ir jo kolega skubėjo, o aš, nelemtoji, pasakiau „galbūt“ ir jie supaprastinę ištarė „ne“. Kodėl, svarstau. Kodėl, nors nėra visiško tikrumo, reikia kartu su motina pasmerkti ir kūdikį? Argi piliečio praradimas valstybei nėra netektis? Yra tokių, kas norėtų įtikinti... Gal turėčiau tuo patikėti? Turėčiau patikėti, kad giljotina tapo Respublikos ministru pirmininku?

Olimpija

Buvo lapkričio antroji, kai sargybiniai privertė mane lipti į viršų, paskui žemyn ir vėl į viršų aptrupėjusiomis laiptų pakopomis, kai įstūmė mane iš virpančios deglų šviesos į dienos šviesą ir vėl į deglų ištemptus šešėlius, kai iš savo kameros tylos patekau į įkyrų klausimų ir atsakymų, įžeidimų, plojimų, šūksnių, ištartų, nugirstų ar Tribunolo salės sargybiniams sąmoningai ar per išsiblaškymą praradus budrumą nuvogtų žodžių ritmą. Viskas baigėsi, bet lapkričio antroji tebesitęsia.

O tą begalinę lapkričio antrąją aš ir vėl sėdžiu ant čiužinio senojoje Konsjeržeri dalyje, klausausi lietaus, kuris pripildo upes, užlieja žemiau esančius miesto skersgatvius, panardina prieplaukas ir girdyklas, nuplukdo arklius ir vandens vežėjus.

Pro užmūryto lango plyšį krinta lašai, jie tyška man prie kojų ir žemės dulkės ant grindų virsta išviete dvokiančia purvo bala.

Klausausi.

Turiu laiko: visą šią naktį ir rytojaus aušrą, o po jos bus visas rytas, paskui pusiaudienis ir popietė. Dalis popietės.

Kas palyginus su tuo yra mano praėjusio gyvenimo laikas? Tuos keturiasdešimt penkerius metus galiu apžvelgti

vienu kartu, suspausti vienoje rankoje, jie čia, užverti šiame kūne, susitraukusiame, pasiklydusiame milžiniškoje dabartyje, kuri apgaubia jį, įtraukia prarajon ir vėl iškelia į paviršių.

Tame kūne su nerviniais traukuliais, pulsavimais, pilvo skausmais. Jis iškyla į paviršių ir toliau gyvena išdidžiai užsispyręs, kad lašas po lašo sugertų tas dvidešimt keturias valandas, platesnes už vandenyną, už stepę, dieną ir naktį plakamą Didžiojo Mogolo žirgo kanopų.

Visą tą laiką. Ir tik jį.

Kažkur toli nugriaudžia, su tuo griausmu ateina prisiminimas apie minkštą lovą, karštą žolelių arbatą, gaivaus vėjo gūsį ant veido prasivėrus langui.

Vis dar lapkričio antroji.

Pamerkiu plunksnos smaigalį į apvalią rašalinę, padėtą ant pintos kėdės sėdynės. Neturiu nei smėlio, nei pelenų, kad nudžiovinčiau rašalą, jis lieka šlapias ant popieriaus. Rašau iš lėto, dažnai sustodama, pasidėjusi lapą ant kelių ir plokščios tabokinės – ji man atstoja rašomąjį stalą, nes Konsjeržeri neturiu teisės į stalą.

Daviau sargybiniui pinigų, kad parūpintų man dar vieną antklodę ir daugiau žvakių. Maniau esanti vargšė, gi iš tiesų esu turtinga: man nepavyks išleisti net tų kelių frankų, kurie yra asmeninis mano kaip nuteistosios turtas. Todėl esu turtinga ir galiu sau leisti apsigaubusi kojas antklode raudonuoti šiltoje šviesoje, kuri truks visą naktį.

Žvakė nušviečia mano ranką, atsispindi lygiose suknios sagose, atskleidžia švelnius vis dar užkištų už juostos roželių žiedlapių lankstus.

Vidurnaktis.

Baigėsi viena diena ir prasideda kita.

Prasideda nepastebimu smūgiu – kažkas rangosi mano pilve, daužosi, vėl nurimsta.

Jau? Negali būti. Tačiau...

Ir tu skubi pasirodyti, šnabždu, nors kartą atkreipti mano dėmesį. Nebūtina, žinau, kad esi ten. Jau esu buvusi motina. Atpažįstu tą įtampą kūne, tokią pat, kuria taip didžiavausi prieš daugelį metų. Ir tas pykinimas yra toks pat, kaip per pirmąjį ir antrąjį nėštumą, kai svetimame Paryžiuje laukiausi Žiuli ir sulaikydavau blogumą iš pietų atkeliavusio pirklio atgabentais migdolais. Nagais pradrėksdavau ploną dangalą, kevalas prasiverdavo ir atsiskleisdavo švelnus vaisius, romus kaip pavasario dienos vakaras Tarno pakrantėje.

Ne, neklystu: jaučiu tave. Neklysčiau, net jei būtum svajonė ar mano pramanas, kaip paskelbė Tribunolas. „Besivadinančios" našle pramanas. Gana vieno žodžio, kad pamintum moters autoritetą.

Pribuvėja mane atvėrė, ieškojo, ištyrė, nusiplovė rankas dubenyje ir nenorėjo pasakyti nei taip, nei ne. Tada ir aš atsižadėjau tikrumo.

Bet jei išties esi tik mano kūno prasimanymas, tada tiksliai žinau akimirką, kurią tai įvyko: kai užkišau už juostos šitą puokštelę, kai apgyniau ją ilgesio galia, apgailėdama rankų prisilietimą, vienas kito ieškančius žvilgsnius, lengvai paraustančius skruostus.

Aušra įmerkia savo pirmąjį spindulį į išmatų kubilą kitoje kameros pusėje.

Rašalo kvapas susikerta su rūgščiu nuo grindų pakilusiu dvoku ir jį užgožia.

Dabar plunksnos kotas šiltas, nesispyrioja ties lapu, ir nors šaltis vis dar kausto pirštus, aš rašau, rašau... jau

dešimt metų nedariau nieko kito, kodėl dabar turėčiau liautis? Taip, rašau, nepaisant visų prietarų, likimo ir netgi draugų, slėpusių savo panieką šiose galantiškose eilėse... *d'etre savante abborrez la manie – le ciel vous fit pour n'etre que jolie...* palikit maniją būti protinga – dangaus jums skirta būti tik žavinga.

Tiesa ta, kad vienintelis Sebastjenas mane padrąsindavo. Mokėjo papasakoti apie Bastilijos žlugimą dvidešimt metų prieš jam įvykstant: jis, pirklių vaikas, buvo įžvalgus. Ne iš tų, kuriuos galėtum nustebinti, net jei retkarčiais prikišdavo: „Skubat rašyti". Kaip galėčiau to išvengti, jei Istorija smelkiasi į mus, o Revoliucija kiekvieną tavo žodį prirakina prie dienos, valandos, akimirkos?

Bet šiandien rašau ne Revoliucijai. Rašau tau, Pjerai, tau, kuris esi ne svajonė, o kūnas ir kraujas, esi jausmai. Rašau, nes nežinau, ką tau palikti: visada turėjau mažai, dabar neliko ir to. Kita vertus, ne auksu norėjau pelnyti pasaulio pagarbą. Niekada netroškau kitų turtų, išskyrus proto ir išminties lobius. Ar toks palikimas tau pasirodys pakankamas?

Kalėjime sutikau žmonių, kamuojamų nuosavybės naštos. Vyrų, kurie pasirinko savižudybę, kad tik išvengtų teismo proceso, nuosprendžio ir nuosavybės nusavinimo.

Aš norėjau, kad mano teismo procesas įvyktų.

Todėl tau liks tik raktai nuo skrynių, kurias išsiunčiau į Turą, ir lombardo kvitas, kurį Žiustina, neabejoju, pavydžiai saugo vidinėje sijono kišenėje.

Brumero mėnesio trylikta diena. Lapkričio trečioji, *vieux style.*

Lietingas sekmadienis.

Lyja auštant, lyja ryte, lyja iki pat vidudienio.

Kažkur arti suskamba baržos sirena ir nutolsta, išnykdama tolumoje.

Mirtis, sakydavo Bufonas, yra tik paskutinis gyvenimo atspalvis.

Budelio padėjėjas perpjovė mano marškinių apykaklę ir didžiulėm kaimiečio plaštakom naršo po mano plaukus. Ant sprando jaučiu jo grubų prisilietimą ir dygų žirklių šaltį. Ant grindinio krinta plaukų kuokštai. Švelniai kaupiasi man prie kojų. Pilkos spalvos. Nė nepastebėjau, kaip mano tamsios garbanos išbluko, papilkėjo, prarado gyvastį. Ar seniai? – klausiu savęs. Ir nustembu dėl krūtinę suspaudusio nusivylimo.

Sunkūs kunigo batai skinasi kelią tarp tų pilkų plaukų kuokštų, kurie kadaise buvo mano plaukai.

Senasis Dievo tarnas pasiryžęs man padėti. Kaip, jei išpažįstu nuodėmes tik sapnuose?

– Tėve, jie pakeitė pajuoką smurtu. Man taip geriau.

Aklai čiupinėju, vedžioju pirštais po trumpus susivėlusius kuokštus – jie jau niekada neataugs.

– Paduokit veidrodį.

Tarnaitė pasilenkia ir padeda ant žemės apskretusį naktipuodį, iš kurio pasklinda pašvinkusio vandens, vėmalų, baimės kvapas: „Šitai jums irgi pravers, piliete“.

Bet paskui išeina ir grįžta su ovalo formos veidrodėliu kauline rankena. Pakeliu jį tiek, kad pasimatytų mano veidas. Jis atrodo platesnis, pavargęs. Plikas. Trumpi plaukai jam netinka.

– Visada sakiau, kad jakobiniška šukuosena ne man.

Paslepiu tą siaubą po kyku, kurį man skubiai pasiuvo sargybinio žmona. Bet kykas per platus. Nei ji, nei aš nenumatėm, kad po juo nebus plaukų kupetos.

Vėl pažvelgiu į veidrodį. Ačiū Dievui, nesu per daug išblyškusi. Ne, mano kūnas manęs neišduos.

Lapkričio trečioji, popietė.

Nusisegu nuo juostos laikrodį ir atiduodu.

Padedu ant suolo dvi pinigines. Sargybinis jas atidaro ir suskaičiuoja pinigus. Penkiasdešimt trys frankai ir dešimt soldų.

Paskui padedu popieriaus lapus.

Laišką Pjerui.

Miniatiūrą su jo portretu.

Auskarus.

Du žiedus – dvigubą Žako dovaną.

Nusiimu viską, kas puošė mano gyvenimą. Nuo šios akimirkos kiekvienas daiktas, priklausęs mano kasdieniam laikui, yra Respublikos nuosavybė.

Taip pat ir Montobane pirkta tabokinė su Ingreso paveikslu ant plokščio medinio dangčio, per tiek metų nepraradusio savo mėlyno spindesio.

Taip pat ir antpirštis su siuvimo įrankiais.

Puošnus diržas.

Pirštinės.

Paskutinę padedu baltų roželių puokštelę.

Nieko negaliu su savim pasiimti.

Ne, sako sargybinis, jums neprireiks nosinaitės.

Bet pasiūlo stiklą degtinės.

Išgeriu vienu gurkšniu.

Mano širdis padidėja, išsiplečia, daužosi netikėtai, lyg ugnies žiedo, apjuosta karščio vainiko.

...mes žiūrėjom ir žiūrėjom, tačiau Konsjeržeri vartai vis neatsivėrė, jau nebežinojom kaip gelbėtis nuo šalčio, kuris bėgant laikui ne silpo, o stiprėjo. Visą rytą žingsniavau pirmyn atgal, pasipylus lietui aukštai iškėlusi žalią skėtį, kuris netruko peršlapti kiaurai. Žiustina sekiojo man iš paskos, susisukusi, susikūprinusi nuo šalčio ir drėgmės, bet nepasidavė. Pirmyn atgal, bet vartai vis neprasivėrė ir nesimatė nei gvardiečių, nei raitelių, kurie paskelbtų apie išvažiuojantį vežimą. Ties Pont-o-Šanžo kampu vyras su raudona jakobiniška kepuraite ant žilų plaukų geležiniame cilindre suko kepintus kaštonus ir stebėjo mūsų žingsnius.

Apie pusiaudienį lietus liovėsi.

Mano kojos sutino, buvau pavargusi, jaučiau, kaip kartu su tankiu širdies plakimu sugrįžta karštis. Nuėjau atsisėsti ant sienelės upės pakrantėje. Patvinusi Sena plukdė gelsvas putas. Virš mano galvos vangiai varvėdami džiuvo lapai. Kiek tolėliau arbatos pardavėja bandė slėptis nuo žvarbos sukišusi kojas į šlapių šiaudų kuokštą. Priėjusi paprašiau kavos. Ištiesusi man puodelį, moteris mostelėjo smakru Konsjeržeri link: „Koks šiandieną Sansono meniu?“

Paklaususi nusijuokė naiviu piktu juoku.

Staiga pasigirdo trenksmas. Pasisukusios pamatėm gatvę skersai užgriozdusį vežimą, jo ratai slydo purvu, sukdamiesi be jokios naudos. Staiga iš kažin kur išniro būrys nešikų. Sumerkę kojas į patižusią žemę, jie bando patraukti vežimą. Ei op, ei op, ragina aplink susibūrusi vyrų minia, jie stovi plačiai išsižergę, įtraukę į pečius galvas. Gatvė netikėtai pritvinko darbo ieškančių padienių darbininkų. Žiustina įsistebeilijo į juos burbėdama sau po nosim, kaip paprastai. „Per daug bergždžiai plazdančių rankų".

Ei op, ei op...

Nejaučiau kavos skonio, ji slydo gerkle tirštesnė už purvą. Paryžius, pagalvojau. Dar niekada nemačiau savo miesto tokio bjauraus, purvino, vargano.

Kai sugrįžom, prie Konsjeržeri vartų jau stovėjo raiti gvardiečiai.

Esu toli, bet aiškiai matau ją vežime, už vartų virbų.

Ji viena. Stovi. Beveik neatpažįstama po tuo grubiu kaktą dengiančiu kyku. Rankos be pirštinių surištos už nugaros.

Man suspaudžia vidurius, kai pamatau, kaip palydos žandaras, pasilaikydamas už skersinio, užsiropščia ant vežimo ir abiem rankom apkabina ją per pečius. Laiko ir purto, lyg ji būtų ne ponia, o kokia keliaujanti pardavėja, išmaukusi per daug raudonojo vyno.

Nori priversti ją atsisėsti. Ji priešinasi.

Vežimas pajuda siūbuodamas, jos figūra svyruoja, banguoja sulig kiekvienu siūbtelėjimu, keliai linksta, surištos rankos neranda atramos taško. Ji nukris, sunerimusi rėkiu Žiustinai. Bet ji nekrenta. Atgauna stabilumą

ir lieka stovėti, aukšta, tiesi, išlaikydama neįmanomą pusiausvyrą.

Vežimas juda pirmyn. Bartelemi gatvė. Pont-o-Šanžas. Monė gatvė. Sent Onorė gatvė.

Ant paskutinės Sen Rošė bažnyčios laiptų pakopos smuikininkas griežia suspaudęs savo instrumentą. Muziką užgožia grubaus audinio švarkų, trumpų ir ilgų apsiaustų, kepurių, apvalių skrybėlių, cilindrų minios šurmulys, daugybė žmonių negailestingai stumdosi, kad pamatytų pravažiuojant „garsiąją de Guž".

Namų langai atsiveria, balkonai prisikemša žmonių, prisipildo balsų, tie skamba vieni per kitus.

Mano galvą užgriūva spiečiaus zyzimas.

Tai toji? Teatralė, norėjusi užkelti negrus ant Comédie teatro scenos? Žirondietė, norėjusi ginti Kapetą? Našlė, kuri dukart per dieną prausdavosi sidabriniame bidė? Tai ji? Beprotė, kuri rašė: ir moterys gimsta laisvos...

Man pavyksta prasibrauti prie vežimo, nors purvas jau virto pragaištinga pelke.

Prisiplaku sargybiniams už nugaros.

Jau matyti Tiulri sodų terasos, sausakimšos smalsuolių nepaisant prasto oro. Iš prie kažkurių durų stovinčio ekipažo pasirodžiusi balta pirštinėta ranka užtraukia užuolaidą.

Vėl prapliupo lyti kaip iš kibiro. Gelbėjuos užsimetusi apsiausto gobtuvą. Jos šlapi marškiniai prilimpa prie nugaros, prie drebančios liesos krūtinės. Nuo kyko ant nuogo jos kaklo srūva vandens kriokliai.

Po gobtuvu drebu kartu su ja. Žvarbi žiema. Revoliucijos žiema.

Matai mane? Pažvelk į mane! Aš tiek ėjau, kad pasiekčiau tave. Žengiau tavo plačiu žingsniu ir broviausi

per minią. Pažvelk į mane! Aš – ne tavo sūnaus draugė. Esu mažoji bemiegė pelėda, kurią išmokei be baimės išeiti į Paryžiaus gatves. Aš ne tavo anūkų motina. Aš esu Mari Ana Hiacinta Mabij ir esu tau dėkinga, kad leidai mano devyniolikai metų kalbėtis su tavaisiais keturiasdešimt lyg būtume vienų metų. Kaip galėčiau atsidėkoti? Pažvelk į mane! Atsiremk, meldžiu, atsiremk į mano žvilgsnį.

Žemame danguje viena priešais kitą pasirodo dvi pusiausviros formos. Kairėje – masyvi, puošni moteriška laisvės statula. Dešinėje – lieknos giljotinos formos.

Revoliucijos aikštė.

Sansonas sūnus, juodai pasirengęs milžinas, gestikuliuoja ant pakylos lyg siųstų prakeiksmus orui, miniai, savo padėjėjams.

Vežimas sustoja.

Ji išlipa.

Aukštas sutrikęs kūnas, palinkęs po vandens botagais, susvyruoja, paskui per vargus išsitiesia.

Netikėtai lietus aprimsta.

Bet jai vis tiek sunku užlipti ant pakylos, surištom rankom, ant akių užkritusiu kyku. Viena pakopa. Dvi pakopos. Begalė pakopų.

Taigi, tai būsi tu. Tavo ranka ves mane, Anri Sansonai, plikagalvi milžine.

Tu ir aš šitoje tamsaus medžio saloje, kai aplink pašėlusiai siaučia jūra.

Daugybė žmonių susirinko prie šios pakylos, per daug: paprastų ir iškilių, kunigų, daktarų ir dailininkų. Visi nori pamatyti akimirką, kai netobula mirtis, kaip ją vadina mokslo žmonės, užleis vietą absoliučiai mirčiai.

Bet čia, aukštai, mes esame vieni. Tik tu ir aš.

Tavo ranka veda mane ir esu dėkinga už šiltą prisilietimą. Mes keistai artimi, tu – vesdamas mane, aš – leisdama tau mane vesti.

Ar tau patinka tas artumas, Anri Sansonai?

Gal manai turįs prieš mane pranašumą?

Taip, turi vieną pranašumą, bet savo ruožtu aš tave pažįstu ir suprantu geriau, nei gali įsivaizduoti. Žinau, kad vienu metu norėjai išeiti į kariuomenę, pergudrauti likimą, kuris neleidžia gimusiems budelio šeimoje imtis kitokio amato. Norėjai vienintelės tikros laisvės: pasirinkimo laisvės. Bet galų gale tau teko palikti kariuomenę ir padėti savo tėvui. Nė vienas tavo darbas nepavaldus tavo valiai.

Anri Sansonai, tu esi nugalėtas, ne aš.

Sako, tavo tėvas kasdien papildo sąrašą visų vyrų ir moterų, kuriems suteikiat savo paslaugas. Tavo tėvas yra sąžiningas tarnautojas, be to, elegantiškas vyras. Su mezginių žabo net kai prižiūri tulpes savo garsiajame sode. Gali juo didžiuotis, jis dirba neprarasdamas orumo. Kruopščiai. Stropiai. Niekas iš to, kas įvyksta ant šios pakylos, nepraslysta pro jo ausis: kiekvienas žodis, riksmas, atodūsis pažymimas jo popieriuose. Paskutinis mostas. Paskutinis sakinys. Neabejoju, kad ir šį vakarą, pakėlęs plunksną virš dienos sąrašo, jis paklaus apie mane: kaip elgėsi de Guž?

Anri Sansonai, ką tu jam atsakysi?

„Nuteistoji kentėjo."

Tai tiesa. Aš kenčiu. Leidžiu sau kentėti. Kančia nuveja šalin baimę, argi tu, budelis, to nežinai? Todėl dabar leidžiu savo kūnui drebėti, mano rankos, kojos, kaklas, akys – kiekviena mažiausia mano dalis turi teisę kentėti.

„Nuteistoji drebėjo."

Ir tavo tėvas užrašys: nuteistoji drebėjo.

Ar tai tiesa? Aš drebu?

Sunku pasakyti, Anri Sansonai, nes iš tiesų dabar turiu du kūnus. Pirmasis yra šis, regimas kūnas, pridengtas vienais marškiniais, sustiręs nuo baisaus lapkričio šalčio, rankomis, nutirpusiomis nuo atgal jas tempiančios virvės, veržiančios ir pjaunančios riešus.

Kito kūno nesimato, bet jis yra vientisas, nuplautas lietaus, išsilukštenęs iš šalčio deimanto, tai – alsavimas, kuris greitai skleidžiasi manyje tarsi piršti debesys juodame Paryžiaus danguje. Gedulo dangus virš išsekusio miesto.

Senoji saulė pradingo, o mano akys jos nebepamatys, taigi, ji išnyko amžiams.

„Nuteistoji verkė.“

Taip, ašaros skinasi kelią per šaltus lietaus upelius, mano skruostai atpažįsta jas iš jų šilto švelnumo, iš to, kaip paguodžiamai jos teka, slysta per kaklą, po marškiniais, iki pat krūtinkaulio. Verkiu. Kodėl turėčiau neverkti?

Anri Sansonai, aš esu moteris. Moteris, kuri norėjo būti kažkas. Verkiu dėl tos svajonės saldumo. Ir todėl, kad būčiau norėjusi mirti saulėtą dieną, laisvomis rankomis, su maža mėlyna skrybėlaite, švelniai prigludusia man prie kaktos.

*La feuille du Salut Public**

Ataskaita apie Olimpijos de Guž mirtį, brumero mėnesio 14 diena, II Revoliucijos metai.

Olimpija de Guž turėjo lakią vaizduotę ir savo klejones palaikė gamtos įkvėpimu: ji norėjo būti valstybės vyras.

Įstatymas vakar nubaudė šią sąmokslininkę už tai, kad ji užmiršo jos lyčiai priderančias dorybes.

* Visuomenės gelbėjimo komiteto raštas.

Baigiamasis žodis (arba beveik)

Buvau aštuoniolikos ir troškau istorijų. Ne bet kokių istorijų.

Anuomet, septinto dešimtmečio pabaigoje, mes, merginos, gyvenome tarsi vakuume. Nedaug buvo knygų, kurios būtų siekusios paliudyti, užrašyti ar tiesiog patvirtinti mūsų egzistavimą Istorijoje. Tačiau atėjo akimirka (sunku pasakyti tiksliai, kada), kai tokia padėtis – neturėti savo istorijos – mums ėmė nebepatikti. Net jei mainais kaip tik Istorija – kai kas mieliau kalbėdavo apie Gamtą – surentė puikų pjedestalą, ant kurio galėjome karaliauti: garsųjį „moteriškumą". Kaip tik čia ir radosi prieštaravimas. Nes, kad ir kieno tai būtų nuopelnas – Istorijos ar Gamtos, kiekviena iš mūsų, nors ir egzistuodama kaip atskira esybė, galiausiai buvo visumos, to nuostabaus amžino kolektyvinio organizmo, vadinamo Moterimi, dalis. Eilėraščiai, dainos, filmai, romanai... Kas išdrįstų tvirtinti, jog Moteris gyvena vakuume? Kiek Jai skirtų kūrinių, kiek Jos įkvėptų kūrinių, kiek kūrinių apie Ją, atskleidžiančių Ją jai pačiai! Ką dar galėtume prie viso to pridurti?

Jaučiausi sutrikusi. Nežinojau, ką galvoti. Bet kažkas čia nederėjo: man susidarė įspūdis, kad Moters mitas

neatitiko moterų gyvenimo ir patirties. Gerokai pagalvojusi, padariau išvadą, kad ta nuostabi vienaskaita iš tiesų yra užnuodyta dovana, savo svoriu galinti sunaikinti mūsų skirtingus daugiskaitinius gyvenimus. O kadangi nebenorėjau ilgiau gyventi moteriškume be laiko, veido ir savito balso, ėmiau Istorijoje ieškoti istorijų. Pradėjau „žvejoti prarastus gyvenimus“. Taip rašo Don De Lillo savo nuostabiame romane *Underworld*: „Moterys žvejoja prarastus gyvenimus“.

Tiesą sakant, De Lillo kalba apie moterų įprotį nuolat užsikrauti kitų problemas: jos yra gailestingosios seserys šeimoje, meilėje, darbe. Žodžiu, pasaulio gailestingosios seserys. Tas įprotis dažniau smerktinas nei pagirtinas, bet aš ne apie tai. Norėjau pasakyti, kad mes, septintojo dešimtmečio pabaigos merginos, netikėtai – o gal ir ne – nežinia kokiu būdu tapom savo pačių gailestingosiom seserim. Ir ėmėme žvejoti prarastus gyvenimus.

Žodžiu, dėjome visas pastangas, kad sužvejotume tas moteris, kurios gyveno prieš mus ir paliko mums nematomą žodžių, svajonių, reikšmingų darbų palikimą.

Kaip tik tų nelengvų ir įkvėptų savamokslių ieškojimų metu perskaičiau leidyklos *Editori Riuniti* išleistą knygelę „Moterų emancipacijos istorija“, kurios autorės Luciana Capezzuoli ir Grazia Cappabianca man buvo visiškai nežinomos. Skaitydama radau tokį sakinį: „1791 metais Olimpija de Guž, paskelbusi „Moters ir pilietės teisių deklaraciją“, nukreipė moterų siekius *tikrosios* lygybės link“.

Pagalvojau: ar tai reiškia, kad egzistuoja ir netikra lygybė? Kas buvo ta moteris, kuri mokėjo atskirti tai, kas tikra, nuo to, kas netikra?

Taip pirmą kartą susidūriau su šiuolaikinės feministinės minties pradininke. Vienintele moterim, kuri Revoliucijos metu iškėlė moterų dalyvavimo politinėje scenoje klausimą. Vienintele, kuri išdrįso įsivaizduoti save „valstybės vyru“ (anuomet, o geriau pagalvojus, dar ir dabar, „valstybės moteris“ buvo nesąmonė, ar, teisingiau, oksimoronas).

Nuo to mano jaunystės atradimo praėjo gerokai laiko. Man jau ne aštuoniolika, ir Olimpija de Guž jau nėra „prarastas gyvenimas“. Kartais laikas nepraeina veltui. Šiandien mano kartos alkio Istorijai ir istorijoms dėka Olimpija de Guž vėl skaitoma, tyrinėjama ir diskutuojama su tuo dėmesiu ir pagarba, kurių ji nusipelnė.

Neabejotinai galėtume pasakyti, kad ji buvo pati neparankiausia, novatoriškiausia prancūzų Revoliucijos moteris. Neatsitiktinai devynioliktojo amžiaus pradžioje vienas daktaras, kurio vardo čia neverta minėti, parašė „mokslinį“ darbą, skirtą de Guž „atvejo“ analizei. Jis tvirtino, kad Revoliucija leidžia moterims patikėti, jog šios gali įgyti vien tik vyrams būdingų savybių, ir toji klaida joms sukelia sunkių patologijų. Mūsų daktaras pripažįsta, kad Olimpija buvo drąsi, tačiau „jai pakenkė perdėtas originalumo troškimas, keistos feministinės idėjos ir beprotiška tuštybė“, todėl ji elgėsi neįtikėtinai ekstravagantiškai, tarkim „kasdien maudydavosi vonioje ar bent plaudavo kojas“. Be jokios abejonės, ji buvo ligonė. O toji liga vadinosi „pertvarkos paranoja“. Ji norėjo pertvarkyti pasaulį. Akivaizdu, pamišimas.

Bet nepaisant šios diagnozės, Olimpijai de Guž pavyko užimti Istorijoje jai deramą vietą. Todėl šiandien, įvairių biografijų dėka (išsamiausia jų parašyta Olivier Blanc) žinome jos audringo gyvenimo etapus, galime skaityti naujus jos politinių tekstų leidimus (nors daugiau

nei trys tūkstančiai lapų vis dar guli neišleisi Prancūzijos archyvuose) ar autobiografinį romaną ir pjeses, kurias naujai pastatė Eléni Varikas ir Gisela Thiele-Knobloch. Jei norėtume, feminisčių istorikių ir filosofių (paminėsiu tik keletą iš jų – Joan Scott, Christiane Veauvy, Alisa Del Re, Maria Luisa Boccia) analizės ir interpretacijų dėka galėtume susipažinti ir su jos filosofine mintimi.

Tarkim, Joan Scott rėmėsi aštuonioliktojo amžiaus debatais apie vaizduotę, kad parodytų, jog Olimpija de Guž savo politinėje veikloje vadovavosi būtent šiuo principu ir suteikė jam originalų ir labai asmenišką aspektą (ne veltui jos priešai ne vieną šimtmetį primygtinai kalbėjo apie Olimpijos de Guž *egzaltuotą vaizduotę* ar lemtingą *svajonių vaizduotę*). Savo ruožtu Maria Luisa Boccia įžvelgia joje antiemancipacinės minties pirmtakę. Trumpai tariant, Mary Wollstonecraft, kita didi istorinė feminizmo „motina“, de Guž amžininkė, iškelia hipotezę, kad visuomenė „valdoma ir organizuota aseksualiomis formomis“, kitaip tariant, neatsižvelgiant į piliečio priklausymą tai ar kitai lyčiai, o Olimpija de Guž, priešingai, gina visuomenę, kurioje vyrai ir moterys nėra neutralios, belytės būtybės (belytės todėl, kad neutralios). Savo „Teisių deklaracijoje“ ji iš esmės tvirtina, kad moterys dalyvauja kuriant valstybę kaip „skirtingi subjektai“. Būtent čia de Guž atsiskleidžia kaip šiuolaikiškesnė, artimesnė mūsų požiūriui nei Wollstonecraft.

Tačiau atsiribojusi nuo diatribių ir istorinių interpretacijų, nuo šališko šmeižto, neapykantos ar meilės norėčiau pasakyti, kad dėl vieno dalyko Olimpija išties neklydo: žodžiai pergyvena kraują, kuris sutepa ir revoliucijas. Ne kraujas, o žodžiai sutrauko likimo grandines ir Istorijoje paskleidžia viltį.

1793 metų chronologija

sausio 21: nukirsdintas Liudvikas XVI

sausio 24: nutraukti diplomatiniai santykiai tarp Prancūzijos ir Anglijos

vasario 1: Konventas (naujas steigiamasis susirinkimas, nušalinus karalių ir žlugus monarchijai išrinktas 1792 metų rugsėjį visuotiniais rinkimais, kuriuose dalyvavo tik vyrai) paskelbia karą Anglijai ir Olandijai; išleidžiama aštuoni šimtai milijonų asignacijų (popierinių pinigų, kurių vertę garantavo per Revoliuciją konfiskuoti turtai)

vasario 24: 300 000 vyrų dekretu privalomai pašaukiami į kariuomenę

vasario 25–26: kilus nepasitenkinimui dėl didėjančių kainų, Paryžiuje vyksta riaušės, plėšiamos krautuvės

kovo 3: Bretanėje sukyla karaliaus šalininkai

kovo 7: paskelbiamas karas Ispanijai

kovo 10: įsteigiamas Revoliucinis tribunolas, kuriame valstybiniu kaltintoju paskiriamas Fouqier-Tinville'is; Paryžiuje apiplėšiamos ir sužlugdomos žirondistų laikraščių spaustuvės

kovo 11: atsisakymu paklusti privalomam šaukimui į kariuomenę prasideda Vandėjos sukilimas

kovo 25: Rusija stoja Anglijos pusėn prieš Prancūziją

balandžio 5: Maratas išrenkamas jakobinų pirmininku (jakobinai – garsiausias Revoliucijos klubas, iš pradžių buvęs atviras kiekvienam); naujasis pirmininkas savo kalboje ragina sukilti prieš žirondistus, taip vadinamus todėl, kad iš pradžių jie buvo politinė grupė, susibūrusi aplink kai kuriuos Žirondos deputatus (tarp kitų ir Vergniaud), kurie pradžioje buvo išvien su Robespierre'u ir priklausė „jakobinų klubui", tačiau nuo jo atsiskyrė po 1792 metų skerdynių, sunerimę dėl Paryžiaus Komunos įgytos valdžios. Visi jie buvo kilę iš provincijos ir nusiteikę priešiškai „Paryžiaus diktatūros" atžvilgiu, todėl apkaltinti „federalizmu". Bergždžiai stengęsi išvengti karaliaus egzekucijos, jie (nesėkmingai) priešinosi Revoliucinio tribunolo steigimui

balandžio 6: Konventas įkuria Visuomenės gelbėjimo komitetą

balandžio 8: Bon Konsej skyrius apšaukia kontrrevoliucionieriais dvidešimt du Žirondos deputatus

balandžio 11: Konventas nustato dirbtinį asignacijų kursą

balandžio 12: Konventas (žirondiečių dauguma) balsuoja už Marato suėmimą

balandžio 15: 35 iš 48 Paryžiaus skyrių vardu miesto meras Pache reikalauja Konvento suimti dvidešimt du Žirondos deputatus

balandžio 24: Revoliucinis tribunolas išteisina Maratą ir šis triumfuodamas grįžta į Konventą

balandžio 30: atitinkamu dekretu moterys pašalinamos iš kariuomenės

gegužės 10: įkuriamas „Moterų piliečių revoliucionierių respublikonių" klubas

gegužės 24: suimamas Hébertas, *Père Duchesne* laikraščio direktorius, žirondiečių priešininkas

gegužės 26: Maratas ir Robespierre'as ragina sukilti

gegužės 27: sankiulotai išlaisvina Héberą

gegužės 29: Paryžiaus Komuna įsteigia slaptą komitetą, turintį parengti sukilimą prieš Konventą (kuris atsisako suimti dvidešimt du Žirondos deputatus); kova tarp žirondiečių ir montanjarų (nevienalytė politinė grupė, pamažu išryškėjusi kaip priešprieša žirondiečiams, vyravusi jakobinų klube po to, kai iš jo pasitraukė žirondiečiai) pasiekia kulminaciją

birželio 2: nauja sukilimo diena; Konventas, užimtas sankiulotų ir gvardiečių, priverstas balsuoti už 29 Žirondos deputatų ir dviejų ministrų – Claviere'o ir Lebruno – suėmimą: tai – Žirondos žlugimas

birželio 3: Marselis, Nimas, Tulūza sukyla prieš birželio 2 dienos sukilimą Paryžiuje

birželio 7: sukilimas Bordo prieš montanjarus

birželio 9: prasideda didysis Vandėjos sukilimas; sukyla ir Kalvadoso departamentas

birželio 13: šešiasdešimties sukilusių departamentų deputatai susirenka Kaene

birželio 14: Konventas priima 1793 metų konstituciją (kuri niekada nebus taikoma): pripažįstama teisė sukilti, „kai vyriausybė pažeidžia liaudies teises"; moterys negauna jokių politinių teisių

liepos 13: Charlotte Corday nužudo Maratą

liepos 16: Marato laidotuvės; Robespierre'as priešinasi jo laidojimui Panteone

liepos 17: Charlotte Corday nuteisiama myriop

liepos 20: suimama Olympe de Gouges

liepos 22: suimamas generolas Custine'as, Reno kariuomenės vadas

liepos 27: Robespierre'as išrenkamas į Visuomenės gelbėjimo komitetą; Konventas grąžina mirties bausmę verteivoms

rugpjūčio 1: Vandėjoje ir sukilusiuose departamentuose dekretu paskelbiama „sudegintos žemės" politika

rugpjūčio 22: Robespierre'as išrenkamas Konvento pirmininku

rugpjūčio 23: balsuojama už visų jaunuolių nuo 18 iki 25 metų, nevedusių ar bevaikių našlių „masinį šaukimą į kariuomenę"

rugpjūčio 28: Revoliucinis tribunolas nuteisia generolą Custine'ą myriop

rugpjūčio 30: Konventas prašomas įtraukti į dienotvarkę teroro klausimą

rugsėjo 4: manifestacijos dėl duonos

rugsėjo 8: prancūzų pergalė prieš anglų ir olandų pulkus Hondschoote

rugsėjo 9: Konventas suburia revoliucinę kariuomenę ir jos vadu paskiria Ronsiną (iš hebertistų „frakcijos", jis nukirsdinamas kartu su Hébertu 1794 m. kovo 24-ąją)

rugsėjo 17: priimamas „įtariamųjų įstatymas"; „įtariamo asmens" apibrėžimas toks miglotas, kad kaip tik šį dekretą kai kas laiko teroro pradžia

rugsėjo 21: Konventas skelbia prievolę moterims nešioti trispalvę kokardą

rugsėjo 29: Konventas nustato didžiausias galimas kainas (tvirtas kainas) pirmo būtinumo prekėms, taip pat ir atlyginimus

spalio 5: įsigalioja revoliucinis kalendorius, ženklinantis politinių ir religinių ryšių su praeitim nutraukimą

spalio 10: vyriausybė skelbiama „revoliucine iki taikos"

spalio 16: Marijos Antuanetės egzekucija

spalio 30: Revoliucinis tribunolas nuteisia myriop Žirondos deputatus; susipažinęs su Amaro (Visuomenės gelbėjimo komiteto nario) raportu Konventas uždraudžia politines moterų organizacijas („moters politiniams gebėjimams prieštarauja jos fizinis ir moralinis silpnumas, jos prigimtinės pareigos"); paleidžiami visi moterų klubai

spalio 31: žirondiečių egzekucija

lapkričio 3: giljotinuojama Olympe de Gouges

lapkričio 7: Orleano kunigaikščio Philippe Egalité egzekucija; kartu su juo giljotinuojama ir ponia de Kolly

lapkričio 8: giljotinuojama ponia Roland

lapkričio 20: Dantonas grįžta į Paryžių ir pradeda kampaniją už taiką, „nuodėmių atleidimą" ir nacionalinį susitaikymą

lapkričio 23: Komunos įsakymu sostinėje uždaromos šventyklos

gruodžio 3: jakobinų klube užsipulta Dantono politika

gruodžio 19: kapitonas Bonapartas pirmą kartą pasižymi kautynėse užkariaujant Toloną

Padėka

Šiai knygai parašyti reikėjo daugybės įvairių dokumentų. Jų paieškos, skaitymas, tyrinėjimas užtruko ne vienerius metus. Noriu nuoširdžiai padėkoti visiems ir visoms, padėjusiems ir palaikiusiems mane šiame ilgame darbe, o ypač savo draugams ir draugėms iš Prancūzijos (ten gimusiems ar gyvenantiems). Paryžiuje Silvia Contarini ne tik surado, bet ir nukopijavo šimtus neįkainojamų lapų – už tai esu jai amžinai dėkinga. Claude Dupre ir Margherita Marras tą patį padarė Marselyje. Christiane Veauvy ir Laura Pisano pateikė bibliografiją ir vertingų nuorodų, kai tik pradėjau dirbti. Mimma De Leo padovanojo trumpą (ir šiandien vienintelę itališkai parašytą) Olympe de Gouges biografiją, kurią ji parašė 1990 m., o Massimo Felisatti leido naudotis (kaip tikras draugas) savo asmenine biblioteka. Prancūziškų knygų knygynas Romoje *La Procure* geranoriškai padėjo per trumpiausią laiką parūpinęs labai svarbių tekstų. Neįkainojami yra ir *Fondazione Basso* bibliotekos lobynas, ir ypač Maurizio Locusta, kuris niekada neprarado kantrybės dėl mano nemokėjimo naudotis kompiuterine paieška, pagalba. Dėkoju Elai Mascia, kad leido man baigti šią knygą, svetingai priėmusi savo nuostabiuose namuose Romos centre

per ilgiausią mano gyvenime viešnagę. Dėkoju Donatellai Barbieri, kuri visada greta manęs, Carlai Tanzi, leidėjai, už jos pasitikėjimą mano „istorijomis" ir Ildei Buratti už jos nepaprastai tikslų darbą: išties, kaip sako Stephenas Kingas, „rašyti žmogiška, redaguoti – dieviška".

Turinys

1793-iųjų liepa
Hiacinta • 8
Olimpija • 15
Hiacinta • 25
Fransuaza Modesta • 36
Žiustina • 44
Olimpija • 51
Fransuaza Modesta • 58
Olimpija • 66
Marion • 74
Žiustina • 81
1793-iųjų rugpjūtis
Hiacinta • 88
Olimpija • 97
Rozali • 102
Olimpija • 114
Rozali • 124
Fransuaza Modesta • 128
Olimpija • 134
Žiustina • 142
Olimpija • 148
Madlena • 152
Aleksandrina • 156
1793-iųjų rugsėjis
Hiacinta • 160
Žiustina • 167
Olimpija • 175

Hiacinta • 184
Teresė • 191
Olimpija • 197
Sesilė • 200
Olimpija • 207
Žiustina • 212
Teresė • 218
Olimpija • 224
1793-iųjų spalis
Hiacinta • 228
Žiustina • 236
Sofi • 244
Olimpija • 253
Sofi • 257
Sesilė • 262
Teresė • 269
Hiacinta • 276
Olimpija • 279
1793-iųjų lapkritis
Anjesė • 284
Olimpija • 292
Konstansa • 294
Olimpija • 302
Fransuaza Modesta • 304
Anjesė • 311
Sofi • 316
Žiustina • • 322
Martialis Žozefas Armanas Ermanas • 327
Luizon • 328
Olimpija • 333
Hiacinta •339
Olimpija • 343

La feuille du Salut Public* • 346
Baigiamasis žodis (arba beveik) • 347
1793 metų chronologija • 351
Padėka • 356

Cutrufelli, Maria Rosa

Cu93 Moteris, gyvenusi svajone: [romanas] / Maria Rosa Cutrufelli; iš italų kalbos vertė Inga Tuliševskaitė. – Vilnius: Mintis, 2008. – 360 p. – (Šiuolaikinis Europos romanas, ISSN 1822-721X)

ISBN 978-5-417-00963-1

Romane atkuriami paskutiniai penki Olimpijos de Guž (Olimpe de Gouges), giljotinuotos 1793 m. valdant Robespjerui, gyvenimo mėnesiai. Olimpija – garsiosios „Moters ir pilietės teisių deklaracijos“ autorė, pirmoji iškėlusi moterų problemas į politinį lygmenį. Jos kūryba ir visuomeninė veikla padarė didelę įtaką demokratinėms ir socialistinėms idėjoms, kurios tapo priimtinos ir buvo realizuotos tik po šimtmečio.

Knyga „Moteris, gyvenusi svajone“ parašyta remiantis to meto dokumentais ir šaltiniais. Talentingos rašytojos vaizduotė kūrybingai užpildo istorijos spragas ir atskleidžia jos paslaptis.

UDK 850-3

Maria Rossa Cutrufelli
MOTERIS, GYVENUSI SVAJONE
Romanas

Iš italų kalbos vertė
Inga Tuliševskaitė

Redaktorė *Dangirutė Giedraitytė*
Viršelio dailininkė *Loreta Uzdraitė*
Meninis redaktorius *Romas Dubonis*
Maketuotoja *Danutė Navickienė*

Leidykla „Mintis“, Z. Sierakausko g. 15, LT-03105 Vilnius
Spaustuvė „Aušra“, Vytauto pr. 23, LT-44352 Kaunas
ausra@ausra.lt
Užsakymas 1237

Prancūzijos revoliucijos laikų moterų emancipacijos šauklė Olimpija de Guž (Olimpe de Gouges), sukūrusi garsiąją „Moters ir pilietės teisių deklaraciją". R. M. Kutrufeli knygoje apie Olimpijos gyvenimą pasakoja moterys, supusios ją sumaišties ir nepriteklių kankinamame Paryžiuje, o jų balsai susilieja į didingą moterų chorą, apdainuojantį to meto grožį ir siaubą.

Marija Roza Kutrufeli (Maria Rosa Cutrufelli, 1946) – italų prozininkė, moterų teisių gynėja. Jos kūryba išversta į daugelį pasaulio kalbų, pelnė ne vieną literatūrinį apdovanojimą: *Alghero apdovanojimą moterims (Premio Alghero Donna), Recalmare premiją (Premio Recalmare), Santa Marinelos miesto premiją (Premio Città di Santa Marinella), Strega premiją (Premio Strega) ir kt.*

ISBN 978-5-417-00963-1

www.mintis.eu